

**YATIRIM TEŞVİKLERİNİN BÖLGESEL
BELİRLEYİCİLERİ VE GELİŞME ETKİLERİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Haktan SEVİNÇ

**Doktora Tezi
İktisat Anabilim Dalı
Prof. Dr. Ömer Selçuk EMSEN
2014
Her Hakkı Saklıdır**

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Haktan SEVİNÇ

**YATIRIM TEŞVİKLERİNİN BÖLGESEL BELİRLEYİCİLERİ VE
GELİŞME ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Ö. Selçuk EMSEN**

ERZURUM-2014

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

.../11/2014

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum *"Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Belirleyicileri ve Gelişme Etkileri: Türkiye Örneği"* adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../11/2014

Haktan SEVİNÇ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Ö. Selçuk EMSEN danışmanlığında, Haktan SEVİNÇ tarafından hazırlanan bu çalışma 07 / 11 / 2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından İktisat Anabilim Dalı, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Cevat GERNİ

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ö. Selçuk EMSEN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ömer YILMAZ

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ş. Mustafa ERSUNGUR

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. M. Kürşad TİMURROĞLU

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 07 / 11 / 2014

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
TABLolar DİZİNİ	X
HARİTALAR DİZİNİ	XII
ŞEKİLLER DİZİNİ	XIII
TEŞEKKÜR	XIV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL DENGESİZLİK VE BÖLGESEL DENGESİZLİKLERİ GİDERME ARACI OLARAK TEŞVİKLER

1.1. BÖLGE, BÖLGESEL DENGESİZLİK ve BÖLGESEL KALKINMA

KAVRAMLARI	6
1.1.1. Bölge Kavramı	6
1.1.2. Bölgesel Dengesizlik Sorunu ve Nedenleri.....	9
1.1.3. Bölgesel Dengesizliğe Karşı Çözüm Önerileri	10
1.1.4. Bölgesel Kalkınma Kavramı ve Amaçları.....	12
1.2. BÖLGESEL GELİŞME ARACI OLARAK TEŞVİK POLİTİKALARI	16
1.2.1. Teşviklerin Tanımı	16
1.2.2. Teşvik Uygulamalarının Sınıflandırılması	18
1.2.2.1. Finansal (Nakdi) Teşvikler	19
1.2.2.2. Vergisel (Mali) Teşvikler	21
1.2.2.3. Diğer Teşvikler	24
1.2.3. Teşvik Uygulamalarının Amaçları ve Gerekçeleri.....	27
1.2.3.1. Az gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Teşvik Politikası Uygulamalarının Amaçları	28
1.2.3.2. Gelişmiş Ülkelerde Teşvik Politikası Uygulamalarının Amaçları	34
1.2.4. Teşviklerin Pozitif ve Negatif Yönleri	38
1.2.4.1. Teşviklerin Pozitif Yönü	39

1.2.4.2. Teşviklerin Negatif Yönü	39
1.2.5. Teşviklerin Yatırım Kararlarına Etkisi.....	40
1.2.5.1. Yatırımın Kârlılığını Arttırmak veya Maliyetlerini Düşürmek	40
1.2.5.2. Yatırımın Finansman İhtiyacını Hafifletmek	41
1.2.5.3. Yatırımın Riskini Azaltmak.....	41
1.2.5.4. Yatırım İklimini Geliştirmek	42
1.2.6. Teşvik Uygulamalarının Etkinliği.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

TEŞVİKLERİN TEORİK ÇERÇEVESİ VE TARİHSEL AÇIDAN TEŞVİKLERİN GELİŞİMİ

2.1. DEVLETİN EKONOMİYE MÜDAHALESİNDEKİ TEORİK ALTYAPI	45
2.2. BAZI İKTİSADİ DÜŞÜNCELER VE EKOLLER ÇERÇEVESİNDE TEŞVİKLERİN TEORİK ÇERÇEVESİ.....	47
2.2.1. Merkantilist Görüş Açısından Teşviklerin Değerlendirilmesi	48
2.2.2. Fizyokratik Görüş Açısından Teşviklerin Değerlendirilmesi	49
2.2.3. Klasik Ekol Açısından Teşviklerin Değerlendirilmesi.....	50
2.2.4. Neo-Klasik Ekol Açısından Teşviklerin Değerlendirilmesi.....	51
2.2.5. Keynesyen Ekol Açısından Teşviklerin Değerlendirilmesi	52
2.2.6. Sosyalist Görüş Açısından Teşviklerin Değerlendirilmesi	54
2.2.7. Arz Yönlü İktisadi Görüş Açısından Teşviklerin Değerlendirilmesi.....	55
2.2.8. Monetarist İktisadi Görüş Açısından Teşviklerin Değerlendirilmesi.....	55
2.3. KÜRESEL ÖLÇEKTE TEŞVİKLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	56
2.3.1. Dünyada Teşvik Politikalarının Tarihsel Gelişimi.....	56
2.3.2. Uluslararası Anlaşmalar, Ekonomik ve Ticari Birlikler Çerçevesinde Teşvik Politikaları	62
2.3.2.1. GATT ve DTÖ Çerçevesinde Teşvik Politikaları	63
2.3.2.2. OECD Çerçevesinde Teşvik Politikaları	67
2.3.2.3. AB'de Teşvik Politikaları ve AB Üyesi Seçilmiş Bazı Ülke Örnekleri ...	68
2.3.2.3.1. Almanya'da Yürütülen Teşvik Politikaları ve Bölgesel Ölçekteki Uygulamaları.....	72

2.3.2.3.2. Çek Cumhuriyet’inde Yürütülen Teşvik Politikaları ve Bölgesel Ölçekteki Uygulamaları	74
2.3.2.3.3. Macaristan’da Yürütülen Teşvik Politikaları ve Bölgesel Ölçekteki Uygulamaları.....	78
2.3.2.4. Gelişmiş Ülkeler Çerçevesinde Teşvik Politikaları ve Seçilmiş Bazı Ülke Örnekleri	80
2.3.2.4.1. Amerika Birleşik Devletlerinde Yürütülen Teşvik Politikaları ve Bölgesel Ölçekteki Uygulamaları	82
2.3.2.4.2. İrlanda’da Yürütülen Teşvik Politikaları ve Bölgesel Ölçekteki Uygulamaları.....	87
2.3.2.4.3. Fransa’da Yürütülen Teşvik Politikaları ve Bölgesel Ölçekteki Uygulamaları.....	89
2.3.2.5. Gelişmekte Olan ve Az Gelişmiş Ülkeler Çerçevesinde Teşvik Politikaları ve Seçilmiş Bazı Ülke Örnekleri	91
2.3.2.5.1. Brezilya’da Yürütülen Teşvik Politikaları ve Bölgesel Ölçekteki Uygulamaları.....	93
2.3.2.5.2. Çin’de Yürütülen Teşvik Politikaları ve Bölgesel Ölçekteki Uygulamaları.....	95
2.3.2.5.3. Meksika’da Yürütülen Teşvik Politikaları ve Sonuçları.....	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEŞVİKLERİN TÜRKİYE’DEKİ SEYRİ

3.1. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE TEŞVİK UYGULAMALARI (TEŞVİKİ SANAYİ KANUNU 1913-1923)	101
3.2. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA (ÖZEL SEKTÖR YATIRIMINA DAYALI EKONOMİ DÖNEMİNDE) TEŞVİKLER (1923-30).....	102
3.3. DEVLETÇİ EKONOMİ DÖNEMİNDE TEŞVİKLER (1930-46).....	104
3.4. PLANLI DÖNEM ÖNCESİ LİBERAL EKONOMİ VE YABANCI SERMAYE ÇEKME ÇABALARI DÖNEMİNDE TEŞVİKLER (1946-60).....	107
3.5. İTHAL İKAMESİNE DAYALI PLANLI DÖNEMDE TEŞVİKLER (1960-1979).....	108

3.6. DIŞA AÇIK, İHRACATA DAYALI SANAYİLEŞME DÖNEMİNDE TEŞVİKLER (1980-1994)	114
3.7. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE GİRİŞ VE BÖLGESEL UYGULAMALARA GEÇİŞE DAYALI DÖNEMDE TEŞVİKLER (1995-2000).....	122
3.8. GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ DÖNEMİNDE TEŞVİKLER (2001-2011).....	125
3.9. YENİ YATIRIM TEŞVİK DÖNEMİ (2012).....	130

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 2004-2012 DÖNEMİNDE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİKLERİNİN ETKİNLİĞİNE VE BÖLGESEL BELİRLEYİCİLERİNİN TAHMİNİNE DAYALI BİR ANALİZ

4.1. LİTERATÜR ÖZETİ	134
4.2. ÇALIŞMANIN AMACI, ÖNEMİ VE KAPSAMI	151
4.3. ÇALIŞMANIN DEĞİŞKENLERİ, HİPOTEZLERİ VE VERİ SETİ.....	152
4.4. ÇALIŞMANIN METODOLOJİŐİ	160
4.4.1. Yakınsama Analizi	160
4.4.2. Panel Veri Analizi	162
4.5. ÇALIŞMAYA AİT UYGULAMA BULGULARI.....	173
4.5.1. Yakınsama Analizi Bulguları	173
4.5.2. Panel Veri Analizi Bulguları	177
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	193
KAYNAKÇA	201
EKLER.....	220
EK 1. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması Kapsamındaki Düzey-1 ve Düzey-2 Bölgeleri	220
EK 2. 2012 Yılı Teşvik Kanunu.....	221
ÖZGEÇMİŞ.....	252

ÖZET**DOKTORA TEZİ****YATIRIM TEŞVİKLERİNİN BÖLGESEL BELİRLEYİCİLERİ VE GELİŞME
ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ****Haktan SEVİNÇ****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ömer Selçuk EMSEN****2014, 252 Sayfa****Jüri: Prof. Dr. Ömer Selçuk EMSEN****Prof. Dr. Cevat GERNİ****Prof. Dr. Ömer YILMAZ****Yrd. Doç. Dr. Şaban Mustafa ERSUNGUR****Yrd. Doç. Dr. Muhammed Kürşad TİMURROĞLU**

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de farklı amaçlarla verilen yatırım teşvik uygulamalarının ne gibi değişiklikler geçirdiğini ve özellikle son dönemde bölgesel kalkınma için önemli bir araç haline gelen bu uygulamaların etkinliğini ve bölgesel dağılımındaki belirleyicilerinin neler olduğunu ortaya koymaktır. Çalışmada, Türkiye’de Cumhuriyet döneminden itibaren uygulanmaya başlanan yatırım teşviklerinin hangi amaçlar dolayısıyla verildiği ve bu amaçları gerçekleştirmedeki etkinlik ve başarı düzeyi ile yatırım teşviklerinin bölgesel belirleyicileri üzerine analizler bulunmaktadır. Yatırım teşviklerinin etkinlik sonuçları yakınsama analizi yardımıyla incelenmişken, yatırım teşviklerinin bölgesel bazdaki belirleyicilerine yönelik analizlerde ise panel veri ekonometrisi kullanılmıştır. Çalışmanın mekân boyutu Türkiye’deki 26 alt bölgeden oluşmaktayken, zaman boyutu 2004-2012 yılları arasında içermektedir. Analiz bulguları, bölgelerin gelirlerinde bir yakınsamanın ortaya çıktığını ve yatırım teşviklerinin bölgeler arasında ortaya çıkan gelir yakınsamasında çok önemli etkiler oluşturmadığını göstermiştir. Buna karşılık il bazında yapılan analizlerde ise 2004-2008 teşvik düzenlemelerinden ziyade 2009-2012 düzenlemelerinin daha etkin sonuçlar verdiği gözlenmiştir. Bu durumda, son teşvik politikasının görece illerin rekabet gücünü dikkate alması nedeniyle iller arasında yakınsama oluşturduğu ve dolayısıyla gelişmişlik farkını elimine edici sonuç doğurduğu söylenebilir. Bu yönüyle genel teşvik uygulamalarından ziyade mikro ölçekli ve yöreye özgü teşvik uygulamalarının daha etkin olacağı ileri sürülebilir. Çalışmada yatırım teşviklerinin bölgesel belirleyicilerine yönelik panel veri analizi sonucu ise yatırım teşviklerinin bölgesel düzeydeki araştırma ve geliştirme faaliyetleri, ihracat faaliyetleri, kişi başı gelir seviyesi, kredi toplamı ve seçim gibi değişkenler tarafından etkilendiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Yatırım Teşviki, Yakınsama Analizi, Panel Veri Analizi.

ABSTRACT**Ph. D. DISSERTATION****REGIONAL DETERMINANTS OF INVESTMENT INCENTIVES AND THEIR
EFFECTS ON DEVELOPMENT: THE CASE OF TURKEY****Haktan SEVİNÇ****Advisor: Prof. Dr. Ömer Selçuk EMSEN****2014, Page: 252****Jury: Prof. Dr. Ömer Selçuk EMSEN
Prof. Dr. Cevat GERİNİ
Prof. Dr. Ömer YILMAZ
Assist. Prof. Dr. Şaban Mustafa ERSUNGUR
Assist. Prof. Dr. Muhammed Kürşad
TİMUROĞLU**

The aim of this study is to reveal the changes that occurred in implementations of investment incentives implemented in Turkey with various purposes, the efficiency of these implementations that became a tool frequently utilized for regional development in recent years, and what the determinants in regional distribution are. In this study, there are analyses on which purposes the investment incentives have been implemented since the establishment of Turkish Republic, on their efficiency in achieving these goals, and on the regional determinants of investment incentives. While the efficiency results of investment incentives have been evaluated via convergence analysis, the panel data econometrics has been utilized in analyses of regional-based determinants of investment incentives. While the spatial dimension of the study consists of 26 regions in Turkey, the time dimension of it consists of the years between 2004 and 2012. Analysis findings have revealed that a convergence has emerged in incomes of the regions and the convergence analysis has also shown that the investment incentives haven't created very important effects on that income convergence between the regions. However, rather than the incentive regulations between 2004 and 2008, the city-based analyses have shown that the regulations between 2009 and 2012 have brought more efficient results. Under these circumstances, it can be concluded that the recent incentive policy has brought the results eliminating the developmental differences between the regions and converging the cities by considering the relative competitive powers of the cities. From this aspect, it can be asserted that rather than general incentive implementations, the micro-scaled and region-specific incentive implementations can be more effective. In this study, as a result of panel data analyses on regional determinants of investment incentives, it has been revealed that the investment incentives are affected by some variables such as regional level research and development activities, exportation activities, level of income per capita, the sum of credits, and election.

Key Words: Regional Development, Investment Incentives, Convergence Analysis, Panel Data Analysis.

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey–Fuller
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
ARGE	: Araştırma ve Geliştirme
ASEAN	: Association of Southeast Asian Nations
AT	: Avrupa Topluluğu
BBYSP	: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BESSER	: Beşeri Sermaye
BYSP	: Beş Yıllık Sanayi Planı
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DATAR	: Délégation à l'Aménagement du Territoire et à l'Attractivité Régionale
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYS	: Doğrudan Yabancı Sermaye
DYSGE	: Doğrudan Yabancı Sermaye Güven Endeksi
EC	: Error Correction
ERDF	: European Regional Development Fund
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GRW	: Gemeinschaftsaufgabe-Verbesserung der Regionalen Wirtschaftsstruktur
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
İBBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
IBRD	: International Bank for Reconstruction and Development
ICT	: Information and Communications Tecnology
İDT	: İktisadi Devlet Teşekkülleri
İHRCT	: İhracat
İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı

IMF	: İnternational Monetary Fund
IPS	: İm-Pesaran ve Shin
İSSLK	: İşsizlik Oranları
İTHLT	: İthalat
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
IZ	: Investitionszulage
KAMHAR	: Kamu Harcamaları
KBGLR	: Kişi Başı Gelir
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKDP	: Kaynak Kullanımını Destekleme Primi
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KÖY	: Kalkınmada Öncelikli Yöre
KRDTOP	: Kredi Toplamı
LLC	: Levin-Lin ve Chu
MNE	: Multinational Enterprise
NAFTA	: North American Free Trade Agreement
NASDA	: National Association of State Development Agencies
OECD	: Organization for Economic Co-operation and Development
OHAL	: Olağanüstü Hal Bölgeleri
OKA	: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı
ORGNSAN	: Organize Sanayi Bölgeleri
OSB	: Organize Sanayi Bölgeleri
PP	: Philips ve Perron
SECİM	: Seçim Yılları
SUCORN	: Suç Oranları
TL	: Türk Lirası
TSVK	: Teşvik
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
TVA	: Tennessee Valley Authority

UN	: United Nations
UNCTAD	: United Nations Conference on Trade and Development
WTO	: World Trade Organization
Vd.	: Ve diğerleri

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Teşvik Uygulamalarının Sınıflandırılması.....	26
Tablo 2.1. Bazı Ülkelerde Yürütülen Yatırımları Teşvik Araçlarının Çeşitleri	60
Tablo 2.2. Amerika'daki Bazı Eyaletlerin Yenilenebilir Enerjiye Dayalı Yatırımlara Uyguladıkları Teşvik Türleri ve Yatırım Sayısı.....	86
Tablo 2.3. İrlanda'da Bölgesel Ölçekte Sunulan Devlet Desteklerinin Oranları	89
Tablo 3.1. Teşviki Sanayi Kanunundan Yararlanan İşletme Sayıları	106
Tablo 3.2. 1968-1979 Yılları Arasındaki Yatırım Teşvik Belgesi Tutarlarının Bölgesel Dağılımı (Cari Fiyatlarla).....	112
Tablo 3.3. 1968-1979 Yılları Arasındaki Yatırım Teşvik Belgesi Sayılarının Bölgesel Dağılımı (Adet)	113
Tablo 3.4. 1980-1994 Yılları Arasındaki Toplam İhracat Tutarları (Milyon \$)	116
Tablo 3.5. 1980-1994 Yılları Arasındaki Yatırım Teşvik Belgesi Tutarlarının Bölgesel Dağılımı (Cari Fiyatlarla).....	118
Tablo 3.6. 1980-1994 Yılları Arasındaki Yatırım Teşvik Belgesi Sayılarının Bölgesel Dağılımı (Adet)	119
Tablo 3.7. 1980-1994 Yılları Arasındaki Yatırım Teşvik Belgesiyle Oluşturulan İstihdamın Bölgesel Dağılımı (Kişi)	120
Tablo 3.8. 1995-2001 Yılları Arasındaki Yatırım Teşvik Belgesi Tutarlarının Bölgesel Dağılımı (Bin \$)	124
Tablo 3.9. 1995-2001 Yılları Arasındaki Yatırım Teşvik Belgesi Sayılarının Bölgesel Dağılımı (Adet)	124
Tablo 3.10. 1995-2001 Yılları Arasındaki Yatırım Teşvik Belgesiyle Oluşturulan İstihdamın Bölgesel Dağılımı (Kişi)	125
Tablo 3.11. Yeni Teşvik Yasası Kapsamındaki Uygulama ve Destekleme Türleri.....	131
Tablo 4.1. Teşviklerin Ekonomik Kalkınmaya Etkisi Üzerine Dayalı Çalışmalar	139
Tablo 4.2. Teşviklerin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Dayalı Çalışmalar	143
Tablo 4.3. Teşvik Uygulamalarının Bölgesel Belirleyicilerine Dayalı Çalışmalar.....	146
Tablo 4.4. Yabancı Sermayenin Teşvikine ve Bölgesel Belirleyicilerine Dayalı Çalışmalar	150
Tablo 4.5. Çalışmanın Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlerine ait Genel Bilgiler.....	160

Tablo 4.6. Bölgelere ve İllere Dayalı Mutlak β Yakınsaması Tahmini Sonuçları	174
Tablo 4.7. Bölgelere ve İllere Dayalı Koşullu Yakınsama Tahmini Sonuçları.....	175
Tablo 4.8. Panel Veri Setindeki Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler	178
Tablo 4.9. Panel Veri Setindeki Değişkenlere Ait Korelasyon Matrisi	179
Tablo 4.10. Değişkenlere İlişkin Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları.....	180
Tablo 4.11. Panel Birim Kök Test Sonuçları	181
Tablo 4.12. İkili İlişkileri Yansıtan Pedroni Panel Eş-bütünleşme Testi Sonuçları.....	183
Tablo 4.13. Hata Düzeltme Modeline Dayalı Panel Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları	185
Tablo 4.14. Birim ve Zaman Etkilere Dayalı F ve Breusch-Pagan LM Test Sonuçları	188
Tablo 4.15. Sabit Etkili Model Tahmin Sonuçları	189

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 2.1. Almanya’da GRW Programı ile Belirlenen Teşvik Bölgeleri ve Oranları..	73
Harita 2.2. Çek Cumhuriyet’inde Yürütülen Bölgesel Teşviklerin Uygulanma Oranları.....	75
Harita 2.3. Macaristan’da Bölgesel Ölçekte Yürütülen Teşviklerin Uygulanma Oranları.....	79
Harita 3.1. 2009 Yılı Yatırım Teşvik Uygulamaları Düzenlemesine Göre Bölgeler ..	129
Harita 3.2. 2012 Yılı Yatırım Teşvik Uygulamaları Düzenlemesine Göre İller.....	132

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Teşvik Uygulamalarının Etkinliğinin Değerlendirilmesi Süreci	44
Şekil 2.1. Çek Cumhuriyet’inde 2000-2012 Yılları Arasında Yatırım Teşvik Tutarları	77
Şekil 2.2. Çek Cumhuriyet’inde 2000-2012 Yılları Arasındaki Yatırım Teşviklerinin Oluşturduğu İstihdam	78

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının oluşturulmasında bilgi ve tecrübeleriyle şahsıma her türlü desteği sunan ve beni çalışmanın her aşamasında yönlendiren değerli danışman hocam Prof. Dr. Ö. Selçuk EMSEN'e, teze yönelik değerli görüşlerini sunan ve desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Cevat GERNİ'ye, Prof. Dr. Ömer YILMAZ'a, Yrd. Doç. Dr. Ş. Mustafa ERSUNGUR'a ve Yrd. Doç. Dr. M. Kürşad TİMURÖĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca gerek eğitim hayatımda, gerekse tüm hayatım boyunca benden duasını hiçbir zaman eksik etmeyen eli öpülesi, biricik Annem Refika SEVİNÇ'e ve aileme de en içten duygularıyla teşekkür ederim.

Erzurum-2014

Haktan SEVİNÇ

GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik gelişme ve iktisadi kalkınmaları için büyük önem teşkil eden yatırımlar, ekonomik literatürde eski zamanlardan beri tartışılan ve araştırılan makroekonomik konuların başında gelmektedir. Gerek klasik, gerekse modern birçok büyüme ve kalkınma teori ve teorisyeninin de vurguladığı üzere ekonomik büyüme ve kalkınmanın en önemli belirleyicilerinden biri hiç şüphesiz yatırımlar olmuştur. Bu bağlamda yatırımlar önemli bir değişken olarak birçok ekonomik ekol, düşünce ve modelde yer almıştır.

Ülkelerde hem kamu kesimi hem de özel kesim tarafından yapılan yatırım harcamaları ekonomik büyümeyi sağlamanın en önemli destekleyicisidir. Fakat kamu kesimi tarafından yapılan yatırımların maliyetini halkın finanse ettiği, yani vergilendirme yoluyla halktan sağlandığı da aşikârdır. Aynı zamanda yapılan kamu yatırımlarının ekonomide dışlama etkisi de oluşturabileceğinden yatırım politikalarının sadece kamu kesimi tarafından yürütülmesi ekonomi için istenmeyen ve zararlı bir durumdur. Bu sebeple kamu yatırımları yanında özel sektör yatırımları da ekonomi için gerekli ve özel yatırımların desteklenmesi çoğu durumda zaruridir. Ayrıca yatırımların daha çok uzun vadede getiri sağlamaları ve belirli bir maliyete ve riske tabi olmalarından dolayı, yatırımlara devlet otoritesi tarafından birtakım teşvik politikalarının uygulanmasını da adeta zorunlu bir hale getirmektedir. Bu nedenle gelişmiş, azgelişmiş veya gelişmekte olan birçok ülkenin iktisadi kalkınmalarını gerçekleştirmek veya desteklemek amacıyla uyguladıkları en önemli politikalar arasında yatırımları teşvik edici politikalar gelmektedir. Böylece ekonomide daha çok özel sektörün yatırım yapmasını cesaretlendirmek, özel sektör yatırımlarını uyarmak, yeni istihdam olanakları oluşturmak, sektörel tercihleri yönlendirmek veya bazı nedenler dolayısıyla ortaya çıkan bölgesel dengesizlikleri gidermek amaçlı birçok uygulama devlet müdahalesi veya teşvik politikası olarak değerlendirilmekte ve adlandırılmaktadır.

Teşvik politikalarının sözü edilen bu amaçlarından hareketle azgelişmiş ülkelerde daha çok devlet müdahaleleri veya teşvik politikaları bir kalkınma politikası olarak ortaya çıkmaktayken, gelişmiş ülkelerde ise daha çok regülasyon politikaları olarak kullanılmaktadırlar. Ekonomilerinde bulunan çeşitli itici güçlerle çok önemli

güçlüklerle karşılaşmadan ekonomik büyüme ve gelişmelerini gerçekleştiren ve devam ettiren gelişmiş ülkelere karşılık az gelişmiş ülkeler teknik bilgi, kalifiyeli işgücü ve sermaye birikimi darboğazlarıyla ekonomik büyümelerini gerçekleştirememekte veya ekonomik büyüme ve gelişmeleri çok düşük seviyelerde kalmaktadır. Bu ülkelerde teknik bilgi yetersizliğinin ortadan kaldırılması, işgücünün eğitilerek daha kalifiyeli bir hale getirilmesi ve yatırımlar için gerekli kaynakların sağlanması durumunda ekonomik büyümenin ve dolayısıyla kalkınmanın başlatılabileceği düşünülmektedir. Ancak, yatırımlar için kaynak oluşturmak kadar bu kaynakları verimli alanlardaki yatırımlara yönlendirmek ve yapılmış yatırımları en optimal şekilde kullanabilmek de kalkınma çabaları için çok önemlidir. Dolayısıyla uygulanması gerekli politikalar bir yandan yeni kaynak veya yatırımlar oluşturulmasını teşvik etmek olmaktadır, diğer yandan mevcut kaynakların daha etkin kullanılmasını teşvik etmek olmalıdır. Bu eksenden hareketle teşvik politikaları özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önemli bir itici güç olarak ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmalarını iyileştirmekte ve hızlandırmaktadır (Korkmaz vd., 1989: 11).

Böylece birçok amacı bünyesinde barındıran teşvik politikalarının uygulanmasına ve yürütülmesine yönelik kullanılabilir araçlar da geniş bir yelpazeye ayrılmaktadır. Bu bağlamda yukarıda sayılan yatırımları teşvik amaçlarına yönelik kullanılabilir enstrümanlar dünyanın her yerinde aşağı-yukarı benzerlikler göstermekle birlikte, ülkelerin ekonomik ve sosyal özellikleri ile kalkınma düzeylerine bağlı olarak uygulanan teşvik programları ve kullanılan teşvik araçları bazı farklılıklar gösterebilmektedir. Çünkü uluslararası alanda hızlı ve güçlü bir şekilde yaşanan rekabet politikası, teşvik uygulamalarının ülkelere ve hatta ülke içerisinde yer alan bölgelere göre çeşitlenmesine yol açmıştır. Örneğin, yatırımların teşvik edilmesinde gelişmiş ülkelerin başını çektiği ülkeler genellikle yabancı sermayenin teşvikine yönelik politika uygulamalarında bulunurken, bölgesel veya yerel yönetimler ise daha çok yurtiçi özel yatırımların cezbedilmesine yönelik teşvik politikaları uygulamaktadırlar. Bu durum ülke bazlı teşvik politikalarının daha çok parasal ve nakdi teşvik uygulamalarına, yerel veya bölgesel bazlı teşvik politikalarında ise vergisel teşvik uygulamalarına daha fazla önem vermesine yol açmaktadır (Andırın, 2007: 12; Porsse vd., 2005: 2).

Türkiye’de de uzun yıllardan beri uygulanmakta olan yatırım teşvik politikaları yukarıda sayılan birçok amacı hedeflemekle birlikte; özellikle özel sektör sanayi

faaliyetlerini desteklemek, ihracat faaliyetlerini geliştirmek, yeni istihdam alanları ve imkânları oluşturmak ve yabancı sermaye yatırımlarını cezbetmek amacıyla bazı dönemsel değişiklikler yapılarak uygulanmaya gelmiştir. Ayrıca özellikle son dönemlerde bölgesel dengesizlikleri gidermek amacıyla yatırımları teşvik politikalarından çeşitli düzenlemeler vasıtasıyla önemli derecede yararlanılmakta, böylece ülkede yürütölen genel kalkınma planlarının vazgeçilmez bir aracı olarak ekonomi politikalarında yer almaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı; Türkiye’de farklı amaçlar için çok eski zamanlardan beri uygulanan yatırım teşvik politikası uygulamalarının ne gibi değişiklikler geçirdiğini ve özellikle son dönemde bölgesel kalkınma için başvuruölen önemli bir enstrüman haline gelen söz konusu teşvik uygulamalarının etkinliğini ve bölgesel dağılımındaki belirleyicilerinin neler olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışma dört bölüm olarak tasarlanmıştır.

Çalışmanın ilk bölümü öncelikle bölgesel dengesizlik ve bölgesel kalkınma gibi konuların açıklandığı kısımla başlamaktadır. Daha sonra ise bölgesel gelişme aracı olarak kullanılan teşvik politikalarının tanımı, amaçları ve araçları, türleri, negatif ve pozitif yönleri üzerinde durularak, teşvik politikalarının etkinliğinin tartışılmasıyla bölüm bitirilmektedir.

İkinci bölüm ise teşvik politikalarının teorik çerçevesinin verilmesiyle başlamakta, küresel boyutta teşviklerin tarihsel gelişiminin verilmesiyle devam etmekte ve gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş bazı ülke örneklerinin genel ve bölgesel bazdaki teşvik uygulamalarının aktarılmasıyla bölüm sonlandırılmaktadır.

Üçüncü bölümde ise Türkiye’de Cumhuriyet’ten günümüze yürütölen teşvik politikalarının tarihsel süreç içerisindeki gelişimi aktarılmakta ve dönemler halinde uygulanan teşvik politikalarının içeriği, etkinliği ve sonuçları verilmektedir.

Çalışmanın son bölümü olan dördüncü bölüm ise ekonometrik yöntem ve analiz kısmından oluşmaktadır. Bu kısımda öncelikle çalışmayla ilgili daha önceden yapılmış olan çalışmaların değerlendirilmesiyle literatür özeti bölümü verilmiştir. Literatür özeti kısmını müteakip çalışmanın amacı, önemi ve kapsamıyla ilgili bilgilendirilmede bulunulmuştur. Daha sonra ise çalışmanın değişkenleri ve hipotezleri ortaya konulmuş ve son aşama olan çalışmanın metodoloji ve analiz bulguları kısmı aktarılarak bölüm

tamamlanmıştır. Son olarak çalışmaya ait sonuç kısmında ise çalışmadan elde edilen bulgular ortaya konularak genel bir değerlendirilmede bulunulmuş ve sonuçlar tartışılarak çalışma sonlandırılmıştır.

Bu çalışmanın Türkiye’de özellikle son dönemde bölgesel bazda yürütülmeye çalışılan teşvik politikalarının amaçlarının, sonuçlarının, etkinliğinin ve hangi faktörler tarafından belirlendiğinin ortaya konulması bakımından önemli olduğu düşünülmekte ve bu eksenden hareketle gerek yerli, gerekse yabancı literatüre önemli katkılar sunacağı beklenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL DENGESİZLİK ve BÖLGESEL DENGESİZLİKLERİ GİDERME ARACI OLARAK TEŞVİKLER

Bölgesel dengesizlik sorunu gelişmiş veya azgelişmiş birçok ülke ekonomisi için önemli sayılacak bir sosyo-ekonomik olgudur. Şöyle ki; her ülke, sınırları içerisinde kalan tüm vatandaşlarının gerek sosyal, gerekse ekonomik durumlarının iyi olmasını, yani refah seviyelerinin en yüksek derecede olmasını arzulamaktadır. Bu istek hem sosyal bir devlet olmanın hem de ülkeleri yöneten iktidarların tekrardan seçilme arzularının zorunlu bir gereğidir. Ancak, söz konusu arzu her zaman ülkelerin istedikleri ve planladıkları doğrultuda gitmemektedir. Bu durumun en önemli sebebi, ülke içindeki bölgelerin farklı ya da homojen olmayan birçok özelliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin tarihsel ve coğrafik sebepler, sosyo-ekonomik sebepler veya politik sebepler bazı bölgelerin diğerlerine göre daha çok ön plana çıkmasını sağlamıştır.

Bölgeler arasındaki farklı gelişme dereceleri, ülkeleri mevcut bölgesel gelişme ve kalkınma farklılıklarını giderecek veya asgari seviyelere indirecek politika arayışlarına yönlendirmiştir. Bu doğrultuda tüm bölgelerin kalkındırılmasından sadece belirlenen hedef bölgeyi kapsayacak çeşitli politika araçları geliştirilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Söz konusu araçların en önemlilerinden biri de hiç kuşkusuz teşvik uygulamalarıdır. Teşvik uygulamalarıyla; nispeten geri kalmış bölgelerin üstün oldukları veya potansiyel yönden üstün olabilecekleri düşünülen yönleri desteklenip teşvik edilerek, sosyo-ekonomik büyüme ve kalkınmalarını gerçekleştirmeleri amaçlanmaktadır.

Bu bölümde bölgesel dengesizliklerle mücadele etmek ve bölgesel dengesizlikleri gidermek amacıyla kullanılan teşvik uygulamalarına değinilecek ve teşvik uygulamalarının tanımı ve türleri gibi açıklamalarda bulunulduktan sonra teşviklerin önemi, amaçları, negatif ve pozitif yönleri ve teşviklerin etkinliği gibi konular üzerinde durulacaktır. Teşvik uygulamalarına değinmeden önce ise bölge kavramı üzerinde durularak bölgesel dengesizliklerin nedenleri, ortaya çıkışı ve bölgesel dengesizliklere karşı sunulan çözüm önerileri tartışılacaktır.

1.1. BÖLGE, BÖLGESEL DENGESİZLİK ve BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMLARI

1.1.1. Bölge Kavramı

Temelde büyüklük esasına dayalı olarak tanımlaması yapılan bölge kavramı, genellikle şehirlerden (kent) daha büyük fakat ülkelerden daha küçük büyüklükleri vurgulamak için kullanılmaktadır.

Herhangi bir nitelik bakımından özdeş tutulan ülke, yer ya da toprak parçası (Özgür, 2010: 6) olarak tanımlanmasına rağmen, bölge kavramının kesin ve net bir tanımlaması bulunmamaktadır (Coombs, 2001: 1). Türk Dil Kurumu tarafından; “sınırları idarî, ekonomik, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası” olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr).

Latince, çevre veya alan anlamına gelen “regio” sözcüğünden türemiş bölge kavramının, tanımlanmasında ve sınırlarının çizilmesinde büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. Bölge kavramını tanımlamaya çalışanlar; ölçek, nitelik ve tanımından beklenen işlevlerin farklılığı nedeniyle bu zorlukları yaşamaktadırlar (Akpınar vd., 2011: 2). Ayrıca farklı disiplinler tarafından farklı ölçütler baz alınarak çeşitli tanımlamalarda bulunulmasıyla da bölge kavramının anlamı çok daha geniş tutulmuştur (Casellas ve Galley, 1999: 552).

Bu bağlamda belirli bir bölge tanımlaması yapabilmek için çeşitli ölçütler belirlenmiştir. Söz konusu ölçütlerin başlıcaları; coğrafi, sosyo-ekonomik, kültürel, fiziksel veya kentsel ölçütlerdir (Roy ve Bezbaruah, 2002: 7). Böylece bölgesel kalkınmanın merkezinde yer alan ve “bölge” olarak adlandırılan kavrama, genel kabul görmüş eğilimler doğrultusunda, örneğin homojenlik faktörünün baz alınması ile aşağıdaki kriterlere göre bazı tanımlamalar da bulunulabilmektedir (İldırar, 2004: 8):

- Coğrafi Bölgeler (Kıyı bölgeleri, Dağlık bölgeler, Kömür Madeni bölgeleri vb.)
- Kültürel Bölgeler (Etnik çoğunluk, Dil, Din vb.)
- Tarihsel Bölgeler (Tarihteki ortak kökenler)
- Yerleşim ve Yoğunluk Bakımından Bölgeler (Merkezi bölgeler-Çevre bölgeler, Yüksek nüfus yoğunluklu bölgeler-Düşük nüfus yoğunluklu bölgeler)

Bölge kavramının ekonomik yapılanmalar ve ortak çıkarlar esasına dayalı olarak tanımlanması dikkate alındığında, şu şekilde bir tanımlamaya gidilebilmektedir (İldırrar, 2004: 8-9):

- Belli sektörlerin hâkimiyetindeki bölgeler (Tarım, Ticaret, Sanayi, Hammadde, Turizm, Otomotiv vb.)
- Bir komşu devletle sınırı olan ve bu ülkenin ekonomik faaliyetlerinden etkilenen bölgeler.
- Uzun mesafeli trafik akışı oluşturan transit bölgeler.
- Ortak bir yerleşim alanının ekonomik yapısından etkilenen bölgeler (Akdeniz ülkeleri, Arap ülkeleri, Baltık ülkeleri gibi)

Yukarıdaki farklı tanımlamalardan hareketle bölge kavramının sahip olduğu birçok anlamı konu dışında bırakıp, sadece ekonomik ekseninde bir tanımlama yapıldığı zaman, bölge kavramının analizinde ikili bir ayrıma gidildiği görülmektedir. Birinci ayırım, bölgelerin ekonomik yapılarına veya durumlarına göre yapılan bir analize dayanmaktadır. İkinci ayırımsa; bölgelerin ekonomik gelişme düzeylerine göre yapılan bir analize dayanmaktadır.

Ekonomik yapılarına veya durumlarına göre tanımlaması yapılan bölgeler daha çok Fransız ekolüne ait bir yaklaşımdır. Bu ayrıma göre bölgeler; homojen (türdeş), polarize (kutup-nodal) ve plan bölge şeklinde sınıflandırılmaktadırlar. Özellikle söz konusu ayrıma bölgesel planlama literatüründe ve bölgesel tahlillerde çok daha fazla yer verilmektedir (Ersungur, 2005: 27; Roy ve Bezbaruah, 2002: 7).

Ekonomik yapılarına veya durumlarına göre tanımlaması yapılan ilk bölge olan homojen bölge; birbirine yakın özellikler gösteren komşu alanlar topluluğu olarak ifade edilmektedir. Birbirine yakın özelliklerden kasıt, alan üyelerinin benzer veya eşit sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin olmasıdır. Ancak, burada önemli olan aynı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine sahip olan alanların komşu alanlar olması gerekliliğidir (Akpınar vd., 2011: 5).

İkinci bölge olan kutup bölgeler; bir merkez ve söz konusu merkezin etrafındaki diğer mekânları etkilemesiyle, mekânlar arasında karşılıklı ilişkilerin doğduğu, böylece merkezin çevreyi etkileyip yönlendirilmesiyle ilişkilerin belirlendiği bölge türüdür. Bu bölge türünde merkez, özellikle kendisinden daha küçük bazı mekânları etkisi altına

olarak hem kendisini hem de çevre mekânları geliştirmekte ve sonuçta kendisini bir cazibe merkezi, yani kutup-nodal alan haline getirmektedir (Hoover ve Giarratani, 1985).

Üçüncü ve son bölge olan plan bölge ise; bölgesel politikayı uygulamakla görevli yönetimin yetki alanı içinde kalan saha, başka bir ifadeyle bölge planının uygulandığı alanlar bütünüdür. Plan bölgeler, bölgesel planlama uygulayan ülkedeki planlama anlayışına ve ülkenin bölgesel sorunlarının niteliği ve yoğunluğuna göre, tüm ülkeyi kapsayabileceği gibi, sadece belirli problemlili bölgeleri de kapsayabilir (Ersungur, 2005: 28). Türkiye’de bölgesel kalkınma politikalarının temel yürütücüsü olan DPT plan bölgeyi; “kentten daha geniş, ülkeden daha küçük, yönetsel sınırları ulus yönetsel birim sınırlarıyla çakışan, ama etkileşim açısından o sınırları aşabilen, yerinden yönetilen, demokratik-katılımcı bir yönetime ve bütçeye sahip bir planlama ve yönetim birimi” olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2000: 8).

Bölgelerin yapmış oldukları ekonomik faaliyetlerin derecesine ya da ekonomik gelişme düzeylerine göre bölgeler ise; gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş bölge olarak üç grupta incelenmektedir.

Gelişmiş bölgeler; sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan ülke ortalamasının üzerinde değerlere sahip, ayrıca birçok farklı kutubu içeren bölgeler olarak tanımlanmaktadır. Farklı kutuplardan kasıt, bölgede daha çok sanayi ve ileri teknoloji gibi yüksek derecede rekabetçiliğe dayalı sektörlerin varlığıdır. Ayrıca bu bölgeler kişi başına gelir, harcama düzeyi ve yüksek düzeyde yatırım tutarıyla da dikkat çekmektedirler.

Gelişmekte olan bölgeler; gelişme hızı ülke ortalamasının üstünde olan; bununla birlikte gelir seviyesi ve gelir dağılımı ülke ortalamasının altında kalan bölgelerdir. Gelişmekte olan bölgelerde mevcut yeraltı ve yerüstü kaynakların bilinmemesi veya bu kaynakların yeterince değerlendirilememesi mevcut gelişme durumlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Söz konusu olumsuzluklar bölgeye özel sektör yatırımlarının cezbedilememesi veya bu yatırımların düşük seviyelerde kalmasıyla daha da artmaktadır. Ayrıca kalifiyeli beşeri sermaye varlığına rağmen bu potansiyelden istenilen seviyede yararlanılamaması, söz konusu bölgelerin gelişmelerini sürdürmelerine rağmen azgelişmiş bir konumda kalmalarında en önemli nedenler olarak gösterilmektedir (Erkal, 1982: 8-10).

Az gelişmiş bölgeler ise; gelişme potansiyelini kaybetmiş veya gelişme avantajları bulunmayan bölgelerdir (Ildırar, 2004: 12). Az gelişmiş bölgelerde gelir düzeyi ve gelir artış hızı, her iki açıdan da ülke ortalaması altındadır. Söz konusu bölge ekonomisinde hâkim sektör tarım sektörü olmakla birlikte, tarım sektörü teknolojik olarak daha çok eski yöntemlere dayanmaktadır. Nüfus artış hızı ülke nüfus artış hızından daha yüksektir. Ayrıca nüfusun bileşimi içinde (0-14) yaş grubu önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte bölge dışına göç verme oranı da bir hayli yüksektir. İşgücünün cinsiyet dağılımı itibariyle kadın istihdamı yüksektir ve kadınlar genelde üretici durumundadır. İşgücünün sendikalaşma oranı ise ülke ortalamasının altındadır. Tasarruflar düşüktür ve buna bağlı olarak da yatırımlar için sermaye kıtlığı çekilmektedir. Ayrıca söz konusu bölgeler altyapı yatırımlarının eksikliği, haberleşme ve ulaştırma ağının yetersizliği, düşük kentleşme oranı, kır tipi yerleşmelerin fazlalığı vb. birçok dezavantaj açısından da diğer bölgelere kıyasla ön plana çıkmaktadır (Erkal, 1982: 50; Erkan, 1999: 4).

1.1.2. Bölgesel Dengesizlik Sorunu ve Nedenleri

Ekonomik büyüme ve kalkınma dünyadaki bütün ülkelerde hiçbir zaman aynı zamanda ve aynı düzeyde olmayacağı gibi, herhangi bir ülkenin farklı bölgelerinde de aynı zaman ve düzeyde başlayamaz. Ekonomik kalkınmanın belirli bir bölgede başlayabilmesi için, söz konusu bölgenin zengin yer altı kaynaklarına sahip olması, yeni bir buluş, bulunduğu coğrafik konum veya tarihsel tesadüf gibi çeşitli etkenlerin birinin veya birkaçının aynı anda bulunmasıyla ekonomik büyüme ve kalkınmalarını başlatacak itici bir güce sahip olmaları gerekir (Aydın, 2008: 307). Bu etkenlerin eksikliği veya var olmayışı ülkeler veya bölgeler arasında bölgesel eşitsizlik veya dengesizlik sorununun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bölgesel dengesizlik sorunu ilk kez I. Dünya Savaş'ından sonra tüm dünyayı etkileyen ekonomik durgunluk dolayısıyla işsizlik ve tam istihdam sorunlarıyla karşılaşan gelişmiş batılı ülkeler tarafından irdelenmeye başlanmıştır (Seshadri, 1991: 44). Henüz bölgesel kalkınma kuramının temelleri dahi atılmadan, bu ülkelerde bölgesel dengesizliğin azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılması için devlet müdahalesinin gerekli olduğu düşüncesi üzerinde durulmuştur (Ildırar, 2004: 15). Böylece genel anlamıyla ekonomik ve sosyal fırsat eşitsizliği şeklinde tanımlaması yapılan bölgesel dengesizlik; gerek bölgelerin sahip olduğu özellikler, gerekse gelişme sürecine yön

veren iktisadi ve sosyal faktörlerin ülke içinde dengesiz dağılımı şeklinde meydana gelen bir olgu olarak kalkınma literatüründe yer almaya başlamıştır.

Zaman içerisinde ülkelerin ve bölgelerin gelişme safhalarında ve hızlarında çeşitli nedenler dolayısıyla farklılıklar meydana gelmiş ve bölgesel dengesizlikler ortaya çıkmıştır. Bu farklılıkların en önemli nedenleri arasında doğal faktörler (çeşitli doğal kaynaklar yönünden yoksunluk veya bolluk), tarihsel süreç içerisinde uygulanan liberal veya korumacı ekonomik politikalar ve uygulanmakta olan demokratik ve sosyo-politik nedenler yer almaktadır (Chaudhuri, 2001: 324-325; UN, 2001: 8).

Sonuç olarak, bölgesel dengesizlikler gelişmiş, gelişmekte olan ya da azgelişmiş her ülkede karşılaşılabilen önemli bir problemdir. Bununla birlikte azgelişmiş ülkelerde daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır (Chaudhuri, 2001: 324). Çünkü bölgesel dengesizliklerin nedenleri arasında sayılan endüstriyel faaliyetlerden yoksunluk, altyapı yatırımlarının eksikliği ve yüksek işsizlik gibi faktörlerin birçoğu azgelişmiş ülkelerde daha belirgin ve kronik bir yapıdadırlar. Gelişmiş ülkelerdeki bölgesel dengesizlikler ise daha çok ülke geneline göre endüstriyel faaliyetlerin henüz başlamadığı veya ilerleyemediği, ekonomisi daha çok tarıma dayalı veya gerileyen sanayileri dolayısıyla ekonomik etkinliğini giderek kaybeden bölgelerde etkili olmaktadır (Doğan ve Yıldız, 2007: 151). Bu sebeple bölgesel dengesizlikleri giderici politikalar hemen hemen tüm ülkeler tarafından önemle üzerinde durulan ve sürekli olarak yeni politika uygulamaları geliştirilen sosyo-ekonomik bir sorundur.

1.1.3. Bölgesel Dengesizliğe Karşı Çözüm Önerileri

Bölgesel dengesizlik sorununa karşı farklı ülkeler farklı politika uygulamalarına gitmişlerdir. Yukarıda da değinildiği gibi bölgesel dengesizlik sorunu gerek gelişmiş, gerekse azgelişmiş tüm ülkelerde ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeple farklı gelişme düzeylerine sahip ülkelerin farklı politika uygulamalarına gitmeleri pek tabiidir. Gelişmiş ülkelerin mevcut ekonomik gelişmelerini geri kalmış bölgelerine yönlendirme isteklerine karşın azgelişmiş ülkelerin öncelikle ekonomik büyümeyi başlatmak ve daha sonra azgelişmiş diğer bölgelerine yönlendirme istek ve amaçları bulunmaktadır. Söz konusu istek ve amaçlar paralelinde gelişmiş ülkelerin bölgesel dengesizliklerini

gidermeye yönelik politika uygulamalarına az gelişmiş ülkelere göre nispeten daha avantajlı bir durum kazandırmıştır.

Diğer taraftan Neo-klâsik denge modelini savunan bazı iktisatçılar, engellenmemiş veya güdülenmemiş piyasa ekonomisiyle bütünleşmiş bir ekonomide, zaman içerisinde bölgesel gelirlerde dolayısıyla bölgesel kalkınmada birbirine yaklaşıma yol açacak bağlantılar bulunduğunu iddia etmişlerdir. Günümüzde yakınsama modellerinin temel aldığı bu görüşe göre bölgesel eşitsizliklerin sürekli olması beklenemez; çünkü söz konusu eşitsizlikler bölgesel bağlamda yakınsamaya güçlü bir eğilim gösteren fiyat, ücret, sermaye ve işgücündeki hareketler ile kendi kendini giderici özelliğe sahiptir. Bu temel düşünceleri sistematik bir biçimde ilk olarak ABD'deki bölgesel kalkınmayı inceleyen Borts ve Stein (1964) ile ABD dâhil birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki bölgesel kalkınmayı inceleyen Williamson (1965) ifade etmiştir. Bu yaklaşıma dayanan modellerde, fiyatlar ve ücretlerin esnekliği, emek ve sermayenin hareketliliğiyle sermaye piyasalarının varlığı, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinde iyi bir reçete olduğu vurgulanmakta dolayısıyla piyasa güçlerinin doğal sonuçlarını düzeltmek için müdahalede bulunulmaması görüşü savunulmaktadır (Öztürk, 2006: 24).

Giderek küreselleşen günümüz dünyasında, özellikle bazı ekonomik aktivitelerin müdahalesiz gelişemediği de bilinmektedir. Bu durumun sonucu olarak neoklasik iktisatçıların vurguladığı gibi bölgesel dengesizliklerin salt piyasa ekonomisine bırakılarak giderilebileceği anlayışı önemli derecede yetersiz kalmaktadır. Çünkü gerekliliği ve uygulanabilirliği olan genel ekonomi politikalarıyla uyumlu çeşitli bölgesel kalkınma politika uygulamaları olmaksızın, bölgeler arasında meydana gelen kalkınma farklılıklarını gidermek güçtür.

Bu sebeple çoğu ülke veya Avrupa Birliği (AB) gibi bazı ekonomik birlikler veya örgütler yukarıda da söz edilen bazı sebepler dolayısıyla ortaya çıkmış bölgesel dengesizlikleri giderecek çeşitli politika uygulamaları ve araçları geliştirmişlerdir. Bu araçların etkinliği zamanla önemini yitirdikçe veya daha etkinsiz bir hale geldikçe, yeni politika araçları geliştirilmiştir. Özellikle bölgesel dengesizlikleri gidermeye yönelik yeni uygulanmaya konan araçlar, önceki araçlardan farklı olarak, bölgelerin içsel potansiyellerine daha uygun ve bu bölgelerdeki yerel veya uluslararası aktörleri daha

aktif bir konuma alan araçlar olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak bölgelerin yerel dinamiklerine ve içsel potansiyellerine has sosyo-ekonomik büyüme ve kalkınmalarına hız ve devamlılık katacak bölgesel kalkınma politika araçlarının seçimi daha popüler bir hale gelmiştir.

1.1.4. Bölgesel Kalkınma Kavramı ve Amaçları

Klasik tanımlamaya göre bölgesel kalkınma kavramı; bölgelerarasında var olan gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi veya en aza indirgenmesi ile görece geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasına olanak sağlayacak politika uygulamalarını ifade eder.

Çağdaş bölgesel kalkınma kavramında ise, klasik tanımda yer alan bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi veya en aza indirilmesi amacının yanı sıra bölgelerin küresel rekabet güçlerinin artırılarak süreklilik kazandırılması, bölge içindeki yerel dinamikleri harekete geçirecek bölgesel potansiyellerin ortaya çıkarılması ve bölgesel kalkınmanın yerelden başlatılarak ülkelerin topyekûn kalkındırılması amaçlanmaktadır. Bu amacın doğal bir sonucu olarak bölgesel kalkınma; sadece geri kalmış yörelerin kalkındırılmasına yönelik çabaları değil, tüm bölgelerin sürdürülebilir ve küresel rekabete dayalı bir kalkınma çabasına girmesini ve özellikle özel sektör ve yerel yönetimler ile diğer bölgesel aktörlerin süreçte yer almasını sağlayacak bölgeselleşme politikalarının uygulanmasını gerektirir (Akın, 2006: 295).

Çağdaş bölgesel kalkınma yaklaşımı ile ülkeler, genel ekonomi politikalarıyla uyumlu bölgesel kalkınma politikaları geliştirmeye başlamışlardır. Çünkü daha önceden ülkeler genel ekonomi politikalarını ayrı, bölgesel kalkınma politikalarını ayrı şekillerde oluşturmaktaydılar. Fakat ülkelerin birbirinden bağlantısız bir şekilde oluşturduğu politika uygulamaları, bu politikaların etkinliklerinin çok düşük veya negatif düzeylerde kalmasına yol açmıştır. Ayrıca küreselleşen dünya ile birlikte ülkelerin tüm ekonomik politikalarını tek elde toplama arzusu da bölgesel kalkınma politikalarının genel ekonomik politikalar içerisinde şekillendirilmesini hızlandırmıştır.

Bu bağlamda genel ekonomik kalkınma teorileriyle hemen hemen aynı paralelde bölgesel kalkınma teorileri oluşturulmuştur. Söz konusu teoriler tıpkı genel ekonomik kalkınma teorilerinde olduğu gibi;

- i. *İçsel faktörlerden,*

ii. *Dışsal faktörlerden,*

iii. *Her iki faktörün birleşiminden kaynaklanan mekânsal faktörlerden oluşan teoriler olarak 3 grupta toplanabilmektedir (Akpınar vd., 2011: 17).*

(i) Bölgesel kalkınmada içsel faktörleri temel alan teoriler; bölge içerisindeki çeşitli sosyo-ekonomik varlıkların harekete geçirilmesiyle oluşturulan ve genel ekonomi politikalarının etkinliğiyle bölgesel kalkınmanın başlatılmasını savunan teorilerdir. Ayrıca bu teoriler bölgelere has potansiyellerin varlığıyla büyüme sürecinin güçlendirilerek bölgesel ekonomik kalkınmanın sağlanacağını savunmaktadır. Bu teoriler sektör teorisi ve aşama teorisi olarak ikiye ayrılır.

Sektör teorisine göre ulusal ekonomiler iki ana sektöre ayrılır. Bu sektörlerin ilki, sermaye-yoğun olan ve ileri teknoloji gerektiren sektördür. Söz konusu sektör, kişi başına düşen çıktı miktarının ve kişisel gelirin yüksek olduğu teknolojik yoğun modern sektördür. İkinci sektör ise emek-yoğun sektör olan ve geleneksel teknolojilerin kullanıldığı daha çok tarıma dayalı sektördür. Bu sektörde kişi başına düşen çıktı miktarı nispeten çok daha düşüktür. Aynı zamanda kişisel gelir de düşüktür. Böylece gelişmişlik olgusu modern sektörle, az gelişmişlik olgusu ise geleneksel sektörle bağdaştırılmaktadır. Genel ekonomik kalkınma eksenli bu görüşlerinden hareketle, bölgesel kalkınma teorisi şu şekilde oluşturulmaktadır: Bölgeler arasında sektörel faaliyetler açısından çeşitli farklılıklar vardır. Teknolojik-yoğun olan modern sektör genellikle ülkelerin bir ya da birkaç bölgesinde kümelenmiştir. Ülkelerin diğer bölgelerinde ise tarıma dayalı geleneksel sektör daha hâkim konumdadır. Ayrıca geleneksel ya da modern sektörün hâkim olduğu bölgelerde bile bu sektörlerin kendi aralarındaki işleyişleri, etkinlikleri ve gelişimleri dahi çeşitli farklılıklar gösterebilmektedir (Higgins ve Savoie, 1997: 73).

Doğrusal kalkınma teorisi olarak da adlandırılan “Aşamalar Teorisi”ne göre; az gelişmiş ülkeler, gelişmiş Batılı veya diğer Avrupa ülkelerinin kapitalizm öncesi siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarına benzer özellikler gösteren geleneksel toplumlardır. Ayrıca toplumların siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal yapılarının temelde benzer olduklarından hareketle az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelerin ilerleme çizgilerini izleyerek kendilerinin de kalkınabileceklerini ifade etmektedir (Yavilioğlu, 2002: 60). Rostow’un (1960) “Ekonomik Gelişiminin Aşamaları” adlı çalışması söz

konusu teoriyi destekleyen ve açıklayan en önemli çalışmadır. Bu çalışma her toplumun geçirmesi gereken belli aşamaların (geleneksel toplum, hazırlık aşamasındaki toplum, kalkış aşamasındaki toplum, ekonomik olgunlaşma aşamasındaki toplum ve kitle tüketimi aşamasındaki toplum) olduğunu ve her toplumun ilgili aşamaları geçirerek kalkınmalarını tamamlayacaklarını savunmaktadır. Aşamalar teorisi de bölgelerin belli büyüme aşamalarını tamamlamasıyla ancak bölgesel kalkınmalarını gerçekleştirebileceklerini iddia etmektedir.

(ii) Bölgesel kalkınmada dışsal faktörlerden etkilenecek bu faktörleri temel alan en önemli teori ise İhracat Temelli teorilerdir. İhracat temelli teorilere göre bir bölgenin dış ticaret alanında üretkenliği ve rekabet edebilirliği, bölgenin genel ekonomik performansı ve başarısı açısından çok önemli bir belirleyicidir. Söz konusu teorilerce dış ticarete rekabet edilebilirliği yüksek olan bölgeler ekonomik kalkınmalarını daha kolay gerçekleştirirken, nispeten dış ticarete daha geri olan bölgeler ise ekonomik kalkınmayı daha yavaş ve geç bir şekilde yakalayabilmektedirler. Ayrıca ihracat temelli teoriler; bir bölgedeki bölgesel ekonomik değişim ve bölgesel kalkınma, bölgenin ihracat için mal veya hizmet üreten ekonomik faaliyetlerinin oranına bağlı olduğunu öne sürmektedir. Bölgenin ihracata dayalı sektörlerinin gelir, yatırım ve üretkenlik artışı sağlamadaki dolaylı etkisinin ve bölgenin dış ticarete konu olmayan faaliyetler üzerindeki çarpan etkisinin de bölgenin ekonomik kalkınmasında önemli olabileceğini belirtir (Kara, 2008: 10; Terluin, 2001: 60).

(iii) Bölgesel kalkınmada hem bölge içerisindeki içsel potansiyellerden hem de bölge dışındaki dışsal faktörlerden etkilenecek oluşturulan teoriler ise mekânsal teoriler olarak da adlandırılmaktadır. Bu bağlamda mekânsal teoriler içerisinde yer alan söz konusu teoriler; Büyüme Kutubu Teorisi, Merkezi Yerler Teorisi ve Sanayi Odakları Teorisi şeklinde belirtilebilir.

Büyüme Kutbu teorisi, ilk olarak 1950'lerde Perroux tarafından ortaya atılmıştır. Teori özellikle 1960 ve 1970'lerde bölgesel politikacıların büyük ilgisini çekmiş ve geri kalmış bölgelerin ekonomik kalkınmasını teşvik etmek amacıyla kullanılmıştır. Büyüme kutubu teorisi, özellikle geri kalmış bölgelerde ekonomik büyümeyi teşvik etmek için bazı önder veya itici endüstrilerin ve firmaların olması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca endüstriler ve firmalar arasında yakın bir bağlantıyı da öngörmektedir (Terluin,

2001: 70-71). Çünkü söz konusu firmaların ve endüstrilerin öncülüğünde oluşturulan ekonomik büyüme, çarpan etkisiyle bölgesel ekonomiyi çevreleyecek ve böylece bölgesel kalkınmayı teşvik edebilecektir. İleri aşamalarda kalkınma kutupları bir lokomotif gibi en yakın bölgeden en uzak bölgelere doğru ekonomik canlılığı iletebilecektir. Ayrıca büyüme kutubu teorisi daha sonra Hirschman (1958) ve Boudeville (1966) gibi kalkınma iktisatçıları tarafından tekrar ele alınarak, söz konusu teorinin uygulama alanı genişletilmiştir.

Büyüme kutubu teorisinden farklı olarak çevreden kent merkezlerine doğru bir yayılma etkisini savunan “Merkezi Yerler” teorisine göre kentler çevresine göre önemli bir hiyerarşik yapı oluşturmaktadırlar. Temelleri ilk olarak Von Thünen’nen (1826) tarafından ortaya atılan Merkezi Yerler Teorisi, daha sonraları Christaller (1930) ve Lösch (1954) tarafından ele alınarak geliştirilmiş ve önemini günümüze kadar korumuştur (Eaton ve Lipsey, 1982: 56-58). Teori, büyük kentlerin daha büyük pazar alanlarını ve geniş ekonomik etkinlikleri destekleyebileceğini varsaymaktadır (Lösch ise merkezi yerler örüntüsünün etkin olabilmesi için petek tipi, yani altıgen pazar alanlarının olması gerektiğini ileri sürer). Bu görüşün altında yatan temel varsayım, belirli ekonomik etkinliklerin sınırlı sayıda yerleşim birimlerinde yapılabilmeleridir (Kum, 2011: 237). Ayrıca bu teoride kentler çevrelerine mal ve hizmet sağlayan konumdadırlar. Kent çevresindeki nüfusun merkezden mal ve hizmet alımı için harcamada bulunmaları, çevreden merkeze doğru bir nakit akımı sağlayarak merkez kentin gelişmesini sağlar (Akpınar vd., 2011: 20).

Mekânsal teorilerin sonuncusu olan “Sanayi Odakları” teorisi ilk olarak Alfred Marshall’ın 1890 yılında yayınlanan “Ekonominin Prensipleri” adlı çalışmasında ortaya konulmuştur. Marshall adı geçen eserinde; endüstriyel bölgelerin doğuşu, kaynakları, özellikleri ve gelişimi konularının yanı sıra belirli yörelerde endüstrilerin uzmanlaşması ve yoğunlaşması konularına da değinmiş ve incelemiştir (Çetin, 2006: 77; Küçüker, 2012: 3-4). Sanayi odakları teorisi daha sonraları Porter (1990) tarafından “Yeni Sanayi Odakları” teorisi olarak güncelleştirilerek bölgesel kalkınma teorileri içerisinde yerini sağlamlaştırmıştır. Porter’e göre endüstri kümelenmeleri; bireysel değer yaratma sürecinde hem rakip hem de bazı işbirliklerinde bulunan endüstrideki çeşitli firmaların, endüstrideki diğer firmalar ve diğer ilgili kuruluşlarla birlikte daha büyük bir pazara

hitap etmek üzere bir bölgede oluşturdukları, coğrafi yakınlığı esas alan yığılmalar şeklindeki oluşumlardır (Porter, 2000: 254).

1.2. BÖLGESEL GELİŞME ARACI OLARAK TEŞVİK POLİTİKALARI

Önceki kısımda da vurgulandığı üzere bölgesel dengesizlik olgusu coğrafik, tarihsel, politik vb. çeşitli sebeplerle meydana gelmektedir. Söz konusu tüm bu sebepler dolayısıyla oluşan bölgesel dengesizlikleri gidermek veya asgari seviyelere çekmek, dolayısıyla bölgesel kalkınmayı sağlamak ülkelerin en önemli kalkınma politikaları haline gelmiştir. Böylece uygulanan ulusal ve bölgesel kalkınma politikalarının kamu yatırım ve harcamalarının artırılmasından özel sektör yatırımlarının artırılmasına, sanayi faaliyetlerine yönelik organize sanayi bölgelerinin oluşturulmasından kalkınma ajanslarının oluşturulmasına dek çok çeşitli araçları mevcuttur. Bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik söz konusu bu araçlardan farklı olarak ve diğer birçok aracı etkilemesi ve birçoğu ile de ilişkili olması bakımından bir diğer önemli araç da teşvik uygulamalarıdır.

Teşvik kavramı birçok alanda farklı tanımlamalara tabi tutulmaktayken, çalışmanın boyutu gereği teşviklerin sadece ekonomik anlamdaki tanımına ve boyutuna değinilmiştir. Bu sebeple bundan sonraki kısımda teşvik kavramının tanımı, kapsamı, amaçları ve çeşitleri üzerinde durulacak ve teşviklerle alakalı çeşitli açıklamalarda bulunulacaktır.

1.2.1. Teşviklerin Tanımı

Ekonomi literatüründe “teşvik” kavramı; özendirme, sübvans etme, destekleme ve devlet yardımı gibi kavramları kapsamakta veya bu kavramlarla eş tutulmaktadır. Bu bağlamda teşvik kavramı; belirli düzeydeki ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından doğrudan veya dolaylı yöntemlerle sağlanan tüm maddi veya gayri maddi destek, özendirme ve yönlendirmeleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Ginevicius, 2011: 437).

Teşvik olgusu ilk olarak 19. yüzyılda Amerika’da demiryolu ağlarının yapımı için nakit ödemeler şeklinde verilmeye başlanmış ve ardından geçen zaman boyunca

dünyadaki bütün ülkeler tarafından başvuru, yatırımları uyarmada önemli bir mekanizma haline gelmiştir (Thomas, 2007: 1).

UNCTAD, teşvikin çok geniş bir kavram olduğunu ve genel bir tanımlamayla hükümetlerin yatırımcılara sunduğu yardımlar olarak algılanması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca geniş kavramsal tanımlamalardan sıyrılarak teşvik kavramını sadece sübvansiyon kavramıyla örtüştürmenin yeterli olduğunu da iddia etmektedir (UNCTAD, 2004; 11). Blais (1986) ve Thomas (2007)'ın yaptığı tanımlamalar da ise; hükümetler tarafından firmalara verilen nakit ödeme, vergisel ödeme, kredi, sermaye artırımı, kâr garantisi, arsa tahsisi, enerji desteği sağlama şeklinde yapılan ve firmaların kârlılık oranlarını yükselten tüm ödemeler sübvansiyon veya devlet yardımı olarak tanımlanmaktadır (Blais, 1986: 17; Thomas, 2007: 7). Murray (1971) tarafından yapılan bir başka tanımlamaya göre de teşvik veya devlet müdahaleleri; ulusal sınırlar içerisinde ülkenin ekonomik ve sosyal altyapısının sağlanması ve verimli olan üretken sermayenin rekabet gücünün artırılarak uluslararası piyasalara açılmasına olanak sağlayan düzenlemelerdir. Ayrıca teşvikler veya kamu yardımları, bazı kamu yetkilileri ve politikacılar tarafından devlete yüklenen artı bir maliyet, gelir kaybı veya politik amaçlı destekler olarak adlandırılırken, teşvik uygulamalarından yararlananlar için artı bir kazanç olarak ifade edilmektedir.

Temel olarak teşvik uygulamaları; bir mal veya hizmetin maliyetini düşürmek amacıyla devlet tarafından yapılan maddi veya gayri maddi bir kaynak transferi olarak da tanımlanabilmektedir. Devlet yardımları ile belli bir işletmeyi veya üretimi, üretim yöntemini, üretim ya da faaliyet konusunu etkilemek, üreticileri teşvik veya himaye etmek veya firmaların rekabet gücünün artırılmasına katkıda bulunmak amacı güdülür. Söz konusu amaçlar doğrultusunda teşvik politikaları; firma veya endüstrilerin kuruluş ve işleyiş yerlerini etkilemek suretiyle belirli bir bölgenin gelişmesini sağlamak, herhangi bir karşılık beklemeden veya bazı yatırımların kârlarını yatırıma çevirme gibi cebri uygulamaları olabilen uygulamaları da kapsarlar. Ayrıca kamu harcamaları politikası içinde teşviklerin payı ve rolü oldukça büyük olduğu için, bu politika aracının neden ve nasıl kullanıldığı önem taşımaktadır. Bu sebeple teşvikler; ülke içindeki kaynak tahsisi kararlarını, gelir dağılımını ve harcamaların verimliliğini etkilemektedir. Teşvik veya sübvansiyonlar ister yatırım ve üretim aşamasında, isterse ihracat aşamasında yapılsın, kaynak dağılımını değiştiren, maliyetleri azaltan ve bir ekonomik

faaliyeti diğerlerine oranla daha kârlı ya da avantajlı kılan dolaylı veya dolaysız kamu müdahaleleridir. Teşvik araçlarının rasyonel şekilde uygulanmaları durumunda hedeflenen ekonomik sonuçlara ulaşmak mümkündür (İTO, 1995: 18; OKA, 2011: 11).

Ekonomik anlamda teşviklerin temelinde, kaynakların en verimli şekilde değerlendirilerek ülke kalkınması için önemli kabul edilen sektörlerde veya bölgelerde yoğunlaştırılması amacı vardır (Çiloğlu, 2003: 126). Ayrıca yürütülen teşvik politikaları ile ülkeler; ülke sanayisinin kurulmasını veya geliştirilmesini, dış ülkelerle rekabet edilebilir bir konuma getirilmesini ve korunmasını, kıt olan kamu kaynaklarının ülke ekonomisi açısından önemli ve stratejik alanlara uygun görülen tedbirler aracılığıyla aktarılmasını da amaçlarlar.

1.2.2. Teşvik Uygulamalarının Sınıflandırılması

Teşvik uygulamaları, hem az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hem de gelişmiş birçok ülkede uygulanma örnekleri olan politikalardır. Bu eksenden hareketle teşvik uygulamalarının sınıflandırılması konusu da çeşitlilik arz etmektedir. Çünkü uluslararası alanda hızlı ve güçlü bir şekilde yaşanan rekabet politikası, teşvik uygulamalarının ülkelere ve hatta ülke içerisinde yer alan bölgelere göre çeşitlenmesine yol açmıştır. Özellikle küreselleşme hareketlerinin ülkeleri adeta tek kutuplu bir dünya haline getirmesi dolayısıyla ortaya çıkan küresel sermaye hareketleri ve bu hareketlerden pay alma arzu ve isteği de yeni ve değişik teşvik uygulamalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarındaki değişiklikler ile bazı teşvik uygulamaları da değişmekte veya yeniden belirlenmekte, daha önce uygulanan indirim veya istisnalar belli bir süre sonra kaldırılmakta, yeni indirim veya istisnalar uygulamaya konulmaktadır.

Yapılan birçok tanımlama doğrultusunda genel olarak teşvikler; amaçlarına göre, verilmiş aşamalarına göre, kaynaklarına göre, verilmiş şekillerine göre, kapsamalarına göre ve kullanılan araçlara göre teşvikler olarak gruplandırılabilir (Duran, 2003: 23).

Amaçlarına göre teşvikler daha çok yatırım düzeyini artırma, istihdam olanaklarını geliştirme, ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlama, bölgesel dengesizlikleri giderme ve yabancı sermayeyi cezp etmeye yönelik teşviklerken; verilmiş

aşamasına göre teşvikler ise yatırım dönemi öncesine yönelik teşvikler ve yatırım sonrasında yönelik teşvikler olarak iki gruba ayrılmaktadır.

Kaynaklarına göre teşvikler; kâra ve gelire dayalı teşvikler, sermaye yatırıma dayalı teşvikler, emeğe dayalı teşvikler ve ihracata ve ithalata dayalı teşvikler olarak gruplandırılabilirken, veriliş şekline göre teşvikler ise dolaylı ve dolaysız teşvikler şeklinde gruplandırılmaktadır.

Kapsamına göre teşvikler genel ve spesifik teşvikler olarak iki gruba ayrılırken, son olarak yapılan çalışmanın da üzerinde duracağı önemli bir sınıflandırma olarak görülen, kullanılan araçlarına göre teşvikler ise nakdi teşvikler, aynı teşvikler ve vergisel teşvikler olarak üç ana grupta toplanılmaktadır.

Bu bilgilendirmelerden hareketle farklı yazarlar tarafından araştırılan teşvik uygulamaları, araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılan araçlara göre bir sınıflandırmaya tabi tutulmakta ve sonuç olarak ya vergisel teşvikler ya da vergisel olmayan (nakdi) teşvikler olarak iki gruba ayrılarak incelenmektedir. Fakat özellikle vergisel olmayan teşviklerin sınıflandırılması, gerek sayıca fazla olması, gerekse kapsamlarının geniş tutulması dolayısıyla oldukça zordur (Poole vd., 1999: 11). Bu sebeple karşılaşılabilecek çeşitli zorlukları aşmak, ayrıca yeni ve değişen teşvik uygulamalarını da kapsama almak amacıyla teşvik uygulamaları;

- Nakdi (Finansal) Teşvikler,
- Vergisel (Mali) Teşvikler,
- Diğer Teşvikler adı altında 3 genel kategoriye ayrılabilir (Barbour, 2005: 2; Poole vd., 1999: 1; UNCTAD, 2004: 6-7).

1.2.2.1. Finansal (Nakdi) Teşvikler

Finansal teşvikler ya direkt olarak ülkeler tarafından ya da ülkelere desteklenen bazı kuruluşlar tarafından firmaların doğrudan parasal olarak desteklenmesi şeklinde, iktisadi yardım amaçlı olan teşvik tedbirleridir. Bu teşvik tedbirleri; nakit ödemeler, hibeler, krediler, sermaye yatırımları, kredi sigortası ve kredi garantileri şeklindeki yardım tedbirlerini kapsamaktadır. Ayrıca söz konusu teşvik tedbirlerine ek olarak işgücünün eğitimi, piyasanın kalkınması, modernizasyon ve teknolojik faaliyetlerin

ticarileştirilmesi gibi yatırım faaliyetleri de katılabilmektedir. Nakdi hibeler şeklindeki teşvikler, firmalara büyük bir esneklik sağlaması ve sermaye harcamalarını azaltarak anında avantajlar sağlaması nedeniyle firmalar tarafından en çok tercih edilen teşvik uygulamalarıdır (Boadway ve Shah, 1992: 6; Poole vd., 1999: 12).

Nakdi teşvikler daha çok gelişmiş ülkeler tarafından başvuru alan teşvik tedbirleri türlerindedir. Nakit şekilde yapılan ödeme türü olduklarından ödemenin yapılacağı kaynağın mevcut olması gerekmektedir. Bu sebeple adı geçen teşvik türleri özellikle kamu bütçelerine ek bir maliyet getirmektedirler. Ayrıca nakit olarak bazen çok büyük ödemeler şeklinde olması, bazen de anında ödemeler şeklinde olması nedeniyle bazı nakdi teşvik uygulamaları yönetimleri zor durumlarda bırakmaktadır. Karşılaşılan bu çeşit zorluklar dolayısıyla nakdi teşvik uygulamalarının özellikle bazı türlerinin ülkeler tarafından daha az tercih edilmesi sonucunu doğurmuştur.

Ülkeler veya ülkeler üstü çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından verilen genelde karşılıklı ve karşılıksız diye de ayrımı yapılan finansal teşvikler kendi içinde üç ana başlık altında toplanabilmektedir (UNCTAD, 2004: 6). Bunlar:

- Yatırım Hibeleri ve Destek Primleri
- Sübvansiyon Kredileri
- Hükümet Garantileridir.

Yatırım hibeleri ve destek primleri şeklinde herhangi bir karşılığının veya geri ödemesinin olmadığı teşvikler, finansal (nakdi) olarak yapılan teşvik ve yardımların en önemlisidir. Bu teşvik türleri ile yatırımcıların yatırım yapmalarını sağlayacak ve üretimin maliyetini karşılayacak çeşitli harcamaların karşılanması amaçlanmaktadır. Daha çok gelişmiş ülkeler tarafından rağbet gören bu tür karşılıksız teşvikler hibe şeklinde olabileceği gibi prim şeklinde de olabilmekte ve bir nevi yatırımın maliyetini üstlenme şeklinde algılanmaktadır. Ayrıca firmalara yönelik olarak yol, elektrik, su gibi altyapının teminine yönelik çeşitli teşvik unsurları da yatırım hibeleri arasında değerlendirilebilir.

Sübvansiyon kredileri şeklindeki finansal teşvikler, hem karşılıklı hem de karşılıksız şekilde yapılan ödemeleri kapsamaktadır. Karşılıklı olarak verilen türleri; kredi, kredi garantisi, ihracat garantisi gibi şekillerde olabilmekteyken; karşılıksız

olarak verilen türleri ise direkt ödeme şeklinde yapılan ve üretimin devamının sağlanması için verilen ödemelerdir.

Söz konusu teşvikler; yönetimler tarafından piyasalardaki cari faiz haddinden daha düşük faizlerle belirli sektörlerde veya üretim dallarında faaliyet gösteren işletmelerin desteklenmesini sağlamak amacıyla krediler sunulmasını öngören teşviklerdir. Ayrıca bu tür teşvikler esasen düşük faizli yardımlar şeklinde olabileceği gibi sadece anaparanın vade sonunda ödenmesini öngören faizsiz yardımlar şeklinde de olabilmektedirler (Aktan, 1994).

Hükümet garantileri şeklindeki finansal teşvikler ise genelde yapılacak yatırımların sermaye bakımından yüksek meblağlı görülmesi veya bazı teknolojik gereksinimlerin yalnızca bu yatırımlarla karşılanacak olması dolayısıyla bu yatırımların teşvikinin sağlanması için yönetimlerin uyguladığı çeşitli yükümlülükleri kapsar.

Bu yükümlülükler gümrük tarifesi muafiyet garantisi, sermaye maliyet garantisi, mal alım garantisi, karşı satın alım garantisi, kâr garantisi ve kamu fonu garantisi şeklinde garanti sağlanmasına dayalı teşvik uygulamalarını içermektedir.

1.2.2.2. Vergisel (Mali) Teşvikler

Tüm bu adı geçen farklı teşvik türleri içerisinde, dünya çapında en sık kullanılan teşvik türü genellikle vergisel teşviklerdir. Vergisel teşvikler; belirli makroekonomik hedeflere ulaşabilmek için vergi kanunlarında değişiklik yapmak suretiyle çeşitli ekonomik faaliyetlerin vergisel kolaylıklar ve ayrıcalıklar sağlanmasıyla desteklenmesini ifade eder (Benk, 2004; Giray, 2005: 95). Dolayısıyla vergisel teşvikler genel vergi sistemi içerisinde bir istisna durumu oluşturup, yatırımların maliyetini etkileyerek yatırımların teşvikini amaçlamaktadır.

Bu bilgilendirmeler ışığında vergisel teşvikler; ülkelerdeki genel vergi rejimi içerisinde bir istisna teşkil ederek ülkelerin kasasından doğrudan bir para çıkışı yerine, bir kısım gelirlerin terki gibi görüldüklerinden, birçok ülke için en fazla tercih edilen teşvik türüdür. Ayrıca birçok ülke tarafından çok fazla tercih edilen teşvik türü olmasına ek olarak ekonomideki belli sektör veya alanlardaki vergi yükünü azaltması, erteleme veya tamamen bitirmesi dolayısıyla da birçok firmayı cezp etmektedir (Küçükoğlu, 2005: 175; Uluatam, 1971: 41).

Vergisel teşvikler; hem nakdi bir ödeme şeklinde olmaması dolayısıyla ülkeleri hem de üretimin maliyetlerini anında düşürmesi dolayısıyla firmaları cezp etmesine rağmen bu tür teşvik uygulamaları ülkelerin vergisel gelirlerini azaltıcı bir etki de oluşturmaktadır.

Görünüş itibariyle ülkeler tarafından bir gelir kaybı olarak görülen vergisel teşvikler, esasında beklenen amaçlara uygun olarak rasyonel ve selektif bir plan dâhilinde uygulandığı takdirde, milli tasarrufların artan kısmının ve özellikle yabancı sermayenin verimli yatırımlara dönüşmesinde önemli bir uyarıcı olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece yatırımların artmasıyla gerek üretim, gerekse istihdam olanaklarının artırılması teşvik edilmektedir. Dolayısıyla bu artış vergisel teşvikler aracılığıyla ortaya çıkabilen vergi geliri kayıplarını telafi ettiği gibi, uzun vadede vergi gelirlerinin önemli ölçüde artmasını sağlayarak üretim ve istihdam artışına ek olarak olumlu bir ekonomik dışsallık oluşturmaktadır (Biyen, 2009).

Ülkelerce çeşitli yasal düzenlemeler yoluyla oluşturulan ve yatırımların teşvikinin sağlanması amacıyla uygulanan en önemli vergisel teşvik uygulamaları (Yakubova, 2013: 20);

- Kurumlar ve Gelir Vergisi İndirim veya İstisnası,
- Katma Değer Vergisi (KDV) İndirim veya İstisnası,
- Gümrük Vergisi İndirim veya İstisnası (İthalata Yönelik),
- Serbest Bölge uygulamalarıdır.

Vergisel teşviklerin en önemlilerinden biri olan kurumlar ve gelir vergisi indirim veya istisnasıyla ülkeler; belirli sektörlerdeki firmaların üretim faaliyetleri veya ticari ilişkileri dolayısıyla elde ettikleri kazançlarından, vergi kanunlarına dayanarak aldıkları vergi oranlarında belli indirim veya istisnalar uygulayarak firmaların teşvikini sağlamayı amaçlamaktadırlar (Zee vd., 2002: 1503).

Özellikle kurumlar vergisinden indirim ve istisna şeklinde yapılan vergisel teşvik uygulamaları; yatırımlara uygulanan vergi oranlarından daha düşük oranlarda vergi alınmasından bu vergilerin tamamen kaldırılmasına (vergi tatili gibi) kadar birçok uygulamayı içerisinde barındırır (Tanzi ve Zee, 2000: 25).

Vergi tatili (tax holiday) olarak adlandırılan yatırım gelirlerinin belli dönemler arasında herhangi bir vergi yükümlülüğüne tabi olmaması şeklinde var olan uygulama ile yatırımcılara çok düşük oranlı vergileme imkânı sunan veya herhangi bir vergilendirme yapmayan vergi cenneti (tax haven) uygulamaları kurumlar vergisinden indirim veya istisnanın en önemli örnekleridir (Chalk, 2001: 7; Morisset, 2003: 2).

Ayrıca kurumlar vergisi gibi vergisel teşviklerin içerisinde; belli sürelerle tabi olan vergi muafiyeti uygulamaları, yapılan yatırımların maliyetini vergiye tabi gelirden düşülmesini amaçlayan hızlandırılmış amortisman uygulaması, yatırım için ayrılan kaynakların kurumlar ve gelir vergisi matrahlarından düşülmesine imkân veren yatırım indirimi uygulamaları ve çeşitli vergi kredisi uygulamaları gibi uygulamalar da bulunmaktadır.

Katma Değer Vergisi (KDV); çeşitli ekonomik faaliyetin her aşamasında elde edilen ekonomik değer vergilendirilmesi esasına dayanmaktadır. Katma değer vergisi indirim veya istisnası; firmaların daha aktif olarak üretimde var olmalarını teşvik etme amacına uygun olarak, belirli ekonomik faaliyetlerin vergilendirilmesinden kısmi veya istisnai olarak vazgeçilmesi esasına dayalı uygulamaları içerir. Katma değer vergisi indirim veya istisnası, diğer birçok vergisel teşvikte olduğu gibi genellikle belirli şartların ve kriterlerin yerine getirilmesi kaydıyla otomatik olarak uygulamaya konur.

Gümrük vergisi indirim veya istisnası, ülkedeki yatırım yapacak firmaların yatırımlarda kullanılacak makine teçhizatı ithal etmesi nedeniyle oluşan çeşitli vergi kalemlerinden ve vergi prosedürlerinden en az şekilde etkilenmesine veya muaf tutulmasına olanak sağlayan vergi teşvik türüdür. Yatırımlarda kullanılan makine teçhizatları kapsamı dolayısıyla daha çok sermaye mallarının gümrük vergisi indirim veya istisnasına tabi olduğu gibi görünse de ithalatı yapılan hemen hemen tüm yatırım mallarının gümrük vergisinden indirim veya istisnası olabilmektedir. Bu bakımdan yüksek gümrük tarifelerinin olduğu dönemlerde gümrük vergisi indirim veya istisnası, yatırımların teşviki için önemli bir vergisel teşvik uygulaması olmaktadır. Diğer taraftan yabancı ülkelerdeki yatırımcıların da gümrük vergisi indirim veya istisnasıyla dış alımlarını arttırarak bu teşvik türünü uygulayan ülkenin ihracatının artmasını sağlayacağı, böylece ihracatının da teşvikinin sağlandığı göz önünde tutulmalıdır.

Serbest bölge uygulamaları ise; ülke sınırları içerisinde olmakla birlikte ülkede uygulanan gümrük tarifelerinin bu alanlarda uygulanmadığı böylece üretim ve ticaretin teşvik edilmesinin amaçlandığı teşvik uygulamalarıdır. Serbest bölge uygulamalarıyla ülkelerin, özellikle ihracat ve dış ticaret gibi ekonomik büyümede önemli görülen unsurların teşvik edilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca serbest bölge uygulamalarıyla özellikle yabancı sermayenin teşvikinin sağlanması ve dış alım yoluyla sağlanan bazı önemli girdilerin yerli firmaların daha kolay ve ucuz bir şekilde ulaşmalarını sağlayarak bu firmaların üretimlerinin ve dolayısıyla istihdam imkânlarının teşvikinin sağlanması da amaçlanmaktadır.

1.2.2.3. Diğer Teşvikler

Değişik sınıflandırmalara tabi olan teşvik uygulamaları yukarıda da açıklandığı üzere daha çok nakdi ve vergisel teşvikler adı altında gruplandırılmaktadır. Ancak, gerek bu gruplandırmaların içerisine girmeyen teşvik uygulamalarının varlığı, gerekse değişen koşullara uygun yeni teşvik türlerinin de uygulanması farklı bir gruplandırılmanın yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Diğer teşvikler adı altında toplanabilecek bu gruplandırma içerisinde olan teşvikler ise şu şekilde sıralanabilir;

- Aynı Teşvikler; nakdi sermaye dışında kalan, belirli bir mali varlık şeklinde verilen ve firmaların maliyetlerini düşürerek teşvik edilmelerini destekleme şeklinde olan uygulamaları ifade eder. Bina, arazi, makine ve teçhizat gibi mali varlıklar şeklinde verilen bu tür teşvikler, devletlerin karşılıksız olarak veya düşük fiyat karşılığında yaptığı yardımlardır (Aktan, 1994).
- Çeşitli İndirim, Muafiyet ve Düzenleyici Teşvikler; belirli kanunlarla net bir şekilde belirlenmeyen fakat değişen şartlara göre gerek finansal, gerekse vergisel olarak oluşturulabilen çevre, güvenlik, sağlık gibi konularda düzenlemeler yaparak katılım bedeli, resim ve harç gibi çeşitli vergilerde indirim veya istisna oluşturan teşvik uygulamalarıdır.
- Teknoloji ve ARGE Teşvikleri; özellikle küreselleşen dünya ile birlikte ekonomik büyüme ve kalkınmanın en önemli ateşleyicisi ve sürükleyicisi olan teknolojik yeniliklerin teşviki en önemli teşvikler arasındadır. Çünkü gerek

ülkelerce yabancı sermayenin cezbedilmek istenmesi, gerekse teknolojinin en önemli göstergesi sayılan ARGE harcamalarının teşvikinin sağlanması ülkelerdeki rekabetçi yapının teşvikinin en önemli araçlarıdır. Böylece ülkeler teknoloji ve ARGE teşvikleriyle hem kendi ulusal firmalarını hem de yabancı firmaları teşvik ederek üretimin ve istihdamın artışını gerçekleştirmiş olmaktadır.

- Emeğe Dayalı Teşvikler; firmalar açısından önemli bir maliyet unsuru olarak görülen işgücü ücretlerinin sosyal güvenlik paylarının azaltılması şeklinde olan ve bu doğrultudaki emek unsuruna ilişkin çeşitli giderlerin kısılmasını sağlayarak istihdamın teşvikini amaçlayan vergisel teşvik uygulamalarıdır.
- Belli Sektör ve Bölgeler İçin Uygulanan Teşvikler; ülke içinde rekabetçi bir yapıya sahip olan sektörlerin uluslararası arenada da rekabetçi bir yapıya kavuşmasının istenmesi, belli bölgelerdeki avantajların değerlendirilmek istenmesi veya dezavantajlı bölgelerin geliştirilmesinin sağlanması amacıyla çeşitli teşvik mekanizmalarının uygulanması şeklinde olan teşviklerdir. Bu teşvikler özellikle belirli sektör veya bölgeleri hedef aldığı için uygulaması daha kolay ve uygulama sonuçlarının daha etkin olduğu bilinmektedir.

Sonuç olarak yukarıda açıklandığı üzere çeşitli amaçları gerçekleştirmek arzusuyla oluşturulmuş ve hemen hemen tüm ülkeler tarafından uygulanmaya konmuş teşvik mekanizmaları geliştirilmiş ve değişen koşullara ve isteklere göre de geliştirilmeye devam etmektedir. Böylece özet olarak yukarıda sınıflandırılması yapılan teşvik uygulamaları şu şekilde bir gruptandırılmaya tabi tutulabilir:

Tablo 1.1. Teşvik Uygulamalarının Sınıflandırılması

Finansal Teşvikler
• Hibeler(Bağışlar) ve Direkt Destek Primleri • Sübvansiyon Kredileri • Kredi Garantileri ve Devlet Sigortası • Uygun Koşullu Kredi • Sermaye Geliştirme Desteklemeleri
Vergisel Teşvikler
• Kurumlar ve Gelir Vergisi İndirim veya İstinası • Vergi Tatili • Vergi Cenneti • Katma Değer Vergisi İndirim veya İstinası • Yatırım İndirimi • Hızlandırılmış Amortisman • İthalat Vergisi • Gümrük Vergisi İndirim veya İstinası • Serbest Üretim ve Ticaret Bölgeleri • İhracat İşleme Bölgeleri • Koruyucu Tarifeler • Vergi Kredisi • Zarar Mahsubu
Diğer Teşvikler
• Ayni Teşvikler • Çeşitli İndirim, Muafiyet ve Düzenleyici Teşvikler • Sosyal Güvenlik Prim Desteklemeleri • Kamu Tarafından Ucuz Girdi Temini • Emeğe Dayalı Teşvikler • Kritik Altyapı Yatırım Teşvikleri (Yol, Elektrik, Baraj, Su, İletişim, vb.) • Yabancı Fuar, Kongre, Sergi vb. Etkinliklere Katılım Desteği • Teknoloji ve ARGE Teşvikleri • Sektör veya Bölge Temelli Teşvikler • Döviz Kazandırıcı İşlemlere Dayalı Teşvikler

Kaynak: Barbour, 2005: 36-38; Boadway ve Shah, 1992: 4-7; Bolnick, 2004: 5-14; Duran, 2003: 27; UNCTAD, 1996: 180; UNCTAD, 2004: 6-7; WTO, 1998: 6.

1.2.3. Teşvik Uygulamalarının Amaçları ve Gerekçeleri

Tüm dünyada teşvik uygulamaları yoğun bir şekilde kullanılsa da, teşvik uygulamalarının gerekçeleri önemli bir tartışma konusu olarak varlığını sürdürmektedir. Çünkü gelişmiş veya az gelişmiş tüm ülkelerde temel olarak uygulanan çeşitli ekonomi politikaları mevcuttur. Bu politikalar katı bir ekonomik yapıyı savunan ve uluslararası ekonomik ilişkilerin minimum seviyelerde olmasını savunan bir yelpazeden, dışa açık ve liberal ekonomik politikaların uygulanmasını gerektiren diğer yelpazeye kadar uzanan bir çeşitlilik arz etmektedir. Bununla birlikte hangi ekonomik sistem benimsemiş olursa olsun, tüm ülkeler gerek kamu kesiminin, gerekse özel kesimin yatırım kararlarını etkilemek ve dolayısıyla ülkenin refah düzeyini yükseltmek amacıyla çeşitli teşvik ve özendirme politikaları uygulamaktadır. Ancak, devletin ekonomiye müdahale etme istek ve gerekçesi esasen özel sektör yatırımlarını uyarma amaçlıdır. Çünkü teşvik uygulamalarının gerekçelerinin altında, özellikle özel sektör yatırımlarını uyarma amaçlı politikalarla özel sektörün yatırım yapmasını sağlayarak bir sermaye hareketliliği oluşturmak ve çeşitli sebepler dolayısıyla ortaya çıkan kamu yatırım açığını telafi etmek arzusu yatmaktadır (Thomas, 2007: 3). Ayrıca günümüzde ticari serbestliğin son derece önemli olması dolayısıyla rekabet edilebilirliğin artması ülkeleri, özellikle yurtiçi endüstrileri teşvik edip, uyaracak önlemleri almaya da zorlamaktadır.

Benimsenen ekonomik politikalar ve gelişmişlik seviyelerine dayalı olarak ülkelerin çok çeşitli teşvik uygulamalarına başvurularındaki temel gerekçeler şu şekilde açıklanabilir (Barbour, 2005: 3-5; James, 2009: 2; Karakurt, 2010: 149):

- Ekonomik büyümeye destek olarak çeşitli pozitif dışsallıklar oluşturmak,
- Cari açık baskısının azaltılması amacıyla ithalata konu olan malların ülke içinde üretilmesinin sağlanmasını teşvik etmek,
- Katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesini teşvik etme ve üretken sermayenin oluşumuna ve gelişmesine katkıda bulunmak,
- Ulusal firmaların uluslararası piyasalardaki rekabet güçlerinin arttırılmasını teşvik etmek,
- Teknoloji transferini sağlamak,
- Ülkedeki yeni endüstrileri korumak, güçlendirmek ve rekabetçi bir yapıya kavuşturmak (Genç Endüstriler Tezi),

- Altyapı yatırımlarında, yerli sermayenin finansman ya da beceri açısından yeterli olmaması dolayısıyla yabancı sermaye gereksinimini sağlamak,
- Yeni istihdam imkânları ve alanları oluşturmak,
- Doğal olaylara bağlı oluşan ekonomik dalgalanmaların azaltılmasını sağlamak,
- Bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi amacıyla bazı hizmetlerin sunulmasının özel sektör açısından kârlı olmadığı geri kalmış bölgelerde, özel sektörün bu hizmeti sunması karşılığında teşvik edilmesini sağlamaktır.

Bu gerekçelerden hareketle ülkelerin çeşitli teşvik mekanizmalarına başvurularındaki amaçların az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için farklı unsurları içerdiği açık bir şekilde belirtilebilir. Bu amaçlardan, önce az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için geçerli olanlar ve daha sonra ise gelişmiş ülkeler için geçerli olanlar açıklanacaktır.

1.2.3.1. Az gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Teşvik Politikası Uygulamalarının Amaçları

Teşvik politikası amaçlarının esası yatırımların cezbedilmesidir. Bununla birlikte özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirilmesi arzulanan yatırımların teşvik uygulamalarına tabi olmasındaki amaç, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek, ilerletmek ve istihdam olanaklarını arttırmak gibi önemli ekonomik sorunların çözümünü içermektedir.

Sanayileşmek ve Ekonomik Kalkınmayı Sağlamak: Gelişmekte olan ülkelerin en temel ve kronik problemlerinden biri, ekonomik büyümenin dolayısıyla, ekonomik kalkınmanın çok düşük düzeylerde olmasıdır. Söz konusu problemin en temel sebebi ise ekonomik kalkınmayı sağlayabilecek lokomotif güç sayılan sanayi sektörünün gelişmemiş olmasıdır. Bu sebeple özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin sağlanması ve dolayısıyla ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi sanayileşmekle özdeş tutulmaktadır.

Esasında sanayileşmek, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma için gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkeler açısından olmazsa olmaz en önemli unsurdur. Fakat bu unsur gelişmekte olan ülkelerde bir ateşleyici veya fırlatıcı güç iken, gelişmiş ülkelerde ise daha çok bir ivme katıcı veya sürdürücü güç olarak ortaya çıkmaktadır.

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi yatırım ve üretim kapasitesinin artırılmasıyla, yani sanayileşmenin gerçekleştirilmesiyle sağlanacaktır. Sanayileşmenin gerçekleştirilmesi için gerekli sermaye ya kamu sektörü ya da özel sektör yatırımları tarafından finanse edilir. Fakat özellikle az gelişmiş ülkelerde tasarrufların istenen düzeyde olmaması yatırımların da düşük düzeylerde kalmasını ve yapılan çoğu yatırımın da devlet tarafından yürütülmesini zorunlu hale getirmektedir.

Sanayileşmenin gerçekleştirilmesi için uygulanan teşvik mekanizmaları henüz sanayileşmelerini gerçekleştirilememiş veya tamamlayamamış az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonominin geneline yönelik yapılmakta ve sadece belli kesimleri hedef alan uygulamaları kapsamaktadır. Bu görüşün temel noktası bebek endüstriler tezidir. Uluslararası piyasalarda ulusal sanayinin rekabet edilebilirliğinin sağlanması öncelikle gerekli sanayinin kurulmasını, daha sonra güçlendirilmesini ve maliyet-fiyat avantajı sağlayarak kalitesinin artırılmasını gerektirmektedir. Sözü edilen tüm amaçların yerine getirilmesi için bu ülkelerde sanayileşmenin teşvik edilmesi çok önemlidir (Durman ve Önder, 2006: 44).

Sonuç olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin özellikle yurtiçi veya yurtdışı özel sektör yatırımlarını geliştirmeğe, uyarmaya yönelik istek ve politikaları, kamu yönetimi tarafından uygulanan çeşitli teşvik politikalarının başlıca amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde sanayileşmek, dolayısıyla ekonomik büyümeyi ve daha sonraki aşamalarda ise ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla yürütülen politikaların en önemlilerinden birini de yatırım teşvik uygulamaları oluşturmaktadır.

Yeni İş Alanları ve Yeni İstihdam Oluşturmak: Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biri de yüksek işsizlik oranlarıdır. Söz konusu ülkelerde yüksek düzeyde olan aktif nüfusa ek olarak nüfus artış hızının da yüksek olması, potansiyel işsizlerin sayısını ve oranını doğal bir şekilde arttırmaktadır. Bu sebeple yüksek derecedeki işsizliğe çare bulmak amacıyla ilgili ülkelerdeki hükümetler çeşitli teşvik ve özendirme politikaları uygulayarak gerek kamu sektöründe, gerekse özel sektörde yeni istihdam olanakları oluşturmak, dolayısıyla yeni iş alanları oluşturmak amacı gütmektedir.

Ayrıca bu ülkelerin ekonomilerinde önemli bir yeri olan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeleri (KOBİ) üretime veya kapasite artırımına yönelik teşvik ederek önemli derecede istihdam artışı sağlamak, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından istihdamı arttırmaya yönelik önemli bir amaçtır (European Commission, 2008: 45-46).

Bölgesel Kalkınmayı Sağlamak: Bölgelerarası kalkınma farklılıkları gelişmiş ve gelişmekte olan çoğu ülkede önemli bir sorun olmakla birlikte, bu sorun gelişmiş ülkelerde bölgesel dengesizlikleri tolere etme şeklinde iken, az gelişmiş ülkelerde bölgesel dengesizlikleri gidermek ve bölgesel kalkınmayı sağlamak şeklindedir. Bu doğrultuda az gelişmiş ülkeler az gelişmişlik kısır döngüsünden kurtulmak için çok önemli çabalar sarf etmek zorundadırlar. Çünkü ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için, söz konusu ülkelerde önemli derecede sosyo-ekonomik faaliyetlerin yürütmesine gerek duyulmaktadır. Ayrıca ekonomik büyümenin gerçekleşmesi kadar, ekonomik büyümenin ekonomik kalkınma şeklinde ülkelerin tüm bölgelerine aynı derecede iletilmesi ve söz konusu ülkelerin bir bütün olarak kalkınmalarının sağlanması gerekmektedir. Böylece ciddi bölgelerarası kalkınma farklılıkları bulunan ülkelerde teşvik politikaları yardımıyla yatırımların görece az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesi sıkça başvurulan önemli bir politikadır. Mevcut bölgesel kalkınma farklılıklarını azaltmak için üretim ve istihdam artışına yönelik politikalarla bölgeler arasında üretim faktörlerinin uygun bir şekilde dağıtılması özellikle teşvik mekanizmalarıyla yapılabilmektedir.

Özellikle ekonomik büyümenin bazı bölgelerde ortaya çıkarak kutup bölgeler oluşturmasına paralel kendisini ve çevre bölgelerini(hinterlandını) etkilemesi, bölgeler arasında oluşan dengesizlikleri daha kolay meydana getirmektedir. Bu sebeple özellikle söz konusu ülkelerde ekonomik büyümeyi sağlayarak bölgesel dengesizliklerin giderilmesi amacıyla bazı mali ve vergisel teşvik tedbirlerine (özendirme önlemleri) sık sık başvurulmakta, bu doğrultuda özel sektörün teşvik edilmesi sağlanarak yatırım kapasitesini arttırması arzu edilmektedir. Böylece sadece yatırımların maliyetlerini düşürmeye ya da yatırımların karlılığı arttırılmaya çalışılmamakta, ayrıca geri kalmış bölgelerin canlandırılması amacıyla aynı zamanda ekonomik büyümeyi sağlamak için bazı endüstriyel sektörlerin geliştirilmesi de amaçlanmaktadır (Açma, 1991: 26).

Hükümetlerin özel sektör yatırımlarını çeşitli teşvik mekanizmalarıyla azgelişmiş bölgelere yönlendirilmek istenmesinin temel iki amacı bulunmaktadır. Birinci amaç; kıt kaynakların ülke düzeyinde rasyonel kullanılmasının sağlanmasıyla gelişmiş bölgelerdeki aşırı kalabalıklaşmanın ortaya çıkardığı olumsuz dışsallıkların giderilmesi iken, azgelişmiş bölgelerde yaşayan vatandaşların refah düzeylerinin yükseltilmesi ise diğer önemli araçtır (Çelebi, 1992: 42). Böylece azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin teşvik politikası uygulamalarının en önemlileri amaçları arasında hiç şüphesiz bölgesel dengesizliklerin giderilmesi gelmektedir.

Ayrıca azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bölgeler arası gelişme farklılıklarını en aza indirmek, yani dengeli bir kalkınma stratejisi uygulamak, geri kalmış bölgeleri kalkındırmaya yönelik olarak yatırımları cazip kılacak çeşitli teşvik politikası enstrümanlarını devreye koyabilmekle mümkün görülmektedir (Durman ve Önder, 2006: 49). Yine elverişsiz durumda olan sanayi kollarına veya bölgelere diğer sanayi kollarından veya bölgelerden daha fazla veya daha farklı teşvikler uygulanarak, söz konusu sektör veya bölgeler daha cazip bir hale getirilerek ekonomik faaliyetlerin iyileşmesi amaçlanmaktadır.

İhracatın Arttırılması Yoluyla Ticaret Hadlerini İyileştirmek ve Uluslararası Rekabet Gücünü Arttırmak: Ticaret hadleri esasında gerek gelişmiş, gerekse azgelişmiş ülkeler açısından önem arz eden bir konudur. Çünkü ticaret hadleri ülkelerin kendilerine yetebilirliğinin önemli bir göstergesidir. Bu bağlamda ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına bölünmesiyle elde edilen dış ticaret hadlerini iyileştirmek, özellikle azgelişmiş ülkelerin dış ticaretteki bağımlılıklarının azaltılmasına, söz konusu ülkelerin uluslararası rekabet güçlerinin oluşturulmasına veya arttırılmasına yardımcı olur. Böylece uluslararası rekabet edilebilirlik hususunda ortaya çıkan sürekli ve hızlı yöndeki değişimler, ülkelerin uyguladıkları teşviklerin önemini daha da arttırmaktadır.

Rekabet politikası ile piyasanın fonksiyonlarının etkili bir şekilde gerçekleştirilmesinin önündeki engellerin kaldırılmasıyla mevcut tüketicilerin refah düzeylerinin yükseltilmesi amaçlanır (OECD, 1989: 10).

Özellikle azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uluslararası rekabet edilebilirlik prensipleri ile liberal politikaların benimsenmesinin doğrultusunda ihracatı geliştirmeye yönelik çeşitli teşvik ve özendirme mekanizmaları uygulanmaktadır. Söz konusu

mekanizmalar direkt olarak yabancı veya yerli sermayenin yatırım yapmasını teşvik etme arzusuyla oluşturulan teşvik uygulamalarıdır.

Kaynak Dağılımında Etkinlik Oluşturmak: Azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde düşük düzeydeki tasarruflar nedeniyle yatırım oranları da yetersizdir. Bu sebeple azgelişmiş ülkelerde düşük seviyelerde kalan yatırımların daha etkili ve rasyonel olmasını sağlamak amacıyla yatırım kararları çeşitli prosedürlere ve uygulamalara tabi olabilmektedir.

Yukarıdaki amaç doğrultusunda, azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki teşvik mekanizmaları, yetersiz düzeyde olan yatırımların ekonomik kalkınma planlarında ön görülen sektörlerle uygun olarak dağıtılmasını hedeflemektedir. Ayrıca spekülatif ve prodüktif olmayan faaliyet alanlarına yapılacak yatırımları engelleyerek veya asgari seviyelere indirerek, yatırımları daha verimli alanlara yöneltmek ve yatırımlar arasında uyum sağlamak da, söz konusu ülkelerdeki teşvik politikaları için büyük önem arz etmektedir (Küçüköğlü, 2005: 208).

Kaynak dağılımında etkinliğin oluşturulması sadece yatırımların daha rasyonel alanlara yönlendirilmesi veya gerçekleştirilen yatırımların çeşitli prosedürlere tabi olmasıyla sağlanamaz. Ayrıca mevcut veya gerçekleştirilmesi düşünülen yatırımların üretkenliklerinin artırılması yoluyla da görece kıt olan kaynakların etkinliklerinin yükseltilmesi ve daha verimli çalışmalarının gerçekleştirilmesi sağlanabilmektedir. Ancak, bu unsur gelişmekte olan ülkelere daha çok gelişmiş ülkelere yönelik olmaktadır. Çünkü zaten yatırımların düşük seviyelerde olması azgelişmiş ülkelerde üretkenliği ikinci plana itmekte; bunun yerine azgelişmiş ülkelerde yatırımların sürekli olarak artırılması arzusunu teşvik etmektedir.

Sermaye Giriş ve Çıktılarının Denetimi: Azgelişmiş ülkelerin en temel problemleri yukarıda da vurgulandığı üzere hiç şüphesiz tasarrufların eksikliğine bağlı olarak yatırımların düşük düzeylerde kalmasıdır. Bu sebeple ilgili ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınması, bir nevi kendi sermayeleri dışında yabancı sermayeye bağımlı olarak gerçekleşmektedir. Çünkü yetersiz düzeydeki yerli sermaye dolayısıyla ekonomik büyüme dinamikleri, kendi kendini idame edici veya geliştirici nitelikte olamamaktadır.

Böylece yabancı sermaye yatırımlarına dayalı ekonomik büyümenin ve kalkınmanın gerçekleştirilmek istenmesi, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan teşvik politikalarının en önemli amaçları arasında gelmektedir. Özellikle 1980 yılından sonra dünya üzerinde başlayan yabancı sermayenin teşvikine yönelik politikalar, tüm ülkelerin uyguladığı politikalar olmakla birlikte, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha liberal ve denetimi daha az prosedüre bağlı bir yapıda yürütülmüştür.

Çoğu ülkede yatırımların teşvikine yönelik çeşitli enstrümanlar kullanılmakta ve yabancı sermayenin cezbedilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca bu cazibeyi sürekli kılmak için değişen koşullara yönelik her gün bazı yeni enstrümanlar da ortaya çıkarılmaktadır. Fakat bu teşvik politikalarına rağmen, özellikle dünya çapında meydana gelen bir konjonktürel ekonomik dalgalanmaya karşı yabancı sermaye çok çabuk tepki vermekte ve yabancı sermayenin mobilitesi bu dönemlerde çok yüksek seviyelerde olabilmektedir. Bu sorunlar dolayısıyla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermayenin mobilitesini daha stabil bir duruma getirmek amaçlı çeşitli politika uygulamaları gerçekleştirilmektedir. Söz konusu politika uygulamalarından özellikle vergisel enstrümanlar (Tobin Vergisi uygulamaları gibi) yardımıyla, uygulanan çeşitli teşvik enstrümanlarının etkinlikleri yükseltilmeye çalışılmaktadır.

Bebek Endüstri Tezi: Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki endüstri yapısı gerek düşük mamul madde kalitesi açısından gerekse rekabetçi olmayan üretim yapısı açısından belli dönemler boyunca korunmayı ve teşvik edilmeyi gerektirir. Bu bağlamda bu ülkelerde yeni oluşturulmaya çalışılan endüstri yapısı dolayısıyla endüstrideki firmaların üretimlerinin belirli bir doygunluğa ve dış dünyayla rekabetçi bir yapıya kavuşuncaya kadar çeşitli koruma araçlarıyla korunması veya teşvik edilmesi şeklinde tanımlanan bebek endüstri tezi, bu ülkelerdeki teşvik politikalarının önemli bir diğer amacıdır (Boadway ve Shah, 1992: 27).

Politik Çıkarlar: Tarih boyunca siyasi yapının ekonomik yapıyı, ekonomik yapının da siyasi yapıyı birbirine paralel olarak etkilediği açık bir şekilde bilinmektedir. Özellikle az gelişmiş ülkelerin ekonomik yapılarının kırılgan olması nedeniyle siyasi yapıları da etkilenmekte ve aynı kırılganlığa maruz kalmaktadır. Bu sebeple söz konusu ülkelerdeki iktidarlar ekonomik yapının düzeltilmesini amaçlamakla hem

vatandaşlarının refah seviyelerini yükseltmeyi arzularken hem de kendilerinin yeniden seçilmesini de hesaba katmaktadırlar.

Dolayısıyla azgelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkeye ek olarak diğer birçok ülkede de uygulanan teşvik politikalarının önemli bir amacı; objektif bir teşvik politikasının yerine, ideolojik veya siyasi çeşitli baskı gruplarının etkisi ve iktidarların yeniden seçilme isteğiyle yandaşlarını kayırma ve oy tüccarlığında bulunma arzusudur (Schwartz ve Clements, 1999: 125).

1.2.3.2. Gelişmiş Ülkelerde Teşvik Politikası Uygulamalarının Amaçları

Gelişmiş ülkelerde yatırım teşvikleri, azgelişmiş ülkelerin aksine ekonomik büyümenin başlatılmasını değil, ekonomik büyümenin sürdürülmesini ve dolayısıyla ekonomik kalkınmanın oluşturulmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda gelişmiş ülkelerin teşvik politikaları ve çeşitli teşvik uygulamalarının altında; teknolojik gelişmenin en üst seviyede tutulmak istenmesi, ARGE faaliyetlerinin artırılması ve uluslararası piyasalarda rekabet güçlerinin korunması gibi amaçların yattığı belirtilebilir.

Teknolojik Gelişme: Teknolojik gelişme, ülkelerin uluslararası boyutta gerek ekonomik gerekse politik rekabet edebilirliklerinde önemli bir güç olarak genel kabul görmektedir.

Zaman içerisinde sahip olunan çeşitli teknolojik gelişmeler önemli bir süre boyunca ticari bir sır olarak ülkeler veya firmalar tarafından saklı tutulmuş ve teknolojinin diğer ülkeler veya firmalar tarafından elde edilmemesine yönelik çeşitli politikalar (ticari malların yerli ülkede üretilmesi, son işlemin yerli ülkede yapılması gibi) uygulanmıştır. Bu politikalar sonucunda teknoloji belli bir monopol gücü oluşturarak, özellikle bazı gelişmiş ülkelerin veya firmaların önemli ticari fırsatlar ve avantajlar sağlamalarına neden olmuştur. Ayrıca teknolojinin genellikle gelişmiş ülkelerde kullanılmasına olanak sağlayan çeşitli nedenler de, teknolojinin bu ülkeler tarafından monopol bir güç olarak kullanılmasını kolaylaştırmıştır.

Gelişmiş ülkelerin aksine bilgi ve teknoloji üretemeyen, üretilmesinin teşvikine yönelik çabalarda bulunmayan veya bu ülkelere teknoloji de bağımlı olan azgelişmiş veya ülkeler ise; uluslararası rekabet koşullarına uyum sağlamak için çok uluslu

firmalar aracılığıyla teknoloji transfer etmek zorunda kaldıklarından, teknolojik bağımlılık sorunuyla karşı karşıyadırlar (Küçüköğlü, 2005: 211).

Bu doğrultuda çoğunlukla gelişmiş ülkelerin egemenliği altında olan teknolojik gelişmelerden faydalanmak, bu teknolojilere sahip olarak ilerletilmesini arzulamak ve desteklemek günümüzde birçok ülke tarafından yürütülen teşvik politikalarının çok önemli bir amacıdır. Bu amaç doğrultusunda söz konusu ülkeler; teknolojik bilgi üretmek, yeni bir mal veya üretim yöntemi geliştirmek veya ürünlerin daha verimli bir şekilde üretilmesini sağlamak gibi nedenlerle çok çeşitli teşvik mekanizmalarına başvurumaktadırlar (Oktayer, 2003).

ARGE Faaliyetlerini Desteklemek: Gelişmiş ülkelerin en önemli özellikleri teknolojik gelişmenin sürekli olarak takip edilmesi ve teknolojik gelişmeleri ilerletici faaliyetlerin sürekli olarak uygulanmasıdır. Yukarıda da vurgulandığı üzere teknolojik gelişme bu ülkeleri uluslararası rekabet edilebilirlikte öne çıkaran çok önemli bir faktördür. Gelişmiş ülkelerin sürekli olarak teknolojik yenilikleri kovalamaları söz konusu ülkelerde, hem yeterli düzeydeki beşeri sermayenin hem de yeterli bir düzeyde fiziki sermayenin varlığını gerekli kılmaktadır.

Araştırma ve geliştirme (ARGE) faaliyetleri; yeni bir teknolojik yenilik oluşturma şeklinde üretim maliyetlerinde azalma veya üretim standartlarındaki çeşitli iyileştirmeler dolayısıyla yeni ürünler üreten veya mevcut ürünlerin daha kaliteli ve ucuz olmasını sağlayan faaliyetleri kapsamaktadır (European Commission, 2008: 30-33).

Başka bir ifadeyle ARGE faaliyetleri; fiziki ve beşeri sermayenin daha iyi ve verimli kullanılmasını sağlayan ve yeni teknolojilere dönüştürülen bilgi yatırımlarıdır. Ayrıca ARGE harcamaları ne kadar arttırılırsa, ekonomik büyümenin de o kadar artacağı hususunda güçlü bir konsensüs olduğu da vurgulanmaktadır (Bassanini ve Scarpetta, 2001: 15).

ARGE faaliyetlerine yönelik çalışmaların geliştirilmesi ve desteklenmesi, gelişmiş ülkelerin teşvik politikalarında çok önemli bir amaç olarak yer almaktadır. Söz konusu amaç doğrultusunda ARGE faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik olarak çeşitli teşvik mekanizmaları oluşturularak teknolojik gelişmelerin her zaman ve hızlı bir şekilde takip edilmesi ve küreselleşen dünyaya adapte edilmesi de sağlanmaya çalışılmaktadır.

Ayrıca tüm ülkeleri etkileyen küreselleşme hareketleri ARGE faaliyetlerinin de hızlanmasına yol açmakta, böylece ARGE çalışmalarının üretime uyarlanması ile birlikte endüstriyel rekabette biçimlenmektedir. Böylece sürekli yenilenmeye dönük ve uzun bir gelişme süreci içeren ARGE faaliyetleri, yüksek maliyetli ve süreklilik arz eden çalışmalardan oluşmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmaların ülkeler tarafından desteklenmesinin ve teşvik edilmesinin ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmaya olan katkısı yadsınamaz. ARGE faaliyetlerinin ve yatırımlarının ülkeler tarafından desteklenmesinin diğer bir nedeni de ekonomiye sunduğu yayılıcı etkiler ve diğer çeşitli dışsallıklar dolayısıyla ortaya çıkmaktadır (Criscuolo, 2009: 1; Küçüköğlü, 2005: 211).

Üretimde Optimum Seviye: Üretim kaynaklarının kıt oluşu, ülkeleri veya firmaları kıt olan kaynakları en verimli bir şekilde kullanmaya adeta zorlamaktadır. Söz konusu zorunluluk ya üretim kaynaklarının arttırılmasını ya da üretimin daha verimli bir seviyede oluşturulmasını gerektirmektedir.

Bazen firmalar ellerinde olmayan sebeplerle üretimlerini atıl kapasitede tutabilmektedirler. Bu olumsuz durum esasında ülkelerin veya firmaların arzuladıkları bir durum değildir. İşte tam bu noktada firmaların atıl kapasiteden kurtulmaları için ülkeler çeşitli teşvik ve özendirme mekanizmaları uygulayarak bu durumu düzeltme şansına sahip olabilmektedirler. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere uygulanan bazı teşvik uygulamalarıyla ülkeler, firmaların üretim kapasitelerini arttırarak hem üretimde artış hem de üretimi gerçekleştirmek amaçlı oluşturulacak ek istihdam artışıyla işgücünde artış sağlamayı amaçlamaktadırlar.

Uluslararası Rekabet Gücünü Korumak: Gelişmiş ülkeler az gelişmiş ülkelerin aksine, uluslararası piyasalarda daha aktif ve etkili bir şekilde ticaret yapmakta ve gerektiğinde çeşitli monopoller oluşturarak uluslararası piyasalarda rekabet edilebilirliklerini en üst seviyelerde tutabilmektedirler. Fakat giderek küreselleşen dünyada özellikle birçok gelişmekte olan ülke bazı üretim faktörlerindeki karşılaştırmalı üstünlüklerini kullanarak uluslararası rekabet edebilirlikte gelişmiş ülkelere nazaran kendilerini daha avantajlı bir konuma getirmişlerdir.

Ayrıca yabancı sermayenin hiç olmadığı kadar mobilize olduğu bu dönemde, kârını maksimum etmek isteyen yatırımcıların daha düşük maliyetler sebebiyle

gelişmekte olan ülkelere doğru yönelmeleri, gelişmiş ülkelerin sermaye hareketlerini kendilerine doğru daha fazla nasıl çekebileceklerini aramaya itmiştir.

Söz konusu tüm faktörlere bağlı olarak kendi dinamikleriyle küresel piyasalardaki rekabetçi yapılarını koruma ve yabancı sermayeyi nasıl daha fazla cezbederek uluslararası rekabet gücünü koruma isteği, gelişmiş ülkeleri çeşitli teşvik ve özendirme mekanizmalarını geliştirmeye itmiştir. Bu sebeple gelişmiş ülkeler özellikle rekabetçi yapılarını korumaya yönelik olarak çeşitli teşvik mekanizmaları ile teşvik politikalarını yürütmektedirler.

Ölçek Ekonomilerinden Yararlanma: Ölçek ekonomileri, ya firmaların üretimlerini içselleştirmeleri veya uzmanlaşmaları ya da bağlı buldukları endüstri kolunda meydana gelen çeşitli olumlu dışsallıklar yardımıyla üretimlerini arttırmaları veya maliyetlerini kısmaları şeklinde ortaya çıkar.

Özellikle gelişmiş ülkelerde uygulanan teşvik politikaları sayesinde, firmaların birim maliyet üzerinden maliyetlerinin azaltılması veya karlarının arttırılması yoluyla firmaların üretimlerinin arttırılmasına neden olmaktadır. Böylece artan üretim firmaların ihtisaslaşmasını sağlamakta ve firmaların buldukları endüstrilerde çeşitli dışsallıklar oluşturmakta ve sonuçta daha fazla üretimi teşvik etmektedir.

Ayrıca gelişmiş ülkelerde emeğe dayalı bazı sektörler görece geri kalmış olabilmektedir. Sonuç olarak daha çok emek-yoğun olan söz konusu sektörleri canlandırmak ve yabancı sermayeyi bu sektörlerle de çekmek amacıyla gelişmiş ülkeler, çeşitli teşvik mekanizmaları uygulayarak adı geçen sektörlerde ölçek ekonomileri oluşturmayı amaçlamak arzusuyla da teşvik uygulamalarına gitmektedirler.

Çevresel Koruma Politikalarını Uygulamak: Sanayileşme sürecinin başladığı andan itibaren, ekonomik büyüme ve kalkınma ileri derecede sanayileşme faaliyetleri ile bir tutulmaktadır. Hatta Kaldor (1956) gibi büyümenin motoru (engine of the growth) olarak sanayileşmeyi gerekli gören teorilerin varlığı da bilinmekte ve popülaritesini devam ettirmektedirler. Bu durum yanlış olmamakla birlikte, her ne pahasına olursa olsun sanayileşme beraberinde birçok sorunu da getirmektedir. Kaynakların aşırı kullanımı ve çevresel sorunların ortaya çıkması bu sorunlar arasında en önemlileridir.

Böylece gelişmiş birçok ülkenin katı ve mutlak bir görüş biçimindeki ekonomik kalkınma anlayışı yerine, çevreye ve doğaya saygılı ve sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma anlayışını benimseyen ülkeler giderek artmaktadır. Yeşil ekonomi olarak da tabir edilen ve ülkelerin sorgusuz bir şekilde doğayı kirletme pahasına yürütülen bazı ekonomik faaliyetlerin kısıtlanarak yerine çevreci ekonomik faaliyetlerin desteklenmelerinin ve teşvik edilmelerinin sağlanması özellikle gelişmiş ülkelerde bir standart olarak genelleşmeye başlamıştır. Öyle ki gerek uluslararası çevre örgütlerinin yoğun baskıları, gerekse uluslararası ekonomik ve politik kuruluşların dayatmalarıyla birçok ülke uyguladıkları çeşitli ekonomik plan, program ve politikalarında bu prensibi bir ölçü almaktadırlar.

Günümüz teşvik politikası uygulamalarının çoğu çevreyle uyumlu, doğaya ve çevreye zarar vermeyen yatırımların teşvikini, desteklenmesini ve mevcut tesislerin çevre korumasına yönelik yatırımlarının geliştirilmesini desteklemek amacı güder (OECD, 1997; 2001: 5). Bu doğrultuda gelişmiş ülkelerin çoğu, uyguladıkları çeşitli teşvik politikası uygulamalarında doğaya saygılı ve yeşil uygulamaları hedef alan teşvik enstrümanlarının kullanımına özel bir önem vermektedirler. Ayrıca çeşitli uluslararası örgütler ve anlaşmalar vasıtasıyla da diğer tüm azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bu hedefe göre hareket etmelerinin gerekliliğini savunmakta ve söz konusu hedeflere dayalı teşvik politikaları uygulamalarının gerekliliğini de adeta dikte etmektedir.

1.2.4. Teşviklerin Pozitif ve Negatif Yönleri

Genel anlamda teşvik uygulamaları ekonomilere pozitif yönlü dışsallıklar katsa da, bazen bu politikaların yürütüldüğü ekonomilere negatif yönlü etkiler de kattığı görülmektedir (Bartik, 2007: 103). Giderek artan bir rekabetle yürütülen teşvik politikalarının farklı derecelerde olması, teşviklerden beklenen potansiyel refah arttırma özelliğinin olumlu veya olumsuz yönde etkilenmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda ekonomik olarak uygulanan teşvik politikalarının net sonucu, teşvik enstrümanlarının çeşidine ve kullanım şartlarına bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir (Charlton, 2003: 13; Bracewell-Milnes ve Huiskamp, 1977: 120-122).

1.2.4.1. Teşviklerin Pozitif Yönü

Teşviklerin pozitif yönü veya faydaları olarak adlandırılabilir durum, yürütülen politikalar sonucunda ortaya çıkan veya çıkacağı muhtemel faydalar ve bu faydaların yayılma etkisinden dolayı önem arz etmektedir. Yukarıda da vurgulandığı üzere teşvik uygulamaları üretim artışı sağlayarak ek istihdam oluşturmada çok önemli bir rol oynamaktadır. Ülkelerce sunulan teşvik fırsatlarıyla yatırımın maliyeti azaltılarak yatırım ikliminin iyileştirilmesi gerçekleştirilmektedir. Böylece zor durumda olan bazı endüstriler çeşitli teşvik uygulamalarıyla uyarılarak, söz konusu endüstrilerin atılım yapması sağlanmaktadır. Bununla birlikte özellikle yabancı sermayenin ülkeye çekilmek istenmesi dolayısıyla yürütülen teşvik uygulamaları, oluşturduğu çeşitli dışsallıklar dolayısıyla çok önemlidirler. Çünkü yabancı sermaye yatırımları hem ekonominin mevcut yatırım düzeyine ek bir katkı niteliğindedir, hem de yabancı sermaye yatırımlarının yayılma etkisi çok hızlıdır. Örneğin yabancı sermayenin teşvikine yönelik politikalar, ulusal refahın tasarruflardan daha fazla bir şekilde artmasını ve yurtiçindeki ulusal girişimcilerin çıktı miktarlarının arttırılmasını sağlar. Bu sebeple yabancı sermayenin teşvikine yönelik politikaların pozitif yönü tahmin edilenden daha ileri düzeydedir (Blomström ve Kokko, 2003: 8-12; Miroslava, 2013: 109-110).

1.2.4.2. Teşviklerin Negatif Yönü

Yatırım teşviklerinin kullanımı hakkında olumlu yönde çeşitli düşünceler olmakla beraber, özellikle maliyet ve rekabet ekseninde teşvikleri eleştiren bazı negatif yönlü düşünceler de mevcuttur. Teşviklere karşı olan bu düşüncelerin en önemlisi, sunulan teşviklerin hükümetlere bir maliyet oluşturması ve bu maliyetlerin ya bir vergi kaybı şeklinde gelir azalmasına yol açması ya da yapılan ödemenin halka yansıtılması düşüncesidir (Miroslava, 2013: 110). Diğer önemli bir düşünce de gerek ülkeler arasındaki ikili anlaşmalarla teşviklerin sınırlandırılmasına, gerekse uluslararası bazı kuruluşların veya anlaşmalar doğrultusunda teşviklerin sınırlandırılmasına yönelik düşüncelerdir. Bu düşüncenin temelinde ise teşvik uygulamalarının hem uluslararası, hem de ulusal düzeyde rekabet edilebilirliği olumsuz yönde etkilediği görüşü yatmaktadır. Çünkü uygulanan teşvik politikaları ile teşvik edilen yabancı sermaye

yatırımları, ulusal piyasadaki diğer üreticileri zor duruma sokmakta ve onların üretimlerini etkilemektedir. Diğer taraftan yabancı sermayeyi teşvik eden ev sahibi ülke yabancı ülkelerden sermaye çekmek isterken, diğer ülkelerde buna misilleme olarak aynı tür teşvik politikaları uygulamaktadır. Komşuyu zarara sokma politikası olarak da adlandırılan bu durum, bir anlamda karşılıklı teklif savaşları oluşturarak uluslararası rekabet koşullarının bozulmasına ya da aksamasına neden olmaktadır (Charlton, 2003: 14; Christiansen vd., 2003: 8-10).

1.2.5. Teşviklerin Yatırım Kararlarına Etkisi

Teşviklerin amaçlarının bir bütün halinde ele alınmasıyla teşvik uygulamaları gerek tamamlanmış veya devam eden yatırımların geliştirilmesinde, gerekse yeni yatırım kararlarının alınmasında çok önemli etkiler oluşturmaktadır. Esasında potansiyel olarak kârlı görülen yatırımların sürekli olarak araştırılmasıyla kendisini motive eden yatırımcıları, ekonominin içerisinde bulunduğu konjonktür bazen caydırarak yatırım düzeyinin, dolayısıyla üretim düzeyinin düşmesine neden olabilmektedir. Bu olumsuzluklar dolayısıyla gerek ekonomik konjonktüre bağlı olarak, gerekse diğer sayılan birçok amacı yerine getirmek amacıyla çeşitli teşvik uygulamaları bulunmaktadır. Böylece teşviklerin yatırımlara olan etkisi hem yatırım karar süreci başlamadan önce hem de yatırımlar fiilen oluşturulduktan sonra da devam etmekte ve yatırımcıları cesaretlendirmektedir.

Bu doğrultuda çeşitli şekillerde uygulanan teşvik tedbirlerinin yatırımlara sunduğu çeşitli avantajlar; yatırım maliyetlerini düşürmek, yatırımın finansman ihtiyacını hafifletmek, yatırım kârlılığını arttırmak ve yatırım iklimini geliştirmek şeklinde sıralanabilir.

1.2.5.1. Yatırımın Kârlılığını Arttırmak veya Maliyetlerini Düşürmek

Yatırım yapmanın esas amacının kâr etme arzusu olduğu kamu yatırımları hariç tutularak genelleştirilebilir. Ayrıca potansiyel olarak her yatırım belirli maliyetlere maruz kalmayı da gerektirir. Bu bağlamda özel sektörün kâr marjını düşük bularak yatırım yapmak istemediği veya çeşitli nedenler dolayısıyla maliyetlerin yüksek olduğu bölgeler veya sektörler yatırımların aktarılmasını sağlamak amacıyla hükümetler çeşitli

şekillerde teşvik uygulamalarına giderler. Böylece teşviklerin yatırım kararına en önemli etkisi yatırımlar dolayısıyla maruz kalınan birim maliyetleri firmaların öngördüğünden daha aşağılara çekmek veya üretim birimi üzerinden toplam kâr marjını arttırmaktır.

1.2.5.2. Yatırımın Finansman İhtiyacını Hafifletmek

Özellikle yeni yapılacak veya yapılması öngörülen yatırımların çeşitli teşvik mekanizmaları ile finansman yapısına destek sağlayarak yatırımın daha kolay ve hızlı bir şekilde oluşturulmasını sağlar. Bu şekilde yatırımcıların yatırım kararını güçlendirir ve yatırımın değerini arttırıcı etkiler oluşturur. Genellikle kapasite artırımı için yapılan yeni yatırımların finansman ihtiyacı ve yatırım için zorunlu teşekküllerin oluşturulması, üretim sürecini devam ettirmekten daha zor olması dolayısıyla söz konusu faaliyetlerin finansmanını karşılamak daha önemli bir hale gelmiştir. Bu sebeple teşviklerin yatırımların finansman ihtiyacını giderme veya hafifletme rolü çok önemlidir.

1.2.5.3. Yatırımın Riskini Azaltmak

Özellikle bölgesel ölçekte yatırım birçok ülkenin bölgeleri arasında farklılıklar göstermektedir. Ayrıca sosyal, siyasal veya diğer birçok etken dolayısıyla da yatırım düzeyleri ülkeler içindeki çeşitli sektörler arasında da farklılık teşkil edebilmektedir. Ortaya çıkan tüm bu olumsuzluklar dolayısıyla yatırımların bu bölge veya sektörlerde yapılması çok çeşitli olası riskler ortaya çıkarmaktadır. Çünkü yatırımcının temel prensibi kâr etme üzerine olduğu için, söz konusu olan bu dezavantajlar bir risk unsuru olarak yatırım kararını zorlaştırır. Bu gibi durumlarda ülkelerce uygulanan çeşitli teşvik uygulamaları ile yatırımcıların riski kısmen veya tamamen olacak şekilde resmi otoritelerce garanti altına alınır. Özellikle büyük yatırımların yapılmasının zorluğu ve çeşitli uzmanlık bilgisi gerektirmesi nedeniyle resmi otoriteler bu yatırımların teşvikini sağlamak için firmalara yatırım tutarını garanti ve yatırım kârı garanti gibi çeşitli teşvik uygulamaları geliştirmişlerdir.

1.2.5.4. Yatırım İklimini Geliştirmek

Yatırımın iklimi kavramı; yatırımların oluşturulma sürecine yönelik bir kavram olup, yatırımların arttırılmasıyla yatırım ikliminin geliştirilmesini bir tutan bir olgudur. Bu eksenden hareketle teşvik uygulamaları, piyasada risklerin ve kısıtlamaların olduğu veya kâr marjının düşük olduğu bir yatırım ortamındaki belirsizlikleri minimum seviyeye indirerek, o piyasa için yatırım yapma imkânını arttırarak yatırım iklimini olumlu yönde etkilemeyi amaçlar (WTO, 2005: 20). Teşvik uygulamalarının özellikle yabancı sermayeyi çekmeye yönelik olanları yatırım ikliminin geliştirilmesiyle doğrudan ilgilidir. Çünkü yatırım iklimi olarak belli fırsatlar ve avantajlara sahip ülkelere yabancı sermaye önemli düzeylerde giriş yapmakta ve oluşturulan olumlu yatırım havasından çeşitli şekillerde yararlanmaktadır.

1.2.6. Teşvik Uygulamalarının Etkinliği

Teşvik uygulamalarının başarısını belirleyen önemli faktörlerden biri teşvik uygulamalarının etkinliği konusudur. Teşvik mekanizmalarının niçin uygulanması gerektiği sorusu, kamu yönetimi bağlamında teşvik uygulamalarının etkinliği cevabını vermektedir. Ayrıca teşvik uygulamalarının niçin kullanılması gerektiği sorusuna yönelik teorik ve uygulama açısından geniş bir tartışma alanı da mevcuttur (Duran, 2003: 7). Fakat burada sadece teşviklerin etkinliğine değinerek, teşviklere ilişkin teorik çerçeve ikinci bölümde ele alınmaya çalışılacaktır.

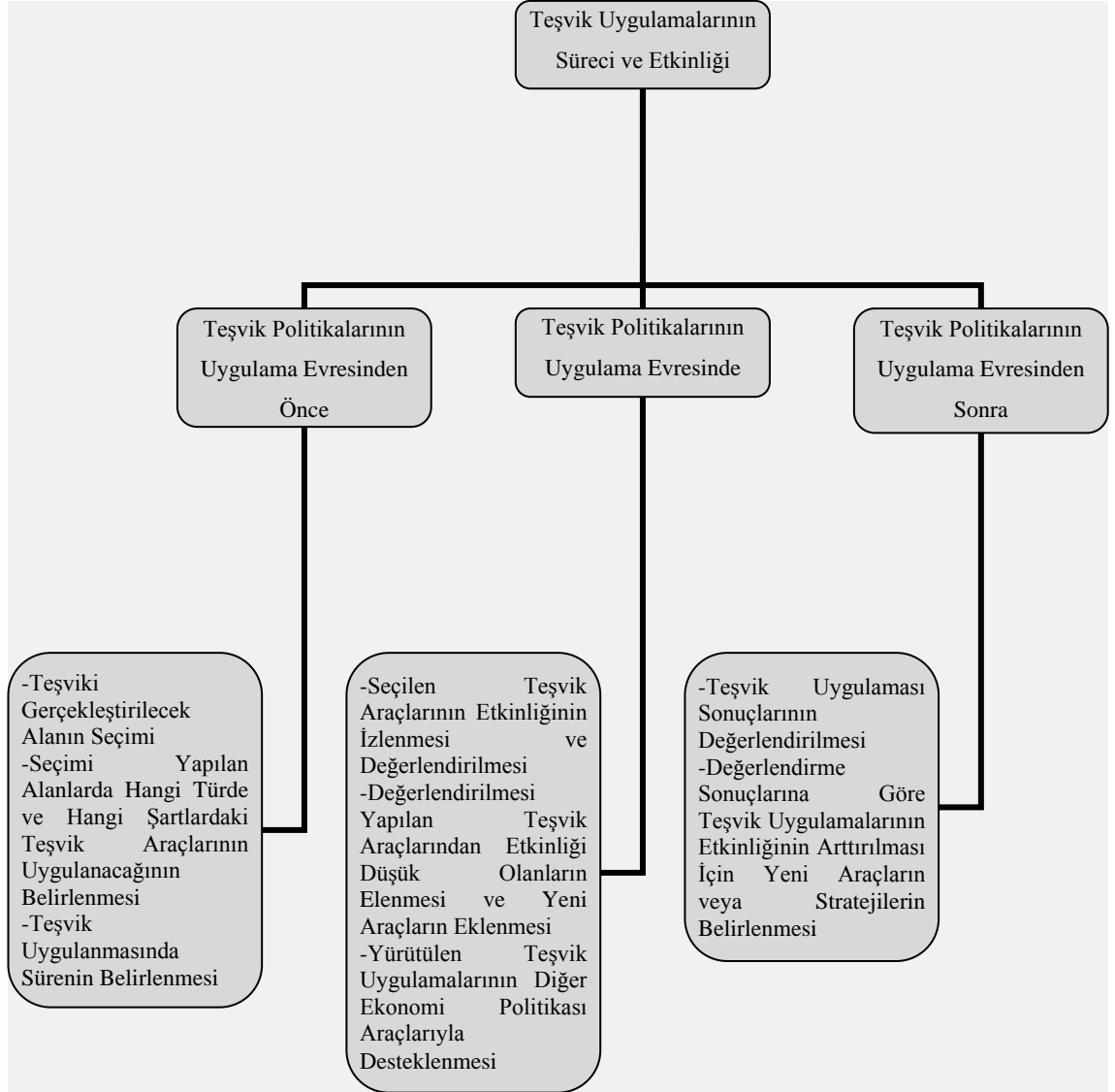
Yürütülmesi düşünülen bir teşvik uygulamasının etkinliği, uygulamaların başarıya ulaşip ulaşmaması ile ilgilidir. Teşvik uygulamalarının başarısı ise çok çeşitli etkenlere bağlıdır. Bu etkenler şu şeklide sıralanabilir (Durman ve Önder, 2006: 46):

- Teşvik uygulamaları ile ulaşılmak istenen amaçlar net bir şekilde belirlenmeli,
- Teşvik uygulaması için seçilen mekanizmalar doğru ve etkili olmalı,
- Teşvik uygulaması süresince kamu yönetiminin koordinasyonunun tam olmalı,
- Teşvik uygulaması mekanizmalarının şeffaf bir şekilde uygulanmalı,
- Teşvik uygulamalarına yönelik prosedürler, yani bürokrasi hızlı işlemelidir.

Ayrıca teşvik uygulamalarının niteliği açısından değerlendirildiğinde; teşvik uygulamasının kapsamı, türü, kapsadığı zaman boyutu ve teşvikin ulusal veya bölgesel

bazda oluğu gibi bazı etkenler teğvik uygulamalarının etkinliğini belirleyen veya etkileyen diğer bazı önemli faktörlerdir. Böylece teğvik uygulamalarının kapsamı ne kadar genişse, teğvik uygulamalarının zaman süresi ne kadar uzun ise ve teğvik uygulamaları bölgesel değil de ulusal düzeyde uygulanıyorsa, söz konusu teğvik uygulamalarının etkinliği daha bağtan zayıf bir düzeyde kalmaktadır (Rajagopol ve Shah, 1995: 258). Bunun yerine kapsamı dar ve net olan, zaman boyutu nispeten daha kısa olan ve bölgesel düzeyde uygulanan teğvik uygulamalarının etkinliği daha güçlü ve daha etkili olmaktadır.

Teğvik uygulamalarının işleyişini ve bu işleyişe dayalı olarak teğvik uygulamalarının etkinliğini sistematize etmek amacıyla yukarıda anlatılanlar, grafik yardımıyla ağağıdaki şekilde özetlenebilir.

Şekil 1.1. Teşvik Uygulamalarının Etkinliğinin Değerlendirilmesi Süreci

Sonuç olarak farklı konularda ve farklı amaçlarla uygulanan teşvik mekanizmaları yerine, birbiriyle uyumlu bir önlem paketi olarak bir araya getirilmiş teşvik politikalarından sonuç almak kolaylaştırmakta ve bu teşvik uygulamalarının etkinliği yükseltmektedir. Çünkü ayrı mekanizmaların oluşturduğu cılız etkilerle uyarılamayan ekonomik birimler, tek bir noktaya yöneltilmiş mekanizmaların toplu etkisi ile daha etkin sonuçlar ortaya koymaktadır (Erkan ve Tatlıdil, 1990: 51).

İKİNCİ BÖLÜM

TEŞVİKLERİN TEORİK ÇERÇEVESİ ve TARİHSEL AÇIDAN TEŞVİKLERİN GELİŞİMİ

Bu bölümde önceki bölümde girişi yapılarak tanımı, amacı, türleri gibi temel özellikleri aktarılan ve bölgesel kalkınma ile ilişkisi üzerine bilgiler verilen teşvik uygulamalarının teorisine yönelik açıklamalarda bulunulacaktır. Bazı ekonomi politikalarının oluşturulmasında veya değiştirilip, geliştirilmesinde bir devlet müdahalesi aracı olarak kullanılan teşvik mekanizmalarının hangi iktisadi ekol ve düşünceler tarafından irdelendiğini ve bu kapsamdaki temel görüşlerin neler olduğu kronolojik olarak verilmeye çalışılacaktır. Daha sonrasında ise küresel ölçekte teşvik uygulamalarının gelişimi aktararak, dünyadan seçilmiş bazı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ekseninde yürütülen teşvik politikaları incelenerek bölüm tamamlanacaktır.

2.1. DEVLETİN EKONOMİYE MÜDAHALESİNDEKİ TEORİK ALTYAPI

Yatırımların ve çeşitli ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi hususunda teşvik mekanizmalarının uygulanması konusu; tarihsel geçmiş ve teorik anlamda iktisat literatüründe çok eski dönemlere uzanmamaktadır. Bu durumun çok değişik nedenleri bulunmakla birlikte en önemli neden hiç kuşkusuz benimsenen iktisadi ekol veya düşüncelerin ekonomik hayat içerisinde devlete biçtiği roldür. Örneğin klasik iktisadi anlayış, ekonominin kendi kendini idame ettirecek bir yapıda olduğunu ve devletin bu doğal düzene müdahale edecek bir işlevinin olmaması gerektiğini öne sürmekteyken, keynesyen iktisadi anlayış ise tam tersi görüşü benimsemektedir. Böylece tarih içerisinde devletlerin ekonomik alana müdahalesine değişik iktisadi ekol ve düşünce sistemleri değinmiş, devletlerin ekonomiye müdahale sorunsalının ve bu müdahalenin sınırlarının hangi boyutta olacağı tartışılmıştır.

Birçok ülkede teşviklerin, gerek serbest dış ticaretin olumlu etkilerini ortadan kaldıran bir müdahale aracı olarak görülmesi, gerekse parasal bir takım harcamalarda bulunması veya kamu gelirlerinin bir kısmından vazgeçilmesi dolayısıyla sunulan destek unsurlarının devletlere artı bir yük getireceği düşüncesiyle mesafeli yaklaşmıştır. Ancak, 20. yüzyılın başlarından itibaren devletçi birçok iktisadi düşünce

ve ekolün, ekonomiyi kendi haline bırakılamayacak kadar önemli bir yapı olarak görmeye başlamasıyla devletlerin ekonomiye müdahalesinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Sonuç olarak devletin ekonomiye müdahil olup olmayacağı konusu artık tartışma olmaktan çıkarak, devlet müdahalesinin hangi boyutlarda olacağı tartışılmaya başlamış ve çeşitli teşvik uygulamaları giderek önem kazanmıştır. Ayrıca piyasalarda oluşabilecek bozukluklar ve bu bozuklukların giderilmesine yönelik çabalar devletin ekonomiye müdahale etme gerekçesi olarak görülmüştür. Çünkü serbest piyasa koşulları içerisinde piyasaların çözmekte zorlandığı sorunlar devletin müdahalesini gerektirmiş ve bu müdahalelerin en önemli araçları olan teşvik mekanizmaları ortaya çıkmıştır.

Özellikle 20. yüzyılın başlarındaki büyük buhranla birlikte, devletin ekonomik hayat içerisindeki rolünde büyük değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler doğrultusunda devlet çeşitli müdahalelerde bulunarak piyasalarda etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Devletin özellikle sosyal fayda oluşturma, öncülük etme, yönlendirme ve düzenleyici fonksiyonlar üstlenme gibi farklı amaçlar doğrultusunda gerek mal, gerekse faktör piyasalarına müdahalelerde bulunması, bu dönemden sonra giderek artış göstermiştir. Ayrıca söz konusu müdahaleler iktisadi nedenler içerebildiği kadar; mali, sosyal ve siyasi bazı nedenleri de içerebilmektedir (Narin, 2012).

Yukarıda vurgulanan çeşitli sebeplerle piyasalarda bazı aksaklıkların oluşması ve bu aksaklıkların sonucu olarak ortaya çıkan gelir ve kaynak dağılımındaki adaletsizlikleri serbest piyasaların çözmekte zorlanması, devletin ekonomiye müdahale etmesini zorunlu hale getirmektedir. Söz konusu devlet müdahalenin en önemli araçlarını ise teşvikler oluşturmaktadır. Bu doğrultuda devletlerin çeşitli sosyo-ekonomik amaçları gerçekleştirmek, piyasalarda meydana gelen herhangi bir olumsuzluğu düzeltmek veya ekonominin çeşitli nedenlerle yönlendirilmesini sağlamak arzusuyla piyasalara müdahale etmesi teşviklerin en önemli gerekçesi olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece uygulanan teşvik politikalarıyla devletler, üretim ve istihdam artışı sağlamayı arzularak piyasa aksaklıklarını en aza indirmeyi amaçlamaktadırlar.

Devletin ekonomik hayata müdahale etme veya yönlendirme araçlarından biri olan teşvik politikaları, iktisadi düşünce sistemlerinde teorik yapıda olmaktan çok pratik ve uygulama olarak kabul görmüş ve zaman içerisinde teorik altyapısının da

oluşturulmasıyla ülkeler tarafından başvurulan bir müdahale aracı olarak iktisat politikası enstrümanları arasındaki yerini almıştır.

Teşvik politikalarının kullanım yoğunlukları ve kullanım türleri ülkelerin sanayileşme politikaları ve gelişmişlik düzeyleri ile yakından alakalıdır. Ayrıca teşvikler; birer dengesiz kalkınma modeli aracı olarak, hem azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, hem de gelişmiş ülkeler tarafından sıkça başvurulan bir politika uygulaması olarak görülmektedir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde tasarruf düzeyinin düşüklüğü, yatırımlar için gerekli sermaye birikiminin yetersizliği, yatırım iklimindeki diğer elverişsizlikler, teknoloji eksikliği ve ileri teknolojinin temini için gereken döviz kaynaklarının sınırlılığı dolayısıyla yatırımların teşviki ve diğer teşvik uygulamaları daha önemli bir konumdadır (Dürüs, 2005: 14; Korkmaz vd., 1989: 8-9).

Böylece ülkelerin benimsemiş oldukları iktisadi anlayışa bağlı olarak şekillenen teşvik uygulamaları, tüm dünya ülkelerince uygulanan bir iktisat politikası aracı haline gelmiş ve bu ülkelerin benimsediği her bir farklı iktisadi anlayış ve ekole göre açıklanmaya çalışılmıştır.

2.2. BAZI İKTİSADİ DÜŞÜNCELER VE EKOLLER ÇERÇEVESİNDE TEŞVİKLERİN TEORİK ÇERÇEVESİ

İktisat tarihinde çok eski dönemlere gitmese de birçok ülke tarafından kullanılan teşvik uygulamalarının teorik altyapısının yine birçok iktisadi ekol tarafından konu edildiği açık bir şekilde görülebilmektedir.

Temel olarak yürütülmekte olan teşvik politikaları iki iktisadi görüş tarafından şekillendirilmiş ve diğer iktisadi görüşlerde bu fikirlerden hareketle teşvik politikalarına yönelik görüşlerini oluşturmuşlardır. Teşvik politikalarının teorisiyle ilgili ilk görüş; piyasa mekanizmasının kusursuz yönde işlediğini iddia eden ve söz konusu kusursuz işleyişi herhangi bir devlet müdahalesinin bozabileceğini savunan, böylece piyasa yapısının olumsuz yönde etkilenebileceği görüşüyle teşvikleri reddeden klasik görüştür. Teşvik politikalarının teorisiyle ilgili ikinci görüş ise; piyasa mekanizmasının kusursuz yönde işlediğini kesin bir şekilde reddeden, bu sebeple de devletin mutlak bir güç olarak ekonomide bulunmasını, ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini iddia eden keynesyen görüştür. Birbirinden farklı iki şekilde iddia edilen bu görüşlerden hareketle teşvik

politikalarının ortaya çıkmasına yol açan, piyasalara yönelik gerçekleştirilen çeşitli devlet müdahalelerinin ve çeşitli teşvik uygulamalarının gerek iktisadi açıdan teorik altyapısını ve gerekse de sosyo-ekonomik bakımdan küresel ölçekteki yerini ifade eden görüşler bu kısımda açıklanmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Merkantilist Görüş Açısından Teşviklerin Değerlendirilmesi

Merkantilizm esasında bir iktisadi anlayış olmaktan ziyade içinde bulunulan dönemdeki sosyo-politik ve iktisadi faaliyetlerin tanımlanmasında kullanılan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Ticari kapitalizm olarak da adlandırılan merkantilizm; güçlü bir devlet yapısını ve müdahalesini savunan, devletin gücünü ve servetini değerli metaller olarak adlandırılan altın ve gümüş stoklarıyla değerlendiren 15. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasındaki düşünceler demeti olarak adlandırılmaktadır (Ersoy, 2008: 147-159).

Siyasi gücün iktisadi güce, iktisadi gücün ise ihracat ile ithalat arasındaki pozitif bakiyeye bağlı olduğunu savunan merkantilist düşüncenin ana görüşü olan altın ve gümüş madenlerinin arttırılması fikri, güçlü ve müdahaleci bir devlet anlayışının olmasını gerektirmektedir (Robbins, 1968: 158-160). Bu amaçla devletin ekonomik faaliyetlerde bilfiil olması gerektiği savunulur.

Altın ve gümüş stokunun arttırılmasının uluslararası ticari ilişkilerden kârlı çıkılarak yapılacağına dikkat çeken görüş, bu durumun da ithalatın azaltılıp ihracatın teşvik edilerek, ihraç mallarının arttırılmasıyla olacağını savunur. İhracatın teşvik edilip desteklenmesi fikri, devletin güçlü bir donanmaya sahip olmasını ve deniz aşırı seferlerin desteklenmesini öngörmektedir. Ayrıca ithalatı yapılan malların yasaklanması gerektiğini ve bunun yerine bu malların üretiminin devlet tarafından desteklenmesi gerektiğini de savunmaktadır (Fontanel vd., 2008: 335).

Merkantilist felsefenin en önemli görüşlerinden biri de hiç şüphesiz, üretim artışlarının ve istihdamın teşvikine yönelik olarak çalışan nüfusun arttırılmasının devlet tarafından teşvik edilmesi isteği ve amacıdır. Merkantilist görüşün bu amacı yerine getirmek arzusuyla devletin gerektiğinde fiziki güç ve yaptırımlar kullanmasını gerekli gören politikaları desteklemesi, merkantilist anlayışın teşvik uygulamalarına bakış açısını yansıtmaları açısından büyük önem arz etmektedir.

2.2.2. Fizyokratik Görüş Açısından Teşviklerin Değerlendirilmesi

Merkantilist düşünceden sonra 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, özellikle Fransız eksenli tarım sektörünü önemseyen iktisadi düşünürlerin öncülüğünde ortaya çıkmış bir iktisadi sistemdir.

Fizyokrazi; servetin kaynağının altın ve gümüş gibi değerli madenlerle ölçülemeyeceğini, bunun yerine servetin yapılacak üretimin hacmiyle bağlantılı olacağını ve üretim hacminin de tarımsal üretimin arttırılmasıyla genişletilebileceğini savunmaktadır. Ayrıca serbest dış ticaretin teşvik edilmesini savunan fizyokratik düşünce, ticarete daha çok tarımsal malları dâhil etmiş ve sanayi mallarının ticaretini ise fazla önemsememiştir. Tarımsal üretimin önemini esas alan fizyokratlar, lüks tüketime de karşı çıkmış ve tarımsal üretim ve tarımsal verimin arttırılması için devletler tarafından tarım kesimine yatırım yapılmasının teşvik edilmesini ve çeşitli desteklemelerle tarımsal üretimin özendirilmesinin optimum düzeyde olması gerektiğini savunmuşlardır (Ersoy, 2008: 265).

Fizyokratik düşünce, merkantilizmin savunduğu görüşlerin tam tersine devlet müdahaleciliğinin olabildiğince düşük seviyelerde tutulması gerektiğini savunan bir görüştür. Çünkü devlet müdahalesinin artmasına bağlı olarak devlet bütçesinin ve doğal olarak harcamalarının da artacağını savunur. Artan harcamaları finanse amaçlı olarak vergilerin arttırılacağını, artan vergiler dolayısıyla üretimin ve yatırımların caydırılacağını savunmaktadır. Ayrıca devletin temel işlevinin adaleti sağlama olduğunu vurgulamalarından dolayı, devletin ekonomiye müdahalesini gerektirecek hiçbir nedenin olmadığını da belirtmektedirler (Korkmaz vd., 1989: 9).

Fizyokratlar; iktisadi hayattaki faaliyetleri düzenleyen doğal yasaların olduğunu da savunmuşlardır. Bu doğal yasaların devletçe herhangi bir şekilde ihlal edilmesiyle ekonomideki doğal ve genel olan dengenin bozulacağını ve bu durumun iktisadi hayatta çeşitli sorunlara yol açacağını belirtmişlerdir.

Bu doğrultuda fizyokratik görüşün devlet müdahalesini reddetmesine yol açan temel düşünce, var olduğunu savundukları doğal düzen anlayışıdır. Fizyokratlar, ortada işlerin en iyi biçimde yürümesini sağlayan doğal bir düzen varken, devlet müdahalesine ihtiyacın olmadığını iddia etmişlerdir. Bu iddialarını da, “Bırakınız yapsınlar, bırakınız

geçsinler, dünya kendi kendine yürür” sözü ve felsefesiyle taçlandırmışlardır (Korkmaz vd., 1989: 8).

Sonuç olarak fizyokratların teşvik mekanizmalarına bakış açıları, devletin ekonomiye müdahalesini reddeden bir bakış açısından dolayı destekleyici olmamakla birlikte, devletin doğal ekonomik düzene müdahil olmama arzusuna paralel bir şekilde teşvik mekanizmalarına da mesafeli yaklaşmışlardır.

2.2.3. Klasik Ekol Açısından Teşviklerin Değerlendirilmesi

Klasik iktisadi görüş esasında merkantilist görüşün yıkılışı ve fizyokratik görüşün devamı veya fizyokratik görüşten esinlenilerek bu görüşün ilerletilmiş, geliştirilmiş bir formu şeklinde 18. yüzyılın sonlarından başlayarak 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar kabul görmüş bir sosyo-ekonomik düzen olarak yerini almıştır (Kapucu vd., 2010: 45; Savaş, 2000: 228).

Fizyokratik iktisadi anlayışın daha geliştirilmiş bir şekli olarak nitelendirilen klasik ekole göre; ekonomide çok çeşitli nedenlerle ortaya çıkabilen aksaklıklar geçicidir ve bu aksaklıkları giderecek mekanizmalar piyasa ekonomisinin yapısı içinde kendiliğinden mevcuttur. Söz konusu yapının bilinmesi dolayısıyla devletin ekonomik düzene her hangi bir amaçla müdahalede bulunması anlamsız ve gereksizdir. Buna rağmen ekonomide baş gösteren herhangi bir olumsuzluk karşısında devlet tarafından ekonomiye müdahale, iktisadi hayata herhangi bir yarar sağlamayacak, tam tersine ekonominin içinde bulunduğu doğal işleyişi aksatacaktır (Ataç, 1999: 6).

Ayrıca klasik ekol, devleti sadece bekçi devlet olarak tasvir etmektedir. Çünkü devletin savunma dışındaki görevleri genişledikçe, masraflarının da artacağını iddia etmektedir. Devletin artan masrafları finanse amaçlı olarak halktan topladığı vergiler de yükseltilecektir. Yükseltelen vergiler yatırımları caydıracak ve sanayileşmeyi olumsuz yönde etkileyecektir. Bu sebeple devlet iç ve dış ticarete müdahale etmemelidir. Girişimcilerin iç veya dış ticarete karşılaştıkları herhangi bir sorunu kendileri çözüme kavuşturamadıkları takdirde, devlet bu sorunların çözümünde sadece yol gösterici ve destekleyici olmalıdır. Yani devlet piyasalarda gerekli işbölümünü sağlayacak düzeni kurmakla ve sağlamakla yetinmelidir. Dolayısıyla serbest rekabete ve minimum devlet müdahalesine dayalı klasik görüşte devlet; girişimciler önündeki bütün yatırım

engellerini kaldırmalı ve yatırım iklimini daha elverişli bir hale getirmelidir (Ersoy, 2008: 272).

Klasik iktisadi görüş, fizyokratik düşüncenin temel olarak benimsediği “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” yaklaşımına paralel olarak, “dünya kendi kendine yürür” yaklaşımını benimsememiştir (Korkmaz vd., 1989: 8-9). Klasik iktisadi anlayışın böyle bir ayrıma gitmesinin temelinde ise; serbest piyasa ekonomisinin sosyo-ekonomik düzende tamamıyla işlemlerini ve özgür girişimciliğin teşvik edilmesini öngörmesidir. Dolayısıyla herhangi bir devlet müdahalesi olmadan piyasaların tam rekabet ve tam istihdam düzeyini kendiliğinden sağlayacağını ve devletin bu doğal düzeni aksatacak veya etkileyecek herhangi bir müdahalede bulunmasının ve teşvikler yoluyla ekonomiye yön vermesinin doğru olmayacağını savunur. Sadece zaruri durumlarda devletin piyasalarda yol gösterici rol oynaması gerektiğini, bunun ötesinde yapılacak herhangi bir müdahalenin piyasanın seyrini etkileyeceği için teşvik veya destekleme gibi uygulamaların olmaması gerektiğini savunur.

2.2.4. Neo-Klasik Ekol Açısından Teşviklerin Değerlendirilmesi

Klasik iktisadi düşünce sisteminin esas ilkelerine bağlı olan Neo-Klasik iktisadi anlayış, daha çok klasik iktisadi anlayışın eleştirilen ve tutarsızlığı savunulan görüşlerini güçlendirmek ve bu düşüncelerdeki tutarsızlıkları gidererek daha sistematik bir görüş açısı katmak amacıyla klasik iktisadın yenilenmiş formu olarak adlandırılır (Ersoy, 2008: 459).

Esasında neo-klasik iktisat; marjinalizm veya marjinal iktisat olarak adlandırılan, klasiklerin de savunduğu piyasalara minimum devlet müdahalesini veya piyasalara herhangi bir müdahalede bulunulmamasını öngören ve piyasaların tam rekabet koşullarında olmasını savunan görüşün son şekli verilmiş hali olarak da adlandırılmaktadır (Bocutoğlu, 2012: 162-163).

Neo-klasik iktisat, klasik iktisadi görüşün fikirleriyle aynı paralelde görüşler sergilemiş ve devletin ekonomiye müdahalesine gerek duymayarak piyasaların doğal seyrine bırakılması gerektiği fikriyle teşvik ve destekleme mekanizmalarına çok sıcak bakmamıştır. Sonuç olarak 1929 ekonomik buhranı ile büyük bir darboğaza giren dünyanın tüm ekonomileri bu soruna çare bulamayan klasik ve neo-klasik gibi ekollerin

düşüncelerini artık kabul etmemiş, bununla birlikte devlet müdahalesini reddeden diğer bir çok görüşün de son bulduğu ve teşviklere yönelik fikirlerin daha kolay şekillendiği bir döneme girilmiştir (Korkmaz vd., 1989: 10).

2.2.5. Keynesyen Ekol Açısından Teşviklerin Değerlendirilmesi

Klasik iktisadın tam bir liberal yaklaşımla piyasaların kendi haline bırakılması ve ortaya çıkabilecek herhangi bir aksaklığın piyasa güçlerince kendiliğinden giderebileceği yöndeki görüşü, 20. yüzyılın başlarındaki ekonomik buhranla geçerliliğini kaybedince, özellikle keynesyen görüş yeni paradigmlar oluşturarak devletin piyasalardaki rolünü yeniden tanımlamıştır.

J. M. Keynes tarafından şekillenen görüş bağlamında, ekonomide ilk kez 1929 büyük buhranı ile ortaya çıkan irade dışı (gönülsüz) işsizliğin de olabileceğine dikkat çekerek, bu işsizliği ortadan kaldırmak için mutlak suretle devlet müdahalesinin gerekli olduğunu ortaya atmıştır (Korkmaz vd., 1989: 11).

Keynesçi ekolün devletin ekonomik düzene müdahale etmesine yönelik olan görüşü; iktisadi ekoller içerisinde teşvik mekanizmalarına yönelik hemen hemen en net bir şekilde ifade edilen görüş olması ve teşvik uygulamalarının teorik altyapısını oluşturması bakımından büyük önem arz etmektedir.

Keynesyen görüşün “Genel Teori” diye adlandırdığı teorisinde; vuku bulan bir ekonomik durgunluk karşısında ekonomiyi canlandırmak için talebin arttırılması gerektiğini, bunda yatırım harcamalarının uyarılmasıyla ve vergisel teşviklerin sağlanması yoluyla gerçekleştirilebileceğini savunur. Ayrıca teşvik mekanizmalarının en önemli amaçlarından olan istihdamın arttırılmasına yönelik özel sektör faaliyetlerinin uyarılmasının sağlanması ve durgunluk içerisinde olan piyasaların canlandırılmasına yönelik kamu ve özel kesim harcamalarının arttırılmasının teşviki de, keynesyen görüşün teşvik mekanizmasına bakış açısının anlaşılması açısından büyük bir önem teşkil etmektedir.

Böylece keynesyen ekonomik görüşlerin çok önemli etkisiyle dünyayı derinden sarsan büyük ekonomik buhrandan sonra hemen hemen birçok ülke piyasaların kendi kendine bu buhrandan kurtulamayacağını anlamış ve var olan ekonomik durgunluğu giderecek politikalar uygulamaya başlamışlardır. Bu politikalar içerisinde en dikkat

çekenini ise yukarıda da değinildiği üzere keynesyen görüşün istihdamın arttırılmasına yönelik olarak harcama arttırıcı politikaların ve özel kesim yatırım harcamalarının teşvikinin sağlanmasına yönelik olanlarıdır.

Keynesçi ekol; devletin piyasalarda oluşabilecek her türlü olumsuz duruma karşı aktif olarak piyasalarda yer alması ve piyasanın tüm aktörlerinin aynı şartlarda rekabet etmesini sağlayacak önlemleri almada aktif rol alması gerektiğini savunur. Ayrıca keynesyen iktisadi görüş, klasik iktisadın da savunduğu serbest piyasa şartlarının tüm piyasalarda geçerli olması gerektiği yöndeki görüşüne ek olarak, piyasadaki tüm aktörlerin eşit şartlarda rekabet etmesine yönelik önlemlerin alınması ve bu amaca hizmet edecek gerekli teşvik mekanizmalarının kullanılması gerektiğini de öngörmektedir.

Sonuç olarak keynesyen iktisadi görüş; devletin ekonomide belirleyici ve destekleyici olması gerektiğini, ekonomik hayat içerisinde oluşabilecek herhangi bir olumsuzluk karşısında veya piyasada belirli sektörlerin desteklenmesi gerektiği durumlarda devletin aktif olarak rol üstlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca bu rolü gerçekleştirecek mikro ve makro düzeyde çeşitli ekonomi politikası bileşeni olduğunu da vurgulamaktadır. Bu politikalar içerisinde ise özellikle yatırımların arttırılmasına yönelik olan teşvik mekanizmalarıyla devletin ekonomiye müdahale etmesine yönelik çok net bir açıklama getirmektedir.

Ancak, 1970'li yıllarda başlayan ekonomik kriz, Keynesyen politikalar ve bu doğrultudaki devlet müdahaleleriyle birlikte teşvik politikalarının da ciddi bir biçimde sorgulanmasına neden olmuştur. 1974 ve 1980 yıllarındaki petrol krizlerinin neticesinde gelişmiş ülkelerde bozulan ödemeler dengesi ve genişlemeci politikalar nedeniyle artan enflasyon ve bütçe açıkları ülkeleri ciddi sıkıntılara sokmuş ve keynesyen reçeteler yetersiz kalmıştır. Böylece keynesyen görüşe olan güvenin azalmasıyla klasik iktisat ilkelerine dayalı fakat klasik iktisadı bazı yönlerden eleştiren ve yeniden yorumlayan çeşitli düşünce ve ekollerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Söz konusu ekollerin çoğu farklı iktisadi görüşleri dile getiriyor olmalarına rağmen, hemen hemen hepsi ekonomik krizin sebebini serbest piyasa mekanizmasının sağlıklı olarak işlemesini engelleyen unsurların varlığına bağlamışlardır. Monetarist görüş, Sosyalist görüş ve Arz

Yönlü İktisadi görüş bu doğrultuda ortaya çıkan, devlet müdahalesi ve teşvik konusuna değinmiş olan teorilerdendir (Dürüs, 2005: 11; TÜSİAD, 1990: 3).

2.2.6. Sosyalist Görüş Açısından Teşviklerin Değerlendirilmesi

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında özellikle klasik iktisadi ekolün fikirlerinin eleştirilmeye başlanmasıyla devletin sosyo-ekonomik düzendeki yeri üzerine çeşitli fikir akımları geliştirilmiştir. Bu fikir akımlarından özellikle sosyalizm hem birçok fikri etkilemesi hem de işlerliğini tarih sahnesinde devam ettirmesi dolayısıyla önemli sayılmaktadır. Ayrıca görüş olarak sosyalizmle aynı paralelde olan Marksist-Komünist görüşler karşılıklı bir etkileşim içerisinde hem sosyalizmi etkilemiş hem de sosyalizmden etkilenmişlerdir.

Sosyalist görüş; devletin sosyo-ekonomik hayatta tamamen yer alması gerektiğini savunan ve özel mülkiyeti kısıtlayarak kişisel faydadan çok toplumsal faydayı maksimize etme arzusunda olan bir sosyal yapıyı ifade eder. Böylece toplumsal faydayı maksimize etmeye yönelik olarak özellikle üretim artışını desteklemeye dayalı her türlü ekonomik faaliyetin devlet tarafından planlı bir şekilde uygulanması ve yürütülmesi gerektiğini ifade etmektedir (Ersoy, 2008: 407).

Sosyalist görüş, klasik görüşün temel olarak savunduğu “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” tezine tamamen karşıdır. Bunun yerine devlet veya hükümetlerin tamamen piyasalarda olması gerektiğini, piyasanın işlemesi için her türlü önlemin alınması ve bu amaçla da her türlü teşvik mekanizmasının kullanılması gerektiğini öngörür. Devletçe alınan her türlü önlem ve uygulanan teşvik mekanizmasının merkezi bir planlama dâhilinde yapılması gerektiğini savunarak, bu politika uygulamalarının bir bütünlük içerisinde yürütülmesi gerektiğini de özellikle vurgulamaktadır. Çünkü merkezi bir planlama dâhilinde yürütülen faaliyetlerin takibi ve gerektiğinde hızlı bir şekilde müdahale edilmesi nispeten kolay olduğundan, devlet tarafından piyasaları yönlendirmeye ve etkilemeye yönelik olarak yapılacak müdahalelerin başarısı artmaktadır. Ayrıca devlet veya hükümetler söz konusu amaç doğrultusunda ellerindeki çeşitli politika uygulamalarını gerek cebri, gerekse isteğe dayalı bir şekilde piyasaya sunarak piyasaların davranışlarını etkilemeye, piyasaların yapısını ve işlerliğini devam ettirmeye büyük önem ve özen göstermektedirler.

2.2.7. Arz Yönlü İktisadi Görüş Açısından Teşviklerin Değerlendirilmesi

Keynezyen görüşün 1970’li yılların sonlarında ortaya çıkan ekonomik olumsuzluklara herhangi bir çözüm önerisinde bulunamaması, söz konusu sorunlara çözüm önerisi olarak “vergi indirimi” uygulamalarının getirilmesi gerektiğini savunan “Arz Yönlü İktisadi Anlayış” ekolünü ortaya koymuştur. Bu görüşü savunan birçok ekonomist ve yazarın da (Arthur Leffer gibi) vurguladığı üzere, esasında klasik iktisadın yeniden yorumlanmış, modern bir şekli olan arz yönlü iktisadi görüş çerçevesinde oluşturulan fikirler, maliye anlayışının şekillenmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Arz yönlü iktisadın savunduğu mali politikalar kapsamında, üretimi artırıcı ve teşvik edici politikalar ekonomik sorunlara yönelik bir reçete olarak sunulmuştur. Böylece arz yönlü iktisadi düşünce, devletin toplamış olduğu kurumlar vergisi ve şahsi gelir vergisi gibi vergi oranlarının belirli bir noktadan sonra vergi gelirlerinde azalışa yol açtığını savunmakta ve dolayısıyla bu vergilerin azaltılmasının üretimi teşvik edip istihdam olanaklarını arttıracığını savunmaktadır. Vergilerin indirilmesine bağlı olarak üretimin artırılması ile istihdam olanaklarının artırılmasının teşviki sağlanmakta, böylece ekonomik büyüme de arttırılmış olmaktadır.¹ Bu sebeple arz yönlü iktisadi görüş vergisel (mali) teşviklerin verimlilik, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmanın olmazsa olmaz destekleyicileri olduğunu varsaymakta ve teşvik mekanizması içerisinde mali teşviklerin çok daha önemli olduğunu savunmaktadır.

2.2.8. Monetarist İktisadi Görüş Açısından Teşviklerin Değerlendirilmesi

Özellikle 1960’lı ve 70’li yıllarda Keynesyen iktisadi görüşün, dönemin en önemli ekonomik sorunlarından biri olarak görülen yüksek enflasyon ve işsizlik olgusuna çözüm önerileri sunamaması dolayısıyla Monetarist (Parasalıcı) görüş yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Klasik iktisadi görüşün modern bir şekli olan Monetarist görüşün temel felsefesi, ekonomiye müdahalelerin para politikası üzerinden yapılması gerektiği üzerinedir. Bu bağlamda ekonomide üretimimin, istihdamı artırma faaliyetlerinin, rekabetçiliğe dayalı özel kesim faaliyetlerinin ve hızlı bir ekonomik büyümenin ilerletilmesine yönelik politikaların teşvik edilmesini gerekli görmektedir.

¹ Konuyla ilgili daha fazla bilgi için http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/yeni-maliye/yeni-maliye.htm adresine bakılabilir.

Bu politikaları gerçekleştirmek için devletin elindeki en önemli teşvik mekanizmasının, çok önemsedığı para politikası dolayısıyla para arzını değiştirmekten geçeceğini savunur. Şöyle ki, piyasayı canlandırmak, üretimi arttırmak ve özel kesim sermaye yatırımlarını yönlendirmek için genişletici bir para politikasının ekonomide bir büyümeye neden olacağını ve bu büyümenin ekonominin her noktasına yayılabileceğini öngörmüşlerdir. Aynı şekilde yatırımların teşvik edilmesi için faiz oranlarında uygulanan düşük faiz politikasının yatırımları teşvik etmede çok önemli olduğunu, fakat yatırımlar için uygulanan düşük faizin süreklilik arz etmesinin yatırımları teşvik etmekten çok caydırabileceği yönünde de öngörülerde bulunmaktadır. Böylece Monetaristler, yatırımları teşvik politikalarının para politikasının etkin kullanımı ve faiz gibi diğer teşvik araçlarıyla eşgüdümlü hareket edilmesi dolayısıyla başarıya ulaşacağını ve etkin olacağını savunmaktadır.

Gerek arz yanlı iktisatçıların, gerekse monetarist görüş yanlılarının uygulamalarında etkinlik ve verimlilik gibi unsurların yeterince dikkate alınmaması ve uygulanan teşviklerin daha çok genel nitelik taşıması gibi nedenlerle uygulamada arzualanan başarının yakalanamadığı söylenebilir.

2.3. KÜRESEL ÖLÇEKTE TEŞVİKLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.3.1. Dünyada Teşvik Politikalarının Tarihsel Gelişimi

20. yüzyılda yaşanan ve tüm dünyayı etkisi altına alan I. Dünya Savaşı ve Büyük Buhran; klasik iktisadi düşünce ve bu paraleldeki çeşitli görüşlerin sonu olurken, devlet müdahaleciliğini savunan görüşlerin ise taraftarlarını ve popülaritesini arttırmıştır. Dünya ekonomik hayatındaki bu önemli olayların sonrasında hemen hemen bütün ülkeler kendi içlerine kapanmış ve uyguladıkları çeşitli koruma politikaları ile bunalımın getirmiş olduğu sorunları çözmeye çalışmışlardır. Kotalar, miktar kısıtlamaları, kambiyo rejimi uygulamaları, döviz kontrolleri, ithalat yasakları gibi uygulamalar bu dönemde en fazla başvurulan müdahale ve koruma araçları olarak iktisat politikası araçları arasındaki yerlerini almışlardır.

Tarihteki ilk bilinçli korumacılık akımları, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra klasik iktisadi düşüncenin savunduğu serbest dış ticaret anlayışına ve çok hızlı bir

şekilde gerçekleşen İngiliz sanayileşmesine karşı kendi sanayilerini korumak isteyen bazı Alman ve Amerikalı düşünürlerce oluşturulmuştur. Yukarıda sayılan birçok olumsuz gelişme doğrultusunda hemen hemen bütün ülkelerin sıcak bakarak uygulamaya koyduğu devlet müdahaleleri, özellikle sistemli olarak ilk kez Alman düşünürleri tarafından ortaya atılarak uygulanmıştır. Almanya'nın devlet müdahalelerine başvurmasındaki temel etken ise özellikle Almanya'nın sanayileşme sürecinde İngiltere ve Fransa'nın gerisinde kalmasının bu ülkenin düşünürleri arasında bir az gelişmişlik kompleksi oluşturması ve buna bağlı olarak klasik iktisadi düşünceye bir tepki olarak müdahale ve koruma politikalarının desteklenmesidir. Bu doğrultuda Almanya'nın sanayileşmenin sağlanmasına yönelik olan çeşitli uygulamalar bütünü, ilkel bir teşvik sistemi bağlamında değerlendirilmekte ve kabul edilmektedir (TÜSİAD, 1990: 1-2).

Diğer taraftan Amerika eksenli ortaya çıkan teşvik politikaları, 100 yılı aşkın bir süredir tüm dünyada kullanılmaya başlamış, yaygınlığını ve popülaritesini giderek arttırmıştır. Bu bağlamda 19. yüzyılda Amerika'da özellikle kentlerarasında bağlantı kuracak ve kentleri ticari amaçlar doğrultusunda birbirlerine bağlayacak demiryollarının yapımı için kent yönetimleri tarafından teklif edilen paraya karşılık bu hizmetlerin ifa edilmesi dolayısıyla ilk teşvik uygulamaları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla ilk teşvik uygulamaları; devletler tarafından mutlak suretle yerine getirilmesi beklenen hizmetlerin gerçekleştirilmesi amacıyla ellerindeki bazı ekonomik enstrümanları (mali veya finansal) özel sektörü cezbedecek bir şekilde söz konusu hizmetlerin gerçekleştirilmesine yöneltmesi veya hizmetlerin ifasında cesaretlendirmesi şeklinde yapılmıştır. Böylece uygulanan ilk örneklerinden sonra özellikle 20. yüzyılda birçok devlet tarafından direkt hibe, vergi indirim veya istisnası, altyapının temini ve diğer bazı özendirme araçlarıyla yatırımların gerçekleştirilmesinin sağlanmasına yönelik olarak çeşitli mekanizmalara başvurularak teşvik politikaları yaygınlaşmıştır (Thomas, 2007: 1).

20. yüzyılın ikinci çeyreğinde yaşanan ekonomik bunalımın ardından ise ülkeler kendi içlerine kapanmayı ve bireysel davranarak büyük bunalımın getirdiği sorunları kendi başlarına çözebilecek politikalara yönelmeyi tercih etmişlerdir. Söz konusu politikalar, dünya ticaretinde işbirliğinden uzaklaşılmasına sebep olmuştur. Böylece ülkeler, kendi sanayilerini korumak ve dış ödemeler dengesi problemlerini çözmek için

gümrük tarifelerini yükseltme yoluna gitmişlerdir. Ülkelerin uygulamış oldukları müdahaleci ve korumacı politikalar, ardından II. Dünya Savaşıyla ortaya çıkan büyük yıkım, dünya ticaretinin hiç olmadığı bir şekilde daralmasıyla sonuçlanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan çeşitli iktisadi olumsuzlukları sona erdirmek, serbest dış ticareti teşvik etmek, ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda yeniden yapılanmanın gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla ABD öncülüğünde girişimler başlatılmıştır. Arzulanan amaçlara yönelik olarak; ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda yeniden yapılanmayı sağlamak üzere Birleşmiş Milletler, dünya ekonomisinde serbest piyasa kurallarının işleyişini gerçekleştirmek üzere de Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (IBRD) örgütleri 1944 yılında kurulmuştur. Ayrıca uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine yönelik olarak 1947 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) imzalanmış ve 1948'de yürürlüğe girmiştir. Ortaya çıkan gelişmelere müteakip dünya ekonomisinde vuku bulan çeşitli problem ve krizvari olaylar (dünya savaşları, siyasi ve ekonomik krizler, petrol krizleri gibi) ülkelerin ekonomi politikalarında kamu kesiminin etkin bir rol almasına, müdahaleci devlet anlayışının hâkim olmasına, hatta devletin iktisadi teşebbüsler kurarak ekonomide bizzat yer almasına neden olduğu görülmüştür. Bu süreç içerisinde devletler yoğun bir şekilde maliye politikaları uygulayarak eksik istihdam olgusunun önüne geçmeye çalışmışlardır. Uygulanan politikalar sonucunda; tarafsız devlet anlayışı müdahaleci devlet anlayışına, tarafsız maliye anlayışı yönlendirici ve fonksiyonel maliye anlayışına dönüşmüş ve devletin müdahale edici, yönlendirici ve gerektiğinde cezalandırıcı yönüne paralel olarak maliye politikaları da iktisadi hayatı yönlendirmek üzere yeniden tasarlanmıştır (Dürüs, 2005: 10; Karaca, 2003: 84).

Diğer taraftan liberalleşme hareketlerinin yaygınlaşması ve küreselleşen dünyaya adaptasyonla birlikte gelişmekte olan ülkelerde müdahaleci devlet anlayışının ve merkezi planlamanın zayıflayarak piyasa ekonomisine geçişin hızlanmasıyla, teşvik uygulamalarının ve politikalarının kapsamının zayıflayacağı yönünde bir beklenti öngörülmekteydi. Söz konusu beklentinin dayanağında ise teşvik ve benzeri müdahale uygulamalarının piyasaların işleyişini bozduğu veya bozacağı kanaatinde olan ekonomi teorisyenlerinin görüşleri ve bu görüşler doğrultusunda yönlendirilen bazı uluslararası kuruluşların teşvik politikaları karşıtı tutumları gelmektedir. Yürütülen çeşitli faaliyetler ekseninde teşviklerin kontrol altına alınması yönünde uluslararası çeşitli bağlayıcı

tedbirler de ortaya atılmıştır. Özellikle doğrudan yabancı sermayenin teşvikine yönelik devlet desteklerinin kontrol altına alınmasına yönelik çabalar ve uygulamalarda bulunulmuş, belli bir takvim çerçevesinde belirtilen devlet desteklerinin kısıtlanması yönünde kararlı politika adımlarının atılacağı yönünde izlenimler verilmiştir (Duran, 2002: 1). Ortaya çıkan tüm bu gelişmeler paralelinde özellikle bazı uluslararası anlaşmalar bazında teşviklerin sınırlandırılmasına yönelik adımların atılmasına rağmen, teşvik uygulamalarının farklı türlerde veya biçimlerde sürdürülmesine devam edilmiş ve popülaritesini özellikle yabancı sermayenin cezbedilmesi doğrultusunda arttırmıştır. Öyle ki günümüzde artık bütün ülkeler yabancı yatırımcılar için daha uygun bir yatırım iklimi oluşturarak daha fazla yabancı sermayeyi yurtiçine çekebilmek amacıyla adeta kıyasıya bir teşvik yarışı içerisine girmişlerdir. Söz konusu teşvik yarışı anlayışının bir sonucu olarak ülkeler yurtiçindeki yatırımların ilerlemesini sağlayacak her türlü olumsuzluğu asgari düzeye indirecek yoğun çabalar sergilemekte, yatırım riskini azaltıcı ve yatırımları kolaylaştırıcı, özendirici çeşitli uygulamalarla yatırımları teşvik etmektedir.

Aşağıdaki Tablo 2.1 Birleşmiş Milletler (United Nations-UN) tarafından yürütülen ve Dünya genelindeki ülkelerde önceleri bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesine ve çeşitli sektörleri geliştirmeye yönelik olan, fakat sonraları yabancı sermayenin cezbedilmesine yönelik olarak daha fazla kullanılan teşvik türlerini göstermektedir. Tablodan görüleceği üzere en fazla kullanılan teşvikler arasında vergi tatilleri ilk sırada gelmekteyken, yatırım indirimi ve vergi kredisi ile gümrük ve KDV indirim veya istisnası vergi tatillerini takip etmektedir. Diğer taraftan tablodan çıkarılabilecek diğer önemli bir hususta ARGE desteğine dayalı teşvikleri görece gelişmiş durumdaki ülkelerin daha fazla uyguladığıdır. Böylece gelişmiş ülkelerin daha çok finansal teşvikleri, azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ise daha çok vergisel teşvikleri kullandığı çıkarılabilmektedir. Ayrıca AB Komisyonu tarafından da yapılan çalışmalar doğrultusunda yüksek gelire sahip olan gelişmiş ülkelerin, daha düşük gelire sahip azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere daha geniş bir şekilde finansal sübvansiyonları uygulamaya çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır (Getzner, 2007: 39).

Tablo 2.1. Bazı Ülkelerde Yürütülen Yatırımları Teşvik Araçlarının Çeşitleri

Ülkeler	Vergi Tatili ve Muafiyeti	İndirimli Vergi Oranları	Yatırım İndirimi ve Vergi Kredisi	Gümrük/KDV İndirim veya İstisnası	ARGE Desteği ve Ödeneği	Bazı Harcamalarda İndirim
Afrika Ülkeleri						
Fas	*	*	*	*		
Gana	*	*		*		
Güney Afrika	*		*			
Kamerun	*		*	*		*
Malavi	*	*	*			*
Mısır	*			*		*
Moritus	*	*	*			
Namibya						
Nijerya	*		*	*	*	
Zambiya	*		*	*		*
Zimbabve	*		*	*		*
Asya-Pasifik Ülkeleri						
Avusturalya		*	*	*	*	*
Çin	*	*	*	*	*	
Endonezya	*			*		
Filipinler	*		*	*	*	*
Hong-Kong	*	*			*	*
Hindistan	*	*	*		*	*
Kıbrıs	*	*	*	*		
Lübnan	*			*		
İsrail	*	*	*		*	*
Malezya	*	*	*		*	*
Pakistan	*		*	*		
Sudi Arabistan	*			*		

Tablo 2.1. Bazı Ülkelerde Uygulanan Yatırım Teşvik Türleri (Devamı)

Ülkeler	Vergi Tatili ve Muafiyeti	İndirimli Vergi Oranları	Yatırım İndirimi ve Vergi Kredisi	Gümrük/KDV İndirim veya İstisnası	ARGE Desteği ve Ödeneği	Bazı Harcamalarda İndirim
Asya-Pasifik Ülkeleri						
Singapur	*	*	*		*	*
Tayland	*			*	*	*
Türkiye	*		*	*		
Vietnam	*	*		*		
Avrupa ve Geçiş Ekonomileri Ülkeleri						
Bulgaristan	*			*		
Macaristan	*		*	*		
İrlanda	*	*	*			
Kazakistan	*			*		
Litvanya	*	*	*	*		
Malta	*		*		*	*
Özbekistan	*	*	*	*		
Polonya	*		*			
Rusya	*	*		*		
Slovenya			*	*		*
Latin Amerika Ülkeleri						
Belize	*	*	*	*		*
Brezilya	*	*	*	*		*
Şili	*	*	*	*		
Kolombiya	*	*	*	*		
Kosta Rika	*		*	*		
Panama	*		*	*	*	*
Peru	*	*	*	*		
Uruguay	*		*	*		
Venezüella	*		*	*		

Kaynak: UNCTAD, 2000: 37-176.

Dünya'daki teşvik eğilimleri 1980 öncesi dönemde yerli yatırımcıları destekleyici politikalar şeklinde iken, ekonomik liberalizasyonun hızlı bir şekilde yaşandığı bu sürecin devamında ise devlet işletmeciliği ortadan kalkmış ve uygulanan teşvik politikaları yabancı sermaye yatırımlarını cazip hale getirmeye yönelik olarak değişiklik göstermiştir. Bu doğrultuda birçok ülke kendi iç piyasalarını, ürünlerini korumak ve

ihracatlarını artırmak üzere çeşitli teşvik tedbirleri uygulamıştır. Ayrıca üretim olgusunun küreselleşmesi ile ortaya çıkan doğrudan yabancı sermaye çekme yarışı çerçevesinde de pek çok ülke çok çeşitli teşvik tedbirleri uygulayarak birbirleriyle teşvik yarışına girmişlerdir. Özellikle son yıllarda geçiş ekonomileri ve gelişmekte olan ekonomiler, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak ve küresel piyasalarda rekabet gücü kazanabilmek için yabancı yatırımcı çekme hedefleri ve yatırımların liberalizasyonu doğrultusunda hareket etmişlerdir. Tüm bu gelişmeler yukarıda değinilen teşviklerin sınırlandırılmasına yönelik beklentileri ve bu yönde alınan tedbirleri sekteye uğratmıştır (Akdeve ve Karagöl, 2013: 330).

Ayrıca uluslararası arenada yatırım maliyetleri açısından üstünlük yakalayan ülkeler lehine doğru bir sermaye hareketliliğinin yaşanması, sermaye veren ülkeleri bu olumsuzluğu giderecek yönde tedbirler almaya zorlamıştır. Özellikle sermaye kaçıışı yaşayan gelişmiş ülkeler söz konusu sermaye kaçışını önlemek, bazı ticari mallarda rekabet gücü kazanmak veya gücünü korumak amacıyla karşı teşvik uygulamalarına başvurmuşlardır. Bununla birlikte belirtilen uygulamalar dışında da diğer bazı amaçlar doğrultusunda yine çeşitli teşvik uygulamalarına gidilmiştir. Sonuç olarak küresel yatırım teşviklerindeki yeni eğilim genel itibarı ile korumacı yapıdan uzak ve uluslararası koordinasyon odaklı olarak revize edilmiştir (Akdeve ve Karagöl, 2013: 330; Duran, 2002: 2).

2.3.2. Uluslararası Anlaşmalar, Ekonomik ve Ticari Birlikler Çerçevesinde Teşvik Politikaları

20. yüzyılda dünya ekonomisini sarsan dünya savaşları, ekonomik çöküntüler ve siyasal krizler gibi çeşitli olaylar dolayısıyla güç kazanan korumacılık akımı, 20. yüzyılın ortalarından sonra yerini hızlı bir şekilde yaşanan liberalleşme hareketlerine bırakmıştır. Bu dönemdeki liberalleşme hareketleriyle birlikte devlet müdahaleciliğinin önemli bir aracı olan teşvik politikaları, ülkelerin sıklıkla başvurdukları bir ekonomi politikası enstrümanı haline gelmiştir. Yukarıda vurgulandığı üzere; yürütülen çeşitli teşvik politikalarıyla ortaya çıkabilecek olumsuzlukları gerek ortaya çıkmadan, gerekse vuku bulduktan sonra gidermek amacıyla bazı ticari faaliyetli örgüt veya birliklerce çeşitli anlaşmalar yapılmıştır.

Özellikle uygulamaya konan bazı uluslararası normlara ek olarak dünyada yaşanan hızlı liberalleşme hareketleri sonrasında oluşan bölgesel birleşme ve globalleşme eğilimleri, ülkelerin kendi başlarına yürüttükleri teşvik politikalarını belirleme ve uygulama şansını bitirmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda yapılan ilk çok taraflı anlaşma olan GATT, teşvik uygulamalarının ve politikalarının sınırının çizildiği önemli bir aşama sayılmaktadır. Diğer taraftan teşvik sistemiyle ilgili diğer bir ortak adım olan OECD uzlaşısı da GATT'tan sonraki en önemli teşvik sistemi düzenleme anlaşması olarak sistemdeki yerini almaktadır (Yeung, 2000: 136-138). Bu bağlamda teşvik politikalarının ve uygulamalarının geçirdiği evre, uluslararası ticari örgütlerin ve birçok ülkenin düzenlemesiyle gerçekleştirilen ilk çok taraflı anlaşma olan GATT anlaşmasından incelenmeye başlayarak açıklanacaktır.

2.3.2.1. GATT ve DTÖ Çerçevesinde Teşvik Politikaları

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT); tüm dünyayı etkileyen bazı önemli sosyo-ekonomik ve siyasal olumsuzluklar sonrasında 1947 yılında, bu sorunları gidermek amacıyla uygulanan tarife ve tarife dışı ticari engellerin kaldırılması ve uluslararası ticaretin düzenlenmesi amacıyla oluşturulmuş bir anlaşmadır. GATT anlaşması; ekonomik liberizasyon sürecinde birçok ülkenin uygulamaya koyduğu, esasen liberal politikalarla bağdaşmayan ve devlet müdahaleciliğine dayalı olan, teşvik uygulamalarının anıldığı ilk anlaşma olması dolayısıyla büyük önem arz etmektedir. Dünya ticaretinde önemli bir yere sahip olan GATT'ın teşvik ve teşvik uygulamalarına olan yaklaşımı, II. Dünya Savaşı sonrası sosyo-ekonomik kalkınma stratejilerinde tartışmasız en önemli yaklaşım olarak görülmektedir. Bu doğrultuda GATT'ın imzalanmasıyla uluslararası çapta ticaret sistemini kurulmasının önü açılmıştır. Ayrıca anlaşmanın yapılış tarihinden itibaren uzunca bir dönem boyunca teşviklerle ilgili GATT'ın "Teşvikler Kodu" düzenlemesi dışında teşviklerle ilgili uluslararası herhangi bir başka düzenleme bulunmamaktadır.

GATT'ın öngördüğü "Teşvik Komisyonu" adlı komisyonca oluşturulan bu teşvik kodu, 25 ülke tarafından imzalanarak yürürlüğünün dünya geneline yayılması amaçlanmıştır. Söz konusu teşvikler kodu, öncelikle en önemli teşvik mekanizmalarından biri olarak uygulanan ihracat kredi teşvikleri içerisinde hangi teşvik türlerinin yasak sayılması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Teşvik Kodu olarak

adlandırılan maddede yasaklanan ihracat teşviklerinin bazıları şu şekildedir (Benlikol ve Müftüoğlu, 1997: 7; GATT, 1994: 262):

- Hükümetlerin herhangi bir sanayi veya firmaya gerçekleştirdiği ihracat performansına dayalı olarak doğrudan sübvansiyon vermesi,
- Doğrudan ihracat primleri,
- İç taşımacılık veya deniz taşımacılığına dayalı navlun masraflarının karşılanması,
- Devletin ihracat sanayisine uluslararası fiyatlardan daha düşük fiyatlarla ara malı sağlaması,
- İhracata dayalı ortaya çıkan çeşitli vergilerden kısmi/tam muafiyet veya istisna,
- Vergi iadeleri,
- Girdi ithalatında vergi indirimi veya muafiyeti,
- İhracat kredilerine düşük faiz uygulamaları,
- İhracat kredi garantilerinin azaltılması ve ihracat sigortalarına düşük bedelli sigorta uygulamasıdır.

Böylece “Teşvikler Kodu” olarak belirttiği ve anlaşmaya taraf tüm ülkelerin yürüttüğü teşvik uygulamalarının sınırının çizildiği ve uyulması zorunlu olan GATT; imzalandığı tarih olan 1947’den başlayarak 40 yılı aşkın bir sürede devam etmiştir. Bu süre zarfında sekiz müzakerede (Cenevre, Annency, Torquay, Cenevre, Dillon, Kennedy, Tokyo, Uruguay) bulunulmuştur. Gerçekleştirilen müzakerelerde bazı değişiklikler ve güncellemeler sağlanarak özellikle sübvansiyon ve anti dumping önlemlerine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Sonuç olarak GATT anlaşması olarak son müzakerenin yapıldığı Uruguay Turu (Raundu) sonrasında 1995 yılında yerini Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ-WTO)’ne bırakmıştır.

GATT anlaşmaları, 1986 ile 1994 yılları arasında gerçekleştirilen Uruguay Turu’nda dünya ticaretinin değişen koşullarına uyum sağlamak amacıyla güncellenmiştir. Uruguay Turu’ndan önce gerçekleşen yedi müzakere turunda gümrük vergilerinin azaltılması hedeflenirken, Uruguay Turu’nda bu hedefin yanı sıra dünya ticaretindeki kural ve disiplinlerin güçlendirilmesine yönelik ve tüm ülkelerin taraf olduğu 29 anlaşma, bir paket halinde kabul edilmiştir. Uruguay Turu'nun tamamlanmasıyla dünya ekonomisi ileriye doğru çok önemli bir atılım gerçekleştirmiştir. Dünya Ticaret Örgütü'nün amaçları arasında; üye ülkelerin ticaret ve

ekonomi alanındaki ilişkilerini geliştirmek, reel gelir ve talep hacminde istikrarlı bir artış sağlamak, dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun bir şekilde kullanımını sağlamak ve çevreyi koruyacak ekonomi politikalarının (yeşil ekonomi) gelişmesini sağlamak gelmektedir. Hedef alınan amaçların gerçekleştirilebilmesi için uluslararası ticareti kısıtlayan her türlü engelin ve farklı muamelenin kaldırılmasını da gerekli görmektedir. Bu eksende farklı muamelelerin kaldırılması maksadıyla DTÖ’ce iki çok önemli kural geliştirilmiştir. Birincisi “En Çok Kayrılan Ülke Kuralı”dır. Bir ülkeye sağlanan ekonomik kolaylığın ya da verilen ekonomik tavizlerin, ayırım yapılmaksızın diğer tüm ülkelere de aynı şekilde sağlanması şeklindedir. İkinci kural ise “Milli Muamele Kuralı”dır. Bu kural ile yurt içinde uygulanan vergi ve muamelelerde yerli veya yabancı ayırımı yapılmaksızın her türlü mal ve hizmete eşit muamele uygulanması öngörülmektedir. Alınan çok önemli bu iki kural ile herhangi bir ülke tarafından uygulanacak teşvik uygulamalarının, uluslararası rekabet politikası gereği istisnasız tüm ülke yatırımcılara eşit olması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır (Karaca, 2003: 86; Kartal, 2008: 193).

DTÖ; devletlerin yardım vermek suretiyle çeşitli amaçları gerçekleştirmek için yaptığı müdahaleleri teşvik olarak tanımlamamış, bunun yerine sübvansiyon tanımlamasında bulunmuştur. Dünya ticaretinin geliştirilmesi ve ticarete rekabetin korunması amacıyla Uruguay turu sonucunda imzalanan “Sübvansiyonlar Anlaşması”, DTÖ’nün teşvikler konusundaki düzenlemelerinin (tanımlamalar, uygulamalar ve yaptırımlar) temelini teşkil etmektedir. Anlaşmanın 1. Maddesi ile sübvansiyon tanımlamasında bulunmuş ve sübvansiyonun mevcut olabilmesi için verilen sübvansiyondan bir fayda sağlanmasının yanında bazı spesifik şartları sağlaması gerektiği de belirtilmiştir. Söz konusu şartlar şu şekilde sıralanmaktadır (Duran, 1998: 24; Eser, 2011: 41):

- Herhangi bir üyenin sınırları içinde, devlet veya devlet organları tarafından mali katkıda bulunulması, bir başka deyişle, herhangi bir hükümet uygulamasının fonların doğrudan transferini (örneğin, yardım, kredi ve öz sermaye akıtılması), fon veya borçların olası doğrudan transferini (örneğin, kredi teminatları) kapsamaması,
- Ödenmesi gereken devlet gelirlerinden vazgeçilmesi veya tahsil edilmemesi (örneğin, vergi kredileri gibi mali teşvikler),

- Devletin genel altyapı dışında mal veya hizmet temin etmesi veya mal satın alması,
- Devletin herhangi bir fon mekanizmasına ödeme yapması veya normal olarak devlet yetkisinde olan yukarıdaki maddelerde belirtilen tipte bir veya birden fazla işlevi yürütmek üzere özel bir organı görevlendirmesi veya yürütmesi için talimat vermesi ve uygulamanın normal olarak devletçe izlenen uygulamadan gerçek anlamda farklı olmaması,
- Herhangi bir şekilde gelir veya fiyat desteklemeleridir.

Ayrıca DTÖ tarafından yapılan sübvansiyon tanımına ek olarak, Sübvansiyonlar Anlaşmanın 2. Maddesi ile “spesifik sübvansiyon” kavramı da getirilmiştir. Buna göre spesifik sübvansiyon, sübvansiyonu veren makamın yetki alanındaki bir firmaya, sanayi dalına veya bir grup firma veya sanayi grubuna sağladığı sübvansiyonlar olarak tanımlanmakta ve anlaşmada belirtilen kurallara yalnızca bu tür spesifik sübvansiyonların tabi olması hükmü yer almaktadır. Bu kapsamdaki sübvansiyonları gruplandırmak üzere trafik lambası yaklaşımı benimsenmiş ve sübvansiyonlar; kırmızı, sarı ve yeşil ışık kategorilerinde sınıflandırılarak üç gruba ayrılmıştır (Dürüs, 2005: 45-48; Eser, 2011: 41-42):

- **Yasaklanmış Sübvansiyonlar (Prohibited Subsidies: Kırmızı Işık):** Bu kapsamındaki sübvansiyonlar; tek başına veya birden fazla koşulla ihracat performansına dayalı olan sübvansiyonlar ile tek başına veya birden fazla koşuldan biri olarak ithal malların yerine yerli malların kullanımına bağlı olan sübvansiyonlardır. Her iki kriter dolayısıyla özgüllüğü sağlamayan teşvik uygulamalarının yasaklanmış teşvikler kapsamında olduğu açık bir şekilde görülmektedir (Selen, 2011: 40). Belirlenen kriterler doğrultusunda uygulanan sübvansiyonun yasak olduğu tespit edilirse, hemen durdurulması istenmekte; belirli bir süre içinde sübvansiyon uygulamasına son verilmediği takdirde, şikâyetçi taraf telafi edici önlem alabilmektedir.
- **Önlem Alınabilir Sübvansiyonlar (Actionable Subsidies: Sarı Işık):** Diğer üye ülkelerin çıkarlarını iç sanayilerine zarar verecek şekilde olumsuz etki oluşturan sübvansiyonlar olup genellikle iç/ulusal/domestik sübvansiyonlar olarak tanımlanmaktadır. Herhangi bir ürün için uygulanan sübvansiyon oranının mal değerinin yüzde beşini geçtiği durumlarda veya bir sanayi dalının uğradığı işletme

zararlarını karşılayacak sübvansiyon verildiğinde, ciddi bir zararın mevcut olduğu kabul edilmektedir. Böyle durumlarda, söz konusu sübvansiyonun şikâyetçi ülkenin yerli sanayine zarar vermediğinin kanıtlanması yükümlülüğü sübvansiyonu uygulayan ülkeye düşmektedir (İTO, 1995: 32). Ayrıca en fazla kullanılan teşvik uygulamaları araçlarından olan ve bu çalışmanın uygulama kısmında da temel değişken olacak olan yatırım teşvikleri; tek başına karşı önlem alınabilen sübvansiyonlar kapsamına girmemektedir. Ancak, ticareti etkilemesi durumunda şikâyet konusu olabilmektedir.

- **Önlem Alınamaz-Yasaklanmamış Sübvansiyonlar (Non-Actionable Subsidies: Yeşil Işık):** Anlaşmanın 2. Maddesi çerçevesinde “seçici” olmayan sübvansiyonlar ile potansiyel ekonomik ve sosyal hedef ve sonuçlarının bozucu etkilerini telafi etmesi nedeniyle önlem alınmayan endüstriyel ARGE, bölgesel kalkınma ve çevre koruma faaliyetlerine sağlanan sübvansiyonlar yasaklanmamış kategorisinde yer almaktadır. Ayrıca bu türden sübvansiyonların diğer üye ülkelerin sanayilerinde ciddi boyutlarda olumsuz etkiler oluşturduğunun tespit edilmesi durumunda, yasaklanmamış sübvansiyonlara karşı telefî edici önlemlerde bulunma kapısı açık bırakılarak denetimleri sağlanmıştır (Duran, 1998: 26-27).

2.3.2.2. OECD Çerçevesinde Teşvik Politikaları

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Economic Co-operation and Development-OECD); ekonomik gelişme doğrultusunda ülkelerin uluslararası işbirliği yapması amacına yönelik hedefler belirleyen ve belirlenen hedefler ekseninde hareket eden düzenleyici bir kuruluştur. Bu doğrultuda ülkeler arasındaki teşvik tekliflerinin (savaşlarının) uluslararası işbirliği ve rekabet edilebilirlikte önemli derecede olumsuzluklara neden olmaması amacıyla OECD tarafından sübvansiyonların düzenlenmesiyle ilgili olarak bir uzlaşma metni imzalanmıştır.

Uzlaşma metninde sübvansiyonlar; bir yatırımın maliyetini veya potansiyel kârını etkileyerek yatırımların oluşturulmasına ön ayak olan veya yatırımlarla ilgili var olan potansiyel riskleri etkileyerek en aza indirmeye yarayan ve yatırımın büyüklüğü, sektörü veya bölgesini etkilemeye çalışılan devlet önlemleri olarak tanımlanmıştır. Bu tanım; gerek GATT’tan daha geniş bir açıklamada bulunmuş olmasıyla, gerekse hangi tür fiil ve eylemlerin teşvik kapsamında değerlendirilmesi anlamında günümüz teşvik

anlayışını daha iyi bir şekilde ifade etmektedir. Ayrıca söz konusu tanımlama ile nakit transferler, düşük faizli krediler, hükümet kredi ve garantileri ve her türlü vergisel indirim, istisna ve tatil uygulamasını sübvansiyonlar kapsamındaki devlet yardımı olarak değerlendirmiştir. Ancak mali nitelikte olan yardımların uluslararası rekabeti bozarak toplumsal refahı düşürme ihtimali de aşikârdır. Bu sebeple toplumsal refahı arttırmak amacıyla verilmiş olsa bile, her çeşit devlet önlemlerinin kontrol edilmesi veya bu türdeki devlet müdahalesi uygulamalarının fayda-maliyet analizlerinin uygun şekilde yapılması ve sonuç olarak toplumsal refahı ve uluslararası rekabeti bozacak uygulamaların önüne geçilmesi, OECD sübvansiyon politikalarının en önemli özelliğidir (OECD, 2001: 7-9).

OECD uzlaşması 1978 tarihinde yürürlüğe girerek; ABD, Avusturya, Avustralya, Finlandiya, İsveç, İsviçre, Japonya, Kanada, Norveç, Yeni Zelanda ve tüm AB ülkeleri tarafından uygulamaya konulmuştur. 1989 yılında son halinin verildiği uzlaşmaya, OECD ülkesi olan Türkiye ve İzlanda dışında tüm OECD ve AB ülkeleri taraf olmuştur. OECD uzlaşısının temel amacı; ülkeler arasında haksız rekabete neden olabilecek ihracat teşviklerine yönelik muhtemel ihracat kredi yarışını önlemektir. Uzlaş; tarım, hava ve deniz araçları, savunma araç-gereçleri ve nükleer santraller haricindeki tüm sektörleri kapsamaktadır. Ayrıca bu uzlaşma ile resmi destekli ihracat kredilerine belirli limitle ve şartlar uygulanmakta, ancak bazı durumlar dışında söz konusu limit ve kısıtlamaların aşılmasına ve üyelerin onayı alınarak normal koşulların dışında farklı uygulamalar yapılmasına da olanak tanımaktadır (İKV, 1994: 10-11).

2.3.2.3. AB’de Teşvik Politikaları ve AB Üyesi Seçilmiş Bazı Ülke Örnekleri

AB’nin devlet yardımları ve teşvikler konusundaki politikaları ile GATT anlaşmasının teşvikler konusundaki politikaları hemen hemen aynı doğrultudadır. GATT anlaşmasının temel prensipleri arasında olan serbest ticareti ve rekabeti bozucu engellerin ortadan kaldırılması prensibi doğrultusunda AB’nin teşviklerle ilgili yaklaşımı; serbest rekabet ve serbest ticaret sistemine zarar vermeyen teşviklerin serbestisi üzerinedir. Ayrıca yine GATT ve DTÖ doğrultusunda açıkça belirlenen bazı durumlar karşısında yürütülen teşvik politikası uygulamalarının yasaklanması, AB’nin zararlı teşviklerin kısıtlanması hususundaki bakış açısını net bir şekilde yansıtmaktadır.

AB kurucu anlaşması olan Roma Antlaşmasınının 87. Maddesi ile seçici ve tek taraflı verilecek devlet yardımları kural olarak yasaklanmıştır. AB tarafından kabul edilen zararlı türdeki yardımların yasaklanmasındaki temel amaç, topluluğun kuruluş amaçlarından biri olan serbest rekabet ve serbest ticaret sisteminin tesisinin ve korunmasının sağlanmasıdır. Belirlenen amaç doğrultusunda birlik içerisinde tüm devlet yardımlarının izlenmesi görevi Avrupa Komisyonuna verilmiştir. AB’de devlet yardımının kesin bir tanımı bulunmamasıyla birlikte Roma antlaşması kapsamında bir ülke tarafından sunulan desteklerin devlet yardımı niteliğinde olabilmesi için verilecek desteğin şu dört farklı kriteri kapsamı gereklidir (European Commission, 2008: 6-7):

- Devletlerin sunduğu yardım veya önlemler devlet kaynaklarının kullanımını gerektirmelidir.
- Sunulan destekler veya alınan önlemler yararlanıcılara bir avantaj sağlamalıdır.
- Sunulan destek veya alınan önlem seçici olmalıdır. Yani, belli işletmeleri kapsamlı veya belli malların üretimini kısıtlamalıdır.
- Sunulan destekler veya alınan önlemler üye devletlerarasındaki ticareti ve rekabeti olumsuz yönde etkilememelidir.

AB’nin serbest rekabet ve ticareti yüksek derecede önemsemesine rağmen 1970 sonrası meydana gelen küresel ölçekteki petrol krizleri dolayısıyla ticari faaliyetlerin etkilenmesi ve AB’deki ekonomik büyümenin yavaşlaması, üye devletlerin sanayilerini desteklemek zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Böyle bir zorunluluk AB’yi; rekabet gücünü kaybeden sektörlerin yeniden rekabetçi bir yapı kazanmalarına yardım etme amaçlı finansman desteğinde bulunma, büyümenin hızlandırılması ve işsizlik sorunlarını çözüme devlet yardımları aracına götürmüştür. Bu bağlamda AB’de 80’li yıllara kadar uygulanan özellikle koruma ve geliştirme hedeflerine dönük devlet yardımlarına dayalı teşvik uygulamaları, üye devletlerarasında bir sübvansiyon savaşına sebep olarak birliğin serbest rekabet politikasının gelişimini önemli derecede etkilemiştir. Adı geçen tarihten sonra özellikle sektörlere dayalı koruma ve geliştirme önlemleri giderek azaltılmış ve uygulanan teşvik ve özendirme mekanizmaları daha sınırlı alanlara kaydırılmaya başlamıştır (Duran, 1998: 32).

Söz konusu düzenlemeler ve yaklaşımlar doğrultusunda AB’de uygulanan teşvik sistemi, DTÖ’nün sübvansiyonlar için yapmış olduğu sınıflandırmada olduğu gibi

“yasaklanmış” ve “yasaklanmamış-uygulanabilir” teşvikler ayrımına giderek teşviklerin uygulanabilirliğini sınırlandırmaktadır. Yasaklanmış teşvikleri “Ortak Pazarla Bağdaşmayan Teşvikler”, yasaklanmamış teşvikleri ise “Ortak Pazarla Bağdaşan Teşvikler” olarak bir ayrıma tutarak üye ülkelerin bu doğrultuda hareket etmelerini istemiştir. Oluşturulan ayırım doğrultusunda yasaklanmış teşvikleri; AB’nin Ortak Pazar fikrine, tam rekabet ve serbest piyasa ekonomisinin işleyişine aykırı teşvik uygulamaları olarak kabul etmektedir. Uygulanabilir teşvikleri ise; üretim ve ticareti doğrudan kontrol etmeyen, piyasalardaki fiyat oluşumuna en alt düzeyde etkide bulunan teşvik uygulamaları olarak tanımlamaktadır (Selen, 2011: 43).

Ayrıca AB tarafından hem küreselleşen dünya standartlarına uygunluk açısından hem de gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş hemen hemen tüm ülkelerde uygulanan teşvik politikalarının daha rasyonel ve açık bir hale getirilmesi amacıyla Maastricht Anlaşmasında devlet yardımları yeniden düzenlenmiştir. Roma anlaşmasında olduğu gibi ortak pazar ile bağdaşan devlet yardımları; sosyal nitelikteki yardımlar, doğal afet ve olağanüstü durumlarda sunulan yardımlar ve bölgesel geri kalmışlığın giderilmesi ve bölgesel kalkınmanın sağlanması dolayısıyla sunulan yardımlar olarak gruplandırmıştır. Ortak pazarla bağdaşmayan yardımları ise; üye devletler tarafından ve devlet kaynaklarının kullanımı ile herhangi bir şekilde sunulan, belirli müteşebbis, sektör veya malları kayıracak rekabeti bozan veya bozmakla tehdit eden türden yardımlar olarak tanımlanmaktadır² (European Commission, 1997: 13-26).

Diğer taraftan AB teşvik politikasının çok önemli uzantısı olan bölgesel teşvik uygulamaları, AB bünyesindeki “Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF)” tarafından düzenlenmektedir. Böylece AB’yi oluşturan anlaşmalarca bölgesel farklılıklar göz önünde bulundurularak birlik içinde uyumlu bir ekonomik kalkınma amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) geçişte, üye ülkelerin ekonomik bütünleşmelerinin başarıya ulaşması için bölgeler arasındaki ekonomik gelişme farklılıklarının giderilmesi gerektiği vurgulanmıştır. AET 1975 yılından sonra üye ülkelere bölgesel kalkınma politikaları çerçevesinde yaptığı yardımlar ve sunduğu teşvikler ile bölgeler arasındaki farklılıkların artmasını engellenmeye çalışmıştır. 1993 yılındaki Maastricht Antlaşması’nda da topluluğun bütünüyle uyumlu bir kalkınmayı

² Konuyla ilgili daha fazla bilgi için http://aei.pitt.edu/41205/1/vol2b_en.pdf adresi incelenebilir.

hızlandırmak, üye ülkelerin aralarındaki ekonomik ve sosyal yakınlaşmayı güçlendirmek ve geri kalmış bölgelerin gelişmelerine yardımcı olmak amacı açık bir şekilde ifade edilmiştir. Söz konusu amaçlar doğrultusunda bölgesel teşvik politikaları başta mali yardımlar olmak üzere birçok yardımı kapsamaktadır. Sunulan mali yardımlar ile daha çok ekonomik altyapıyı yenilemek, endüstriyel, kırsal, kentsel ve balıkçılığa dayalı alanlarda ekonomik ve sosyal dönüşümü sağlamak, çalışma alanlarını çağdaşlaştırarak istihdamı teşvik etmek amaçları güdülmektedir. Dolayısıyla bölgesel ölçüğe dayalı teşvik politikaları ile adil ve sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması ve topluluk üyeleri arasında uyumlu bir rekabetin teşviki hedef alınmıştır (www.ikv.org.tr). Diğer taraftan yukarıda aktarılan bazı anlaşmalar, kuruluşlar ve uygulamalar dolayısıyla kapsamlı bir biçimde şekillenen AB bölgesel yardım ve teşvik politikası, birlik içerisinde görece zengin durumdaki birçok bölgede yürütülen teşvik uygulamalarının yasaklanmasını da öngörmektedir. Gelişmiş bölgelerin aksine fakir bölgelerde ise bölgesel teşvik ve yardım uygulamalarının en üst derecede desteklenmesini sağlamaktadır (Thomas, 2011: 2).

Devletin ekonomiye müdahale biçimi olan devlet yardımı, teşvik veya sübvansiyon olarak adlandırılan söz konusu uygulamalar AB içerisinde bu şekilde bir rejime bağlanmıştır (Thomas, 2007: 40). Bu bağlamda yürütülen teşvik uygulamaları genel olarak birlik denetimine bağlı bulunmakta, denetimi yapılan ve uygunluğu kabul edilen teşvikler serbest bırakılmaktayken, ortak pazarın işleyişine engel olan veya herhangi bir zarar verdiği tespit edilen teşviklerin ise yasaklanmasına gidilmektedir. Ayrıca AB; küçük miktardaki bazı yardımların (bu yardımlar De Minimis yardımları olarak adlandırılmaktadır) üye devletlerarasındaki rekabeti bozucu veya ticareti engelleyici herhangi bir etkisinin olamayacağı kanaatindedir. Bu sebeple “De Minimis” olarak adlandırılan ve ihmal edilebilir nitelikte olan yardımların, Roma anlaşmasının 87. Maddesi dışında olduğu vurgulanmaktadır. AB “De Minimis” kapsamındaki küçük yardımları 200.000 Avroyu geçmeyen yardımlar olarak tanımlayarak sadece balıkçılık, su ürünleri ve tarım sektörlerinde söz konusu küçük yardımların kullanılmasını ortak rekabet ve ticaret fikrini olumsuz yönde etkileyeceği gerekçesiyle uygulama alanı dışında tutmuştur.

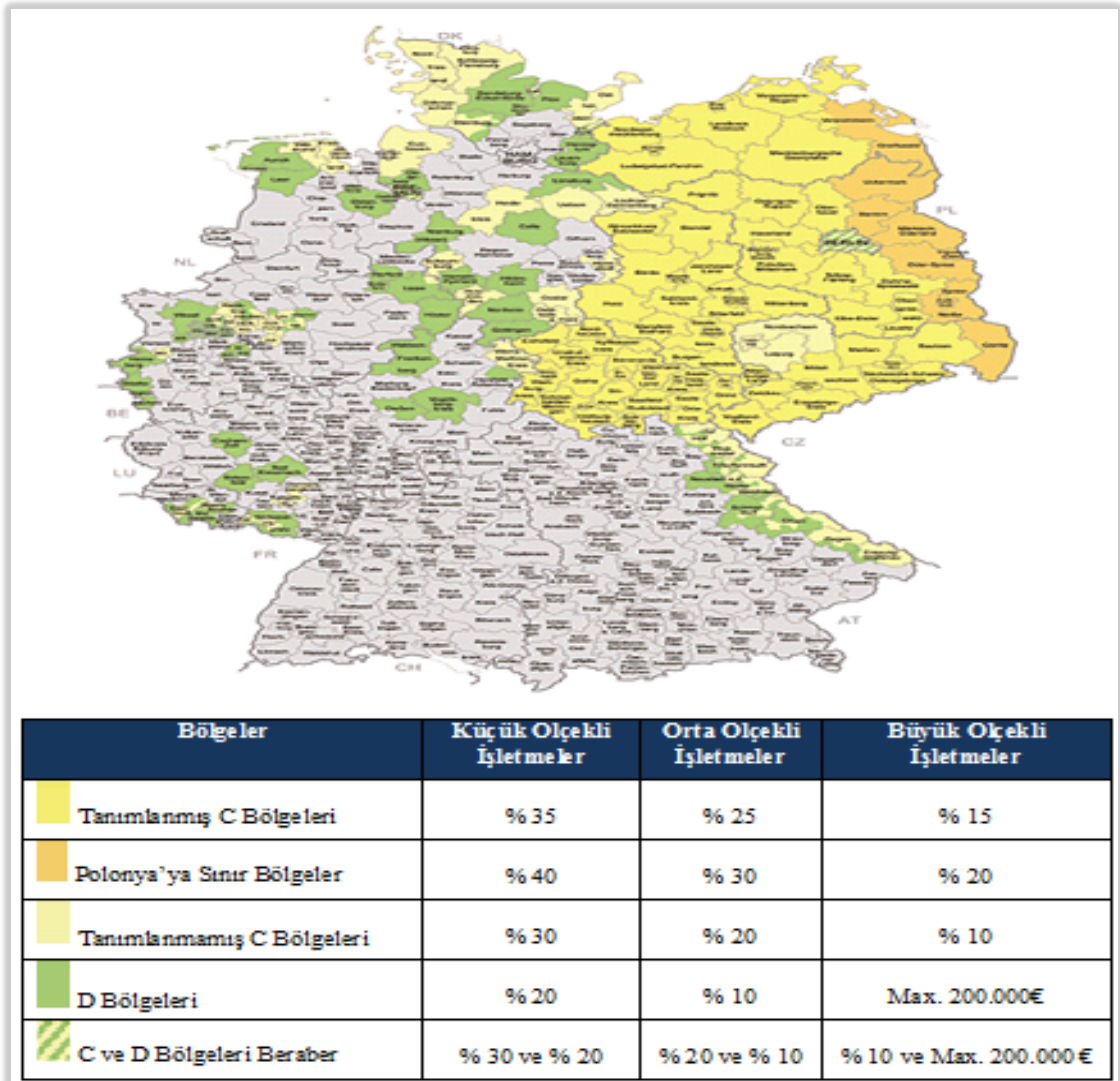
2.3.2.3.1. Almanya’da Yürütülen Teşvik Politikaları ve Bölgesel Ölçekteki Uygulamaları

Almanya; gerek nüfus ve gelişmişlik seviyesi, gerekse tarihsel perspektifteki önemi açısından AB’ye üye ülkeler içerisinde önemli bir aktör olarak yer almaktadır. Fakat bu özelliklerine rağmen hem Almanya’daki siyasi yapının etkisiyle oluşan değişim hem de tarihsel sebeplerle meydana gelmiş doğu ve batı bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklılığı ve bu farklılıkların halen devam etmesi, Almanya’nın bölgeleri arasındaki söz konusu farklılıkları giderecek çeşitli teşvik uygulamalarını yürütmeye adeta zorlamıştır.

Almanya yerli veya yabancı ayırt etmeksizin tüm yatırımcılara çeşitli teşvik uygulamaları sunarak ülke içerisindeki yatırımların artırılmasını amaçlamaktadır. Söz konusu teşvikler Alman hükümetleri ve federal devletleri ile AB tarafından sağlanmakta ve finanse edilmektedir. Böylece Almanya’da yürütülen yatırım teşvik politikaları, ülkede görece geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasına ve kapasite kullanımının artırılmasına yönelik olarak tasarlanmıştır. Almanya federal hükümetinin ve eyaletlerinin en önemli hedefi yerel düzeydeki ekonomilerin karşılaştığı yüksek işsizlik ve düşük kişi başı gelir gibi yapısal sorunları çözerek söz konusu ekonomilerin geliştirilmesini sağlamaktır (Schalk ve Untiedt, 2000: 173). Bu doğrultuda ekonomik olarak yeterli düzeyde gelişim göstermeyen görece geri kalmış bölgelerin desteklenmesi ve çeşitli teşvik politikalarıyla gelişmelerinin sağlanması büyük önem arz etmektedir. Özellikle doğu-batı çekişmesinde büyük bir geri kalmışlığa sürüklenen doğu bölgesinde olan Berlin şehri, Almanya için bölgesel ölçekteki teşvik politikalarının uygulandığı en önemli bölgeyi temsil etmektedir. Bölgesel kalkınmanın hedeflenmesine yönelik olarak verilen yardımların çoğu nakdi yardımlardan oluşmaktayken, kapasite arttırmaya yönelik olan yardımlar ise daha çok vergisel türdeki yardımlardan oluşmaktadır (Duran, 1998: 52; İTO, 2007: 127).

Geçmişten bu yana birçok mekanizma ve uygulamayla yürütülen Alman teşvik politikaları çeşitli değişiklikler ve düzenlemeler ışığında düzenlenmiş ve son şekli

verilerek yatırımcıların hizmetine sunulmuştur. Söz konusu düzenleme³ özellikle doğu bölgelerinin kalkındırılmasına yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu kapsamda 1969 yılından bu yana federal hükümet tarafından Almanya'daki bölgesel gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması amacıyla uygulanan Merkezi Yatırım Teşvik Programı (GRW-Gemeinschaftsaufgabe-Verbesserung der Regionalen Wirtschaftsstruktur) 2008 yılında önemli ölçüde genişletilmiş ve son olarak 2014 yılında revize edilerek kapsamı genişletilmiştir. Bu bağlamda Harita 2.1. GRW kapsamındaki bölgeleri göstermektedir.

Kaynak: www.gtai.de

Harita 2.1. Almanya'da GRW Programı ile Belirlenen Teşvik Bölgeleri ve Oranları

³ Almanya'da yürütülen teşvik programı ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için http://www.germantrade.co.nz/country_information/pdfs/investment-guide-to-germany-2012.pdf adresi incelenebilir.

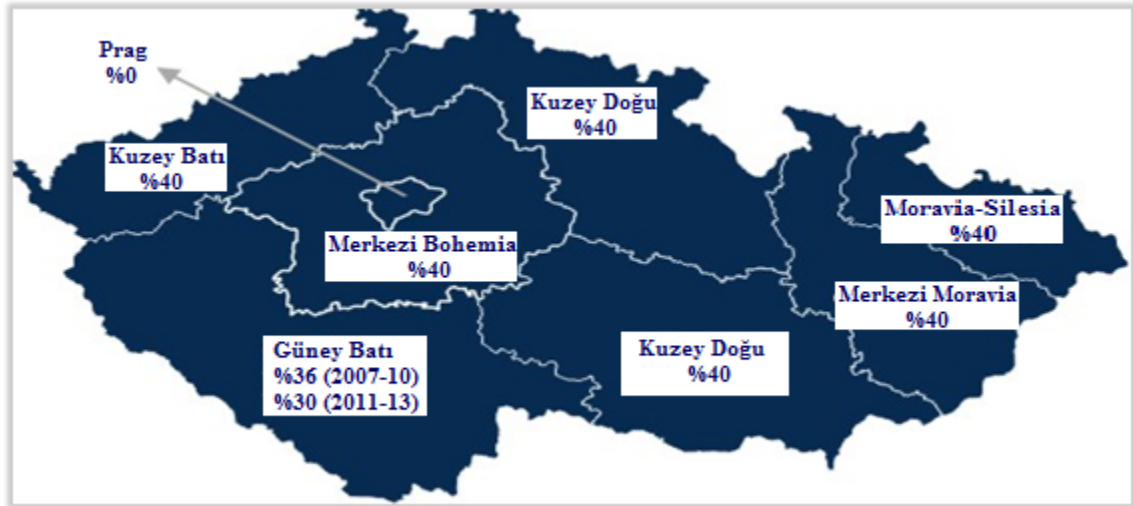
Almanya’da belirli bölgelerin (özellikle doğu bölgeleri) ekonomik yapılarının geliştirilmesine dayalı olan ulusal teşvik programı GRW, 2014 yılındaki son düzenleme ile avantaj sağladığı bölge sayısını arttırmış ve kapsadığı alanı da genişletmiştir. Aynı zamanda KOBİ’lere verilen yatırım teşviklerinin seviyesini de yükseltmiştir. Harita 2.1’den görüldüğü gibi görece az gelişmiş doğu bölgelerine yönelik teşviklerin oranı daha yüksektir. Ayrıca yine GRW doğrultusunda yalnızca Doğu Almanya’ya özel bir yatırım indirim programı (IZ-Investitionszulage) uygulamaya koyularak, bölgeye yapılacak yatırımlar özendirilmeye çalışılmıştır. Bu program kapsamında sağlanan teşvikler arasında; nakit ödemeler, iyileştirilmiş krediler ve faiz destekleri, kamu garantileri, işgücüne dayalı teşvikler ve ARGE faaliyetlerine dayalı teşvikler en önemli teşvik uygulamaları olarak ön plana çıkmaktadır (Karakurt, 2010: 156; www.gtai.de).

2.3.2.3.2. Çek Cumhuriyet’inde Yürütülen Teşvik Politikaları ve Bölgesel Ölçekteki Uygulamaları

Çek Cumhuriyeti; AB üyesi ülkeler içerisindeki en dezavantajlı ülkeler sayılan Doğu Avrupa ülkelerinden sonra gelen ve önemli derecede dezavantajlı ülkeler olan Merkezi-Doğu Avrupa ülkeleri arasında yer almaktadır. Çek Cumhuriyeti öncesinde Çekoslovakya olarak adlandırılan ülke, özellikle I. ve II. Dünya Savaşı ve sonrasındaki siyasi olumsuzluklar dolayısıyla ortaya çıkan sorunları aşamaması nedeniyle Sovyet Sosyalist Rusya’nın dağılmasını müteakip Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak iki ülkeye bölünmüştür. Vuku bulan bu siyasi gelişmeler gerek altyapının eksikliğiyle gerekse sermaye yapısının elverişsizliği ve yetersizliği ile birleşerek ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemiş ve ülkenin ekonomik büyümesini ilerletmemesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu olumsuzluklar devletin piyasada önemli bir aktör olarak rol almasını gerektirmiş ve devletin ekonomide teşvik mekanizmalarını yürütmesine de kolaylık sağlamıştır (www.czechinvest.org). Dolayısıyla Çek Cumhuriyet’inde yürütülen teşvik politikalarının temelinde, altyapı ve sermaye yetersizliğinden kaynaklanan bölgesel dengesizliklerin giderilmesine yönelik amaçlar yatmaktadır. Bu bağlamda Çek Cumhuriyet’inde yürütülen teşvik politikaları bölgesel bazda ülkeyi 2 ana bölüme ayırarak, söz konusu bölgelere farklı düzeyde ve oranlarda teşvik politikaları uygulamakta ve her bölgenin üstünlük veya potansiyellerine yönelik mekanizmalar sunmaktadır. Bu sayede hızlı bir gelişim hızı yakalayan ülke özellikle

bölgelerarası gelişme farklılıklarını giderecek ve bölgelerarasındaki altyapı eksikliklerini tamamlayacak yatırımları teşvik etmede büyük bir başarı sağlamıştır.

Son olarak 2012 yılında yeni yatırım teşvik sistemini⁴ yürürlüğe koyarak vergisel ve nakit ödemelere dayalı teşviklerle imalat sanayine dayalı üretimi ve ARGE faaliyetlerine dayalı teknoloji merkezlerini destekleme amaçlı teşvik politikasını yürütmektedir. Bu doğrultuda ülke 2 ayrı teşvik bölgesine ayrılarak görece az gelişmiş bölgelere çeşitli vergisel kolaylıklar sağlanmış ve desteklenecek yatırımların tutarı daha düşük seviyede tutulmuştur. Ayrıca ülkenin başkenti olan Prag bu teşvik sisteminin dışında tutularak ülkenin güneybatı bölgelerinde yatırımlarının yüzde otuzuna kadar, diğer bölgelerinde ise yatırımların yüzde kırkına kadar nakit destekleme, vergisel destekleme ve işgücü desteklemesi gibi çeşitli yatırım teşvikleri tahsis edilmektedir. Bu durum harita olarak verilen Harita 2.2’de açık bir şekilde görülmektedir.

Kaynak: www.czechinvest.org

Harita 2.2. Çek Cumhuriyeti’nde Yürütülen Bölgesel Teşviklerin Uygulanma Oranları

Yerli yatırım oranının düşük olması sebebiyle Çek Cumhuriyeti’nde bölgesel kalkınmaya yönelik teşvik uygulamaları büyük ölçüde yabancı sermayeyi ülkeye çekme amacıyla yürütülen teşvik politikaları dolayısıyla şekillenmiştir. Özellikle yabancı sermayenin cezbedilmesine yönelik teşvikler bölgesel gelişmişlik düzeyi göz önüne alınarak oluşturulmuş, yabancı sermayenin daha çok kalkındırılmak istenen bölgelere doğru yöneltilmesine çalışılmıştır. Diğer taraftan imalat sanayine dayalı yatırım

⁴ Çek Cumhuriyeti’nin yeni teşvik sistemi ile ilgili daha fazla bilgi için <http://www.czechinvest.org/data/files/incentives-brochure-3298-en.pdf> adresi ziyaret edilebilir.

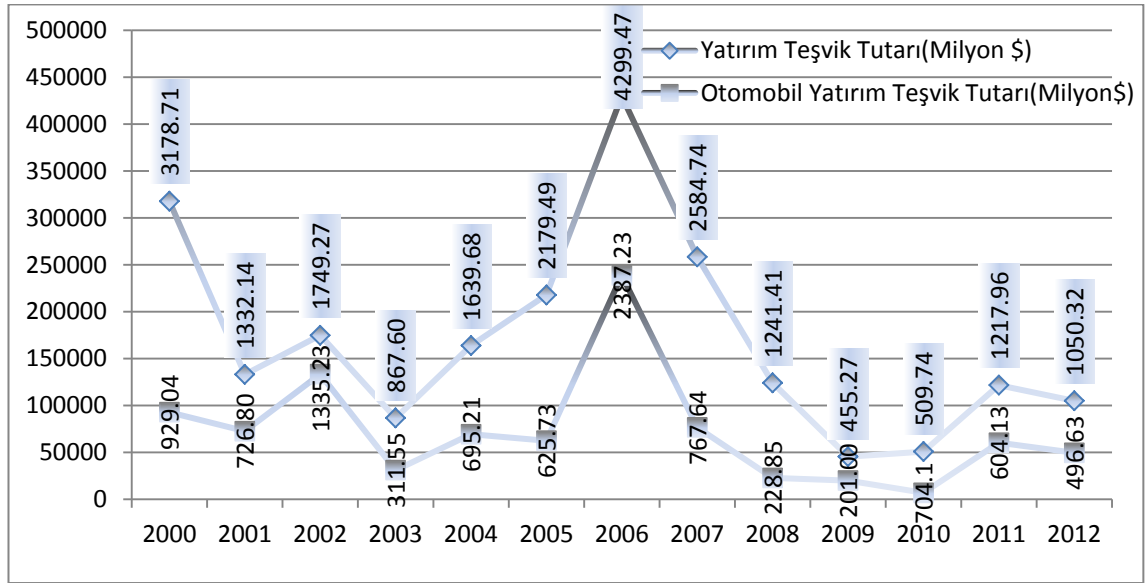
teşviklerinin yine belirli bölgelere göre ve bölgesel ihtisaslaşma durumuna dayalı olarak verildiği görülmektedir. Örneğin en önemli ve en üst derecede teşviki sağlanan otomobil ve otomobile dayalı imalat sanayisinde teşvik uygulamaları her bölgeye dayalı olarak uygulanmamakta, bunun yerine gerekli altyapı ve diğer bazı unsurlar (üstyapı, kredi olanağı, beşeri sermaye gibi) yönünden elverişli veya üstün olan bölgelere söz konusu teşvikler sağlanmaktadır.

Yukarıda vurgulanan yatırım ortamını daha elverişli hale getirmeye yönelik çeşitli yasal düzenlemeler ve teşvikler yabancı sermayenin adeta Çek Cumhuriyet'ine akmasını sağlamıştır. Özellikle Avrupa piyasasına ihracata dayalı yatırım yapmayı düşünen Çok Uluslu Şirketlerin-ÇUŞ (Multinational Enterprise-MNE) yatırım yeri kararlarında Çek Cumhuriyeti ilk sıralarda yer almaktadır. Bu şirketler içerisinde en dikkat çekenler; Siemens, Mercedes-Benz, Bosch, Coca-Cola, Toyota, Daewoo, Volkswagen, Panasonic, AEG, Chrysler, Tatra, Toshiba, Foxconn, IBM, DHL ve çok önemli bir teşvik teklifi savaşı sonucunda ikna edilerek 1,2 Milyar Avro tutarında yatırım kararı alan Hyundai'dir (www.czechinvest.org/en/investment-opportunities). Bununla birlikte yabancı sermayenin özendirilmesine yönelik teşvik uygulamaları son yıllarda AB kısıtlamaları çerçevesinde azalma eğilimi göstererek devam etmektedir. Aynı şekilde son yıllarda özellikle bilişim sektörünü ve yüksek derece teknoloji (Hi-tech) içeren sektörleri hedef alan ARGE teşvikleri ve imalat sanayiinde genel yatırımların ve istihdam düzeyinin artırılmasını hedefleyen teşvik uygulamaları Çek Cumhuriyet'inde yürütülen diğer teşvik politikalarını oluşturmaktadır (Eser, 2011: 58).

Sonuç olarak Çek Cumhuriyet'inde bölgesel düzeyde sunulan yatırım teşviklerinden ve desteklemelerinden en fazla yararlanan sanayi kolu otomobil ve otomobil makine ve ekipmanına dayalı imalat sanayi dalı olmuştur. Söz konusu teşviklerin öneminin vurgulanması amacıyla aşağıda Çek Cumhuriyet'ine ait toplam yatırım teşvik tutarları içerisinde otomobil sanayisine verilen teşviklerin payı ve yatırım teşvikleriyle oluşturulan toplam istihdam içerisinde otomotiv sanayisindeki teşviklerle sağlanan istihdamın payı gösterilmiştir.

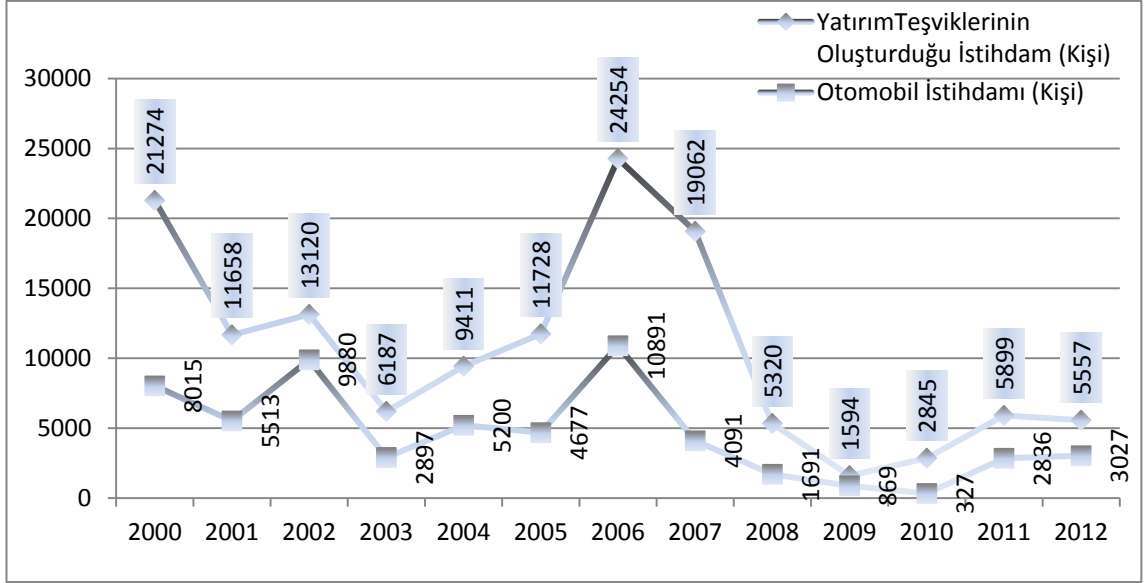
Şekil 2.1'den görüleceği üzere Çek Cumhuriyet'indeki yatırım teşvik tutarları istikrarlı bir durum arz etmemektedir. Yatırım teşvik tutarlarının zirve yaptığı yıl 2006 yılı iken, yine aynı yılda otomobil sektörüne dayalı teşvik tutarlarının da zirve yaptığı

görülmektedir. Diğer taraftan yatırım teşviklerinden oluşturulan istihdam değerlerinin verildiği Şekil 2.2’de yatırım teşviklerinden oluşturulan toplam istihdam ile otomobil sektörüne dayalı yatırım teşviklerinden oluşturulan istihdamın, yatırım teşvik tutarlarının zirve yaptığı yıl ile örtüştüğü açık bir şekilde görülmektedir. Özetle Çek Cumhuriyeti’nde verilen yatırım teşvik tutarları ve bu yatırımlardan oluşturulan istihdam ile otomobil sanayine dayalı yatırım teşvik tutarları ve otomobil sanayinde oluşturulan istihdam arasında güçlü bir korelasyonun varlığı dikkat çekmektedir.

Kaynak: www.czechinvest.org

Şekil 2.1. Çek Cumhuriyeti’nde 2000-2012 Yılları Arasında Yatırım Teşvik Tutarları

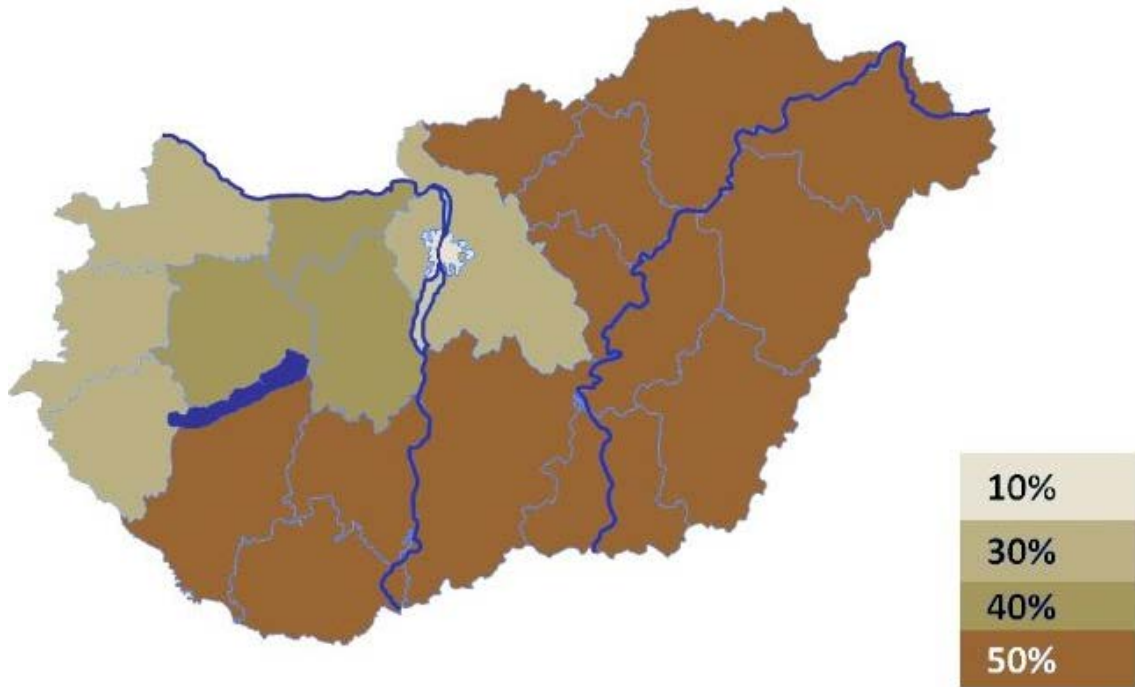
Kaynak: www.czechinvest.org

Şekil 2.2. Çek Cumhuriyeti'nde 2000-2012 Yılları Arasındaki Yatırım Teşviklerinin Oluşturduğu İstihdam

2.3.2.3.3. Macaristan'da Yürütülen Teşvik Politikaları ve Bölgesel Ölçekteki Uygulamaları

AB'ye üye ülkeler içerisindeki dezavantajlı ülkeler sayılan Orta-Doğu Avrupa ülkeleri içerisinde yer alan Macaristan, 2011 yılında global düzeyde en iyi yatırım yapma potansiyeline sahip Doğu Avrupa ülkesi olmuştur. Genel itibariyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik teşvikler sunan Macaristan; otomotiv sanayi, ARGE faaliyetleri, bilgi ve iletişim teknolojileri (ICT-Information and Communications Technology) ve imalat sanayiye yönelik çeşitli teşvik mekanizmalarıyla da teşvik politikalarını geniş bir yelpazede tutmaktadır. Bu bağlamda Macaristan'ın yatırımcılar için uyguladığı en önemli teşvik mekanizması vergisel teşviklere dayalıdır. Vergisel teşvikler içerisinde ise en dikkat çeken vergi tatilleridir. Bu vergi teşvik uygulaması ile yatırımcılar belirli bir süre içerisinde (10 yılı aşmamak kaydıyla) Kurumlar Vergisi (yüzde onaltı olarak uygulanmaktadır) gibi önemli vergilerden muaf tutulmakta, süre sonrasında ise aynı vergilendirmeye tabi olmaktadır. Ayrıca büyük şirketlere sunulan vergisel avantajlardan farklı olarak KOBİ'lere yönelik sunulan çeşitli vergisel indirim veya istisnalar, istihdamın artırılmasıyla düşen işçi vergi ödemeleri, yatırım kredisi gibi yatırımın maliyetini azaltan teşvikler de Macar teşvik sisteminin diğer önemli teşvik uygulamalarını oluşturmaktadır (Szanyi, 2005: 19-20).

Birçok ülkede olduğu gibi Macaristan için de büyük bir sorun teşkil eden bölgesel gelişmişlik farklılıkları ve bu farklılıkları gidermek için kullanılan bölgesel ölçekteki teşvik politikaları, ülkede yürütülen genel yatırım teşvik programından ayrı olarak uygulanmaktadır. Özellikle yeni istihdam imkânları oluşturma hedef odaklı olarak verilen bölgesel teşvikler; nakit ödemeler, vergisel indirimler, düşük faizli krediler, arazi ve arsa tahsisi ve düşük fiyat garantisi şeklindedir (UNCTAD, 2000: 123). Aşağıdaki Harita 2.3. Macaristan’da bölgesel bazda yürütülen sübvansiyonların bölgelere göre hangi oranlarda verildiğini ve uygulandığını göstermektedir. En koyu renkle gösterilen görece daha dezavantajlı doğu bölgelerinde sağlanan devlet yardımları ve sübvansiyonlar, yeni oluşturulacak yatırımların veya mevcut durumdaki bazı yatırımların maksimum olarak yüzde ellisine kadar çıkmaktayken, görece daha fazla gelişmiş ve iyi durumdaki batı ve kuzey bölgelerinde ise yatırımların maksimum olarak yüzde onuna kadar destekleme sağlanmaktadır.

Kaynak: www.hita.hu/en/

Harita 2.3. Macaristan’da Bölgesel Ölçekte Yürütülen Teşviklerin Uygulanma Oranları

Diğer taraftan bu çalışmanın oluşturulduğu tarihlerde Macaristan’da yürütülen bölgesel yardım ve teşvik uygulamalarının geçerlilik süresi bitmek üzere olduğundan, bölgeler için yeni bir teşvik planı uygulamaya koyulmaktadır. Söz konusu bu bölgesel

teşvik planı yine ilk plandaki gibi ülkenin az gelişmiş doğu bölgelerini en üst derecede (yüzde elli oranında) teşvik ederken, başkent gibi daha gelişmiş bölgeleri ise neredeyse sıfıra yakın derecede desteklemektedir. Bölgelere sağlanacak en önemli destekleme mekanizmaları ise yine nakit ödemeler, vergisel indirimler ve eğitim ve ARGE faaliyetlerine dayalı desteklemeler olmaktadır, bu teşvikler ile özellikle istihdam imkânlarının ve kalifiye işgücü olanaklarının artırılması amaçlanmaktadır. Bölgesel bazdaki bu teşviklerin yanı sıra AB tarafından sunulan bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesine yönelik gerek hibe, gerekse kredi şeklindeki fonlardan da Macaristan'ın az gelişmiş bölgeleri önemli derecede yararlanmaktadır⁵ (www.hita.hu/en/).

2.3.2.4. Gelişmiş Ülkeler Çerçevesinde Teşvik Politikaları ve Seçilmiş Bazı Ülke Örnekleri

20. yüzyıldaki ilk dünya savaşı, hemen akabindeki büyük buhran ve II. Dünya Savaşı, tüm ülkeleri derinden etkilemiştir. Yukarıda da açıklandığı üzere uluslararası ticarete uygulanan çeşitli kota ve miktar kısıtlamaları, kendi içine kapanarak krizin etkilerini azaltma bu dönemin en belirgin ekonomi politikası uygulamaları haline gelmiştir. Özellikle gelişmiş birçok ülkenin uluslararası ticari faaliyetleri söz konusu uygulamalar dolayısıyla çok sert bir şekilde daralma eğilimine girmiştir. Uluslararası ticari faaliyetlerde ortaya çıkan olumsuzluklardan büyük bir rahatsızlık duyan gelişmiş ülkelerin başını çektiği ülkeler, uluslararası ticari faaliyetlerinin canlandırılması ve serbestleştirilmesi amacıyla gerek organize bir şekilde, gerekse ülke bazlı oluşturulan çeşitli politika uygulamalarına gitmişlerdir. Uluslararası ticaretin teşvik edilmesine yönelik olarak yürütülen bu politika uygulamalarından tartışmasız olarak en önemlisi; birlikte veya her bir ülke tarafından bireysel olarak uygulanan çeşitli teşvik mekanizmalarıdır. Ayrıca ticari faaliyetlerin çok önemli derecede azalmasına neden olan tarifeler ve çeşitli tarife dışı engellerin ortadan kaldırılmasına veya minimum düzeye indirilmesine yönelik olan politikalar da diğer önemli politikalar arasında gelmektedir.

⁵ Daha fazla bilgi için www.hita.hu/en/Content.aspx?ContentID=220482e5-5231-4d5f-bf8a-bbe11268d14a adresi incelenebilir.

Birinci bölümde de açıklandığı üzere teşvik politikalarının negatif yönleri bulunabilmektedir. Vurgulanan olumsuz yönlerin en önemlilerinden biri ülkelerin yabancı sermayenin teşvikine yönelik politikalarına diğer ülkelerinde karşılık olarak aynı mukabilde bir davranışa gitmeleridir. Böylece daha çok gelişmiş ülkeler arasında ortaya çıkan ve yapılan müdahaleye karşı aynı nispette cevap verme şeklindeki durum, komşuyu zarara sokma politikası olarak da adlandırılmaktaydı (Charlton, 2003: 14; Tzelepis ve Skuras, 2004: 125-127). Bu bağlamda özellikle gelişmiş ülkeler tarafından ticari, sektörel veya bölgesel amaçlar dâhilinde uygulanan teşvik politikaları, tarihi seyir içerisinde uluslararası ticareti sınırlandırmaya yönelik hareketlerden sonra, uluslararası ticaretin rekabet edilebilirlik sorununu ortaya çıkarmıştır. Söz konusu rekabetin bazen diğer ülkeleri açık bir şekilde zarara uğratma pahasına yürütülmesi, teşvik uygulamalarına çeşitli anlaşmalar veya iktisadi birlikler vasıtasıyla müdahale etme sorununu ve zorunluluğunu getirmiştir.

Liberalleşme hareketleri dolayısıyla gelişmiş ülkeler, küresel ekonomi koşullarında ülkelerin yürüttükleri çeşitli teşvik politikalarıyla üretim faktörlerinin bölüşümüne taraf olmamaları arzulamaktadır. Bunun yerine ülkelerin piyasa mekanizmasına herhangi bir zarar vermeyecek veya piyasa aksaklıklarını giderecek nitelikteki teşvik politikaları geliştirmelerini ve uygulamalarını istemektedirler. Böylece gelişmiş ülkeler, azgelişmiş ülkelerin yürüttüğü teşvik politikalarını, serbest ticaretin sağladığı avantajları ortadan kaldıracak bir müdahale aracı olarak görmüşlerdir. Bu sebeple de uluslararası ticareti serbestleştirecek, yaygınlaştıracak, geliştirecek fikirlerin ve kurumların oluşturulmasına yönelik politikalar ve çabalar sarf etmişlerdir (Selen, 2011: 35).

Gelişmiş ülkelerin uyguladıkları teşvik politikaları yukarıda da açıklandığı üzere özellikle daha çok finansal nitelikte olduğu için yatırımların maliyetine hemen etki eder. Bu sebeple gelişmiş ülkelerin yürüttükleri teşvik politikaları yabancı yatırımcılar için daha güvenilir ve cezbedici niteliktedir. Fakat yatırımcılar sadece teşviklerin finansal nitelikte olması dolayısıyla yatırım kararı almamaktadır. Teşvik (özelde daha çok nakdi teşvikler) değişkeni yatırım kararının sadece bir ayağını oluşturmaktadır. Tüm dünyada giderek artan bir eğilimde olan yabancı yatırım kararının diğer önemli sacayakları ise hiç şüphesiz yatırımın güvenli bir şekilde yürütülmesini sağlayacak sosyo-politik değişkenlerdir. Özellikle yabancı sermaye yatırımları güven içerisinde yatırımını

yapmayı ve aynı güven içerisinde yatırımın getirisini kazanmayı ve ana ülkesine transfer etmeyi arzulamaktadır. Bu sebeple yabancı sermaye yatırımları için önemli bir gösterge “Doğrudan Yabancı Sermaye Güven Endeksi (DYSGE)” olarak adlandırılan endekstir. Söz konusu bu endeks, dünyada en fazla yabancı yatırım yapan 1000 firmaya dayalı anket verilerinden oluşmaktadır. Genel teşvik politikaları içerisinde önemli bir yer tutan yabancı sermayenin teşvikine dayalı politikalar gelişmiş ülkelerin en önemli teşvik politikalarıdır. Ayrıca genel teşvik politikalarından ayrı olarak ülke içerisinde geri kalmış yörelerin geliştirilmesine yönelik olarak uygulanan teşvik politikaları da mevcuttur. Bu teşvik politikaları içerisinde özellikle dikkat çeken uygulamalar ise geri kalmış bölgelerdeki düşük istihdam düzeyini arttırmaya dayalı üretim faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik teşviklerdir. Özellikle geri kalmış bölgelerdeki KOBİ faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik olarak uygulanan iş geliştirme teşvikleri, gelişmiş ülkelerce bölgesel olarak kullanılan en önemli teşvik uygulama aracıdır.

2.3.2.4.1. Amerika Birleşik Devletlerinde Yürütülen Teşvik Politikaları ve Bölgesel Ölçekteki Uygulamaları

Amerika Birleşik Devletleri (ABD); serbest piyasa ekonomisinin tamamen hâkim olduğu, her türlü serbest piyasa faaliyetlerinin sorunsuz bir şekilde yürütüldüğü ve ekonomisini en üst derecede geliştirmiş ülke olarak bilinmektedir. Ancak serbest piyasa ekonomisinin en iyi şekilde işlemesi, ülke ekonomisi içerisinde herhangi bir sorunun ortaya çıkmayacağı anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda serbest piyasa ekonomisini benimsesin veya benimsemesin dünyadaki birçok ülkede olduğu gibi Amerika’da da çeşitli ekonomik sorunlar ve krizler zaman içerisinde ortaya çıkmış ve çıkmaya da devam etmektedir.

Federal idari yapılanmayla yönetilen ABD’de, devletin ekonomik ve politik gücü doğal olarak çeşitli kademelere ve birimlere indirgenerek dağıtılmıştır. Ekonomik gücün belirli kademelere ayrılmasıyla yürütülen ekonomi politikaları, farklı amaçlar içeren fakat birbirleriyle uyumlu bir politikalar demeti haline gelmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak Amerika’da tek merkezden yönetilen, merkeziyetçi bir yapıda, istikrarlı ve organize olmuş teşvik uygulamalarına ya da genel olarak sanayi politikalarına rastlamak pek mümkün olamamaktadır. Bunun yerine sadece bazı kurum veya kuruluşların belirli sanayileri oluşturmaya ve geliştirmeye dönük karar ve çabaları ve bu

doğrultuda yürüttükleri teşvik ve özendirme faaliyetleri, Amerika'da fiilen bir sanayi ve teşvik politikasının oluşmasına olanak sağlamıştır (TÜSİAD, 1990: 34).

Tarihsel süreç içerisinde ABD serbest dış ticareti, kendi iç piyasasına kazandıracakı çeşitli olumlu katkılardan dolayı her zaman desteklemiştir. Fakat zaman zaman birçok dünya ülkesiyle aynı zamanda kendi ekonomisinde de ortaya çıkan çeşitli ekonomik olumsuzluklar nedeniyle, serbest ticaret kurallarını olumsuz yönde etkilemeye dönük çeşitli korumacılık ve müdahalecilik hareketlerinden de uzak durmamıştır. Şöyle ki; dünya genelinde ortaya çıkan birçok ekonomik kriz esnasında serbest dış ticaret ve serbest piyasa ekonomisinin işlerliğiyle ilgili çok fazla duyarlı davranmamış ve kendi iç piyasasını korumaya yönelik bazı korumacı ve daraltıcı (komşuyu zarar sokma) faaliyetlerde bulunmuştur. Böylece özellikle kendi iç üreticisi ve sanayisini korumaya yönelik aldığı tedbirler uluslararası rekabetçiliğe ve serbest ticarete aykırı olsa da, yerli üreticilerinin teşvik edilmesi ve cesaretlendirilmesi sonucunu doğurmuş ve bu politikalar giderek belirli programlar dâhilinde uygulanmaya başlamıştır.

ABD'de 1929 ekonomik buhranından sonra ortaya atılan yerel ve bölgesel ekonomik kalkınmanın sağlanmasına dayalı politikalar ulusal ve yerel otoritelerce çeşitli teşvik mekanizmalarını kullanmaya zorlamıştır. Bu doğrultuda bölgesel teşvik uygulamaları ilk olarak Mississippi Bölgesi'nin kalkındırılmasına yönelik özel sektörü cesaretlendirme politikalarıyla 1936 yılında başlamıştır (Anderson ve Wassmer, 2000; 5). Daha sonraları ise özellikle vergisel teşvikler ve bazı kredi uygulamaları ile ekonomik büyümeyi uyarmak ve teşvik etmek için Tennessee Bölgesi başta olmak üzere güney Dakota ve Louisiana bölgeleri önemli derecede desteklenmeye başlamışlardır. Böylece eyalet düzeyindeki teşvik programları ile çeşitli teşvikler, eyalet bazlı olarak 1930'lu yıllardan itibaren kendi bölgelerindeki yatırımları ve dolayısıyla ihracatı arttırmak amacıyla yatırımın yapılacağı yer, sektör, oluşturacağı istihdam ve yatırımın büyüklüğü gibi kriterlere dayalı olarak verilmektedir. Yatırım ve ihracat artışına dayalı amaçlardan farklı olarak birçok yerel yönetim veya eyalet de özellikle yabancı yatırımları çekebilmek için adeta birbirleriyle yarışmaktadırlar. Bu doğrultuda yerel otorite temelli verilen söz konusu teşvikler; altyapı ve kentleşmeye dayalı programlar, vergi indirimleri veya istisnaları, vergi kredisi, bedelsiz arazi temini, düşük faizli veya uzun vadeli kredi sağlama ve yerel düzeydeki bazı vergi muafiyetliklerine

kadar çeşitli teşvik mekanizmalarını kapsamaktadır (İTO, 2007: 92-98; TÜSİAD, 1990: 19). Ayrıca Amerika'nın özellikle bazı bölgelerinde yürütülen teşvik politikaları önemli derecede vergi muafiyetlikleri içerebilmektedir. Örneğin Virgin Adaları bölgesinde imalat sanayine dayalı yatırımlar yüzde doksan oranında kurumlar vergisinden muaf tutulabilmektedir. Missouri Bölgesi ise yatırım boyunca uygulanacak vergilerde meydana gelebilecek bir artış dolayısıyla yatırımcıların bu artışı finanse etmelerini sağlayacak yerel bir teşvik programı uygulamaktadır. Söz konusu teşvik uygulamasıyla Missouri Bölgesi 2004-2006 yılları arasında 339 Milyon \$ vergi artış finansmanı programı ile yatırımcılara teşvikte bulunmuştur (Thomas, 2007: 6-7). ABD'de ortaya konan tüm bu bölgesel kalkınma çalışmalarının organize edilmesi için de ulusal düzeyde bir birlik olan Bölgesel Kalkınma Ajansları Ulusal Birliği (National Association of State Development Agencies-NASDA) kurulmuştur

Yukarıda vurgulandığı üzere Amerika'da yürütülen bölgesel kalkınma faaliyetlerinin en önemli örneği şüphesiz "Tennessee Bölgesi" uygulamasıdır. 1933 yılında kurulan Tennessee Valley Authority (TVA) ile önemli derecede bölgesel az gelişmişlik sorunu yaşayan Tennessee Bölgesi'nin ekonomik olarak geliştirilmesi için bölgesel ölçekte yürütülebilecek çeşitli teşvik mekanizmaları başta olmak üzere birçok bölgesel kalkınma aracı uygulanmıştır. Bölgesel ölçekte yürütülen teşvik politikaları içerisinde özellikle altyapı yatırımlarının oluşturulmasına ve enerji sektörünün desteklenmesine dayalı yatırım faaliyetlerinin teşvikine yönelik olarak yapılacak yatırımlar, öncelikli bir teşvik programı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca TVA ile gelişen sanayinin ihtiyacı olan teknik personel ve vasıflı işgücünün bölgeye gelmesi ve bunların eğitimi için önemli desteklemeler sağlanmış ve bu konuda özel sektör ile üniversitelerin işbirliği de önemli derecede teşvik edilmiştir (Açma, 1991: 35). Bölge halkının ekonomik ve sosyal refahını artırmak için doğal kaynakları geliştirmek ve korumak amacıyla olan söz konusu program dâhilindeki teşvikler ise vergisel avantajlar, krediler, hibe programları ve arazi teminine dönük teşvik mekanizmalarıdır.

Diğer taraftan Amerika'da bölgesel ölçekte yürütülen teşvik politikaları ile özellikle enerji sanayisine yönelik yatırımların teşvik edilmesine büyük önem vermektedir. Özellikle birinci ve ikinci petrol krizleri sonrası enerjiye duyulan ihtiyacın daha iyi anlaşılması ile enerji sektörüne yönelik çeşitli tedbir ve teşvik uygulamalarına başlanmıştır. 1978 yılında uygulanmaya konan enerji sektörüne yönelik teşvik

faaliyetleri içerisinde ise yenilenebilir enerji faaliyetlerine dayalı teşvikler bölgesel bazlı olarak Amerika'nın birçok eyaletinde en üst seviyede uygulanmaktadır (Walsh, 2013: 212). Bu bağlamda aşağıdaki Tablo 2.2 Amerika'daki bazı bölge ve eyaletlerinde yenilenebilir enerji sektörüne yönelik sağlanan teşviklerle oluşturulan yatırım sayısını vermektedir. Tablodan görüleceği üzere adı geçen bölgeler yenilenebilir enerji yatırımları için en fazla çeşitli indirim ve ıskontolara yönelik teşvik unsurları ile emlak vergisine dayalı teşvik unsurlarını kullanmaktadır. Ayrıca eyalet bazlı olarak yürütülmekte olan teşvik politikaları da daha çok kurumlar ve şahsi gelir vergisindeki muafiyetlikler, satış vergisi, emlak vergisi, hibe ve kredi şeklinde uygulanan teşviklerden oluşmaktadır. Diğer taraftan eyaletlerden ayrı olarak yerel ve belediye bazında da uygulanan teşvik politikaları bulunmakta ve bu teşviklerde daha çok indirim ve ıskonto, kredi sağlama ve performansa dayalı teşviklerden oluşmaktadır.

Tablo 2.2. Amerika'daki Bazı Eyaletlerin Yenilenebilir Enerjiye Dayalı Yatırımlara Uyguladıkları Teşvik Türleri ve Yatırım Sayısı

Teşvik Kaynağı: Eyalet Bazlı = ■ Kamu Programı Bazlı = ■ Yerel Bazlı = ■ Kar Amaçsız Dernek Bazlı = ■										
Eyalet	Şahsi Vergiler	Kurumlar Vergisi	Satış Vergisi	Emlak Vergisi	İndirim ve İskan	Hibeler	Krediler	Endüstri Destekleri	Takviller	Performans Bazlı Teşvikler
Alabama	1				1		2 2			2
Arizona	5	3	1	2	9 1		1	1		
California			1	1	7 4 6 2		3 1 7	1		1 2 1
Colorado		2 1	3	19 4	1	3 1 2			3	
Florida	1	1	1	21 2		1 6 3	1		2	
Georgia	1	1	1		15	1	1 2 1 1			3
Illinois		1	2	2 14	4 1 1	2		1	1 1	
Indiana	1		1	1	3 4	1	1			1
Kentucky	1	2	1		1 11	1	2 2 2 1	1		2
Massachusetts	1	2	1	1	6 10 1	5	1 1	2		1
Minnesota			2	1	1 7 6	2	6 2			2 1
New Mexico	6	5	4	1	1		2	1	1	3
New York	2	1	3 1	3 1	7 5		3			2 1
North Dakota	1	1	3	2	1		2			
Ohio			1	2 2	10 1		3 1 2	1		1 3
Oregon	3	3		2	6 15	3 1	2 7	1		1 1
Pennsylvania				1	1 5	6 2	6 1 5	3		1
South Dakota			1	2	9		1 2			
Tennessee			1	2	1	1	2 1	2		2
Texas		1		1 1	25 2		2 1 1	1		1
Washington			1		13	1	8 1	1		1 3
Puerto Rico	1		2	1	1	1		1		

Kaynak: www.dsireusa.org

2.3.2.4.2. İrlanda'da Yürütülen Teşvik Politikaları ve Bölgesel Ölçekteki Uygulamaları

Ekonomik olarak İrlanda; 1960'lı yıllardan itibaren ithal ikameci endüstri politikalarından vazgeçip, ihracata dayalı endüstrileşme politikalarını uygulayana kadarki süreç içerisinde ekonomik gelişme anlamında kayda değer bir ilerleme sağlayamamıştır. Ekonomisinde önemli değişimlerin meydana geldiği bu tarihten sonra ülkenin imalat sanayisi, ihracat eksenli büyüme doğrultusunda yoğun bir şekilde sunulan farklı finansal destekler ve mali teşviklerle desteklenmiştir. Ayrıca yabancı sermayeye dayalı imalat sanayinin geliştirilmesi ve ihracat endüstrisine dayalı üretim yapmasına yönelik yabancı sermaye yatırımlarının desteklenmesi yine aynı dönem içerisinde ve aynı derecededir. Yoğun bir şekilde yürütülen yabancı sermayenin desteklemesine yönelik stratejinin sonucu olarak İrlanda'daki imalat sanayi sektörü, yüksek bir ihracat oranına ulaşmış ve diğer gelişmiş birçok Avrupa ülkesiyle kıyaslanırlı bir düzeye yükselmiştir (Ruane ve Görg, 1997: 1).

Diğer taraftan İrlanda'nın 1973 yılında AB'ye üye olmasıyla küresel ve bölgesel ölçekte hızlanan ekonomik entegrasyonu, yabancı yatırımcıların yatırım güveni sorunlarını aşmasını sağlayarak DYS yatırımlarının daha fazla cezbedilmesini sağlamıştır. Böylece AB üyeliğiyle cesaretlenen DYS yatırımlarını cezbetmek üzere kullanılan teşviklerin en önemli özellikleri söz konusu teşviklerin dikkatli, tutarlı, planlı, yatırım çevrelerinin ihtiyaçlarına olumlu yaklaşan ve sektörel açıdan oldukça seçici bir durumda olmalarıdır. Sektörel açıdan seçici bir anlayışla sunulan teşvikler, elektronik ve e-ticaret, ilaç ve ilaç sanayileri (bio-ilâç, biyoteknoloji), bilişim ve yazılım teknolojisi başta olmak üzere ileri teknoloji temelli sektörlerde DYS yatırımlarını artırmak amacıyla verilmiştir. Ayrıca ülkedeki geleneksel sektörler sayılan tarım ve hayvancılık sektörlerindeki yerli yatırımları desteklemek amacıyla da verilen teşvikler söz konusudur. Böylece gerek yabancı yatırımcıları, gerekse yerli yatırımcıları cesaretlendirme amaçlı yürütülen teşvik politikaları oldukça seçici mahiyette ve esnek bir biçimde uygulanmıştır. Seçici ve esnek bir temelde olması hasebiyle İrlanda'da teşvik edilecek yatırımların seçiminde dörtlü bir aşama uygulanmış ve söz konusu aşamalar şu şekilde belirlenmiştir (Eser, 2011: 54; Ruane ve Görg, 1997: 9-10):

- Uluslararası ve bölgelerarası ölçekte yüksek gelişme potansiyeli ve faaliyet alanı olan sektörlerin belirlenmesi ve hedef alınması,
- Belirlenen ve hedef alınan sektörlerde en fazla ihracat yapan ve en güçlü olan firmaların desteklenmesinin belirlenmesi,
- Söz konusu firmaların ülkeye gelmesi için teşviklere yönelik tanıtımların yapılması ve irtibata geçilmesi,
- Yatırım yapacak firmalara proje önerileri bazında farklı teşvik türlerinin sunulmasıdır.

İrlanda 50 yılı aşkın bir süredir bölgesel farklılıklarını gidermek ve yatırımları daha dengeli bir biçimde yürütmek için endüstrileşmeye dayalı politikalar uygulamaktadır. Bu politikaların ilk uygulama şekli 1952 tarihli azgelişmiş bölgeleri geliştirme hareketiyle bölgesel imalat sanayine yönelik faaliyetleri geliştirme hareketi ve düzenlemesidir. Söz konusu düzenleme İrlanda'nın en önemli endüstriyel bölgesel kalkınma politikası olarak uzun yıllar uygulanmıştır. İrlanda'da özellikle yabancı sermayenin yığılma ekonomisi etkisinden yararlanılarak bölgesel farklılıklar azaltılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda İrlanda'nın azgelişmiş bazı bölgelerinde yapılacak yatırımlar düşük vergi oranları ve geniş ve çeşitlendirilmiş hibeler ile 1998 yılına kadar yüzde yetmişbeşlik bir düzeyde teşvik edilmiştir (Thomas, 2007: 9).

Diğer taraftan AB'ne geçişle birlikte bölgesel kalkınma politikasını önemli derecede güncelleyen İrlanda, özellikle AB'nin sunduğu devlet desteklerinden bölgelerini önemli derecede yararlandırmaktadır. Özellikle yerel ölçekteki girişimcilerin teşvikini sağlamaya dayalı devlet desteklemeleri, istihdam olanaklarını arttırmaya ve işletmelerin kuruluş sermayelerini karşılamaya yönelik olmaktadır. Ayrıca söz konusu yardımlar İrlanda için oluşturulan ve 2007-2013 yıllarını kapsayan "Bölgesel Yardım Haritası" dâhilinde belirlenen öncelikli bölgelerde uygulanmaktadır. Bu bağlamda aşağıdaki Tablo 2.3. İrlanda'nın temel olarak belirlediği öncelikli bölgelerinde gerçekleştirilecek yatırımlara uygulanan devlet desteklerinin oranlarını göstermektedir. Böylece bölgesel ölçüğe indirgenen devlet destekleri ülkenin görece azgelişmiş orta ve batı bölgelerinde yatırımların maksimum olarak yüzde ellisine kadar uygulanmaktayken, ülkenin güney ve doğu bölgelerinde ise yatırımların maksimum olarak yüzde otuzuna kadar desteklemeler sağlanmaktadır.

Tablo 2.3. İrlanda’da Bölgesel Ölçekte Sunulan Devlet Desteklerinin Oranları

Belirlenen Bölgeler ve Alanlar	Büyük İşletmeler		Orta Ölçekli İşletmeler		Küçük İşletmeler	
	2007-2010	2011-2013	2007-2010	2011-2013	2007-2010	2011-2013
Sınır, Orta ve Batı Bölgeleri	%30	%15	%40	%25	%50	%35
	2007 - 2013		2007 - 2013		2007 - 2013	
Güney Doğu Bölgeleri (Carlow, Kilkenny, Wexford, Waterford, Güney Tipperary gibi)	%10		%20		%30	
	2007-2008		2009-2013		2007 - 2013	
Orta Batı Bölgeleri (Kerry, Clare, Limerick, Kuzey Tipperary gibi)	%10		%20		%30	
	%10	%0	%20		%30	
	2007-2008		2009-2013		2007-2008	
Cork	%10		%20		%30	
	%0		%0		%0	

Kaynak: <http://ec.europa.eu>.

2.3.2.4.3. Fransa’da Yürütülen Teşvik Politikaları ve Bölgesel Ölçekteki Uygulamaları

Fransa, bir bütünlük halinde yürüttüğü teşvik politikalarıyla AB üyesi gelişmiş ülkeler içerisinde en fazla dikkat çekenler arasındadır. Özellikle ulusal ve bölgesel ölçekte yürütülen Fransız teşvik politikaları yatırım ve istihdam imkânlarının artırılmasına yönelik çeşitli politika uygulamalarını içermektedir. Diğer taraftan Fransa için büyük önem atfeden ve ekonomisinde önemli bir yeri olan tarım sektörüne yönelik

çeşitli özendirme ve sübvansiyonlar söz konusu teşvik uygulamalarının önemli bir kısmını ifade etmektedir. Özellikle yerli üreticilere yönelik teşviklerle tarımsal üretim desteklenmeye çalışılmaktadır. Çünkü Fransız tarım sektörü, diğer gelişmiş tarımsal üretimi yüksek birçok AB üyesi ülkeye göre daha ilkel bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda Fransız tarımsal teşvik politikaları söz konusu bu sorunu çözmeye yönelik makine ve teçhizat modernizasyonuna ve verimlilik artışlarına dayalı teşvikleri kapsayarak, modern tarımsal üretimi desteklemekte ve teşvik etmektedir.

Böylece Fransız bölgesel teşvik uygulamaları, kırsal alanlardaki risk gruplarında bulunan dar gelirli vatandaşlarının çoğunlukta bulunduğu bölgeleri kapsar niteliktedir. Özellikle tarımsal üretimin ağırlıkta olduğu bölgelerdeki çiftçilerin üretim faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik üretim teşvikleri ve üretilen malların devletçe satın alınmasının garantisine yönelik tavan fiyat uygulamaları en önemli bölgesel teşvik uygulamaları arasındadır. Aslında Fransa'da uygulanan tarımsal üretimin desteklenmesine yönelik teşvik politikaları AB'nin yürüttüğü tarımsal teşvik politikaları doğrultusunda uygulanmaktadır. Fakat Fransa'nın kendi üreticilerini korumaya yönelik çeşitli lobi faaliyetleri ve AB içerisinde her yönüyle önemli bir ülke olması, AB'nin tüm birliğe yönelik önemli bir teşvik politikası olan tarımsal desteklemeleri Fransa için çok önemli bir bölgesel ve yerel teşvik politikasına dönüşmüştür.

Diğer taraftan bölgesel farklılıkları gidermek ve bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek için çeşitli faaliyetlerde bulunan Fransa, özellikle bu faaliyetleri tek bir çatı altında toplayacak ve yönlendirecek bölgesel bir yapı oluşturmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda bölge içerisinde yürütülen bütünlük temelli bir politika uygulamasının benimsenmesinde, kararların hem rasyonelitesini hem de uygulama hızını arttıracığı yönde bir etki yapacağı inancı yatmaktadır. Böylece bölgesel kalkınma ajansları vasıtasıyla bölgelerin üstünlüklerine göre hangi sektörlerin veya faaliyet alanlarının desteklenmesi ve teşvik edilmesi gerektiğine yönelik faaliyetlerde bulunulmuştur. 1963 yılında DATAR (Délégation à l'Aménagement du Territoire et à l'Attractivité Régionale) olarak adlandırılan ve bölgesel çekiciliği ve planlamayı sağlama delegasyonu olarak çevrili yapılan kuruluş ile bölgesel bazdaki teşvik uygulamalarının koordinasyonu tam olarak sağlanmıştır (www.datar.gouv.fr). Böylece merkezi yönetim ve AB politikaları dışında kalan ve kalkınma ajansları temelinde yürütülen bölgesel

teşvikler, yüksek işsizliğe maruz kalan bölgelerde istihdam artışı sağlayacak yatırımların özellikle nakdi ve vergisel teşvikler yoluyla desteklenmelerine yönelik olmaktadır. Ayrıca Fransa'da Paris, Liyon ve çevresinin diğer bölgelere göre aşırı gelişmiş olması, bu bölgeler dışında kalan diğer bölgelerin vergisel veya vergisel olmayan diğer teşvik mekanizmalarıyla desteklenmesine yönelik gerekliliği arttıran diğer bir önemli etken olmaktadır.

2.3.2.5. Gelişmekte Olan ve Az Gelişmiş Ülkeler Çerçevesinde Teşvik Politikaları ve Seçilmiş Bazı Ülke Örnekleri

Devlet müdahaleleri ve bu ekseninde teşvik uygulamaları; yukarıda da değinildiği üzere 20. yüzyılın ikinci çeyreğindeki büyük bunalım ve II. Dünya Savaş'ıyla birlikte devletler için olmazsa olmaz bir ekonomi politikası haline gelmiştir. Özellikle piyasa ekonomisinin tam olarak oturmadığı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, ekonomide devlet müdahalesine şiddetle ihtiyaç duymaktaydılar. Devlet müdahalesine duyulan bu ihtiyacın temel sebebi azgelişmiş ülkelerde yapılan veya yapılacak olan yatırımların potansiyel olarak çeşitli zararlarla karşılaşabileceği gerçeğidir. Ayrıca söz konusu ülkelerdeki yurtiçi tasarrufların düşüklüğü dolayısıyla da yatırım düzeyleri olumsuz etkilenmekte ve mevcut yatırımlar zarar görmektedir. Bu bağlamda birçok azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkede gerekli tasarruflara dayalı yatırımın seviyesinin (tasarrufların yatırımlardan düşük olması) oldukça düşük seviyelerde kalmasıyla bu ülkelerin ekonomileri iç açık olarak adlandırılan durumla karşı karşıya kalmaktadırlar. Sonuç olarak iç tasarruf oranının eksikliğini gidermek için ya borçlanmaya başvurulacak ya da çeşitli teşvik veya özendirme mekanizmasına başvurularak eksik olan tasarruf oranı yabancı sermayeyle karşılanacaktır.

Azgelişmiş ve gelişmekte olan bir ülke yatırımcısının karşılaşabileceği muhtemel zararlar ve bu zararlar dolayısıyla teşvik görmesini gerektiren durumlar şu maddeler şeklinde sıralanabilir (Korkmaz vd., 1989: 15-19):

- Gelişmekte olan ülkelerde yatırımcılar, yatırım için gerekli olan donanımı yurtdışından getirirler. Dolayısıyla bu yatırımcıların yatırım mallarının temini için hem bir gümrük vergisi hem de bu malların taşınması için bir taşıma bedeli ödemek zorundadırlar. Söz konusu ödemeler yatırımcıların maliyetini arttırmakta

ve ev sahibi ülke yatırımcısının rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple gelişmekte olan ülke yatırımcısına uluslararası rekabet gücü kazandırabilmek için onu katlanmak zorunda kaldığı artı maliyetten kurtarmak gerekir. Yatırımcıları maruz kaldığı söz konusu artı maliyetlerden kurtarmak amacıyla oluşturulan gümrük vergisi muafiyeti teşviki yatırımcıları cesaretlendirmekte ve yeni yatırımların önünü açmaktadır.

- Sanayi yatırımlarına başlama süresi ile sanayi ürünlerinin çıktısını toplama süresi arasında genelde çok uzun bir süre vardır. Bu durum esasında hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde aynıdır. Yatırım süresi içerisinde yatırım için ayrılan kaynaklar herhangi bir gelir oluşturmadığından dolayı, söz konusu sanayi yatırımları esasında büyük riskler barındırır. Girişimci, yatırımı için harcadığı kaynaktan bir faiz geliri bile elde edemez. Bu durum yatırımların oluşturulması açısından caydırıcı bir etki oluşturur. Karşılaşılan olumsuz etkiyi ortadan kaldırmak için düşük faizli ve uzun vadeli krediler yardımıyla yatırımcılar teşvik edilmeye çalışılır.
- Yatırımcılar yatırım yeri kararı verirken, fiziksel girdilerin ve beşeri sermayenin en kolay ve en yetmişmiş olduğu alanları tercih ederler. Ayrıca üretimden sonra mallarının en iyi pazarlama yapılacak koşullarda olmasını arzularlar. Gelişmekte olan ülkelerdeki bölgelerarası altyapı yetersizlikleri veya dengesizlikleri yatırımcıların bu isteklerini karşılamada çeşitli güçlükler ortaya çıkarır. Söz konusu çeşitli güçlükler dolayısıyla yatırımcıları bu bölgelerde yatırım yapmaya yöneltecek çeşitli teşvik ve desteklemelere ihtiyaç vardır. Böylece zaten dezavantajlı olan bölgelerdeki altyapı sorunlarının maliyetlere yansımaları azaltılarak gerek bölgesel dengesizliklerin giderilmesine katkıda bulunulacak, gerekse yatırımcıların daha fazla kâr güdüsü ile beslenen yatırım iştahları arttırılacaktır.
- Ayrıca yatırımların sağladığı çeşitli katkıların başında, toplumsal yarar sağlama anlamında, istihdam imkânları oluşturma, yani işsizlik sorununun giderilmesine yönelik katkı sağlama gelmektedir. Fakat yatırımcılar adı geçen katkıdan en düşük düzeyde yararlanmaktadır. Bu sebeple istihdamı geliştirme eksenli verilecek istihdam başına teşvik ve özendirme, yatırımcıları hem daha fazla yatırıma yönlendirecek hem de istihdama artı bir avantaj sağlayacaktır.

Dolayısıyla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan ilk teşvik uygulamaları, aslında iktisadi faaliyetlerin normal seyrini bozan temel eşitsizlikleri ortadan kaldırmak amaçlı yürütülen çalışmalar gibi görünmektedir. Çünkü söz konusu ülkelerin ekonomilerinin içerisinde buldukları konjonktür, ekonominin temel fayda oluşturma aracı sayılan yatırımlardan yoksun olma durumudur. Sonuç olarak ifade edilen bu gibi çeşitli zararlar dolayısıyla ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarına katkıda bulunmak amacıyla yatırımların teşvikini sağlamak temelli, devlet müdahalesi kapsamında çeşitli teşvik mekanizmaları geliştirilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Ayrıca gelişmekte olan birçok ülkede, sektörler arasındaki kaynak dağılımını düzenlemek ve yönetmek amacıyla da hükümetler yoğun bir şekilde teşvik uygulamalarını kullanmaktadırlar.

2.3.2.5.1. Brezilya’da Yürütülen Teşvik Politikaları ve Bölgesel Ölçekteki Uygulamaları

Latin Amerika'nın en büyük ekonomisi ve gelişen piyasa ekonomilerinden en önemlisi olan Brezilya, zaman zaman karşılaştığı önemli ekonomik krizler ve sorunlara rağmen ekonomik olarak çok önemli bir potansiyele sahiptir. Gelişmiş birçok ülke gibi hızlı ve kapsamlı bir özelleştirme programı ile ekonomik görünümünü hızla düzelten Brezilya, UNCTAD’ın 2010 verilerine göre en fazla yabancı sermaye yatırımı çeken ülkeler sıralamasında ilk on içerisinde yer almaktadır. Latin Amerika ülkelerinden en fazla DYS çeken ülke unvanına sahip olan Brezilya; 2012 yılında ise 65 Milyar \$ doğrudan yabancı sermaye çekerek dünyanın en fazla yabancı sermaye çeken ilk 5 ülkesi arasına girmiştir. 1980’lerden itibaren uluslararası liberalleşme hareketlerinin de etkisiyle Brezilya, uluslararası ticareti teşvik etmek ve uluslararası rekabet gücünü arttırmak amacıyla özellikle hammadde ithaline dayalı ithalat vergilerini önemli derecede indirmiştir. Aynı şekilde ihracatın arttırılmasına yönelik olarak çeşitli sektörlerde gümrük vergilerini düşürmüş veya sıfıra indirmiştir.

Ayrıca Brezilya’ya yabancı yatırımların desteklenmesinden sorumlu kuruluş olan ApexBrasil, yabancı yatırımcılara ilgi duydukları sektörler bazında var olan yatırım imkânları hakkında çeşitli bilgiler sunmakta, söz konusu yatırımcılara uygun yatırım yeri ve koşulları sağlamakta, yasal prosedürlerin kolaylaştırılması ve işgücü temini gibi ihtiyaçların giderilmesinde hizmet vermektedir. Böylece yabancı yatırımcılar yurtiçi

yatırımcılarla benzer yatırım koşullarının sağlanmasına yönelik teşviklerle cezbedilmeye çalışılmaktadır. Ancak Brezilyada yabancı yatırımcılar için birçok teşvik ve özendirme mekanizmasının uygulanmasına rağmen, sağlık, medya, havacılık, nükleer enerji, hava ve deniz taşımacılığı gibi bazı alanlarda yatırımlarda bulunmaları sınırlandırılmıştır (www.counsellors.gov.tr).

Yukarıda aktarılan özellikle yabancı sermayenin teşvikine dayalı tüm teşvik politikaları doğrultusunda Brezilya'da, vergisel (mali) teşviklere daha fazla ağırlık verilirken, söz konusu bu teşvikler merkezi yönetimce, federal yönetimce ve belediyelerce sunulabilmektedir. Özellikle yabancı yatırımcıları cezbetmek amaçlı kullanılan vergisel teşvikler, kurumlar vergisi muafiyeti veya istisnası ve gümrük vergisi muafiyeti gibi uygulamaları kapsamaktadır. Ayrıca bilgi iletişim teknolojileri, biyoenerji, havacılık, deniz taşımacılığı ve inşaat sektörleri başta olmak üzere sektör bazında yapılacak yatırımlara da çeşitli vergisel teşvikler uygulanmaktadır.

Diğer taraftan Brezilya'da sanayi yatırımlarının ağırlıklı olarak ülkenin güneydoğu kesiminde kümelenmiş olması ve ülkenin ulusal üretiminin yarısından fazlasını bu bölgenin karşılaması, Kuzey ve Doğu bölgelerinin ise ülkenin en geri kalmış bölgeleri olması dolayısıyla ülkede bölgesel bazda da çeşitli teşvik politikalarının yürütülmesine sebep olmuştur.

Bu bağlamda bölgesel bazda oluşturulan bazı projelere merkezi yönetim tarafından kaynak ayrılabilir. Fakat federatif bir yapıya sahip olması dolayısıyla merkezi yönetimden ayrı olarak her federal yönetim, yerel yönetim veya belediye kendi bölgesini geliştirecek ve kalkındıracak gerek yerli gerekse yabancı yatırımcıyı cezbedip cesaretlendirecek çeşitli teşvik mekanizmaları da uygulamaktadır. Özellikle federal hükümet tarafından geri kalmış bölgeler arasında olan Kuzeydoğu ve Amazon bölgelerinde bölgesel ölçekteki endüstri uygulamaları ve elektrik enerjisi üretimine dayalı endüstrileri cesaretlendirmek amacıyla çeşitli vergisel teşvikler sunulmaktadır. Söz konusu bu vergisel teşvikler geri kalmış bölgelerde yatırımların yüzde ellisine kadar çıkabilmektedir (Neto, 2001: 12; Thomas, 2007: 7). Ülkede görece geri kalmış bu bölgelerin kalkınmasını hızlandırmak amacıyla özellikle bazı vergisel avantajlar ve krediye dayalı teşvikler başta olmak üzere çeşitli mali ve finansal teşvikler de sağlanmaktadır. Ayrıca bölgesel bazdaki iyileştirme ve kalkındırma teşvikleriyle de

az gelişmiş bölgelerde oluşturulan serbest bölge uygulamalarıyla da yerli yatırımcılar önemli derecede desteklenmektedirler (İTO, 2007: 92).

2.3.2.5.2. Çin’de Yürütülen Teşvik Politikaları ve Bölgesel Ölçekteki Uygulamaları

Çin gerek sahip olduğu büyük nüfus potansiyelinden dolayı işçilik maliyetlerinin baş edilemeyecek derecede düşük olması, gerekse yönetsel olarak yatırımlara sunulan çeşitli avantajlar dolayısıyla yatırımcılar için vazgeçilemeyecek bir ülkedir. Çok uzunca bir süre imparatorluk ve sonrasında komünist ideolojiyle yönetildikten sonra Halk Cumhuriyeti olarak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kapalı bir ekonomik program ve bu program dâhilinde entegre çeşitli politikalar yürüterek ekonomisini yürütmeye ve geliştirmeye çalışmıştır. Küreselleşen dünyanın kapalı bir ekonomik yapıyı adeta yok saymasının anlaşılmasıyla Çin; gerek üretimini, gerekse ekonomik büyüme ve kalkınma stratejisini dış piyasalara açık ve rekabetçi bir anlayışla revize ederek 20 yıllık bir süreç içerisinde hiçbir ülkenin gerçekleştiremediği bir hızla özellikle yabancı sermayeye dayalı yatırım düzeyini arttırmıştır (He vd., 2011: 5).

Önemli bir nüfus ve işçilik potansiyeline sahip olması ve dış piyasalara entegre olma çabaları hem Çin hem de dünya ülkeleri için dengeleri değiştirmekte ve özellikle küresel ticaret kompozisyonunda önemli derecede bir dönüşümü beraberinde getirmektedir. Çin’in dış piyasalara açılması 2001 yılında ülkenin DTÖ’ya üyeliği ile hız kazanmış, yabancı şirketlerin Çin pazarına erişimi kolaylaşmış, ticari faaliyetleri nispeten güvence altına alınmış, ithalatta gümrük tarifeleri azaltılarak doğrudan yabancı yatırımlara daha çekici bir iş ortamı sağlanmıştır. Böylece Çin’in planlı bir ekonomik modelden piyasa ekonomisine geçmesiyle ekonomik büyümesinde istikrarlı bir artış sağlanmış ve halkın yaşam standartlarında çeşitli düzelmeler kaydedilerek ülkenin ekonomik kalkınması da önemli derecede ilerlemiştir (İTO, 2007: 56-57).

Yukarıda aktarılan gelişim süreci içerisinde özellikle yabancı sermayenin çekilmesine yönelik teşvikler, Çin’in en önemli ve temel teşvik politikalarını oluşturmuştur. Yabancı sermayenin teşviki yönünden dünyada en fazla sermaye çekmekte olan ve yabancı sermaye güven endeksinde ülkeler sıralamasında birçok kez ilk sırada yer alan Çin, toplam yabancı sermaye miktarında ise ABD’nin ardından ikinci sırada yer almaktadır. Çinin bu başarısında yabancı sermayeye yönelik uyguladığı

teşviklerin rolü çok büyüktür. Bu sebeple Çin ekonomisinin sürdürülebilir gelişimi açısından büyük önem taşıyan yabancı yatırımcılara uygulanan teşvik sistemi, esasen oldukça esnek ve değişken bir yapıya sahip bulunmaktadır. Çinin yabancı sermaye çekmedeki bu başarısına ek olarak diğer ülkelere yabancı sermaye göndermede de başvurulan çeşitli teşvik mekanizmalarının rolü büyük olmakta ve yurtdışına yabancı sermaye göndermekte de giderek ön plana çıkmaktadır (www.musavirlikler.gov.tr).

Çinin serbest piyasa ekonomisine geçişiyle birlikte meydana gelen üretim artışı ve dış piyasalara açık ekonomik politikalar beraberinde önemli bir ihracat politikası oluşturmuş ve neredeyse sorgusuz düzeyde uygulanan bir ihracat teşvik uygulaması Çin'deki diğer en önemli teşvik politikası olarak ön plana çıkmıştır. Ülke için çok önemli bir teşvik uygulaması olan ihracata yönelik teşvikler, Çinin dünyanın en fazla ihracat yapan ülkesi olmasını sağlayarak ülkenin ekonomik büyümesindeki önemini ortaya koymaktadır. İhracat teşviklerine yönelik olarak devlet işletmelerine ucuz ve imtiyazlı banka kredileri açılmakta ve genellikle firmalar tarafından kullanılan bu kredilerin geri ödemesi yapılmamaktadır. İhracatın desteklenip teşvikine yönelik olarak Çin Halk Cumhuriyeti özellikle KOBİ'leri de geliştirme arzusundadır. Bu sebeple KOBİ'lerin maliyetlerini düşürüp uluslararası piyasalara açılmalarını cesaretlendirecek ve üretim artışı sağlayacak desteklemeler sunulmakta ve bu amaç doğrultusunda çeşitli teşvik uygulamaları yürütülmektedir. Ayrıca ihracatın teşviki amacına yönelik olarak üretim için gerekli girdi maliyetlerinin yüksek olması durumunda girdi maliyetlerinin dünya fiyatlarına çekilmesi için yüksek olan yerli maliyetle düşük olan dünya maliyetleri arasındaki farkın ihracatçılara teşvik olarak ödenmesine yönelik uygulamalar da bulunmaktadır (İTO, 2007: 60-63).

Tüm bu olumlu ekonomik gelişmeler dolayısıyla ekonomik büyüme bağlamında önemli derecede atılım gerçekleştiren Çin, ekonomik büyümenin tüm ülke sathına yayılmasında ise aynı başarıyı sergileyememiştir. Esasında Çin hükümetlerinin temel büyüme stratejileri doğu kıyı bölgelerinin geliştirilmesini sağlayarak bu gelişmenin bir kalkınma kutbu oluşturarak diğer bölgelere de yayılmasını sağlayacak çalışmalarda bulunmaktadır. Fakat geçen süre içerisinde yapılan çalışmalarda izlenen strateji başarıya ulaşamamıştır. Özellikle doğu ve güney kıyıları ile batı ve merkezi kuzey bölgeleri arasında önemli gelişmişlik farklılıkları ortaya çıkmıştır. Azgelişmiş konumda olan batı ve kuzey bölgelerinde özellikle altyapının elverişsizliği ve kalifiye işgücünün eksikliği

başlıca azgelişmişlik sebepleridir. Diğer taraftan ülkenin ekonomik büyümesinde önemli bir rolü olan yabancı yatırımların da 2000 yılına kadar ki toplamının yüzde seksensekizi özellikle ülkenin doğu kıyılarına doğru akmıştır. Bu olumsuz durum ve kamu yatırımlarının da özellikle yine doğu bölgelerinde yoğunlaşması Çin’de batı bölgelerin geliştirilmesi yönünde bir baskı oluşturmuştur. Tüm bu olumsuzluklar dolayısıyla 2000 yılında ülkede “Batı Kalkınma Stratejisi” adı altında tanıtılan ve azgelişmiş durumdaki batı ve kuzey bölgelerini geliştirmeye yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Söz konusu bu çalışmalar doğrultusunda özel ve yabancı sermayenin dezavantajlı bölgelere rağbet etmesini sağlayacak çeşitli teşvik mekanizmaları yürütülmüş, böylece bu bölgelerdeki yatırım ve istihdam düzeyi arttırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda genel teşvik sistemi uygulamalarından farklı olarak geri kalmış bölgelerin geliştirilip kalkındırılması doğrultusunda sağlanan bölgesel teşvik mekanizmaları ise; tam veya kısmi vergisel avantajlar, arazi, arsa ve kredi tahsisi ve bazı finansal teşvik uygulamalarıdır (Davies, 2013: 7; Öğütçü ve Taube, 2002: 13-14).

Görece azgelişmiş batı ve merkezi bölgelerin kalkındırılmasında yabancı sermaye çok önemli bir anahtar rol oynamaktadır. Ülkenin batı bölgelerini kalkındırarak özellikle yüksek teknolojiye dayalı serbest bölgelerin oluşturulması ile yabancı yatırımları özendirici politikalar dikkatli bir şekilde yürütülmektedir. Söz konusu bu serbest bölgelerin sayısı 300’ün üstündedir. (Liu vd., 2012: 187). Batı bölgelerini kalkındırarak yatırım teşviki kapsamındaki yatırımlar, sermaye ithalatını gümrüksüz olarak gerçekleştirmekte ve KDV iadesinden de yararlanmaktadır. Özellikle 2000 yılı ve sonrasında ülke yönetimince hazırlanan, 2004 ve 2007 yıllarında bazı revizyonlar uygulanan ulusal çaptaki “Yatırım Rehber Kataloğu” ile dezavantajlı durumdaki bu bölgeler için teşvik edilecek yatırımlar belirlenmiş (351 alan desteklenmiş, 87 alan kısıtlanmış ve 40 alan ise yasaklanmış) ve kararlılıkla söz konusu yatırımların teşvikine çalışılmıştır (Davies, 2013: 43; İTO, 2007: 61-62).

2.3.2.5.3. Meksika’da Yürütülen Teşvik Politikaları ve Sonuçları

Meksika; gerek yeraltı ve yerüstü doğal kaynakları, gerekse coğrafik konumu itibariyle sahip olduğu önemi dolayısıyla ekonomik potansiyel anlamında önemli sayılabilecek bir ülkedir. Son yirmi yıllık süreç içerisinde Latin Amerika ülkeleri içerisinde Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) artışı ve doğrudan yabancı sermaye

yatırımlarının girişi anlamında Brezilya'dan sonra en önemli ülke olma özelliği taşımaktadır (Oman, 2000: 36).

Serbest piyasa ekonomisini benimseyen Meksika, bu yönde yaptığı ülke bazındaki çeşitli ticari anlaşmalar, uluslararası birliklerce gerçekleştirilen anlaşmalara (North American Free Trade Agreement-NAFTA) taraftarlık ve diğer birçok araç ve uygulama ile ekonomisini Trilyon \$ ülkeleri sınıfına dâhil etmiştir. Söz konusu ekonomik ilerlemesini gerek yurtiçi, gerekse yurtdışı yatırımcılara yönelik sağladığı teşvik ve özendirme mekanizmalarıyla desteklemekte ve ilerletmektedir.

Federal bir sistemle yönetilen Meksika'da teşvik mevzuatı; öncelikli olarak yürütülecek ekonomik faaliyetlere federal kaynaklar kullanılarak destek ve teşvikte bulunulması, sunulan desteklerin herhangi bir ayrımcılık içermemesi, desteklemelerin belirli süreler dâhilinde uygulanması ve bütçe dengelerini bozmaması şartlarına bağlı bulunmaktadır. Federal düzeyde sağlanan teşviklere ek olarak eyalet ve belediyeler düzeyinde de çeşitli teşvik mekanizmalarına başvurulmakta ve yürütülmektedir. Sağlanan teşviklerin boyutu; yapılacak olan yatırımların büyüklüğü, oluşturduğu katma değer ve istihdam gibi unsurlar dikkate alınarak genişletilmekte veya daraltılmaktadır. Eyaletlerin sunduğu desteklemelerde, her eyalet insiyatif sahibidir ve dolayısıyla eyaletler bazında değişik teşvik mekanizmaları uygulanabilmektedir. Ayrıca yürütülen teşvik uygulamalarında; yerli veya yabancı yatırımcı arasında olumlu veya olumsuz bir ayrımcılık bulunmamakla birlikte, bazı sektörlerde kamu tekelinin olması gerekliliğini ve bazı ekonomik faaliyetlerin yürütülmesinde de yabancı sermayenin sınırlandırılmasını gerekli kılmaktadır (www.counsellors.gov.tr).

Meksika'da bölgesel ölçek temelinde yürütülen teşvik politikaları, 1990'lı yılların sonlarından itibaren özellikle yeni istihdam olanaklarının oluşturulması hedefliyle ve yüksek işsizlik oranlarının düşürülmesi amacıyla uygulanmıştır. Söz konusu hedefler doğrultuda yürütülen teşvik politikaları işgücünün arttırılmasına yönelik olduğu için, daha çok vergisel ve mali nitelikteki teşvik uygulamalarını kapsamaktadır. Daha sonraları ihracatın arttırılmasına yönelik ekonomi politikalarının uygulanmasıyla birlikte yürütülen teşvik politikalarının mahiyeti yabancı yatırımcıların teşvik edilmesine yönelik olarak ön plana çıkmıştır. Böylece gerek yabancı sermaye, gerekse yerli sermaye tarafından oluşturulan yatırımların ihracat eksenli olarak hedeflenmesiyle

otomotiv ve otomotiv yan sanayi, elektronik ve imalat sanayiye dayalı desteklemeler artış göstermiş, sonuç olarak geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasında daha etkin sonuçlar veren teşvik politikaları uygulanmıştır (www.mexicogov.org).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEŞVİKLERİN TÜRKİYE'DEKİ SEYRİ

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'de yatırımları teşvik etmek amacıyla yürütülen teşvik politikalarının tarihsel süreç içerisindeki seyri üzerinde durulacaktır. Bu doğrultuda Cumhuriyet öncesinden başlayarak uygulanmaya konmuş teşvik politikaları ve teşvik yasaları ile söz konusu teşvik politikalarının sonuçları verilmeye çalışılacaktır. Böylece bu bölümde aktarılacak bilgilendirmelerin çalışmanın analiz kısmı içindeki yatırım teşviklerinin bölgesel belirleyicilerine yönelik ekonometrik analizlere taban teşkil edeceği düşünülmektedir.

Dünyada birçok ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınma stratejisinde önemli bir politika aracı olarak var olan ve uygulanan teşvik politikaları, her ülkenin kendi önceliklerine ve amaçlarına göre farklı uygulamalar ve farklı unsurlar barındırmaktadır. Özellikle çoğu ülkede sanayileşmeye dayalı yatırımları arttırmak ve bölgesel dengesizlikleri gidermek veya asgari seviyelere çekebilmek amacıyla başvuru teşvikler, birçok ülke için öncelikli teşvik amaçları arasında yer almıştır.

Türkiye gibi kalkınma sürecini devam ettiren ekonomilerde devletin gerek yerli, gerekse yabancı yatırımcılarına çeşitli destekler sunarak onları yatırıma, istihdam artışına yönlendirmesi ve onlara yol gösterici nitelikte davranışlarda bulunması çok önemlidir. Çünkü böyle bir müdahale ekonomik büyümeyi tüm ülke sathına yaymak suretiyle bölgelerarası gelişmişlik seviyelerinde yaşanan farklılıkların ortadan kaldırılmasına olanak sunarak bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesini sağlamaktadır (İTO, 2006: 1).

Türkiye'de de teşvik politikaları Cumhuriyet'in başlarından itibaren ülkede sınırlı bir şekilde yürütülen sanayi faaliyetlerini destekleme ve yaygınlaştırma amacıyla uygulanmaya konulmuştur. Daha sonraki dönemlerde ise sanayi faaliyetlerinin desteklenmesi amacına ek olarak ihracat faaliyetlerinin desteklenmesi, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması amacıyla uygulama alanı genişletilmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de Cumhuriyet'ten itibaren sanayileşme ve kalkınma çabaları için yatırımların teşvikine gidilmesi, Türk teşvik sisteminin işleyişinin genel yapısını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Özellikle de

planlı dönem olarak adlandırılan 1960 yılı sonrasında büyük bir önem kazanmaya başlayan çeşitli teşvik politikası uygulamaları, bu tarihten sonra oluşturulan kalkınma planlarında ve temel olarak yürütülen ekonomi politikalarında düzenli olarak yer almaya başlamıştır. 1980 sonrasındaki liberalleşme hareketleriyle yabancı sermayenin teşvikine dayalı politikalar da uygulamaya başlayan Türkiye, yürüttüğü teşvik politikalarında önemli bir dönüşüm gerçekleştirerek bu politikaların etkinlik seviyesini sürekli olarak arttırmaya çalışmıştır.

3.1. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE TEŞVİK UYGULAMALARI (TEŞVİKİ SANAYİ KANUNU 1913-23)

Türkiye’de yürütülen ilk teşvik tedbiri uygulamaları, tasarruf ve sermaye yoksunluğu dolayısıyla önemli derecede eksik olan sanayi faaliyetlerine dayalı yatırımların artırılmasına yönelik olarak öncelikli bir şekilde uygulanmıştır. Bu bağlamda Türkiye’deki ilk teşvik uygulamalarının temelinde özel kesimde sermaye birikiminin kısıtlı olması nedeniyle yetersiz düzeyde görülen sanayi faaliyetlerinin desteklenmesi ve yaygınlaştırılması amacı yatmaktadır.

Esasında Osmanlı Devletinde 19. yüzyıldaki sanayi faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik olarak oluşturduğu “Islahı Sanayi Komisyonu” ile temelleri atılan teşvik politikaları, bu tarihlerde yeterince uygulama imkânı bulamamıştır. Daha sonraları Komisyonca yürütülen çeşitli çalışmalar sonucunda 1913 yılında oluşturulan “Teşviki Sanayi Kanunu” modern Türkiye’nin inşa edilmesine yönelik sanayi faaliyetlerinin devlet tarafından desteklenmesinde ve teşvik edilmesinde ilk önemli adım olarak kabul edilmektedir. Öyle ki, söz konusu yasadan Cumhuriyet’in ilk yıllarında önemli derecede yararlanılmış ve daha sonraki sanayi faaliyetlerinin teşvik edilmesine yönelik olan çeşitli uygulamalara da temel teşkil etmiştir (İTO, 2007: 24). Teşviki sanayi kanununu takiben sanayi yatırımlarının teşvik edilmesine yönelik çeşitli düzenlemeler yapılarak bu kanunun işlerliği ve uygulanabilirliği arttırılmaya çalışılmıştır. Bu düzenlemeler arasında 1914 ve 1917 yıllarında çıkarılan Teşviki Sanayi Talimatnamesi ve Nizamnamesi en önemli teşvik düzenlemeleri olarak addedilmektedir. Oluşturulan ve yürürlüğe konan bu yasa ve düzenlemeler ile verilen teşvikler şu şekilde sıralanabilir (Duran, 1998: 61-62):

- Sanayi tesislerinin geliştirilmesi için 5000 metrekareye kadar arazi başışı,
- Emlak vergisi, Öşür bedeli, ruhsatname harçları, inşaat vergisi indirim veya muafiyeti,
- Yatırım mallarının ithaline yönelik uygulanan gümrük vergilerinin indiriminin veya muafiyetinin sağlanması.

1913 tarihli teşvik yasasından sanayi kuruluşlarının yararlanabilmesi için gerekli işlemlerin oldukça basit olmasına rağmen yasadan yararlanıcıların sayısı beklenilenden düşük seviyelerde kalmıştır. 1917 yılında yapılan sanayi istatistiklerinde bu teşvik kanunu ve düzenlemelerinden faydalanan firma sayısının 117 olduğu ve yararlanan firmaların çoğunun İstanbul ve İzmir gibi görece sanayileşmiş kentlerde faaliyet gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında bu yasa ve düzenlemelerden özellikle Anadolu'daki birçok firma ve kuruluşun haberdar olamaması etkili olmuştur. Ayrıca haberdar olan yararlanıcıların da söz konusu yasa ve düzenleme hakkındaki bilgileri oldukça sınırlı bir seviyede kalmıştır.

Özetle Cumhuriyet öncesi çıkartılan teşvik düzenlemelerinin daha çok ülkenin kalkınmasına-sanayileşmesine yönelik olduğu açık bir şekilde söylenebilir. Dolayısıyla bu dönemdeki teşvik uygulamalarının bölgesel nitelik taşımadığı; hatta genel özelliği itibariyle yığılma ekonomileri çerçevesinde bölgesel dengesizlikleri derinleştirici bir rol oynadığı ileri sürülebilir.

3.2. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA (ÖZEL SEKTÖR YATIRIMINA DAYALI EKONOMİ DÖNEMİNDE) TEŞVİKLER (1923-1930)

Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlı Devletinde sanayi faaliyetleri çok önemli derecede olmasa da küçük sayılabacak atölyeler ve devlete ait bazı kuruluşlar vasıtasıyla yürütülmekteydi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması süreci öncesinde meydana gelen I. Dünya Savaşı gibi önemli birçok olay söz konusu atölye tarzı sanayi tesislerinin üretimlerini azaltması veya durdurması sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla devletin yatırım yapma gibi önemli bir sorumluluğunu yerine getirememesi, devlet tarafından özel sektör sermaye birikiminin ön plana çıkarılarak yatırımlara dönüşmesini sağlayacak politikalar uygulamasını gerekli kılmıştır.

Bu bağlamda özel sektör faaliyetlerine yönelik olarak hammadde temininde kolaylık ve gümrük vergisi muafiyeti sağlayarak sanayicilerin karşılaştıkları sorunları azaltma ve sanayi yatırımlarını destekleme arzusuyla oluşturulan teşviki sanayi kanunu, daha sonraki tarihlerde yapılan revizyonlarla işlerliğini devam ettirmiştir. 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi yapılarak özel sektör ağırlıklı bir kalkınma modeli benimsenmiş ve özel sektör yatırımlarının teşvikine büyük önem gösterilmiştir. Ayrıca İzmir İktisat Kongresinin ilke kararları doğrultusunda sunulan desteklemelere 1924 ve 1927 yıllarında günün şartlarına uygun bazı değişiklikler getirilerek, ilk uygulamalardan doğan aksaklıklar giderilmeye çalışılmış ve özel sektör yatırımlarına dayalı sanayileşmenin teşvikinin devam ettirilmesi amaçlanmıştır. Yapılan düzenlemeler ile milli sanayinin teşvik edilmesi, korunması ve finanse edilmesi, üretimin yurtiçi tüketime yetmesiyle birlikte ihracat yapan büyük sanayi firmalarının kurulması, bireysel veya anonim olarak sanayi firmalarının ve ortaklıklarının kurulması ve yaygınlaştırılması amaçlanmıştır (Aşıkoğlu, 1988: 12-13; Tecer, 1996: 107). Hedef edinilen bu amaçları gerçekleştirebilmek ve özellikle özel sermaye yatırımlarını desteklemek için aşağıda sıralanan şekillerde teşvik uygulamalarına gidilmiştir (Duran, 1998: 62):

- Bedelsiz arazi ve arsa tahsisi,
- Arazi ve bina tahsisinde kredi kullandırılması,
- Vergilerden muafiyet veya istisna,
- Hisse senedi ve tahvil ihracında damga harcı muafiyetliyi,
- Gümrük indirim veya istisnası,
- Taşıma giderlerinde indirim sağlanması,
- İletişim hizmetlerinde kolaylıkların sağlanması,
- Mamul bazlı prim ödemesi ve üretimde kullanılan girdilere yönelik fiyat indirimi uygulaması,
- Tercihli alım,
- Kredi olanaklarında iyileştirme,
- Çeşitli vergi kalemlerinde indirim veya istisna,
- Nakliye ve ulaşım bedellerinde indirimdir.

Bu dönemde bankacılık faaliyetleri, tarım ve tarıma dayalı sanayi faaliyetleri ve ulaştırma faaliyetlerine yönelik sektörler öncelikli sektörler olarak belirlenerek teşvik edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca devlet, fiili olarak yatırımlara çok fazla dâhil olmamakla birlikte oluşturduğu çeşitli idari ve yasal düzenlemelerle özel sektörün yatırım yapma kapasitesini etkileyerek bu yatırımları teşvik etmeye ve yönlendirmeye çalışmıştır. Yukarıda sıralanan teşvik araçlarıyla sanayileşmeye büyük bir destek sunan yönetim, müdahaleci bir iktisadi anlayış içerisinde bu politikaları yürütmüştür (Selen, 2011: 180-186).

Cumhuriyetin ilk yıllarında yürütülen tüm bu teşvik uygulamaları devletteki sermaye yoksunluğu sebebiyle özel teşebbüs yatırımlarını yönlendirmeye ve çoğaltmaya yöneliktir. Ancak, yürütülen çalışmalar ve teşvik uygulamalarıyla özel sektör sanayi yatırımlarının ön plana çıkartılması hedeflenmişse de, arzu edilen sanayi üretiminin arttırılmasında başarı sağlanamamıştır. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasındaki temel sorun; devlet politikası olarak hür teşebbüsün ön plana çıkartılmaya çalışılmasına rağmen özel sektörde yeterli düzeyde sermaye ve teknoloji birikiminin olmaması ve girişimci sayısının az olmasıdır (Çiloğlu, 2003: 128; Serdengeçti, 2001: 4). Böylece Cumhuriyetin hayatiyete geçirdiği ilk teşvik uygulamasının da bölgesel gelişmenin ve bölgesel farklılıkların giderilmesi amacıyla ziyade global kalkınma amaçlı olarak ele alındığı açıktır.

3.3. DEVLETÇİ EKONOMİ DÖNEMİNDE TEŞVİKLER (1930-1946)

Özel sektör sanayi faaliyetlerinin teşvik edilmesine yönelik birçok uygulama (özellikle Teşviki Sanayi) ile canlandırılmayan sanayi faaliyetleri, 1929 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin ülkeye yansıttığı çeşitli olumsuz gelişmenin de etkisiyle 1930'lu yıllarda zorunlu olarak devlet tarafından oluşturulan yatırımlarla yürütülmeye çalışılmıştır. Ülkedeki üretim ve sanayi faaliyetleri hazırlanan sanayi planları çerçevesinde devlet eliyle gerçekleştirilerek, özel kesim tarafından yürütülemeyen sanayileşme çabası devam ettirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda devlet; 1930'lu yıllardan sonra gerek sanayi sektöründe, gerekse mali piyasalarda faaliyet göstermeye başlayan Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ve İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT) ile hem özel sektörce hem de devlet tarafından yapılan yatırımlara dayalı karma bir ekonomik düzeni başlatmaya adeta mecbur kalmıştır. Ayrıca bu dönem

ile birlikte hayata geçirilen devletçi ekonomik politikalar elli yıla yakın bir süre zarfında uygulanarak, ülkenin hâkim ekonomik politika anlayışında önemli bir rol oynamıştır (Serdengeçti, 2001: 4).

Devletçi bir sanayileşme modeli anlayışına önem vermeye başlayan Türkiye'nin bu dönem içerisinde uygulamaya başladığı planlı sanayileşme çabası, mevcut dönemde dünyada uygulanan ilk selektif planlama deneyimi olması açısından oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Devletçi politikaların somut düzeydeki başlangıcı 1934 yılındaki Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) ile olmuştur. Dolayısıyla söz konusu dönem sürecinde uygulanan teşvik politikalarını sanayi planları doğrultusunda incelemek daha rasyonel olacaktır. 1934 yılında uygulamaya konan ilk Beş Yıllık Sanayi Planının (BYSP) amaçları ise şu şekilde sıralanabilir (Selen, 2011: 192):

- Hammaddesi ülke içerisinde yetişen veya kısa süre içerisinde temin edilebilen mallara yönelik milli sanayi faaliyetlerinin kurulması ve desteklenmesi,
- Hızlı bir şekilde sanayileşmenin sağlanması,
- Kurulacak fabrikaların önemli ölçekte ekonomileri gereksiniminde olması dolayısıyla bu fabrikaların kuruluşlarının devlete veya milli kuruluşlara bırakılması,
- Kurulacak fabrikaların üretim kapasitelerinin taleple doğru orantılı olmasıdır.

Bu dönemde devlet tarafından yürütülen ve desteklenen milli bir sanayileşme politikası ağır bastığı için, tüm sanayileşme çabalarını teşvik uygulaması olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Ayrıca devletçi ekonomik faaliyetlerin ağır bastığı bir dönem olmakla birlikte özel sektöre yönelik teşvik ve özendirme faaliyetlerinin de önemli oranlarda devam ettiği bu dönemde, Teşviki Sanayi Kanunundan yararlanılmaya özel sektörce devam edilmiştir. Dönem içerisinde devlet tarafından uygulanan teşvik politikaları ve politika araçları şu şekilde sıralanabilir (Selen, 2011: 196):

- Doğrudan kamu yatırım harcamalarına dayalı teşvikler,
- Özel kesimi tamamlayıcı çeşitli yatırım ve harcama politikaları,
- Ucuz hammadde ve girdi fiyatı desteklemesi,
- Teşviki Sanayi Kanunu'nda var olan tüm desteklemelerin sürdürülmesi,
- Devlet-Özel sektör rekabetinden uzak durulması,
- Tarımsal desteklemelere ve taban fiyat uygulamalarına dayalı teşviklerdir.

Tablo 3.1. 1930-1939 yılları arasında teşviki sanayi kanunundan yararlanan işletme sayısını göstermektedir. Tablodan görüleceği üzere devletçi sanayileşmeye yönelik politikaların etkisiyle devlet mülkiyetindeki işletme sayısında sürekli bir artış olmuştur. Diğer taraftan devletçi sanayileşme politikasıyla birlikte özel sermayenin de teşvikine yönelik karma bir ekonomik sistem uygulansa da, bireysel mülkiyetteki firma sayısında sürekli olarak bir azalmanın olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Tablo 3.1. Teşviki Sanayi Kanunundan Yararlanan İşletme Sayıları

Yıllar	Tek Kişiyeye Ait	Şirket Halinde	Devlet veya Devlete Ait Kuruluşların	Toplam
1932	831	611	31	1473
1933	806	555	36	1397
1934	738	534	38	1310
1935	631	474	56	1161
1936	554	461	86	1101
1937	562	465	89	1116
1938	529	470	101	1103
1939	522	511	111	1144

Kaynak: İlkin, 1970: 387.

Devletçi ekonomi politikalarının ağır bastığı bu dönem, özel sektör faaliyetlerinin çeşitli teşvik mekanizmasınca desteklenip, cömertçe teşvik edildiği bir önceki döneme göre önemli farklılıklar göstermektedir. Ayrıca 1930-46 yılları arasında özel sektör faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik olarak Teşviki Sanayi Kanunundan başka bir düzenleme de bulunmamaktadır. Uygulanan Teşviki Sanayi Kanunu da 1942 yılına kadar devam ettirilmiştir. BYSP'nin ikincisi uygulanma dönemine denk gelen Büyük Savaş nedeniyle uygulanmadığı gibi, bölgeselleşme endişesi taşımadığı da söylenebilir.

3.4. PLANLI DÖNEM ÖNCESİ LIBERAL EKONOMİ VE YABANCI SERMAYE ÇEKME ÇABALARI DÖNEMİNDE TEŞVİKLER (1946-1960)

Devletçi politikaların ağır bastığı dönemin sonuna denk gelen II. Dünya Savaşı ile birlikte özellikle kamu yatırımlarının teşviki odaklı olarak yürütülen milli sanayi teşvik politikaları önemli bir başarı sağlayamamıştır. Dolayısıyla savaş ekonomisi koşullarında vuku bulan çeşitli olumsuzluklara tepki olarak gelişen liberal yaklaşım, dönemin ekonomik ve siyasal yaşamına etkide bulunmuştur. Bu doğrultuda 1950'li yıllardan başlayarak hür teşebbüsün ve özel sektör yatırım faaliyetlerinin arttırılmasına ve yaygınlaştırılmasına yönelik liberal ekonomi politikaları ağır basarak uygulanmaya başlamıştır. Özel sektörün açık bir şekilde desteklenmesinin öngörüldüğü bu dönemde; devletin tam kamusal mal ve hizmet üretimi yanında, ekonominin planlı bir şekilde kalkınması için gerekli tüm önlemleri alması ve bu çerçevede yerli ve yabancı tüm unsurlardan faydalanılması açık bir şekilde belirtilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında özel sektör yatırımlarının teşvikine yönelik serbest ekonomi politikalarından önemli derecede farklılıklar gösteren bu liberal politikalarla özellikle finansman açığı çeken özel sektörün kredi imkânlarının arttırılmasına gidilmiştir. Ayrıca tarımsal üretimin teşvik edilmesine yönelik destekleme alımlarına başlanılmış, altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesine önem verilmiş, özel sektörün yatırım yapmak istemediği alanlara devlet eliyle yatırım yapılmasına da hız verilmiştir. Yine bu dönemde liberal ekonomi politikaların doğal bir sonucu olarak sermaye birikimi oluşturmak ve yabancı sermayeyi cezbetmek amacıyla 1951 yılında “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” çıkartılarak ülkede ilk defa yabancı sermayenin teşvikine yönelik politikalar uygulanmıştır (Selen, 2011: 198; Serdengeçti, 2001: 4).

1946-60 yılları arası liberal ekonomik politikaların uygulandığı bir dönem olmasına rağmen 1942 yılında Teşviki Sanayi Kanununun kaldırılmasından itibaren 1960 yılına kadarki süreç içerisinde bu kanunun yerini dolduracak sistematik düzeyde herhangi bir teşvik kanunu çıkarılmamıştır. Bunun yerine 1951 ve 1954 yıllarında Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu, 1953 yılında Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu, 1954 yılında Petrol Kanunu ve 1956 yılında Şeker Kanunu birbirlerinden bağımsız bir şekilde çıkarılarak uygulanmıştır. Özellikle yabancı sermayenin girişine önem verilerek yabancı sermayenin teşvik edilmesine yönelik çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Bu bağlamda

döviz kullanımının serbestleştirilmesi, nakit sermaye girişi yanında aynı sermaye girişine olanak sağlanması, yatırım alanları açısından yerli ve yabancı yatırım ayrımının kaldırılması ve maden ve petrol arama imtiyazlarının yabancılara da verilmesi yabancı sermayenin teşvikine yönelik önemli düzenlemelerdir. Ayrıca söz konusu dönem içerisindeki en önemli teşvik araçlarından biri de ABD tarafından uygulanan ve II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın imar edilmesine yönelik olarak sağlanan Marshall yardımlarıdır. Bu yardımla sağlanan fonlanma ile özellikle tarım sektöründeki altyapı faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalarda bulunulmuştur. Yatırımların teşvik edilmesi hususunda sanayicilere uzun ve orta vadeli kredi sağlamak amacıyla Türkiye Sanayi ve Kalkınma Bankası'nın kurulması da yine bu döneme denk gelen önemli bir teşvik aracı uygulamasıdır (Aşikoğlu, 1988: 15-16; Selen, 2011: 200). Adı geçen dönemin karakteristiği, ülkenin kıt kaynakları konumundaki sermayenin dış kaynaklarla desteklenmesi şeklinde özetlenebilir. Ayrıca turizm endüstrisine ve şeker kanununa dayalı düzenlemelerin bu dönem içerisindeki teşvik uygulamalarının dolaylı bir biçimde de olsa bölgesel amaçlar taşıy nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır.

3.5. İTHAL İKAMESİNE DAYALI PLANLI DÖNEMDE TEŞVİKLER (1960-1979)

Türkiye'de teşvik, özendirme ve destekleme faaliyet ve mekanizmalarının gerçek anlamda ortaya çıkışı ilk olarak planlı dönemin başlangıcı olarak adlandırılan 1960 yılı ve sonrasına denk gelmesi, modern anlamda teşvik politika ve uygulamalarının gerçekleştirilmesi açısından büyük bir önem arz etmektedir.

1960 yılıyla birlikte Türkiye'de; ekonomi politikalarının belirli planlar dâhilinde oluşturularak bu planların yürütülmesine yönelik her türlü önlem ve aracın devlet tarafından gerçekleştirildiği bir döneme girilmiştir. İlk kez hayata geçirilen bu türde bir planlama ile ekonomik büyümenin sağlanması ve ekonomik kalkınma şeklinde ülkenin tüm sathına yayılması hedef alınmıştır. Dolayısıyla ülkede yürütülen çeşitli teşvik politikalarını ve uygulamalarını bu dönem içerisinde gerçekleştirilen planlar dâhilinde araştırmak oldukça rasyonel olacaktır.

İlki 1963-1967 yılları arasında gerçekleştirilen 5 yıllık (esasinda birinci plan 15 yıl gibi uzun bir dönemi hedef alan perspektif planının parçasıdır) planlamalar ile

ekonomik büyümenin sağlayıcılarının neler olması gerektiği ve bunu gerçekleştirmek için gerekli araçların neler olduğu açık bir şekilde ortaya koyulmuştur. İlk planın yer verdiği ekonomik büyüme için gerekli sanayi yatırımları konusundaki hedefler ve bu hedefler doğrultusunda verilen teşvik unsurları şu şekilde sıralanabilir (Aşıkoğlu, 1988: 16-17; Duran, 1998: 66-67):

- Özel sektöre daha fazla yatırım yapmaya yönelik çeşitli teşvikler sağlamak,
- Sanayileşmenin bölgelerarası dengeli kalkınmayı sağlayacak bir şekilde yaygınlaşmasını sağlayacak teşvik ve özendirme önlemlerinin alınması,
- Üretimi özendirecek sanayi yatırımlarına kredi kolaylıklarının sağlanması,
- Montaj sanayinin imalat sanayisine dönüşmesini gerçekleştirecek ve hızlandıracak istihsal vergisi uygulamasına geçilmesi,
- Sanayi yatırımlarını hızlandırıcı bir etken olarak hızlandırılmış amortisman uygulamasına geçilmesi,
- İhracat sanayide kullanılan hammaddelerin teminine yönelik uygulanan gümrük vergilerinin iadesi,
- İhracat sanayinin teşvikine yönelik olarak uluslararası rekabeti kolaylaştırmak üzere hammadde ihracatında uluslararası fiyatlara denk fiyat uygulaması,
- Teşvik uygulamalarından gerek özel sektörün, gerekse kamu sektörünün eşit koşullarda yararlanmasını sağlamak,
- İthal ikamesine dönük sanayi yatırımlarının teşvikini sağlayarak bu yatırımların hızlandırılmasını ve yaygınlaştırılmasını amaçlamak,
- Sanayinin gelişmesi için yeni tür teşvik önlemlerinin ve mekanizmalarının getirilmesidir.

Birinci kalkınma planı doğrultusunda özel sektör yatırımlarının kalkınma politikalarında etkin bir rol oynamasını sağlamak ve özel sektör yatırımlarının arttırılmasını sağlamak amacıyla ülkede ilk kez uygulanan bazı teşvik uygulamaları da kullanılmıştır. Böylece yatırımların teşvikini sağlamak amacıyla kullanılan “Yatırım İndirimi” uygulamasıyla; belli şartlara bağlı yatırımlardan gelirlerinin belli oranlarının vergiden düşülmesiyle bir yatırım indirimi sağlanmakta, böylece yatırımların belli alanlara, bölgelere ve sektörlerle yönlendirilmeleri arzu edilmektedir. Ayrıca yine bu plan zamanında, az gelişmiş yörelerin diğer bazı gelişmiş yörelerden çeşitli vergisel

indirim ve istisnalar aracılığıyla ayrı tutulması sonucunda, ilk kez uygulanan bölgesel teşvikler ortaya çıkmıştır (Aşıkoğlu, 1988: 18).

İkinci BYKP (1968-1972) ile birlikte; sanayide belli başlı yapısal bir değişmeyi sağlamak amacıyla ileriye ve geriye doğru besleme etkisi güçlü ara malları sanayi hedef alınmıştır. Söz konusu hedef dâhilinde; istihdam oluşturan, teknolojik üretimde itici ve özendirici niteliğe sahip, milli hasılaya yüksek katkılı, yabancı ekonomilere bağımlılığı azaltan, uluslararası ticarete ülkeyi güçlü bir konuma getirecek, yatırım mallarının toplam sanayi yatırımları içerisindeki payını arttıracak bir sanayi yapısı amaçlanmıştır. İkinci BYKP kapsamında çıkarılan 933 sayılı kanun ile yeni teşvik tedbirleri ve uygulamaları getirilerek uygulanmakta olan teşvik politikalarının kapsamı genişletilmiştir. Söz konusu kanunla getirilen teşvikler (Aşıkoğlu, 1988: 20-24):

- Geliştirme ve teşvik fonları,
- Karma teşebbüslere katılım payları,
- Yatırım indirimi oranlarının yükseltilmesi,
- Gümrük vergilerinde taksitlendirmeler, indirim ve istisnalar,
- Teşvik Belgesi sistemi,
- Faiz farkı iadesidir.

1968 yılından itibaren uygulamaya konan teşviklerin en önemli aracı olan “Teşvik Belgesi” uygulaması ile girişimcilerin her türlü teşvik mekanizmasından yararlanılmasını sağlama amacı güdülmüştür. Yatırımcı tarafından yürütülen yatırım projelerinin planlara uygunluğunu gösteren bu belgeler, yatırımcıları her bir teşvik için ayrı bir müracaattan kurtararak genel bir uygulama imkânı getirmiştir. Ayrıca yine bu dönemde küçük ve dağınık bir şekilde faaliyet göstermeye başlayan sanayi kuruluşlarının ölçek ekonomilerinden yararlanarak büyük sanayi kuruluşlarına dönüştürülmesi gereği üzerinde durularak; tüm teşvik, özendirme ve yönlendirme çalışmalarının tek elde toplanması ve yürütülmesi konusunda karar alınmıştır. Başlangıçta Sanayi ve Ticaret Bakanlıklarınca yürütülen bu çalışmalar, 1967’de Başbakanlığa bağlı olarak kurulan “Yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosu” tarafından ve 1970 yılından itibaren ise “DPT Teşvik Uygulama Dairesi” tarafından yürütülmüştür. 1971 yılında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına devredilmiş

olan daire, 1980 yılından itibaren yine DPT Müsteşarlığına bağlanmıştır (Serdengeçti, 2001: 5; İTO, 2007: 25).

Üçüncü BYKP (1973-1977) planı döneminde ise yatırımları teşvik politikaları; özel sektöre yol gösterici nitelikte olan birer uygulama aracı olmuşlardır. Diğer bir ifade ile bu dönemki teşvik politikalarının amacı; özel sektör katkısının karma ekonomi kuralları çerçevesinde ve yerel kalkınma stratejileri doğrultusunda yararlanarak özel sektör katkısını zaman içerisinde arttırmaktır. Yürütülen teşvik politikaları ile ticari karlılığı arttıracak, riski azaltacak, uygun miktar ve nitelikteki kaynakların dağılımını sağlayacak piyasa sistemi içerisindeki ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bu planda yatırımların teşvikine yönelik politika uygulama ve araçlarına önceki planlardakine benzer bir anlayış ile yaklaşmış olmasına rağmen, yatırımların teşvikiyle ilgili çok fazla bir açıklama ve öngörüye yer verilmemiştir (Aşıkoğlu, 1988: 26-27).

1980 yılına kadar dört adet BYKP gerçekleştirilmiş ise de dördüncü plan olan 1979-1983 yıllarını kapsayan BYKP, dönemin siyasi koşulları gereği uygulanması önemli ölçüde sekteye uğramış ve uygulanabilirliğini yitirmiştir. Böylece ithal ikamesine dayalı planlı dönemdeki teşvik uygulamalarının planlar dâhilinde yürütülmesi 24 Ocak 1980 kararları ile son bulmuştur. Bu dönemden sonra ihracata dayalı sanayileşme politikalarının uygulanmaya başladığı ve bu politikalar doğrultusunda yeni teşvik politikalarının oluşturulduğu bir döneme girilmiştir.

Tablo 3.2. ve Tablo 3.3. İkinci BYKP ile uygulamaya konan ve bu tarihten sonra yürütülen tüm teşvik uygulamalarında sürekli olarak kullanılan teşvik belgelerinin bölgesel olarak 1979 yılına kadarki dağılımı gösterilmektedir. 1968-79 yılları arasında yürütülen teşvik politikası uygulamalarının sonuçlarını gösteren Tablo 3.2'den görüleceği üzere; tüm ülkede yürütülen aynı teşvik uygulamaları ülkenin farklı coğrafik bölgelerinde birbirlerinden çok farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Şöyle ki; ülkenin doğu-batı bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklılıklarının Marmara ve Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, yatırım teşvik tutarlarının toplamında da belirginleştiği dikkat çekmektedir.

Ayrıca tablodan çıkarılabilecek diğer çok önemli bir sonuç, yıllar itibariyle süreklilik arz etmese de yatırım teşvik tutarlarında önemli artışların meydana

gelmesidir. Söz konusu artışlar özellikle 1972 ve 1977 yıllarında net bir şekilde takip edilebilir. 1972 ve 1977 yıllarındaki TL cinsinden tutarlardaki büyük artışların temel nedeni bu dönemlere denk gelen devalüasyon olmakla birlikte, uygulanan BYKP'lerin son uygulama yıllarına denk gelmesi, bu planların teşvik politikası uygulamalarının bir tür planlama bilançosu kapatma güdüsü taşıdığını ortaya koymaktadır.

Tablo 3.2. 1968-1979 Yılları Arasındaki Yatırım Teşvik Belgesi Tutarlarının Bölgesel Dağılımı (Cari Fiyatlarla)

Yıllar	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	Doğu Anadolu	G. Doğu Anadolu	Toplam
1968	1104	116	84	82	11	12	13	1422
1969	2026	95	66	428	1149	35	13	3812
1970	1165	149	158	716	616	11	191	3006
1971	1126	180	314	1005	70	50	117	2862
1972	10107	2787	4596	6756	880	1361	1030	27517
1973	18215	5719	3957	8629	2405	573	821	40319
1974	9872	6263	14870	5142	2316	1077	601	40141
1975	13378	6924	3416	6018	3638	1582	10564	45520
1976	19425	4960	10054	8738	5282	2296	15339	66094
1977	72900	66000	25900	60700	23600	11600	15200	275900
1978	46600	21900	18300	24800	14300	7300	12800	146000
1979	22400	9200	9600	5900	11400	900	2500	61900
Toplam	218318	124293	91315	128914	65667	26797	59189	714493

Kaynak: Duran, 1998: 219.

Tablo 3.3'de yatırım teşvik belgelerinin yine 1968-79 yılları arasındaki dağılımını adet olarak bölgesel bazda göstermektedir. Tablo 3.2.'de teşvik tutarlarının en önemli sıçrama yaptığı yıl olan 1972 yılı bu döneme denk gelen devalüasyon nedeniyle teşviklerin tutarının karşılaştırması açısından sağlıklı bilgi vermeyebilir. Fakat Tablo 3.3. teşvikleri adet olarak yansıttığı için 1972 yılındaki teşvik patlamasını daha net ve doğru bir şekilde aktarmaktadır. Teşviklerin bu denli artmasının nedeni; bu yıl içerisinde hazırlanan kalkınma planı ile birlikte yatırımlara sunulan desteklemelere büyük bir talebin olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Tablo 3.2. ile benzer bir seyir izlemekle birlikte teşviklerin sayısal olarak en fazla olduğu (439 adet) Marmara Bölgesi'nde 1977 yılında, teşviklerin tutarı da en fazla olmaktadır. Bu durum teşviklerin tutarının teşvik belgesiyle orantılı bir şekilde arttığını ortaya koymaktadır.

Tablo 3.3. 1968-1979 Yılları Arasındaki Yatırım Teşvik Belgesi Sayılarının Bölgesel Dağılımı (Adet)

Yıllar	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	Doğu Anadolu	G. Doğu Anadolu	Toplam
1968	43	6	5	4	1	2	1	62
1969	58	7	3	13	5	4	2	93
1970	32	7	8	11	9	1	1	73
1971	29	9	7	15	5	2	2	69
1972	136	50	39	40	24	9	12	311
1973	244	62	69	62	36	14	16	511
1974	146	79	70	49	45	27	18	434
1975	221	124	88	52	70	36	39	630
1976	330	185	131	78	105	54	58	941
1977	439	218	112	108	100	55	52	1084
1978	267	112	105	80	95	39	36	734
1979	118	65	41	38	48	9	9	424
1980	241	82	66	70	68	24	19	571
Toplam	2304	1006	744	620	611	276	265	

Kaynak: Duran, 1998: 220.

Böylece ithal ikameci sanayi politikalarının uygulandığı 1960-1979 döneminde özellikle BYKP'larda vurgulanan ve uygulanan teşvik, özendirme ve yönlendirme politikalarının genel amaç ve ilkeleri şu şekilde sıralanabilir (Tecer, 1996: 108-109):

Amaçlar;

- Bireysel girişimcilik gücünü ortaya çıkarmak ve geliştirmek,
- Özel sektörün karma ekonomik yapı içerisinde ve oluşturulan planlar doğrultusunda kalkınmaya etkisini arttırmak,
- Öngörülen ekonomik yapının gerçekleşmesi ve sanayi faaliyetlerinin yurt genelinde yaygınlaştırılması için girişimcilerin kararlarını, oluşturulan planlar ile uyumlu olarak ürün ve mekân bazında yönlendirmek,
- Sanayi faaliyetlerin arttırılması ile İstihdam olanaklarını arttırmak,
- İşletmelerde kullanılan teknoloji düzeyini yükseltmek,

İlkeler;

- Geri kalmış yöreler ile sanayi merkezi olarak kurulması düşünülen bölgelerdeki yatırımlara, sağlanan bazı özendirme araçlarının yanı sıra vergi indirimlerinin de sağlanmasıyla teşvik edilmeleri,
- Yeni kurulan sanayiler için seçici bir gümrük korunmasının sağlanması,
- Teşvik uygulamalarında kurulmuş ya da kurulacak sanayilerde özel ya da kamu sektörü arasında bir ayrımcılık gözetilmemesi,
- Sanayinin yurt genelinde yaygınlaştırılması için Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY) uygulamasına özel bir önem gösterilmesi,
- Teşvik, özendirme ve yöneltme önceliklerinin, ölçütlerinin ve amaçlarının açık bir şekilde belirlenmesi,
- Teşvikler ile ilgili mevzuatın ve takibin tek bir yasa ve çatı altında toplanmasıdır.

3.6. DIŞA AÇIK, İHRACATA DAYALI SANAYİLEŞME DÖNEMİNDE TEŞVİKLER (1980-94)

24 Ocak 1980 kararları sonrasında Türkiye ekonomisinde önemli yapısal değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemle birlikte uygulanan para, kredi ve döviz politikaları değiştirilmiş, ithalat ve kambiyo mevzuatında önemli değişikliklere gidilerek ithal ikamesine dayalı sanayileşme terkedilerek ihracata dayalı sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. Dış piyasalara dönük sanayileşme ve serbest dış ticaret politikası ile birlikte önemli derecede bir sanayi üretimi ve yatırımı artışı meydana gelmiş ve söz konusu yatırımların çok önemli bir kısmı bu dönemde önemini arttıran ihracat yatırımlarını teşvik politikaları sayesinde olmuştur (Serdengeçti, 2001: 5-6).

24 Ocak 1980 kararlarıyla işlerliğini önemli ölçüde yitiren Dördüncü BYKP'nin bittiği yıl olan 1983 yılından sonra yeni plan hazırlığında olunsa da, bu plan bir yıl gecikmeli olarak 1985-1989 yıllarını kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. Arada kalan bir yıllık süreç olan 1984 yılı, plan için bir geçiş niteliğinde sayılmış ve bu yılı kapsayan bir geçiş programı düzenlenerek uygulamaya konulmuştur. Bu programda yatırımların teşviki konusunda öngörülen hedefler ve hedefleri gerçekleştirmek için kullanılan teşvik araçları daha önceki yıllara oranla önemli değişiklikler göstererek çeşitlilikler arz

etmektedir. Bu değişiklikler arasındaki dikkat çeken en önemli teşvik araçları şu şekildedir (Aşıkoğlu, 1988: 33-38):

- Geri kalmış yörelerdeki ve bölgelerdeki altyapı hizmetleri ve yatırımları geliştirilecek ve Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) kurulacaktır.
- Yatırım teşvik uygulamaları; yatırımların konusuna, kapasitelerine, teknolojisine, demeler dengesine katkıda bulunup bulunmamasına göre seçici nitelikte olacak ve bölgelere göre farklılaştırılarak uygulanacaktır.
- Halkın elinde bulunan tasarruflar ile yurtdışındaki işçilerin tasarruflarının üretken sanayi yatırımlarına kanalize olmaları teşvik edilerek yatırım düzeyi arttırılacaktır.

Geçiş süreci sonrasında oluşturulan beşinci BYKP (1985-1989) ile öngörülen yatırım politikasında; üretim yapısının değiştirilmesini gerçekleştirecek, kısa sürede üretime geçebilecek ihracata dönük projeler ile ekonomik ve sosyal gelişmeyi destekleyici altyapı yatırımlarının yapılmasına öncelik sağlanması hedeflenmiştir. Planda yatırımların teşviki konusunda öngörülen teşvik mekanizmaları şu şekilde sıralanabilir (Duran, 1998: 75; Aşıkoğlu, 1988: 40):

- Yatırımların lke geneline dengeli dağılmasını sağlayacak teşvik araçlarının kullanılması ve farklılaştırılması,
- İstihdam olanaklarının arttırılması amacıyla emek yoğun projelere öncelik verilmesi,
- Bölge lkelerinin dış taleplerini karşılamak amacıyla sanayi, tarım ve hayvancılık alanlarında yatırımların teşvikini sağlamak,
- Yurtdışı ve yurtiçi tasarrufların yatırımlara yönelmesi amacıyla yurtdışında çalışan vatandaşların yatırımlarına ve organize sanayi bölgelerinde yapılacak yatırımlara yönelik özel ve ek teşvik unsurlarının sağlanması,
- Yatırımların finansmanında öz kaynak kullanımının teşvikinin sağlanması,
- Yatırım mallarının üretimini teşvik etmek amacıyla uygun koşullarda imalat kredisi sağlanmasına yönelik uygulamaların geliştirilmesi,
- Yurtdışı müteahhitlik, mühendislik hizmetleri ve taşımacılık yoluyla sağlanan döviz gelirlerini arttırmak için mevcut teşvik araçlarının geliştirilerek uygulanmasıdır.

Diğer taraftan ihracata dayalı sanayileşme politikasının gereği olarak döviz kuru politikasında esnek kur sistemine geçilmiş, ihracatın ihracat kredileri ve diğer mali ve parasal destek araçlarıyla teşvik edilmesi yoluna gidilmiştir. İhracatın teşviki kapsamında nakit teşvikler ilk kez gündeme gelmiş ve bu sayede ihracatta büyük artışlar sağlanmıştır (Serdengeçti, 2001: 6). Tablo 3.4. ihracata dayalı sanayileşmeye geçişle birlikte çeşitli özendirme araçlarıyla teşvik edilerek önemi artan ihracatın 1980-1994 yılları arasındaki seyrini göstermektedir. Tablodan görüleceği üzere ithal ikameci politikalardan ihracata dayalı sanayileşme politikalarına geçişin etkisiyle teşvikine önemli derecede hassasiyet gösterilen ihracat, 1980 yılında yüzde yirmidokuza yakın bir artış göstermiştir. Artış 1981’de yüzde altmışbir gibi çok önemli bir seviyeye çıkmışken; 1983, 1986 ve 1989 yılları hariç verilen yıllarda toplam ihracat tutarları sürekli olarak artış göstermiştir.

Tablo 3.4. 1980-1994 Yılları Arasındaki Toplam İhracat Tutarları (Milyon \$)

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
İhracat Tutarı	2.910	4.702	5.745	5.728	7.134	7.958	7.457	10.190	11.662
Yüzde (%) Değişim	28,7	61,6	22,2	-0,3	24,5	11,6	-6,3	36,7	14,4
Yıllar	1989	1990	1991	1992	1993	1994			
İhracat Tutarı	11.625	12.959	13.593	14.715	15.345	21.637			
Yüzde (%) Değişim	-0,3	11,5	4,9	8,2	4,3	18,0			

Kaynak: TÜİK

Beşinci BYKP ile birlikte; uygulanan veya uygulanacak olan teşvik önlemlerinin neler olduğu, hangi sektörleri ve işkollarını kapsayıp kapsamayacağı, hangi yatırım konularını destekleyip veya desteklemeyeceği ilk kez bu kadar net bir şekilde ifade edilmiştir. Bu bağlamda 1986 yılında BYKP kapsamında çıkarılan Bakanlar Kurulu kararı ile yatırım projelerinde uygulanacak “Yatırım Teşvik Araçları”nın türleri şu şekilde gruplandırılmıştır (Aşıkoglu, 1988: 41-45):

- Kaynak Kullanımını Destekleme Primi,
- Gümrük Muafiyeti,
- Yatırım İndirimi,

- Özel önem taşıyan sektörler ile KÖY'lerde çalışan işgücünün vergilendirmesinde indirim,
- Yatırım Finansman Fonundan yararlanma,
- Vergi, Resim, Harç İstisnası ve Bina İnşaat İstisnası Harcı,
- Döviz Tahsisi,
- Konut inşaatında ve KÖY'lerde yapılacak yatırımlarda Vergi, Resim ve Harç İstisnası ve Muaflikları,
- Katma Değer Vergisi Ertelemesi ve Faiz Farkı İadesi,
- Teşvik Primi,
- Yatırım Malı İmalatçısı Teşvik Kredisi ve Rıhtım Resmi Muafiyetidir.

Bu yatırım teşvik araçlarından en önemli olanı şüphesiz ki Kaynak Kullanımını Destekleme Primi (KKDP) uygulamasıdır. Çünkü bu uygulamayla özellikle nakdi ödemelere dayalı teşvik uygulamaları büyük bir önem kazanmış ve birçok teşvik projesinde yer alarak ön planda tutulmuştur. Böylece yürütülmeye başlanan bu uygulamayla özellikle kalkınmada öncelikli yörelerde yatırımların artırılması ve hızlandırılması amaçlanmıştır.

Bu dönemde teşvik uygulamalarıyla ilgili diğer bir çalışma da altıncı BYKP'dır. Söz konusu plan döneminde (1990-1994) kamu kesimi yatırımlarının, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlar dışında, ekonomik ve sosyal altyapıya dönük olarak yapılacağı; özel sektör yatırımlarının ise özellikle ihracata yönelik imalat sanayi sektörlerinde yoğunlaşmasının teşvik edileceği belirtilmiştir. Altıncı BYKP ile yatırımlara sağlanan teşvikler ve bu teşviklerin uygulandığı araçlar şu şekilde sıralanabilir (Duran, 1998: 76):

- Teşvik politikası çerçevesinde ARGE faaliyetleri, ileri teknoloji, çevre kirliliğini önleme, enerji tasarrufu, doğal kaynakları kullanma gibi konular üzerinde önemle durulması ve bu faaliyetlere yönelik teşviklerin geliştirilmesi,
- KÖY'lere ilişkin olarak yatırım ve işletmelerin modernizasyonuna ve tevsî yatırımlarına yönelik hususların iyileştirilmesi,
- Avrupa Topluluğu'na (AT) tam üyelik sürecinde teşviki sağlanacak yatırım projelerinin uzun dönemde rekabet şansına sahip teknolojik yapıda kurulması ve mevcut olanlarında modernize edilmesidir.

1980-1994 döneminde yürütülen yatırım teşvik politikalarının uygulama sonuçlarının nasıl bir durum ortaya çıkardığı aşağıdaki Tablo 3.5'ten izlenebilir. Tablodan görüleceği üzere 1980 yılında uygulamaya konan ihracata dayalı sanayileşme politikaları ve bu kapsamdaki ihracat faaliyetlerine dayalı teşvikler, dönemin hemen başı olan 1981 yılında çok önemli bir artış kaydetmiştir. Öyle ki, verilen tüm yıllar içerisinde bir önceki yıla göre en büyük sıçramanın 1981 yılında, ithal ikameci politikalarından ihracata dayalı sanayileşme politikalarına geçiş döneminin hemen başında olduğu açık bir şekilde görülebilir. Bir önceki dönem olan planlı dönemde teşvik uygulamalarından en fazla yararlanan bölge olan Marmara Bölgesi bu dönemde de teşvik uygulamalarından en fazla faydalanan bölgedir. Diğer taraftan yatırım teşviklerinden en az yararlanan bölge ise yine bir önceki dönemle paralellik göstererek Doğu Anadolu Bölgesi olmuştur. Bu durum bölgesel dengesizliklerin yatırım teşviklerin dağılımında da etkili olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tablo 3.5. 1980-1994 Yılları Arasındaki Yatırım Teşvik Belgesi Tutarlarının Bölgesel Dağılımı (Cari Fiyatlarla)

Yıl	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	Doğu Anadolu	G. Doğu Anadolu
1980	303436	28820	28094	29701	58827	5372	4115
1981	884452	262290	111409	118504	134870	19763	38230
1982	657501	66732	88593	66391	19889	14043	54814
1983	631884	89447	250671	127317	28812	78281	302927
1984	768861	210433	322352	219330	175969	87758	111816
1985	2054178	1114255	1098919	513921	221234	62464	342269
1986	3805088	1645196	1546921	838363	421461	220520	684150
1987	4666992	1220311	2487860	1574279	392884	172154	566127
1988	7105810	3308996	3537308	3459953	600792	431393	1186496
1989	14092836	2516222	4054387	5524566	1503457	1839798	2407863
1990	12649482	3272761	3454415	9126780	1743592	4957737	7096342
1991	20657759	9619654	6591967	7277691	2525716	2478249	6491788
1992	55944352	10015588	8270373	5995537	7431076	1253272	2651195
1993	155087466	51995484	28222663	37661798	20677649	4101959	18057581
1994	100193899	19541627	25468539	16854187	13636757	9287971	12586864
Toplam	379503996	104907816	85534471	89388318	49572985	25010734	52582577

Kaynak: Duran, 1998: 219.

Tablo 3.6’da ihracata dayalı sanayileşme döneminde verilen teşvik belgelerinin sayısını göstermektedir. Tablodan da açık bir şekilde görüleceği üzere bu dönemde önemli derecede sağlanan teşviklerle teşvikli yatırımların sayısı hızlı bir şekilde artış göstermektedir. Tablodan görüleceği üzere 1981 yılında mevcut ekonomi politikalarının değişiminin etkisiyle çok önemli bir sıçrama yapan teşvik belgesi sayısı 1994 yılında ise çok önemli bir düşüş göstermiştir. Bu durumun temel nedeni 1994 yılında Türkiye’nin yaşadığı ekonomik krizdir.

Tablo 3.6. 1980-1994 Yılları Arasındaki Yatırım Teşvik Belgesi Sayılarının Bölgesel Dağılımı (Adet)

Yıllar	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	Doğu Anadolu	G. Doğu Anadolu	Toplam
1980	241	82	66	70	68	24	19	570
1981	1203	838	196	466	250	108	180	3241
1982	744	242	139	207	90	45	87	1554
1983	443	143	106	125	70	33	55	975
1984	527	140	171	118	94	68	51	1169
1985	743	272	285	179	167	84	94	1824
1986	976	363	372	242	253	126	125	2457
1987	1068	409	482	302	291	102	121	2775
1988	1006	372	530	307	239	105	138	2697
1989	922	390	501	306	441	183	405	3148
1990	425	205	129	157	387	697	1130	3130
1991	544	228	178	170	181	188	258	1747
1992	747	195	264	137	114	41	32	1530
1993	1403	383	526	279	245	70	95	3001
1994	645	150	244	124	117	39	53	1372
Toplam	11637	4412	4189	3189	3007	1913	2843	

Kaynak: Duran, 1998: 220.

Tablo 3.7 ise 1980-1994 yılları arasında verilen yatırım teşvik belgeleriyle oluşturulan toplam istihdam düzeyini kişi ölçekli olarak yansıtmaktadır. Tablodan görüleceği üzere yeni ekonomi politikalarının uygulanmaya başlanmasıyla 1981 yılında verilen teşviklerle oluşturulan istihdam çok önemli bir artış göstermiştir. Genel itibariyle yatırım tutarlarında olduğu gibi istihdam sayısında da Marmara Bölgesi ve İç Anadolu bölgesi birinci sırada gelmekteyken, bölgesel olarak en az gelişmiş durumda

olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri yine en son sıralardadırlar. Ayrıca özellikle oransal olarak ele alındığında, KÖY uygulamalarıyla farklı yatırım teşvik uygulamalarına ve oranlarına tutulan daha az kalkınmış illerin yoğunlukta olduğu bölgelerde bazı yıllarda önemli istihdam artışları da ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; 1990 yılında Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde istihdam artış oranında önemli bir artış yaşanmaktayken, diğer bölgelerde tam tersine oransal olarak düşüş görülmektedir. Ayrıca 1985 yılından sonra uygulamaya konan ve 1991 yılında kaldırılan KKDP uygulaması ile özellikle KÖY'lere yönelik teşvikler cazip hale getirilmiştir. Tablodan görüleceği üzere 1991 yılından sonra özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki önemli istihdam düşüşleri bu uygulamanın KÖY'ler için olan önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Genel itibariyle 1980-1994 yılları arasında yatırım teşvikleriyle oluşturulan istihdam miktarı önce önemli derecede artışlar sağlayarak yükselme trendi sağlamış, sonra giderek azalan bir seyre geçmiştir.

Tablo 3.7. 1980-1994 Yılları Arasındaki Yatırım Teşvik Belgesiyle Oluşturulan İstihdamın Bölgesel Dağılımı (Kişi)

Yıllar	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	Doğu Anadolu	G. Doğu Anadolu	Toplam
1980	20379	5913	4821	8723	11007	6716	1987	59546
1981	53801	30509	9917	23113	9889	3378	5927	136534
1982	31413	10125	9950	6104	3118	1961	5521	68192
1983	22081	7279	6499	5823	2285	1301	4336	49604
1984	27443	6545	10829	6676	4095	2272	3220	61080
1985	49011	13268	12808	10705	7888	5747	8783	108210
1986	49104	22976	22271	14167	15009	7195	7863	138585
1987	57686	21449	28958	16959	13349	4970	8604	151975
1988	83461	21887	40274	85684	12214	5031	7864	256415
1989	68561	26350	29225	39389	16434	8337	14749	203045
1990	57277	13733	15556	23696	9141	20162	38393	177958
1991	54824	21966	13666	17593	11672	9270	19191	148182
1992	55602	20570	14128	9064	9600	2260	1545	112769
1993	93047	29909	29065	16773	16231	4177	4177	193379
1994	40685	11098	13314	7256	8604	3229	4454	88640
Toplam	764375	263577	261281	291725	150536	86006	136614	

Kaynak: www.hazine.gov.tr

Böylece ihracata dayalı sanayileşme politikalarının uygulanmaya başlandığı yıl olan 1980'den 1994'e kadar özellikle ihracat düzeyini arttırmak ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmak kapsamında uygulanan teşvik politikalarının genel olarak amaçlarını ve bu amaçlar doğrultusundaki ilkeleri şu şekilde sıralanabilir (Tecer, 1996: 110-111):

Amaçlar;

- Girişimcilerin tercihlerini plan hedefleri doğrultusunda yönlendirmek, ihracatta sürekli artışlar sağlamak ve sanayi ürün ihracı payını arttırmak,
- Rekabet edilebilir bir yapıda döviz kazandırıcı faaliyetleri ve yatırımları plan hedefleriyle uyumlu bir şekilde arttırmak ve bölgesel dengesizlikleri azaltmak,
- Sanayide verimliliği, kalite ve standardizasyonu geliştirmek,
- Esnek üretim sistemleri ile modern teknoloji kullanımını yaygınlaştırmak,
- Küçük-Büyük sanayi bütünleşmesini sağlamak ve katma değeri yüksek üretim yapısına kavuşturmak,
- AB'ye uyum sürecinde ve dünya piyasalarıyla bütünleşme çerçevesinde sanayinin rekabet gücünü arttırmak,

İlkeler;

- Değişen iç ve dış piyasa koşullarına uyum sağlayabilecek esneklikte bir yatırım ve ihracatı teşvik sisteminin geliştirilmesi,
- İhracat kredisi ve ihracat sigortası sistemleri geliştirilmesi ve ihracatın her türlü teknik yardımdan yararlandırılması,
- Koruma politikaları yerine işletmelerin dış rekabete açılması ve uluslararası piyasalarda söz sahibi olacak güçlü işletmelerin oluşumunun desteklenmesi,
- Sanayinin sektör yerine faaliyet esasına göre desteklenmesi,
- Teşvik sisteminin basitleştirilerek yeniden düzenlenmesi ve teşvik araçlarının uluslararası yükümlülüklerle uyumlu hale getirilmesi ve etkinliğinin artırılması,
- Rekabet gücünün ve ihracat potansiyelini geliştirmek üzere yurtdışında yapılacak sanayi girdi yatırımlarının desteklenmesi,
- Sanayinin gerek duyduğu işgücünün yetiştirilmesinin teşvik edilmesi,

- Finansman olanaklarının artırılması amacıyla gerekli mevzuat düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi,
- Sanayi yatırımcılarına yönelik hizmet sağlayacak ulusal bilgi merkezlerinin oluşturulması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasıdır.

Türkiye’de yatırımların teşvik edilmesine yönelik olarak yukarıda aktarılan bilgiler ışığında özellikle 1985 yılından sonra 1994 yılına kadar hemen hemen tüm yıllar içerisinde, sürekli olarak çıkartılan kararnameler ve bu kararnameleri esas alan tebliğler vasıtasıyla teşvik uygulamaları yürütülmüştür. Bazı yıllarda çıkartılan kararnameler mevcut yatırım teşvik sistemini büyük ölçüde etkileyip değişikliğe uğratmışken, bazı yıllar içerisinde de herhangi bir önemli değişiklik yapmayarak önceki yılın teşvik uygulamalarına aynı şekilde devam edilmiştir (Duran, 1998: 91).

3.7. GÜMRÜK BİRLİĞİ’NE GİRİŞ VE BÖLGESEL UYGULAMALARA GEÇİŞE DAYALI DÖNEMDE TEŞVİKLER (1995-2000)

1990’lı yılların sonlarından itibaren yürütülen teşvik politikalarında önemli değişiklikler meydana gelmiş, özellikle bölgesel gelişmeye yönelik teşviklerde büyük değişimler yaşanmıştır. Bu yıllarda yatırım teşviklerinde bölgesel gelişmeye yönelik unsurların geliştirilmesinin yanı sıra sadece geri kalmış yörelerde uygulanan yarım kalmış yatırımların devamı için sağlanan kredi kolaylıkları, yine sadece geri kalmış yörelerde istihdam üzerindeki yüklerin bir kısmının devletçe karşılanması gibi doğrudan bölge sorunları özelinde yeni teşvik tedbirleri getirilmiştir (Eser, 2011: 104).

Bu dönem içerisinde çıkartılan yedinci BYKP; bölgesel dengesizliklerin giderilmesine yönelik politikaların en geniş bir şekilde sunulduğu ve “sürdürülebilir kalkınma” ifadesinin ilk kez kullanıldığı plan olarak Türk planlama literatürde yer almaktadır. Bu bağlamda yedinci BYKP ile entegre ve bütünlük içerisinde yürütülen teşvik politikaları, özellikle geri kalmış bölgelerdeki altyapı yatırımlarının iyileştirilmesine yönelik yatırımların desteklenmesine yönelik olarak yürütülmüştür. Yine bu doğrultuda bölgesel gelişmeyi sağlayacak sektörel ve mekânsal gelişme stratejilerine uygun yatırımların desteklenmesi öncelikli teşvik uygulamaları içerisinde sayılmıştır.

Yine bu döneme denk gelen 94/6411 ve 95/6569 sayılı kararlar ile teşviklerde sektörel seçicilik uygulamasından vazgeçilerek Gelişmiş Yörelere (İstanbul, Kocaeli, Ankara, İzmir, Bursa, Adana) dışında kalan tüm bölgeler “Sanayi Kuşağı” sayılarak sanayi kuşağında yer alan tüm bölgelerin eşit oranda teşviklerden yararlanması öngörülmüştür. Ancak, bu uygulama uzun sürmemiş ve 98/10755 sayılı karar ile Sanayi Kuşağı uygulaması sonlandırılarak gelişmiş, normal ve KÖY olarak bölgesel ayrıma yeniden gidilmiş, sadece gelişmiş yörelere için teşvik edilecek yatırım konuları belirlenirken, diğer bölgeler için tüm yatırım konuları teşvik kapsamında yer almıştır (Eser, 2011: 78). Yine bu dönem içerisinde çıkartılan 1998 yılındaki kanunun çeşitli vergi ve sigorta teşvikleri sunmasıyla; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin bazı illerinde yeni yatırım sahalarının açılması, buralarda yaşayan vatandaşlar için iş ve istihdam imkânlarının artırılması ve gelir dağılımının iyileştirilmesi amaçlanmıştır (www.iskur.gov.tr).

Ayrıca 1980 yılından sonra özellikle ihracata dayalı sanayileşme dolayısıyla büyük önem verilen ihracatın teşvik edilmesine dayalı ekonomi politikaları bu dönem içerisinde de önemini korumaktadır. Fakat önceki dönemde ihracatın teşvikine yönelik sorgusuz ve sınırsız olarak tabir edilebilecek çapta olan teşvik politikaları bu dönemde daha düşük yoğunlukta uygulanmış ve Gümrük Birliğine girişle birlikte AB mevzuatına uygun bir şekilde yürütülmeye başlamıştır. Özellikle gümrük birliğine giriş dolayısıyla AB müktesebatınca yürütülmesi zorunlu olan teşvik mevzuatıyla uyumlu bir teşvik mevzuatı hazırlanmaya başlatılarak, yatırımcılara sağlanan teşvik uygulamalarında bu mevzuata uyulması zorunlu kılınmıştır.

Aşağıdaki Tablo 3.8’den görüleceği üzere 1995-2000 yılları arasında yatırım teşvik tutarlarının bölgesel olarak dağılımında 1995 yılından sonra çok önemli bir düşüş görülmektedir. Bu düşüşün yukarıda aktarıldığı üzere Gümrük Birliğine üyelik dolayısıyla teşvik sisteminin AB ile uyumlu ve daha sıkı bir mevzuata dayandırılması dolayısıyla ilişkili olduğu üzerinde durulmaktadır.

Tablo 3.8. 1995-2001 Yılları Arasındaki Yatırım Teşvik Belgesi Tutarlarının Bölgesel Dağılımı (Bin \$)

Yıl	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	Doğu Anadolu	G. Doğu Anadolu
1995	31878632	10524728	8749679	13720778	1920778	1315606	5804118
1996	18647095	4215475	4045746	4689721	1841536	603391	2340538
1997	12306425	3415305	3913004	3780689	945210	639105	1596860
1998	7117282	2208235	2852998	1886918	1258961	439473	1236364
1999	7906674	1785949	1535452	834796	898363	275594	527728
2000	5207018	1259247	1041164	2822094	1134022	334805	499486
Toplam	83063126	23408939	22138043	27734996	7998870	3607974	12005094

Kaynak: Duran, 2002: 115.

Diğer taraftan yatırım teşvik belge sayılarının bölgesel bazda verildiği Tablo 3.9 da Tablo 3.8 ile benzer sonuçları yansıtmaktadır. Fakat Tablo 3.8’de teşvik tutarları rakamlarındaki çok büyük düşüşler, Tablo 3.9’da belge adedindeki düşüşlerden çok daha büyüktür. Ayrıca hem Tablo 3.8’den hem de Tablo 3.9’dan bu dönem içerisinde bölgesel farklılıkları gidermek için uygulanan teşvik politikalarının uygulandığı bölgelerde ne gibi sonuçlar ortaya koyduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu bağlamda bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesi amacıyla uygulanan teşvik politikalarıyla oluşturulan teşvik belgeli yatırımlarda Marmara Bölgesi başta olmak üzere, Ege ve Akdeniz Bölgelerinde 2000 yılına kadar sürekli olarak bir azalışın olduğu Tablo 3.9’dan izlenebilmektedir. Ayrıca başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinde, bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesi için sunulan teşvik uygulamalarından olumlu bir şekilde etkilendiğini alınan teşvik belgeli yatırım sayısından çıkartılabilir.

Tablo 3.9. 1995-2001 Yılları Arasındaki Yatırım Teşvik Belgesi Sayılarının Bölgesel Dağılımı (Adet)

Yıl	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	Doğu Anadolu	G. Doğu Anadolu	Toplam
1995	2149	480	1008	694	250	72	274	4927
1996	1953	733	902	627	348	112	316	4991
1997	1823	835	884	618	383	122	416	5081
1998	1575	688	637	410	433	178	323	4244
1999	1056	509	520	273	258	130	158	2904
2000	1359	557	560	312	305	147	208	3448
Toplam	9915	3802	4511	2934	1977	761	1695	25595

Kaynak: Duran, 2002: 114.

Bölgesel kalkınmaya yönelik teşviklerin sağlandığı bu dönemde sunulan teşvik belgeleriyle oluşturulan istihdam rakamlarının verildiği Tablo 3.10'da söz konusu politikaların bu dönem içerisinde etkili bir şekilde uygulandığını göstermektedir. Tablodan görüleceği üzere görece geri bölgeler olan Doğu, Güneydoğu ve Karadeniz bölgelerinde teşvik belgeleriyle oluşturulan istihdam miktarı 1999 yılındaki ekonomik krize kadar sürekli olarak artış göstermekte, gelişmiş bölgelerde ise daha fazla bir dalgalanma olmaktadır.

Tablo 3.10. 1995-2001 Yılları Arasındaki Yatırım Teşvik Belgesiyle Oluşturulan İstihdamın Bölgesel Dağılımı (Kişi)

Yıl	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	Doğu Anadolu	G. Doğu Anadolu	Toplam
1995	152516	40585	70280	48278	19384	10150	29663	370856
1996	105519	42193	43531	31775	19537	5584	17845	265984
1997	112419	53997	51244	41000	42355	8697	18942	328654
1998	107903	39191	45210	26970	25862	11502	22181	278819
1999	68156	33651	30869	17983	21344	7186	7950	187139
2000	78216	25359	25191	19107	14614	6200	9635	178322
Toplam	624729	234976	266325	185113	143096	49319	106216	

Kaynak: www.hazine.gov.tr

3.8. GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ DÖNEMİNDE TEŞVİKLER (2001-2011)

Yatırımların desteklenmesi amacıyla uygulanan ve 1980'lerden sonra ihracata yönelik devlet yardımları ile genişleyen teşvik sistemi 2000'li yıllara gelindiğinde ARGE, KOBİ, istihdam, çevre ve bölgesel gelişmeye yönelik çok çeşitli alanlara yayılmış ve yatırım teşvikleri ile bu alanlardaki teşviklerin birbirlerinin tamamlayıcıları olmaları amaçlanmıştır. Ayrıca uygulanan yatırım teşvik politikalarında bölgesel önceliklere ve gelişmeye yönelik unsurların iyileştirilmesinin yanı sıra sadece geri kalmış bölgelerde uygulanan yarım kalmış yatırımların devamı için sağlanan kredi kolaylıkları, istihdam üzerindeki yüklerin bir kısmının devletçe karşılanması gibi doğrudan bölge sorunları özelinde yeni teşvik tedbirleri getirilmiştir. Son yıllarda hızla özelleştirilen imalat sanayi tesislerinin de etkisiyle özel sektör ağırlıklı ekonomi içinde

teşvikler, devletin en önemli piyasaya müdahale araçlarından biri konumuna gelmiştir. Ancak, serbest piyasada yönlendirme gücü olduğu düşünülen teşviklerin farklı alanlarda uygulanması, farklı kurumların teşvik sistemine girmesine sebep olmuştur. Böylece önceki dönemlerde yürütülen tek elden teşvik uygulama yapılanması değişmiştir. Diğer taraftan 2005 yılında Türkiye'nin AB ile tam üyelik müzakerelerine başlaması, GB ile başlatılan devlet yardımları alanında uyum çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu bağlamda Türkiye; GB kararları uyarınca uygulanan her türlü devlet yardımının izlenmesi ve uluslararası ölçütler dâhilinde uygulamasının denetlenmesine yönelik çalışmalara hız vermiştir (Eser, 2011: 80-81).

Tüm bu gelişmeler ışığında 2000 yılıyla birlikte Türkiye; çok önemli ekonomik değişimlerin yaşandığı bir dönem olarak kabul edilen “Güçlü Ekonomiye Geçiş” dönemine girmiştir. Bu dönem öncesinde ve hemen başlarında son derece ciddi ekonomik krizler yaşanmıştır. Krizleri müteakip istikrarsız ve kırılgan ekonomik yapının devam etmesi ülkede güçlü ve radikal bir ekonomik programın yürütülmesini gerekli kılmıştır. 2000’li yılların başında yüksek enflasyon oranını düşürmek ve pozitif yönlü ekonomik büyüme ortamını yeniden tesis etmek amacıyla kapsamlı bir ekonomik program oluşturularak, uygulamaya konulmuştur. Söz konusu bu önemli ekonomik politikalar, yeniden tasarlanmış ve mevcut ekonomi politikalarıyla uyumlu teşvik politikalarını ve bazı alanlarda ilk kez kullanılacak teşvik uygulamalarını da beraberinde getirmiştir.

Güçlü ekonomiye geçiş dönemindeki teşvik politikalarıyla ilgili ilk önemli değişiklik 1998 kanunundan sonra, 2000 ve 2002 yıllarında ‘KOBİ’lere Yönelik Devlet Yardımları Hakkında Karar’ ve ‘Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’lar ile çıkartılan ve uygulamaya konan yeni teşvik düzenlemesidir. Söz konusu kararlar 2004 yılına kadar değişik yıllarda ve değişik konularda çıkartılan ek düzenlemeler ile işlerliğini devam ettirmiştir.

2000 yılında çıkartılarak 2001 yılında yürürlüğe konan ‘KOBİ’lere Yönelik Devlet Yardımları Hakkında Karar’ın amacı; KOBİ’lerin kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler ile AB normlarına ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak desteklenmelerini, uluslararası düzeydeki rekabet edilebilirliklerini sağlamak için üretim ve kalite standartlarını arttırmalarını ve yeni istihdam olanakları oluşturmalarını

sağlamaktır. Ayrıca KOBİ'lerin makine ve teçhizat harcamaları ile hammadde ve işletme malzemesi alımlarının desteklenmesine yönelik faaliyetleri de teşvik uygulamaları kapsamına alınarak teşvik belgesine dayalı yatırımlar arttırılmaya çalışılmıştır. Söz konusu destek uygulamalarının yürütülmesi açısından yöreler önceki teşvik uygulamalarıyla aynı paralelde tutularak gelişmiş, normal ve kalkınmada öncelikli yöre ayrımına gidilmiş; bu sınıflamaya ek olarak sadece az gelişmiş yörelerin kapsamı genişletilerek bölgesel teşvik uygulamalarına daha yoğun bir şekilde başvurulmuştur. Bu kanunla kalkınmada öncelikli yörelere yönelik olarak pozitif ayrımcılık oluşturan ve KOBİ'lerin geliştirilmesine olanak sağlayarak yatırım düzeyini arttırmaya çalışan teşvik uygulamaları şu şekildedir (Hazine Müsteşarlığı, 2005: 1-3):

- Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası,
- Yatırım İndirimi,
- KDV İstisnası,
- Vergi, Resim ve Harç İstisnası,
- Bütçe ve Fondan Kredi Tahsisidir.

2002 yılında “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” ile KOBİ'lere yönelik uygulanan teşviklerden ayrı olarak ülkedeki tüm yatırımlara uygulanan yeni bir yatırım teşvik kanunu oluşturulmuştur. Kanun; komple yeni yatırımların desteklenmesinden, mevcut yatırımların geliştirilmesine kadar çok farklı şekillerde uygulanmış, birçok düzenleme ve değişiklikle güncelleştirilerek devam ettirilmiştir. Kanunun temel amacı; bölgelerarası dengesizlikleri gidermek, istihdam olanaklarını ve uluslararası rekabet gücünü arttırmak için kalkınma planlarında ve yıllık programlarda öngörülen hedefler ile Avrupa Birliği normları ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak tasarrufları, katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanan yatırımlara yönlendirerek yatırımları arttırmaktır (Hazine Müsteşarlığı, 2005: 1). Bu kanunun da belirlediği amaçlar doğrultusunda uyguladığı destek unsurları 2001 yılındaki düzenlemeyle birlikte KOBİ'lere sunulan destek unsurlarıyla aynı doğrultudadır. Ayrıca bölgesel gelişmeye ve önceliklere dayalı olarak gelişmiş, normal ve kalkınmada öncelikli yöre ayrımına uygun olarak düzenlenmesi ve kalkınmada öncelikli yöreleri yine en önemli teşvik bölgesi olarak değerlendirmesi, bu dönemden sonra uygulanacak teşvik politikalarına örnek olması bakımından önem arz etmektedir. Böylece gerek sektörel, gerekse bölgesel öncelikli olarak tasarlanan teşvik sistemi, ülkenin yatırım

oluşturamama problemi ile ilgili birçok konuya ve unsura hitap edecek şekilde oluşturulmuştur. Önceki teşvik yasaları gibi değişik yıllarda yapılan çeşitli revizyonlarla işlerliği daha güçlü ve günün şartlarına uygun hale getirilmiştir.

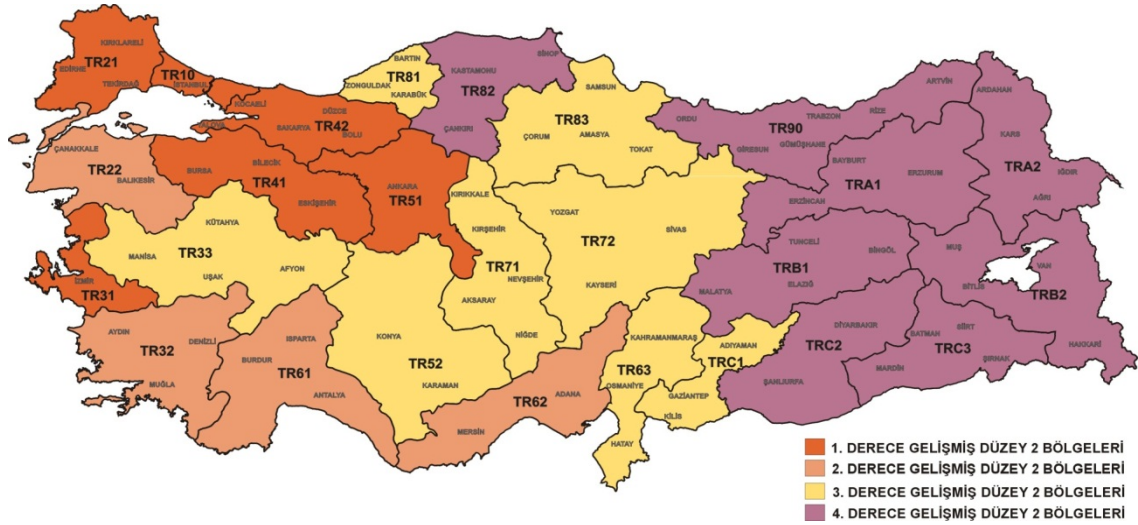
Dönem içerisindeki diğer bir önemli değişiklik ise bölgesel gelişmeye yönelik teşviklerin başvuru sürelerinin dolması ve “Olağanüstü Hal Bölgeleri-OHAL” bölgelerinin kaldırılması gibi gelişmeler dolayısıyla ortaya çıkan karışıklıkların düzenlenmesi ihtiyacıyla ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda “Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki 5084 Sayılı Kanun” 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. 5084 sayılı kanun; bazı illerde vergi ve sigorta primi teşvikleri uygulamak, enerji desteği sağlamak ve yatırımlara bedelsiz arsa ve arazi temin etmek sureti ile yatırımların ve istihdamın artırılmasını amaçlamaktadır. 5084 sayılı kanun ile getirilen teşvik tedbirlerinin ise daha önce 4325 sayılı Kanun ve 99/12478 sayılı karar çerçevesinde uygulandığı görülmektedir. Dolayısıyla 5084 sayılı kanun, yeni tedbir ve desteklemeler sunan bir düzenlemeden ziyade daha önce yürütülen teşvik tedbirlerinin belirli oranlarda değiştirilmesiyle ve/veya birleştirilmesiyle oluşturulmuş bir düzenleme gibi görülmektedir (Eser, 2011: 106).

2004 yılındaki 5084 sayılı kanun düzenlemesi 2009 yılına kadar 2008 yılı hariç olmak kaydıyla her yıl çeşitli değişikliklere ve revizyonlara uğramıştır. Bu düzenlemeler içerisinde 2006’daki ARGE faaliyetlerine yönelik teşvik düzenlemeleri ve il bazlı bölgesel ayırım yapan düzenlemeler en fazla dikkat çekici olanlarıdır. Çünkü bu düzenleme ile birçok gelişmiş ülkenin yoğun olarak desteklediği ARGE faaliyetleri de desteklenen yatırımlar arasına alınmıştır. Diğer taraftan 5084 sayılı kanunda bazı dönemsel değişikliklere gidilmesinin nedeni çeşitli zaruretler dolayısıyladır. Örneğin ARGE gibi bazı önemli konularda dönemin gereklerine uygun yeni düzenlemelere gidilmesinin nedeni, öne çıkan bazı faaliyetlerin daha hızlı uyarılmasıyla söz konusu faaliyetlerin daha hızlı ve etkin bir şekilde gelişmelerini sağlamaktır. Ayrıca oluşturulan yatırımların büyük bir çoğunluğunu gerçekleştiren özel sektörden gelen çeşitli talepler dolayısıyla mevcut düzenlemelerdeki bazı aksaklıkları gidermek amacıyla da bazı yeni düzenlemelere gidilmiştir.

2009 yılında 5084 sayılı teşvik kanununun işlerliği kaldırılarak yeni bir teşvik yasası oluşturulmuştur. Söz konusu yasa; tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara

yönlendirmek, üretimi ve istihdamı artırmak, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek ve yatırım eğiliminin devamlılığını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amaçlarını taşımaktadır. Ayrıca uluslararası rekabet gücünü artıracak teknoloji ve araştırma-geliştirme içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları özendirmek, doğrudan yabancı yatırımları artırmak, çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerini destekleme amacı da taşımaktadır (Resmi Gazete, 2009: Sayı 27290). Böylece giderek artan amaçları aynı anda gerçekleştirmek sebebiyle yenilenen, revize edilen veya yürürlüğe konan her yeni teşvik uygulaması teşvik araçlarının ve uygulanan teşviklerin kapsamını genişletmiştir.

2009 yılında yapılan yeni teşvik düzenlemesi ile yatırım destek ve teşviklerinin bölgesel bazdaki uygulamaları 2002 yılında kabul edilen “İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)” Düzey-2 alt bölgelerine göre yapılmıştır.⁶ Bu bağlamda 2009 teşvik düzenlemesi uygulamasının illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesine göre belirlediği bölgeler Harita 3.1’de belirtilmiştir.

Harita 3.1. 2009 Yılı Yatırım Teşvik Uygulamaları Düzenlemesine Göre Bölgeler

Harita 3.1’den görüleceği üzere yatırıma teşviklerinden yararlanma düzeyi tüm Türkiye’de dört farklı bölge uygulanmasıyla yürütülmüştür. Bu bölgeler yukarıda da vurgulandığı üzere, illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerine göre belirlenmiştir. Ülkenin görece en geri kalmış Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ile Karadeniz

⁶ İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına (İBBS) ait tüm bölgelere ve illere Ek-1’den ulaşılabilir.

Bölgeleri bu teşvik uygulamalarından en fazla ve en öncelikli derecede yararlanan bölgelerdir.

Böylece 5084 sayılı kanun üzerinde birçok düzenleme yapılarak teşvik yasası sürekli olarak genişletilmiş ve 2009 yılında 5084 kaldırılarak yeni bir teşvik düzenleme yasası getirilmiştir. En son olarak bu türdeki genişlemeler ve revizyonlarla teşvik politikalarının yürütülemeyeceği anlaşılmış, Türkiye tarihinin en kapsamlı ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesine dayalı en rasyonel düzenleme olan 2012 teşvik yasası kabul edilmiştir. Sonuç olarak 2012 dönemi öncesi güçlü ekonomiye geçiş döneminin en önemli özelliği; oluşturulan tüm kanunlarda bölgesel nitelikteki devlet yardımları ve desteklemeleri başlığı altında bölgesel ölçekteki yatırımların teşvik ve desteklenmelerinin açık bir şekilde yapılacağı ifade edilmesidir.

3.9. YENİ YATIRIM TEŞVİK DÖNEMİ (2012)

2000’li yıllarda güçlü ekonomiye geçiş dönemiyle birlikte teşvik politikaları, günün şartlarına ve değişen bazı sosyo-ekonomik veya politik durumlara karşı çeşitli değişikliklerle adapte edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla yukarıda da aktarıldığı gibi dönemin teşvik mevzuatı, 2000 yılından sonra birçok kere yenilenmiş ve bu yenilenmelere bazı yıllarda da çeşitli eklenmeler sağlanarak 2012 yılına kadar hemen hemen her yıl değişikliklere uğramıştır. Son olarak 19 Haziran 2012 tarihinde Türkiye tarihinin gerek bölgesel, gerekse sektörel anlamdaki en kapsamlı ve önemli teşvik kanunu çıkarılarak yürürlüğe girmiştir.⁷ Yeni teşvik mevzuatıyla ülkede hem devam eden hem de yeni yapılması düşünülen birçok yatırıma çeşitli teşvik ve desteklemelerde bulunulması öngörülmüştür.

Yeni yatırım teşvik sistemiyle “kalkınma planlarında ve yıllık programlarda öngörülen hedeflere” paralel bir şekilde;

- En az gelişmiş bölgelere sağlanan yatırım desteklemelerinin artırılması ve geliştirilmesi,
- Bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesine ağırlık verilmesi,

⁷ Yeni teşvik yasası olan 2012 Teşvik Mevzuatının önemi dolayısıyla çalışmanın ekler kısmına söz konusu mevzuatın tam hali konulmuştur. Bu bağlamda Yeni Teşvik Mevzuatıyla ilgili daha fazla bilgi için ekler bölümüne bakılabilir.

- Uluslararası rekabet gücünü arttıracak ve ARGE içeriği yüksek bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlar ile stratejik yatırımların özendirilmesini,
- Tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesi,
- Uluslararası doğrudan yatırımların artırılması,
- Destek unsurlarının etkinliğinin artırılması,
- Kümelenme faaliyetlerinin desteklenmesi amaçları güdülmüştür (Resmi Gazete, 2012: Sayı 28328).

Bu amaçları hedef alan yeni teşvik sistemi temel olarak;

- Bölgesel Teşvik Uygulamaları,
- Büyük Ölçekli Yatırım Teşvik Uygulamaları,
- Genel Teşvik Uygulamaları,
- Stratejik Yatırımlara Dayalı Teşvik Uygulamaları olarak dört farklı uygulama ayağı üzerine kurulmuştur.

Bu dört farklı uygulama kapsamında sunulacak teşvik ve destekleme türleri ise Tablo 3.11’de verilmiştir. Tablodan görüleceği üzere bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında sunulan teşvik ve desteklemeler maksimum düzeydedir.

Tablo 3.11. Yeni Teşvik Yasası Kapsamındaki Uygulama ve Destekleme Türleri

Teşvik ve Destekleme Türleri	Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Genel Teşvik Uygulamaları	Büyük Ölçekli Yatırım Teşvik Uygulamaları	Stratejik Yatırımlara Dayalı Teşvik Uygulamaları
KDV İstisnası	✓	✓	✓	✓
Gümrük Vergi Muafiyeti	✓	✓	✓	✓
Vergi İndirimi	✓		✓	✓
Sigorta Primi Desteği	✓		✓	✓
Gelir Vergisi Stopaj Desteği	✓	✓	✓	✓
Sigorta Primi Desteği	✓		✓	✓
Faiz Desteği	✓			✓
Yatırım Yeri Tahsisi	✓		✓	✓
KDV İadesi				✓

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı

Diğer taraftan yeni teşvik yasası yukarıda aktarılan amaçları gerçekleştirmek ve özellikle de bölgesel dengesizlikleri azaltmak ve gidermek amaçlarıyla uygulama

gösterilen 6. Bölge'deki iller almaktayken, en düşük düzeydeki teşvik ve desteklemeyi ise kırmızı renkle gösterilen 1. Bölge kapsamındaki görece en fazla gelişmiş iller almaktadır. Aynı şekilde sarı, mavi, yeşil ve turkuaz renkleriyle gösterilen iller de gelişmişten, azgelişmişe doğru sıralanmakta ve yararlandıkları teşvik ve desteklenme oranları bu sıralamaya göre giderek artmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 2004-2012 DÖNEMİNDE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİKLERİNİN ETKİNLİĞİNE VE BÖLGESEL BELİRLEYİCİLERİNİN TAHMİNİNE DAYALI BİR ANALİZ

Çalışmanın bu bölümünde uygulanacak ekonometrik analiz kısmıyla ilgili çeşitli bilgilendirmelerde bulunulacaktır. Öncelikle çalışmayla ilgili yerli ve yabancı literatürün değerlendirilmesiyle ortaya konan literatür özeti kısmı verilecektir. Daha sonra çalışmanın amacı, önemi ve kapsamı kısmı verilecektir. Bir sonraki aşamada ise çalışmaya ait değişkenler, hipotezler ve veri setine ait çeşitli açıklamalarda bulunulacak, çalışmanın son aşaması olan uygun metodolojinin verilmesi ve çalışmaya ilişkin analiz sonuçlarının ortaya konularak değerlendirmesinin yapılmasıyla bölüm tamamlanacaktır.

4.1. LİTERATÜR ÖZETİ

Ekonomik büyüme ve kalkınma dünyadaki tüm ülkelerin istisnasız bir şekilde arzuladığı ekonomik boyutunun yanı sıra sosyal yönlerinin de olduğu bir olgudur. Bu eksenden hareketle ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek ülkelerin ellerindeki mevcut kaynaklarıyla daha fazla çıktı oluşturmayı sağlamak olduğu gibi, mevcut kaynakları ve yatırım düzeyini arttırarak çıktı düzeyini arttırmakla da sağlanabilmektedir. Birinci durumdaki mesele olan mevcut kaynaklarla üretim seviyesinin arttırılması, yani üretimde etkinlik artışı oluşturmak, her ülke için gerçekçi bir hedef olamayabilecekken; ikinci durumdaki kaynakların veya yatırım düzeylerinin arttırılması yoluyla ekonomik büyümenin sağlanması birçok ülke için daha gerçekçi ve daha çok arzulanan bir ekonomik hedeftir.

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesinde ve belirlenmesinde mali, finansal, beşeri, teknolojik, jeopolitik vb. faktörlerin etkili olduğu literatürde yapılan birçok sayıdaki çalışmada açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu bağlamda ekonomik kalkınmanın sağlanmasında farklı birçok araçla birlikte uygulanan teşvik politikaları, yatırım düzeyini arttıracak genel ekonomi politikalarıyla birlikte uygulandığında daha etkili olmaktadır. Böylece gelişmiş ve azgelişmiş hemen hemen tüm ülkelerde

uygulanan yatırımların teşvikine dayalı politikaların birçok amacı bulunmakla beraber, nihai amaç ekonomik kalkınmanın sağlanmasıdır.

Önceki bölümde aktarıldığı üzere birçok iktisadi görüş ve düşünce tarafından açıklaması yapılan teşvik politikaları, özellikle 1900'lü yılların başlarında kamu faaliyetlerinin yaygınlaştırılması için uygulanmıştır. Daha sonraki süreç içerisinde ise teşvik politikaları, devlet müdahaleciliği ekseninde yaygınlaştırılarak uygulanmıştır. Son dönemde ise daha çok özel sektör yatırımlarının uyarılması ve canlandırılmasıyla ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesini-ilerletilmesini sağlamak ve bölgesel dengesizlikleri gidermek amacına öncelik verilerek uygulanmış ve uygulanmaya devam etmektedir.

Böylece ekonomik büyümenin ve kalkınmanın sağlanması amacıyla uygulanan teşvik politikaları zaman içinde bazı değişikliklere uğramıştır. Bu değişiklikler firmaların yatırım ve işletme maliyetlerinin çeşitli devlet desteklemeleriyle düşürülmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Devletçe sunulan çeşitli desteklemelerle maliyetlerini düşüren firmaların rekabet gücü artmakta, rekabet gücü artan firmalar yeni yatırımlar yaparak ölçeklerini büyütme ve artan ölçek ise yeni istihdam olanaklarını ortaya çıkarmaktadır. Artan istihdam sonucunda ise ekonomik kalkınma gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Ancak, beşeri ve fiziksel sermaye yatırımları tamamlanmadan ve yatırım ortamı yeterince geliştirilmeden, yatırımların gerçekleşmesi ve ekonomik kalkınmanın sağlanması mümkün görünmemektedir. Bu nedenle ekonomik kalkınma ile teşvik ilişkisine yeni bir bakış açısı getirilmiştir. Bu çerçevede öncelikle beşeri ve fiziksel altyapı ile yatırım ortamının oluşturulması gerekmektedir. Ardından yatırım ve işgücü maliyetlerinin düşürülmesi, ARGE faaliyetlerinin, işgücü eğitiminin, çevre koruma önlemlerinin desteklenmesi ile firmalara rekabet gücü kazandırılması gelmektedir. Daha sonra da nitelikli veya niteliksiz istihdam oluşturularak, ekonomik kalkınmanın sağlanması gelmektedir (Narin, 2012: 3).

Türkiye'de yatırım teşviklerinin bölgesel belirleyicilerinin ve gelişme etkilerinin araştırıldığı bu çalışmanın literatür bölümü, öncelikle ekonomik kalkınma ve teşvik ilişkisi üzerine dayalıdır. Bu doğrultuda ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde teşviklerin rolü üzerine yaygın derecede bir literatür bulunmaktadır. Özellikle Blomström (2002), Peters ve Fisher (2004), Thomas (2007) ve James (2009) gibi bazı

yazarlarca vurgulandığı gibi, birçok ülkenin sunduğu teşvik ve desteklemelerin ülkelerin ekonomik büyümesi ve kalkınması üzerinde olumlu ve pozitif yönde etkilerde bulunacağı açıkça ortaya koyulmuştur.

Bu bağlamda Manasan tarafından Güneydoğu Asya ülkelerini kapsayan 1988 yılındaki çalışma, yatırım teşviklerinin (özelde ise gelir vergisine dayalı vergi tatillerinin) bu ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmasındaki önemine değinmiştir. Çalışma sonucunda yatırımları teşvik etmede kullanılan mali araçlardan olan “vergi tatili” uygulamasının ele alınan ülkelerin gelirlerinin ve dolayısıyla ekonomik büyümelerinin arttırılmasında çok önemli bir etken ve gösterge olduğunu ortaya koymuştur.

Peters ve Fisher tarafından (2004) yapılan çalışmada ise ekonomik kalkınmada teşviklerin rolünü (teşviklerin çeşitli avantaj ve dezavantajlarını da katarak) Amerika ekonomisi için araştırmıştır. Çalışmaya göre ABD ekonomisindeki olumlu yöndeki gelişmenin devam edebilmesi için teşvik politikalarının devam ettirilmesi gereken önemli bir araç olduğu varsayımı üzerinde durmuşlardır. Ayrıca gerek mali, gerekse finansal teşviklerin yeni yatırımlara ve istihdama olan olumlu yöndeki etkilerini açık bir şekilde ifade ettikten sonra, bu teşviklerin ekonomiye ne gibi maliyetler yüklediğini de ortaya koymuşlardır. Sonuç olarak Amerika gibi gelişmiş düzeyde olan ülkelerin daha çok finansal nitelikteki teşvikleri sunmada başarı sağladığını, vergisel nitelikteki mali teşviklerin ise çok fazla etkin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

James tarafından (2009) yapılan çalışmada; yatırım iklimini etkileyen çeşitli unsurlar belirlenerek, bu unsurlar içerisinde önemli bir yer tutan yatırım teşviklerinin gelişmekte olan ülkeler açısından önemi vurgulanmıştır. Çalışmada özellikle yatırım teşviklerinin etkili olabilmesi için yapılmış ve yapılabilecek politikaların nasıl sonuçlar doğurduğu ve doğurması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca özellikle vergisel teşvik ve özendirme dolayısıyla yabancı sermayenin yatırım teşviklerine duyarlılığı araştırılmış ve yatırımların teşvik edilmesindeki önemini ortaya koymuştur. Yatırım teşvik uygulamalarının yararları ve bazı zararları hakkında genel bilgilendirmelerde bulunarak, özellikle batı ve merkezi Afrika ülkelerinde uygulanan yatırım teşviklerini regresyon analizine tabi tutarak ekonometrik modellemede bulunmuştur. Sonuç olarak yatırım iklimini iyileştirmeye yönelik, özellikle vergilerdeki düşümlere dayalı teşvikler

ile kurumsal yapıda meydana gelen bazı olumlu yöndeki gelişmelerin söz konusu ülkelerin ekonomik büyümelerini, dolayısıyla kalkınmalarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Karakurt tarafından 2010 yılında yapılan çalışma, gerek ülkesel boyutta, gerekse küresel boyutta vuku bulan ekonomik krizler döneminde sunulan yatırım teşviklerinin ülke ekonomisine nasıl bir katkıda bulunacağını ortaya koymaktadır. Çalışma, ortaya çıkan bir ekonomik kriz dolayısıyla çeşitli aksaklıklar yaşayan ekonomik hayatı canlandırmak ve üretim-istihdam artışları sağlamak için bazı teşvik araçlarının ve politikalarının genel ekonomi politikalarıyla uyumlu bir şekilde yürütülmesinin zorunluluğunu ve gerekliliğini savunmaktadır. Ayrıca birçok ülkenin önemli ölçüde etkilendiği küresel boyutta olan 2008 krizinden Türkiye'nin de çok önemli derecede etkilendiğini ve bu olumsuz etkiyi azaltmak için Türkiye'nin çeşitli teşvik ve özendirme politikalarını kapsayacak yeni bir teşvik politikası düzenlemesini hataya geçirmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Blomström (2002) tarafından yatırım teşviklerinin uluslararası ekonomisinin teorik düzeyde aktarıldığı çalışma; özellikle yabancı sermaye yatırım kararının alınmasında yatırım teşviklerinin ne derecede etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Özel olarak ülkelerin ekonomik büyümede, teknolojik ilerlemede ve yeni istihdam olanakları oluşturmada yabancı sermayeye önemli derecede ihtiyaç duyduklarını ve duyacaklarını ve bu ihtiyacı en güzel şekilde yürütülecek bazı yatırım teşvik uygulamaları ile çözeceklerini savunmaktadır. Ayrıca uygulanacak teşviklerle yabancı sermayenin sağlayacağı katkıları bunlarla sınırlı tutmamış, özellikle yabancı sermayenin oluşturacağı dışsal ölçek ekonomileriyle yurtiçi firmaların da önemli faydalar sağlayacağını savunmuş, böylece yurtiçi firmalara sağlanan olumlu dışsallıkların ülkelerin ekonomik büyümelerini hızlı bir şekilde ilerleteceğini de savunmuştur.

Cassidy ve Strobl (2004) tarafından yapılan çalışma, İrlanda imalat sanayinde uygulanan devlet desteklemelerinin istihdam üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. 1972-2000 arası sektörel verilere dayalı bir regresyon analizi uygulayan çalışma; özellikle sektörel seçiciliğe dayalı devlet desteklemelerinin istihdam artışında pozitif etkiler koyduğunu ortaya çıkarmışlardır. Uygulama sonucunda bilgi iletişim ve kimyasal temelli teknoloji yoğun ve yüksek katma değerli sektörlerdeki devlet desteklemelerinin

(özellikle düşük kurumlar vergisi uygulamasının) istihdam oluşturmada pozitif yönlü etkiler sunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla istihdam oranlarındaki muhtemel artışların ekonomik büyümeye ve kalkınmaya olumlu yönde etkide bulunacağını ileri sürmüşlerdir.

Bronzini ve Blasio (2005) tarafından İtalya'daki firmaların yatırım kararına etki eden faktörlerden devlet teşviklerinin önemini araştıran çalışma; İtalya'da oluşturulan 488 sayılı teşvik yasasının etkilerini ve sonuçlarını araştırmaya dayalıdır. Bu bağlamda 1996-2003 yılları arasındaki adı geçen devlet teşvikine dayalı yasadan yararlanan firmaların verilerinden yararlanarak bir panel regresyon analizinde bulunulmuştur. Sonuç olarak sağlanan teşviklerin yatırımların maliyetini düşürerek yatırım yapma sürecini hızlandığını ve ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini ortaya çıkarmışlardır. Ayrıca çalışma bulguları sonucunda İtalya'daki birçok finansal firma ve kuruluşun söz konusu teşvik ve desteklemelere dayalı süreçten olumlu yönde çok fazla etkilenmediğini de ortaya koymuştur. Yapılan çalışmalar gelişmiş, azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile genel nitelikte olan çalışma gruplarına göre sınıflandırılarak bir bütün halinde Tablo 4.1.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.1. Teşviklerin Ekonomik Kalkınmaya Etkisi Üzerine Dayalı Çalışmalar

Yazarı ve Yılı	Ülkesi ve Dönemi	Yöntemi	Sonucu
Gelişmiş Ülke veya Ülke Grupları Niteliğinde Olanlar			
Cassidy ve Strobl (2004)	İrlanda (1972-2000)	Regresyon Analizi	Devlet desteklemelerinin (özellikle düşük kurumlar vergisi uygulamasının) istihdam oluşturmada pozitif yönlü etkiler sunduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Peters ve Fisher (2004)	ABD	Betimleyici Analiz	Amerika gibi gelişmiş düzeyde olan ülkelerin daha çok finansal nitelikteki teşvikleri sunmada başarı sağladığını, vergisel nitelikteki mali teşviklerin ise çok fazla etkin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.
Bronzini ve Blasio (2005)	İtalya (1996-2003)	Regresyon Analizi	Yürütülen teşvik uygulamalarının yatırımların maliyetini düşürerek yatırım yapma sürecini hızlandırdığını ve ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini ortaya çıkarmışlardır.
Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülke veya ülke grupları niteliğinde olanlar			
Manasan (1988)	Bazı Güneydoğu Asya Ülkeleri	Betimleyici Analiz	Yatırımları teşvik etmede kullanılan mali araçlardan olan “vergi tatili” uygulamalarının ele alınan ülkelerin gelirlerinin ve dolayısıyla ekonomik büyümelerinin arttırılmasında çok önemli bir etken ve gösterge olduğunu ortaya koymuştur.
James (2009)	Bazı Batı ve Merkezi Afrika Ülkeleri	Regresyon Analizi	Yatırım iklimini iyileştirmeye yönelik, özellikle vergi düşüşlerine dayalı teşvikler ile kurumsal yapıda meydana gelen bazı olumlu gelişmelerin söz konusu ülkelerin ekonomik büyümelerini, dolayısıyla kalkınmalarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.
Genel Nitelikte Olanlar			
Blomström (2002)	Çok Ülkeli	Betimleyici Analiz	Ülkelerin ekonomik büyümede, teknolojik ilerlemede ve yeni istihdam olanakları oluşturmada yabancı sermayeye önemli derecede ihtiyaç duyduklarını ve duyacaklarını ve bu ihtiyacı en iyi bir şekilde yürütülecek bazı yatırım teşvik uygulamaları ile çözebileceklerini savunmaktadır.
Karakurt (2010)	Çok Ülkeli	Betimleyici Analiz	Ortaya çıkan ekonomik krizler dolayısıyla çeşitli sorunlar yaşayan ekonomileri canlandırmak ve üretim-istihdam artışları sağlamak için bazı teşvik araçlarının ve politikalarının genel ekonomi politikalarıyla uyumlu bir şekilde yürütülmesinin zorunluluğunu ve gerekliliğini savunmaktadır.

Ayrıca çalışmanın boyutu gereği olarak teşviklerin bölgesel kalkınma üzerindeki etkileri de araştırılmış ve Chalk (2001), Gabe ve Kraybil (2002), Porsse vd. (2007), Van Parys ve James (2010) gibi bazı yazarlar tarafından oluşturulan çalışmalar teşviklerin

bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ve kalkınmanın sağlanmasında olumlu yönde etkilerde bulunduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Bu bağlamda Schalk ve Untiedt (2000) tarafından yapılan çalışma, Almanya'nın batı bölgelerinde yatırım ve istihdam temelli olarak verilen bölgesel yatırım teşviklerinin bölgesel kalkınma üzerindeki etkisini ve etkinliğini ortaya koymaya yöneliktir. 1978-1989 arası dönemin araştırıldığı çalışmada panel veri analizi kullanılmıştır. Teşvik politikalarındaki arz ve talep yönlü unsurların belirlenmesiyle oluşturulan modele yönelik analiz sonucunda, hem yatırım hem de istihdam temelli olarak yürütülen bölgesel teşvik politikalarının başarılı olduğu yönünde sonuçlara ulaşımlardır. Ayrıca ortaya çıkan bu sonuçların bölgesel gelir yakınsamasına neden olup-olmadığının araştırılmasına yönelik politika önerisinde de bulunmuşlardır.

Gabe ve Kraybil (2002) tarafından Amerika'nın Ohio Bölgesi için 1993-1995 yıllarını kapsayan çalışma, firmaların istihdam artışlarında devlet teşvik ve desteklemelerinin etkisini araştırmaya yöneliktir. Bölgedeki 366 adet firmadan anket ve mülakata dayalı çalışmalarla veri oluşturularak sonuçlarını regresyon analizi ile çözümleyen çalışmada bağımlı değişken teşvikler iken; firma istihdam artışı, endüstrideki istihdam artışı, bölgesel işgücü verisi ve kentsel veya kırsal alanda olma gibi faktörler ise bağımsız değişkenleri oluşturmaktadır. Ortaya konan analiz sonucunda teşviklerin firmaların hedeflenen istihdam artışında pozitif yönde etkiler çıkardığını ortaya koymuş, böylece artan istihdam ile ekonomik büyümenin olumlu yönde etkileneceği belirtilmiştir.

Chalk (2001) tarafından yapılan çalışma Filipinler ekonomisinde uygulanan mali ve özellikle vergisel teşvikleri diğer ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği) ülkeleriyle kıyaslamakta ve niçin daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak hukuki altyapısı uygun, daha gerçekçi ve uygulanabilir teşvik yasalarının yatırım düzeyini arttırmada Filipinleri diğer ASEAN ülkelerinden çok daha fazla ön plana çıkardığı kanaatine varmıştır. Ayrıca uygulanan teşviklerin bölgelere göre farklılık göstermesinin de yatırım düzeyini arttırmada etkili olduğunu ve olacağını belirtmiştir.

Tung ve Cho (2001) tarafından Çin ekonomisi için regresyon analizine dayalı 1988-1994 yıllarını kapsayan çalışmada, bölgesel yatırım kararlarının alınmasında vergisel teşviklerin muhtemel rolünü araştırmışlardır. Özellikle yasal düzenlemelerle

yabancı sermayeye önemli ölçüde teşvik sağlayan Çin’de, yabancı yatırımın bölgelere dağılımındaki temel nedenler araştırılmıştır. Bu bağlamda yabancı yatırımın bölgelere dağılımında vergisel teşvikleri, altyapı yatırımlarını, işsizlik oranlarını ve ücret düzeyini bağımsız değişkenler olarak belirleyerek analiz yapmışlardır. Yapılan analiz sonuçlarına göre özellikle düşük vergi oranlarına dayalı vergisel teşviklerin ve altyapı yatırımlarının yabancı sermayeyi teşvik etmede ve ülkedeki bölgesel dağılımında çok önemli değişkenler olduğunu ortaya koymuşlardır. Diğer değişkenler olan işsizlik oranı ve ücret düzeyinin ise yatırım kararının verilmesinde önemli bir etken olmadığı sonucuna varılmıştır.

Devereux (1991) tarafından yapılan çalışmada, kurumlar vergisine dayalı teşviklerin yatırım davranışları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. 1973-1986 yılları arasında İngiltere’deki 597 firmadan temin edilen verilere yönelik olarak panel veri analizi uygulanmıştır. Sonuç olarak vergisel temelli uygulanan teşviklerin asimetrik ve süreklilik arz etmeyen bir etki oluşturduğu kanaatine dayanarak, vergisel teşviklerin yatırım kararında olumlu yönde etkiler oluşturmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Bondonio ve Greenbaum (2006) tarafından yapılan çalışmada, AB’de ülkeler ve bölgeler arasında ekonomik ve sosyal yakınsamanın sağlanmasında teşviklerin rolü araştırılmıştır. AB’de bölgelerarası ekonomik ve sosyal yakınsamanın sağlanması amacıyla oluşturulan ve 1989-2006 yıllarını kapsayan “Objective-2” programı dâhilinde verilen teşviklerin, İtalya’nın kuzey bölgelerindeki KOBİ’ler üzerinde 1995-1998 yılları arasında ortaya çıkardığı etkiler incelenmiştir. Farklardaki fark yönteminin uygulandığı çalışmada, teşviklerin bölgesel istihdam oluşturma üzerinde pozitif ve anlamlı etkiler çıkardığı sonucuna varılmışlardır. Ayrıca ortaya çıkan sonuçlardan AB tarafından uygulanan bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi amacıyla yönelik çeşitli teşvik araçlarına dayalı programların, bölgelerin ekonomik aktivitelerini hızlandırdığı ve böylece bölgesel ekonomik büyüme üzerinde başarı sağladığı sonucuna da ulaşılmıştır.

Porsse vd. (2007) tarafından yapılan çalışmada, bölgesel vergi teşviklerinin ekonomik etkileri genel denge yaklaşımı içerisinde Brezilya ekonomisi için araştırılmıştır. Çalışmada bağımlı değişkeni temsilen vergisel teşvikler kullanılmışken, bağımsız değişkenler ise kamu yatırım harcamaları, istihdam oranları ve vergi gelirlerinden oluşmaktadır. Yapılan analiz sonucunda vergisel teşvik uygulamalarının

yeni istihdam olanakları oluşturmada pozitif etkiler oluşturarak, hane halkı refahında ve ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu tespit etmişlerdir.

Van Parys ve James (2010) tarafından yapılan çalışmada ise; 1994-2006 yılları arasında Frank kullanan 12 merkezi Afrika ülkesi ekonomisinde yatırımları çekmede vergi teşviklerinin etkinliği araştırılmıştır. Panel veri analizine dayalı çalışmada yabancı sermaye yatırımlarına dayalı sabit sermaye bağımlı değişkenken; gelir vergisi oranı, GSYİH, kişi başına GSYİH, kamu harcamaları, enflasyon, nüfus, dış ticaret haddi ve vergi tatili değişkenleri ise bağımsız değişkenleri oluşturmaktadır. Analiz sonucunda ise ortak para birimi kullanan 12 merkezi Afrika ülkesinde yabancı yatırımları teşvik etmede GSYİH ve dış ticaret hadlerinin önemli ve pozitif etkili olduğu, ihracata dayalı vergi tatlileri ve enflasyon oranlarının ise pozitif fakat önemsiz düzeyde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Yapılan bu çalışmalar da gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkeler gruplandırmasına tabi tutularak bir bütün halinde Tablo 4.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.2. Teşviklerin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Dayalı Çalışmalar

Yazarı ve Yılı	Ülkesi ve Dönemi	Yöntemi	Sonucu
Gelişmiş Ülke veya Ülke Grupları Niteliğinde Olanlar			
Devereux (1991)	İngiltere (1973-1986)	Panel Veri Analizi	Vergisel temelli uygulanan teşviklerin asimetrik ve süreklilik arz etmeyen bir etki oluşturduğu kanaatine dayanarak, vergisel teşviklerin yatırım kararında olumlu yönde etkiler oluşturmadığı bulgusuna ulaşmıştır.
Schalk ve Untiedt (2000)	Almanya (1978-1989)	Panel Veri Analizi	Teşvik politikalarındaki arz ve talep yönlü unsurların belirlenmesiyle oluşturulan modele yönelik analiz sonucunda, hem yatırım hem de istihdam temelli olarak yürütülen bölgesel teşvik politikalarının başarılı olduğu yönünde sonuçlara ulaşmışlardır.
Gabe ve Kraybil (2002)	ABD (1993-1995)	Regresyon Analizi	Teşviklerin firmaların hedeflenen istihdam artışında pozitif yönde etkiler çıkardığını ortaya koymuş, böylece artan istihdam ile ekonomik büyümenin olumlu yönde etkileneceğini belirtmiştir.
Bondonio ve Greenbaum (2006)	Bazı AB Ülkeleri ve İtalya (1995-1998)	Farklardaki Fark Analizi	Çalışma sonucunda gerek AB’de gerekse İtalya’da teşviklerin bölgesel istihdam oluşturma üzerinde pozitif ve anlamlı etkiler çıkardığı sonucuna varmışlardır.
Az gelişmiş veya gelişmekte olan Ülke veya Ülke Grupları Niteliğinde Olanlar			
Chalk (2001)	Filipinler ve Bazı ASEAN Ülkeleri	Betimleyici Analiz	Sonuç olarak hukuki altyapısı uygun, daha gerçekçi ve uygulanabilir teşvik yasalarının yatırım düzeyini arttırmada Filipinleri diğer ASEAN ülkelerinden çok daha fazla ön plana çıkardığı kanaatine varmıştır.
Tung ve Cho (2001)	Çin (1988-1994)	Regresyon Analizi	Özellikle düşük vergi oranlarına dayalı vergisel teşviklerin ve altyapı yatırımlarının yabancı sermayeyi teşvik etmede ve ülkedeki bölgesel dağılımında çok önemli değişkenler olduğunu ortaya koymuşlardır.
Porsse vd. (2007)	Brezilya	Genel Denge Yaklaşımı	Vergisel teşvik uygulamalarının yeni istihdam olanakları oluşturmada pozitif etkiler oluşturarak, hane halkı refahında ve ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu tespit etmişlerdir.
Van Parys ve James (2010)	Frank Kullanan 12 Merkezi Afrika Ülkesi (1994-2006)	Panel Veri Analizi	Frank kullanan 12 merkezi Afrika ülkesinde yabancı yatırımları teşvik etmede GSYİH ve dış ticaret hadlerinin önemli ve pozitif etkili olduğu, ihracata dayalı vergi tatilleri ve enflasyon oranlarının ise pozitif fakat önemsiz düzeyde etkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Teşvik uygulamalarının bölgesel kalkınma üzerinde olumlu yöndeki etkilerini ortaya koyan birçok çalışma bulunmasına rağmen, yatırımları teşvik uygulamalarının bölgesel belirleyicilerine yönelik gerek yabancı literatürde, gerekse yerli literatürde çok fazla çalışma bulunmamaktadır.

Getzner (2007) tarafından Avusturya federal devletleri (8 federal devlet) için kullanılan bölgesel devlet yardımlarının 1980-2005 yılları arasındaki belirleyicilerine yönelik panel ve zaman serisine dayalı çalışma, üç temel grup bağımsız değişken (ekonomik, mali ve politik) ile bağımlı değişken olan bölgesel devlet yardımları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bağımsız değişkenler olan bölgesel ekonomik, politik ve mali değişkenlerden işsizlik oranı, imalat sanayi işgücü oranı, kamu borç oranı, AB üyeliği ve kişi başı GSYİH (zayıf etkili) ile devlet yardımları arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmışken, diğer değişkenler olan yerel ve genel seçim değişkenleri arasında herhangi bir ilişki saptanmamıştır. Ayrıca bölgesel dengesizlikleri azaltmaya yönelik sübvansiyon ve devlet yardımlarının, rekabetçilik yönünden daha üstün bölgelerde daha fazla etkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Park tarafından 2012 yılında yapılan seçilmiş bazı AB üyesi ülkelerde devlet tarafından verilen sübvansiyonların hangi faktörlere bağlı olarak verildiğinin belirlenmesine yönelik olan çalışma oldukça önemlidir. Sübvansiyonların belirlenmesinde arz ve talep yönlü faktörlerin olduğunu savunan çalışmanın amacı; belli endüstrilere veya girişimcilere özellikle istihdama dayalı sübvansiyonların verilmesinde bazı ülkelerin niçin daha istekli davrandığını ortaya koymaktadır. Bu amaçla 13 AB ülkesinin 1992-2004 yılları arasındaki verdiği sübvansiyonlar ve devlet yardımları analiz edilmiştir. Çalışmada sübvansiyonların belirleyicileri olarak işsizlik, ticari açıklık, DYS, GSYİH büyümesi, AB ticareti, hükümet ideolojisi, seçimler ve hükümet koalisyonu gibi değişkenler belirlenerek değişkenlerin zaman serisi ve yatay kesit analizine dayalı etkileri 1992-2004 yılları arasında test edilmeye çalışılmıştır. Sübvansiyon harcamalarının belirleyicilerin neler olduğuna yönelik yapılan analiz sonucunda işsizlik ve GSYİH büyümesi ile sübvansiyonlar arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğuna varılmıştır. Diğer taraftan ticari açıklık, yabancı sermaye yatırımları, AB ticareti ve politik faktörler olarak analize sokulan hükümet ideolojisi, seçim yılları ve koalisyon gibi değişkenler ile sübvansiyonlar arasında da herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Yavan (2012) tarafından Türkiye için yatırım teşviklerinin bölgesel dağılışının ve belirleyicilerinin ortaya koyulması bağlamında yapılan çalışma büyük bir önem taşımaktadır. Ayrıca çalışma, Türkiye’de uygulanan yatırım teşviklerin bölgesel belirleyicilerinin araştırıldığı tek çalışma olarak da literatürde ön plana çıkmaktadır.

Çalışmanın bağımlı değişkenini yatırım teşviklerine ait veriler oluşturmaktadır. Çalışmanın bağımsız değişkenlerini ise ekonomik değişken grubunu temsilen; kişi başı gelir, işsizlik ve sanayi yatırımları, küresel değişken grubunu temsilen; ticari dışa açıklık ve yabancı sermayeye açıklık, politika değişken grubunu temsilen; iktidar partisi oy oranı ve illerin milletvekili sayıları ve kurumsal değişken grubu olarak illerin KÖY kapsamında olup-olmamlarıdır. Çalışmanın bölgesel ölçeği il bazlı olarak belirlenmiş ve Türkiye'deki 81 il analize katılmıştır. Çalışmada bağımsız değişkenlere ait 2000 yılındaki veriler ile bağımlı değişkene ait 2001-2008 yılları arasındaki verilerin kümülatif değerlerinin analiz edilmesine yönelik yatay kesit analizine dayalı regresyon analizi kullanılmıştır. Ayrıca bağımlı değişken olan yatırım teşviklerinde 5 farklı değerlendirme yapılmış ve yatırım teşvik belgesi sayısı, kişi başına yatırım teşvik belgesi sayısı, teşvikli yatırım tutarı, kişi başına teşvikli yatırım tutarı ve teşvikli istihdam olarak 5 farklı model kurulmuştur. Yapılan analizler sonucunda Türkiye'de illere sunulan teşviklerin bölgesel düzeydeki dağılımına ve tahsisine etki eden değişken gruplarının ekonomik, politik, küresel ve kurumsal tüm faktörlerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özelde ise kişi başı gelir seviyesi, özel sektör sanayi yatırımları, dış ticarete açıklık, milletvekili sayıları ve iktidar partisi oy oranı ile illerin KÖY statüsünde olmalarının teşviklerin bölgesel dağılımında önemli ve pozitif yönde etkileyen değişkenler olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca işsizlik ve yabancı sermaye açıklığının yatırım teşviklerinin bölgesel belirleyicilerinde etkili olmayan değişkenler olduğunu da göstermiştir. Teşvik uygulamalarının bölgesel belirleyicilerine yönelik yapılmış bu çalışmalar Tablo 4.3.'de toplu bir şekilde verilmiştir.

Tablo 4.3. Teşvik Uygulamalarının Bölgesel Belirleyicilerine Dayalı Çalışmalar

Yazarı ve Yılı	Ülkesi ve Dönemi	Yöntemi	Sonucu
Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Niteliğinde Olanlar			
Getzner (2007)	Avusturya (1980-2005)	Panel Veri Analizi ve Zaman Serisi Analizi	Bağımsız değişkenler olan bölgesel ekonomik, politik ve mali değişkenlerden işsizlik oranı, imalat sanayi işgücü oranı, kamu borç oranı, AB üyeliği ve kişi başı GSYİH (zayıf etkili) ile devlet yardımları arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmışken, diğer değişkenler olan yerel ve genel seçim değişkenleri arasında herhangi bir ilişki saptanamamıştır.
Park (2012)	13 AB Üyesi Ülke (1992-2004)	Zaman Serisi ve Yatay Kesit Analizi	İşsizlik ve GSYİH büyümesi ile sübvansiyonlar arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu varılmışken; ticari açıklık, yabancı sermaye yatırımları, AB ticareti ve politik faktörler olarak analize sokulan hükümet ideolojisi, seçim yılları ve koalisyon gibi değişkenler ile sübvansiyonlar arasında da herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır.
Yavan (2012)	Türkiye (2000)	Yatay Kesit Analizi	Analiz sonucunda kişi başı gelir seviyesi, özel sektör sanayi yatırımları, dış ticarete açıklık, milletvekili sayıları ve iktidar partisi oy oranı ile illerin KÖY statüsünde olmalarının teşviklerin bölgesel dağılımında önemli ve pozitif yönde etkileyen değişkenler olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca işsizlik ve yabancı sermaye açıklığının yatırım teşviklerinin bölgesel belirleyicilerinde etkili olmayan değişkenler olduğunu da göstermiştir.

Diğer taraftan yatırım teşvik politika uygulamalarının çok çeşitli araçları olduğu önceki bölümlerde anlatılmıştı. Böylece yatırımları teşvik politikası araçları içerisinde geçen teşvik uygulamalarından olan yabancı sermayenin teşvikine yönelik önemli düzeyde bir literatür bulunmaktadır. Özellikle yabancı sermayenin bölgesel belirleyicilerini tahmin etmeye yönelik gelişmiş, azgelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkeye dayalı çok çeşitli ekonometrik analizlere dayalı çalışmalar yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar arasında Chen (1996), Resmini (2000), Coşkun (2001), Pelegrin (2003), Karim vd. (2004), Na ve Lightfoot (2006), Buccelato ve Santangelo (2009), Tuomi (2011), Eşiyok (2011), Lui vd. (2012) gibi çalışmalar ön plana çıkmaktadır.

Bu bağlamda Zhang (2001) tarafından panel veri analizine dayalı çalışma, 1977-1997 yılları arasında Çin'de yabancı sermayenin bölgesel dağılımını teşvik eden unsurları belirlemeye yöneliktir. Çalışmanın bağımsız değişkenleri olan GSYİH, kişi başı GSYİH, işçi maliyetleri, ticari kısıtlamalar ve gölge değişken olarak politik istikrar

ve resmi teşvikin olup-olmamasıdır. Yapılan analizde yabancı sermayeyi teşvik etmede GSYİH, kişi başına GSYİH ve ticari kısıtlamaların çok güçlü bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmışken, diğer değişkenler olan işgücü maliyetleri, ticari kısıtlamalar, politik istikrar ve teşvik uygulamalarının varlığı gibi değişkenlerin herhangi bir etkisinin olmadığı yönde bulgulara varılmıştır.

Chen (1996) tarafından 1987-1991 yıllarını kapsayan ve Çin ekonomisinde yabancı sermayenin bölgesel belirleyicilerine yönelik çalışmada şartlı logit modeli kullanılmıştır. Yabancı sermayenin bağımlı değişken olduğu çalışmada kişi başına gelir, ücretler, demiryolu uzunluğu, ARGE harcamaları ve vergi oranları bağımsız değişkenleri oluşturmaktadır. Analiz bulgularına göre; kişi başı gelir, demiryolu ağı ve vergi oranlarının yabancı sermayeyi olumlu yönde etkilediği; ücret ve ARGE harcamaları gibi değişkenlerin ise yabancı sermayenin bölgesel dağılışı üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Oman (2000) tarafından ortaya konan çalışma; devletlerce sunulan teşvik ve destekleme mekanizmalarının yabancı sermayeli firmaları hangi yönde etkileyeceği üzerine yoğunlaşmıştır. Söz konusu firmaların yer (lokasyon) seçimine etki eden faktörleri sosyal, politik ve ekonomik nedenlere göre sıralayan yazar, firmaların potansiyel olarak değerlendirdikleri yer seçimiyle başlayan yatırım kararlarını, mutlak suretle bazı devlet desteklemeleri ve teşvikler vasıtasıyla nihayete erdireceklerini savunmaktadır. Sonuç olarak firmaların yatırım yeri kararlarıyla verilen teşvikler arasında pozitif ve yakın bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Oman tarafından ortaya konulan bu sonuçlar daha sonra yapılan bazı yazarlarca da (Axaroglou, 2005; Eichfelder ve Schneider, 2012) ortaya konulmuş ve firmaların yatırım kararlarıyla çeşitli teşvik ve desteklemeler arasında pozitif yönde ilişkilere rastlanılmıştır.

Na ve Lightfoot (2006) tarafından çoklu regresyon analizinin yapıldığı çalışma, 2002 yılına ait verilerle Çinin 30 bölgesi için yabancı sermayenin belirleyicilerini bulmaya yöneliktir. Yabancı sermayenin bağımlı değişken olduğu çalışmada, GSYİH, demiryolu ağı, ücret, nitelikli beşeri sermaye ve ticari açıklık bağımsız değişkenlerdir. Analiz sonuçlarına göre GSYİH, nitelikli beşeri sermaye ve ticari açıklığın yabancı sermayenin bölgesel dağılışında son derece güçlü yönde pozitif etkiler ortaya

koyduğunu; altyapı (demiryolu ağı) ve ücret değişkenlerinin ise yine pozitif yönde fakat zayıf derecede etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Deichmann vd. (2003) tarafından Türkiye ekonomisi için 1990-1995 yıllarını kapsayan ve şartlı logit modele dayalı olan çalışma bölgesel dengesizlikleri gidermede önemli bir teşvik politikası aracı olan yabancı sermaye yatırımlarının bölgesel belirleyicilerini bulmaya yöneliktir. Bu bağlamda piyasa büyüklüğünü ifade eden kişi başı GSYİH, altyapı yatırımları (demiryolu altyapısı), banka kredileri, beşeri sermaye, kamu yatırımları, tarımsal katma değer ve denize kıyısı olup-olmama gibi faktörlerin oluşturduğu bağımsız değişkenlerin yabancı sermaye kararının bölgesel dağılışındaki muhtemel etkileri incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre kişi başı GSYİH, altyapı yatırımları, banka kredileri, denize ulaşım ve beşeri sermaye gibi bağımsız değişkenlerin bölgesel dengesizliklerle mücadelede önemli bir yeri olan yabancı sermayenin bölgesel dağılışında pozitif ve önemli derecede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bağımsız değişkenlerden tarımsal katma değer ve kamu yatırımlarının ise bölgesel dengesizlikle mücadelede önemli bir araç olan yabancı sermayenin bölgesel dağılımında etkili olmadıklarını ortaya koymuştur.

Buccllato ve Santangelo (2009) tarafından yabancı sermayenin bölgesel belirleyicilerinin Rusya ekonomisindeki toplamda 77 bölge için araştırıldığı 2000-2004 yıllarını kapsayan çalışma panel veri analizini kullanmıştır. Bağımlı değişken yabancı sermayenin bölgesel dağılımıyken; GSYİH, uzaklık indeksi (taşımacılık ve iletişim faaliyetlerine dayalı), beşeri sermaye, altyapı durumu, bölgesel GSYİH, doğal kaynak arzı, ticari açıklık ve yatırım riski bağımsız değişkenleri oluşturmaktadır. Analiz sonucunda GSYİH, beşeri sermaye ve doğal kaynak arzı ile yabancı sermaye arasında zayıf ve önemsiz bir ilişkiye rastlanmıştır. Buna karşılık yatırım riskinin önemli ve negatif yönde, bölgesel GSYİH ve uzaklık indeksinin ise pozitif yönde güçlü bir ilişkiye sahip olduğu, diğer değişkenlerin ise yabancı sermayenin dağılışında herhangi bir etkiye neden olmadığını ortaya koymuşlardır.

Hazman (2010) tarafından 1980-2007 yıllarını kapsayan Türkiye ekonomisi için yapılan çalışmada, kamu tarafından mali nitelikte sunulan teşvik ve desteklemelerin yabancı sermayenin yatırım kararı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada teşvik ve desteklemeleri temsilen yararlandırılan yatırım teşvik belgesi sayısı ve ülkeye giren

yabancı yatırım miktarı değişkenleriyle zaman serisi analizine dayalı nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre yatırım teşvik belgeleri ile yabancı sermaye miktarları arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

Dinga (2011) tarafından 2001-2007 yılları için yapılan çalışmada, yatırım teşviklerinde önemli bir uygulayıcı ülke konumunda olan Çek Cumhuriyet’inde yüksek bir düzeyde ülkeye çekilen yabancı sermayenin bölgesel dağılışında yatırım teşviklerinin rolü incelenmektedir. Regresyon analizinin kullanıldığı çalışmada bağımlı değişken yabancı sermayenin bölgesel dağılımıyken; yabancı yatırımcılara yönelik yatırım teşvik planı ve düzenlemesi, işsizlik oranı, eğitim düzeyi, ücretler, tarımsal arazi alanı, otoyol varlığı, AB ülkeleriyle ortak sınırı olma durumu da bağımsız değişkenleri ifade etmektedir. Analiz sonucunda yabancı yatırımcılar için sunulan yatırım teşviklerinin yabancı sermayenin bölgesel dağılımında çok önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca düşük işsizlik düzeyi, düşük ücret düzeyi ve yüksek eğitilmiş beşeri sermaye düzeyinin yabancı sermayenin bölgesel dağılımında önemli ve pozitif yönde etkilere sahip olduğu, diğer değişkenlerin ise herhangi bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Liu vd. (2012) tarafından 2001-2009 yıllarını kapsayan ve çoklu regresyon analizine dayalı çalışma, Çin ekonomisinde yabancı yatırımların bölgesel belirleyicileri üzerinedir. Piyasa büyüklüğünü ifade eden kişi başı GSYİH, ücret düzeyi, nitelikli beşeri sermaye, altyapı yatırımları, telekomünikasyon ağı (kablo uzunlukları), ticari açıklık ve kamu tarafından sunulan teşvik mekanizmalarının bağımsız değişken olduğu çalışmada yabancı yatırımların bölgesel dağılımı ise bağımlı değişkendir. Analiz sonuçlarına göre ülkenin kıyı ve kuzey kesimlerinde kişi başı GSYİH, beşeri sermaye ve kamu tarafından sağlanan teşviklerin yabancı sermaye yatırımlarını pozitif ve olumlu yönde, ücretlerin ise negatif yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Diğer taraftan ülkenin iç bölgelerinde ise yabancı yatırımların temel belirleyicilerinin fiziksel altyapı yatırımları ile ticari açıklığın oluşturduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yabancı sermayenin teşvikine ve bölgesel belirleyicilerine dayalı bu çalışmalar ise Tablo 4.4’de bir bütün halinde gösterilmiştir.

Tablo 4.4. Yabancı Sermayenin Teşvikine ve Bölgesel Belirleyicilerine Dayalı Çalışmalar

Yazarı ve Yılı	Ülkesi ve Dönemi	Yöntemi	Sonucu
Chen (1996)	Çin (1987-1991)	Şartlı Logit Modeli	Kişi başı gelir, demiryolu ağı ve vergi oranlarının yabancı sermayeyi olumlu yönde etkilediği; ücret ve ARGE harcamaları gibi değişkenlerin ise yabancı sermayenin bölgesel dağılımında etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Zhang (2001)	Çin (1977-1997)	Panel Veri Analizi	Yabancı sermayeyi teşvik etmede GSYİH, kişi başına GSYİH ve ticari kısıtlamaların çok güçlü bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmışken, işgücü maliyetleri, ticari kısıtlamalar, politik istikrar ve teşvik uygulamalarının varlığı gibi değişkenlerin herhangi bir etkisinin olmadığı yönde bulgulara varılmıştır.
Oman (2000)	Çok Ülkeli	Betimleyici Analiz	Yabancı firmalara yönelik yatırım yeri kararlarıyla verilen teşvikler arasında pozitif ve yakın bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur.
Deichman vd. (2003)	Türkiye (1990-1995)	Şartlı Logit Model	Kişi başı GSYİH, altyapı yatırımları, banka kredileri, denize ulaşım ve beşeri sermaye gibi bağımsız değişkenlerin bölgesel dengesizliklerle mücadelede önemli bir yeri olan yabancı sermayenin bölgesel dağılımında pozitif ve önemli derecede etkili olduğuna ulaşılmıştır.
Na ve Lightfoot (2006)	Çin (2002)	Regresyon Analizi	GSYİH, nitelikli beşeri sermaye ve ticari açıklığın yabancı sermayenin bölgesel dağılımında güçlü ve pozitif yönde etkilerde bulunduğunu; altyapı (demiryolu ağı) ve ücret değişkenlerinin ise pozitif yönde fakat zayıf derecede etkili olduğu sonucuna ulaşılmışlardır.
Bucclato ve Santangelo (2009)	Rusya (2000-2004)	Panel Veri Analizi	GSYİH, beşeri sermaye ve doğal kaynak arzı ile yabancı sermaye arasında zayıf ve önemsiz bir ilişkiye rastlanmışken; bölgesel GSYİH ve uzaklık indeksinin ise yabancı sermayenin dağılımında pozitif yönde güçlü bir etkide bulunduğunu ortaya koymuşlardır.
Hazman (2010)	Türkiye (1980-2007)	Zaman Serisine Dayalı Nedensellik Analizi	Teşvik belgesi sayısı ile ülkeye giren yabancı sermaye miktarı arasındaki analiz sonuçlarına göre yatırım teşvik belgeleri ile yabancı sermaye miktarları arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.
Dinga (2011)	Çek Cumhuriyeti (2001-2007)	Regresyon Analizi	Yabancı yatırımcılar için sağlanan yatırım teşviklerinin, düşük işsizlik düzeyinin, düşük ücret düzeyi ve yüksek eğitilmiş beşeri sermaye düzeyinin yabancı sermayenin bölgesel dağılımında önemli ve pozitif yönde etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Liu vd. (2012)	Çin (2001-2009)	Regresyon Analizi	Ülkenin kıyı ve kuzey kesimlerinde kişi başı GSYİH, beşeri sermaye ve kamu tarafından sağlanan teşviklerin yabancı sermaye yatırımlarını pozitif ve olumlu yönde, ücretlerin ise negatif yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Literatür bölümünün son kısmında çalışmanın mekânsal boyutunu oluşturan bölgeler arasında ortaya çıkabilecek muhtemel yakınsama ve ıraksama ilişkilerine

yönelik çalışmalara da yer verilecektir. Gerek ülkeler, gerekse bölgeler arasında yakınsama ve ıraksama analizlerine dayalı olarak yapılmış çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen, söz konusu analizlere kontrol değişkeni olarak teşvik ve özendirilmelere dayalı değişkenlerin direkt olarak katılmasıyla yakınsama analizlerinin yapıldığı gerek ulusal, gerekse uluslararası literatürde sadece bir çalışmaya rastlanılmıştır. Bu çalışma Martin (1998) tarafından bazı AB ülkeleri için 1989 ve 1993 yılları arası verilere dayalı olarak yapılmıştır. AB’de ülkeler arasında gelir yakınsamasının araştırılmasıyla başlayan çalışma, ortaya çıkan bulgular sonrası bir gelir yakınsaması varsa, bu yakınsamaya AB tarafından yürütülen devlet desteklemelerinin herhangi bir etkisinin olup-olmadığının ortaya konulması ekseninde yürütülmüştür. Çalışma sonucundaki bulgulara göre AB tarafından bölgesel gelişmişlik seviyelerinin azaltılması amacıyla uygulanan politikaların ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını gidermede, düşük derecede önemli olmakla birlikte, herhangi bir yakınsamaya yol açmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte düşük derecede de olsa ortaya çıkan ülkeler arası gelirlerdeki benzeşmelere AB tarafından yürütülen destekleme politikalarının olumlu yönde etkilerde bulunduğunu ve ülkelerin birbirlerine yaklaşmalarını destekleyici nitelikte olduklarını ortaya koymuştur. Diğer taraftan devlet desteklemelerinin olumlu etkilerinin politik sebepler dolayısıyla giderek azaldığını da vurgulayan çalışmaya göre, bölgesel teşviklerin bölgesel yakınsama üzerindeki önemi çok net bir şekilde tahmin edilememektedir.

4.2. ÇALIŞMANIN AMACI, ÖNEMİ VE KAPSAMI

Ekonomik büyüme olgusunun en büyük dezavantajı, kaynak yetersizliğine ve konjktürel ekonomik dalgalanmalara dayalı olarak istikrarsız bir seyir gösteren ekonomik faaliyetlerdir. Bu bağlamda ekonomik faaliyetlerin daha istikrarlı bir hal almalarını sağlamak amacıyla yönetimler tarafından yürütülen ekonomi politikalarıyla uyumlu çeşitli müdahale araçları bulunmakta ve kullanılmaktadır. Söz konusu müdahale araçları içerisinde önemli bir yeri olan teşvik politikalarına gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş birçok ülke tarafından sıklıkla başvurulmaktadır.

Teşvik politikalarının ekonomik büyüme ve kalkınma için birçok ülkede yaygın olarak kullanılan bir ekonomi politikası aracı olmasına rağmen, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine bağlı olarak farklı amaçlar ve mekanizmalar içerebilmektedir. Gelişmiş

veya gelişmekte olan ÷lkelerde teşvikler ile bölgesel öncelikler daha fazla ön plana çıkabilmekteyken, azgelişmiş ÷lkelerde ise piyasa ekonomisinin yaygınlaşmasına ve özel sektör yatırımlarının cesaretlendirilmesine yönelik teşvik uygulamaları daha çok amaçlamakta ve arzulanmaktadır.

Bu tez çalışmasının amacı; Türkiye’de farklı amaçlar için çok eski zamanlardan beri uygulanan yatırım teşvik politikalarının ne gibi değişiklikler geçirdiğini ve özellikle son dönemlerde bölgesel kalkınma için başvuru olan önemli bir enstrüman haline gelen bu uygulamaların bölgesel dağılımındaki belirleyicilerinin neler olduğunu ortaya koymaktır.

Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik politikalarının temel özelliklerinden biri olan özel sektörün yatırım yapmasının teşvikine dayalı devlet yardımları konusunda yapılmış çok çeşitli çalışmalar ve tezler bulunmaktadır. Fakat özellikle son dönemlerde daha fazla ve daha organize bir şekilde sunulan ve uygulanan bölgesel bazdaki teşvik politikalarının etkinliğinin ve belirleyicilerinin neler olduğuna yönelik çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Ayrıca yukarıda da vurgulandığı üzere bölgeler arasındaki gelir yakınsamasına göre yakınsamaya etki eden faktörlerden biri olarak araştırılan teşvik politikalarını gerek ulusal, gerekse uluslararası literatürde analiz eden çalışmalar oldukça sınırlı düzeydedir. Bu bağlamda tez çalışmasında bölgeler arasında yapılan yakınsama ve ıraksama analizlerine teşviklerin dâhil edilerek koşullu yakınsama analizinin de yapılması, çalışmanın literatüre doğrudan bir katkı sağlayacağı yönünde bir düşünce oluşturmuştur. Sonuç olarak bu çalışmanın literatürdeki boşluğu gidermesi ve özellikle yatırım teşviklerinin bölgesel belirleyicilerinin neler olduğunu ortaya çıkarması anlamında da literatüre katkısının önemli seviyede olacağı düşünülmektedir.

4.3. ÇALIşMANIN DEğİŞKENLERİ, HİPOTEZLERİ VE VERİ SETİ

Teşvik politikaları ekonomik büyümeye olumlu katkılar sunan önemli bir politika aracı olarak birçok politikacı ve ekonomist tarafından büyük bir ilgiyle kullanılmakta ve araştırılmaktadır. Özellikle ekonomiye çok büyük ve kestirilemeyen-net maliyetler yüklememesi nedeniyle politikacılar tarafından sık sık başvuru olan bir ekonomi politikası bileşeni veya tamamlayıcısıdır. Ayrıca teorik ve ampirik düzeyde birçok araştırmacı tarafından da çalışılmış ve çalışılmaya devam etmektedir. Literatürdeki çalışmalar

genellikle teşviklerin ekonomik büyümeye ve bölgesel kalkınmaya olan etkilerinin araştırıldığı düzeyde olan çalışmalardır ve bireysel ülke veya ülke gruplarını kapsamaktadırlar. Bununla birlikte az da olsa bölgesel ölçekteki teşvik politikalarının belirleyicilerini araştırmaya yönelik çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmada da teşvik uygulamalarının Türkiye’de bölgesel dağılımındaki sebepleri ve sonuçları incelenmekte ve bölgesel ölçekte hangi değişkenler dolayısıyla teşviklerin dağılımının belirlendiği ortaya koyulmaktadır.

AB’ye uyum süreciyle birlikte Türkiye’deki 7 coğrafik bölge ayırımından, bölgesel az gelişmişlikle mücadele kapsamında bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin daha kolay yapılmasına gerek duyulması nedeniyle vazgeçilmiş ve daha rasyonel ve kolay bir sınıflandırma olan İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına (İBBS) geçilmiştir. 2002 yılından sonra uygulamaya konan bu yeni sınıflandırma dolayısıyla Türkiye, farklı 3 düzey (Düzen-1: 12 Üst Bölge, Düzen-2: 26 Alt Bölge, Düzen-3: 81 İl) ile temsil edilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın boyutu gereği bölgeler arası farklılığı yansıtmak amacıyla bölgesel ölçek, 26 alt bölge olan Düzen-2 sınıflandırmasına göre belirlenmiştir.

Diğer taraftan teşvik politikalarının bölgesel belirleyicilerine yönelik bu çalışmanın değişkenlerinin atanması aşaması, daha önceden teşviklerle ilgili literatürde yapılmış ekonometrik düzeydeki çalışmaların değerlendirilmesi ışığında yapılmıştır. Daha sonraki aşamada ise ortaya konan değişkenlerin veri setine ulaşıp, ulaşılamamasına göre bir yol izlenmiş ve son olarak çalışmada kullanılacak değişkenler oluşturulmuştur.

Çalışmada kullanılan bağımlı değişken olan “Yatırım Teşvik Tutarları (TSVK)” Ekonomi Bakanlığı’ndan temin edilmiştir. Fakat hem bağımlı değişken olan teşvik tutarları, hem de aşağıda tek tek açıklanacak olan çalışmanın bağımsız değişkenlerinin birçoğu İBBS Düzen-3 sınıflandırmasında olduğu için, öncelikle bu veriler tarafımızca düzenlenmiş ve İBBS Düzen-2 sınıflandırmasına uygun hale getirilmiştir.

Çalışmanın açıklayıcı değişkenleri ise temel açıklayıcı değişken olan ve bölgesel kişi başı geliri temsilen “Vergi Gelirleri (KBGLR)” ve piyasa istihdam yapısını veren “İşsizlik Oranları (İSSLK)”dır. Diğer açıklayıcı değişkenler ise; bölgelerde yürütülen araştırma geliştirme faaliyetlerini temsilen ARGE ve Patent sayıları (ARGE), bölgelerin

kalifiye işgücü durumlarını temsilen Üniversite mezunu sayısı (BESSER), bölgelerin dış ticaret yapısını ortaya koyması açısından ihracat rakamları (IHRCT) ve ithalat rakamları (ITHLT), bölge içerisindeki kamusal yatırım ve altyapı harcaması faaliyetlerini temsilen kamu harcamaları (KAMHAR), bölgedeki finansman ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir değişken olan kullanılan kredi toplamları (KRDTOP), bölgelerin altyapı faaliyetlerinin daha organize bir şekilde yürütüldüğünü gösteren Organize Sanayi Bölge sayıları (ORGNSAN), bölgelerin güvenlik durumunu temsilen Hükümlü Sayılarını gösteren (SUCORN) ve son olarak bölgelerin siyasi koşullar dolayısıyla nasıl bir etki altında kalabileceğini temsilen Seçim Yılları kukla değişkeni olan (SECIM) değişkenleridir. Ayrıca çalışmadaki parasal değer ile ifade edilen tüm değişkenlerin enflasyonun etkisinden arındırılması amacıyla tüketici fiyatları endeksine (TÜFE) göre deflasyonu sağlanmıştır. Aynı zamanda ARGE, İşsizlik Oranları, Organize Sanayi Bölgeleri ve Seçim değişkenleri hariç olmak kaydıyla tüm değişkenler bölgelerin yıllık toplam nüfusuna (bölgelerin nüfus verisinde 2004-2007 yıllarının eksikliğini giderilmesi için interpolasyon-ara değer tahmini kullanılmıştır) bölünerek kişi başı değerler hesaplanmış ve çalışmanın analizi ortaya çıkan bu kişi başı değerler üzerinden yapılmıştır.

Yukarıda da vurgulandığı üzere çalışmanın temel açıklayıcı değişkenleri Vergi Gelirleri (KBGLR) ve İşsizlik (İSSLK)'tir. Bölgesel kişi başı gelir ülkelerin ekonomik büyüme ve gelişme seviyesinin açık bir göstergesi olduğu gibi, bölgelerin de ekonomik büyüme ve gelişme seviyesinin en önemli göstergesidir. Bu doğrultuda çalışmanın temel açıklayıcı değişkenlerden olan bölgesel kişi başı gelir Türkiye'de 2001 yılına kadar bölgesel GSYH olarak hesaplanmaktayken, 2001 yılından sonra ise bu hesaplama yapılmamaktadır. Bu sebeple bölgesel GSYH değişkenini temsilen bölgesel toplam vergi gelirleri (illere göre tahakkuk eden gelir ve kurumlar vergisi toplamı) kullanılmaktadır. Literatürde gelir değişkeni olarak bölgesel GSYH verilerinin olmaması ya da mevcut verilerin zaman açısından yeterli uzunluğa sahip olmaması gibi bazı sebepler dolayısıyla bazı tartışmalar olsa bile, vergi gelirlerine başvuran çalışmalar da mevcuttur (Ottaviano ve Pinelli: 2006; Karahasan: 2010; Ekinci: 2013 gibi). Ayrıca Cornia ve Nelson (2010) tarafından yapılan çalışmada da vergi gelirlerindeki artışın ekonomik büyümeyi temsil edebileceği yönde bulgulara rastlanılmıştır. Bu bağlamda çalışmada il bazlı vergi gelirlerinin İBBS Düzey-2 sınıflandırmasına uygun bir şekilde

tasnifi yapılarak, bölgesel geliri temsilen kullanılması sağlanmıştır. İllerin vergi gelirlerine ait verileri ise Gelir İdaresi Başkanlığı'ndan elde edilmiştir. Literatürde bölgesel gelir itibarıyla daha düşük gelire sahip bölgelerin teşvik ve desteklemelerden daha fazla bir şekilde yararlanacağı varsayılsa da, yapılan bazı çalışmalar gelir itibarıyla yüksek seviyede olan bölgelerin de gerek rekabetçiliklerini korumak, gerekse diğer başka nedenler dolayısıyla çeşitli teşvik ve desteklemelerden daha fazla yararlandıklarını ortaya koymaktadır. Esasında oluşturulan bu çalışmanın önceki bölümlerinde yürütülen teşvik uygulamalarının dağılımı konusundaki araştırmada da, Türkiye için bu varsayımın tam tersi bir olgunun sürekli bir şekilde hâkim olduğuna rastlanılmıştır. Böylece çalışmada daha yüksek gelir düzeyine (KBGLR) sahip bölgelerin teşvik mekanizmalarından daha fazla yararlandığı şeklinde bir sonuç beklenmektedir.

Hipotez 1: Gelir Düzeyinin daha yüksek olduğu bölgelerde Teşvik uygulamalarının ve harcamalarının daha fazla olacağı, dolayısıyla Gelir Düzeyi ile verilen Teşvikler arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olacağı varsayılmaktadır.

Teşvik uygulamalarının diğer bir önemli özelliği ise bölgesel istihdama olan katkılarıdır. Şöyle ki, herhangi bir bölgede yürütülen bir teşvik uygulaması varsa, bu teşvik uygulamasının istihdama katkısı çok büyük bir ihtimalle pozitif yöndedir (Getzner, 2007: 34). Bu sebeple yürütülen teşvik uygulamalarının bazı ekonomi politikalarında olduğu gibi istihdam boyutu üzerindeki etkisi düşünülerek veya salt istihdam temelli olarak uygulandığı da aşikârdır. Sonuç olarak istihdam oluşturma kapasitelerinin daha fazla olduğu, dolayısıyla işsizlik rakamlarının düştüğü bölgelerde yatırım teşvik uygulamalarının artacağı ve teşvik uygulamaları üzerinde pozitif yönde etkiler oluşturacağı varsayılmaktadır. Bölgelere yönelik İşsizlik Oranı verileri ise TUİK'ten temin edilmiştir.

Hipotez 2: İstihdam edilebilirliğin arttığı ve işsizlik oranlarının azaldığı bölgelerde Yatırım Teşvik uygulamalarının artacağı, dolayısıyla İşsizlik Oranları ile Teşvik Tutarları arasında negatif yönlü bir ilişkinin olacağı beklenmektedir.

Ülkeler içerisinde Araştırma ve Geliştirme (ARGE) faaliyetlerine en fazla önem veren ülkeler genellikle gelişmiş düzeydeki ülkelerdir. Ayrıca ARGE faaliyetlerinin hem büyümeyi olumlu yönde etkilediği hem de ekonomik büyüme olgusundan olumlu yönde etkilendiği yapılmış birçok çalışma ışığında aşikâr niteliktedir. Aynı şekilde bir bölge içerisinde yürütülen ARGE faaliyetlerinin o bölgenin ekonomik büyümesi üzerinde olumlu yönde etkiler oluşturacağı doğrultusunda beklentiler de bulunmaktadır. Böylece özellikle ARGE faaliyetlerini hedef alan teşvik uygulamaların da varlığı dolayısıyla, ARGE faaliyetlerindeki bir artışın yatırım teşvik uygulamalarına pozitif yönde katkılar sunacağı beklenmektedir. Bölgelerin ARGE faaliyetlerini yansıtan veriler ise il başına düşen Patent Tescili sayılarının Türk Patent Enstitüsünden elde edilip, bölge bazlı olarak hesaplanmasıyla oluşturulmuştur.

Hipotez 3: ARGE Faaliyetlerinin daha fazla olduğu bölgelerde Yatırım Teşvik Uygulamalarının da artacağı, dolayısıyla ARGE Faaliyetleri ile verilen Teşvikler arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olacağı varsayılmaktadır.

Beşeri sermaye ekonomik büyümenin çok önemli bir belirleyicisidir. Dolayısıyla ekonomik büyümenin varlığı kalifiyeli bir emek havuzunun olmasıyla doğru orantılıdır. Diğer taraftan firmalar yatırım yaparken, çabuk ve kolay elde edilebilecek emek gücüyle birlikte kalifiyeli emeğin yoğun olduğu yerleri tercih ederler. Bu eksenden hareketle teşvik uygulamalarının da aynı tercih dolayısıyla kalifiye emeğin yoğun olduğu bölgelerde daha fazla olacağı, böylece teşvik uygulamalarının kalifiyeli beşeri sermaye (BESSER) faktöründen pozitif yönde etkileneceği beklenmektedir. Kalifiye emek değişkeni olan üniversite mezun sayısı, bölgelerin üniversite mezunu sayılarının toplam nüfusa bölünmesiyle elde edilmiştir. Üniversite mezunu sayısına ait veriler TÜİK'ten elde edilmiştir.

Hipotez 4: Yüksek eğitilmiş Beşeri Sermayenin daha fazla olduğu bölgelerde Yatırım Teşvik Uygulamalarının da daha fazla olacağı, dolayısıyla kalifiyeli Beşeri Sermaye ile Teşvik Tutarları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin bulunacağı varsayılmaktadır.

Bölgelerin üretim kapasitelerine bağlı olarak değişkenlik gösterebilecek bir konumda olan bölgesel ihracat ve ithalat düzeyleri, bölgelerin gelişme seviyeleriyle doğru orantılıdır. Aynı şekilde firmaların üretim kapasiteleri geliştikçe, ihracat ve ithalat

düzeyle de gelişmektedir. Bu bağlamda bölgelerin ihracat ve ithalat düzeylerinin artmasıyla yatırımları teşvik uygulamalarının da artacağı beklenmektedir. Bölgelere ait ihracat ve ithalat verileri ise Ekonomi Bakanlığının veri sisteminden çekilerek derlenmiştir.

Hipotez 5: Daha fazla İhracat (İHRCT) ve İthalat (İTHLT) kapasitesinin olduğu bölgelerde Yatırım Teşvik Tutarlarının da artacağı beklenmekte, dolayısıyla İhracat ve İthalat düzeyleriyle Yatırım Teşvik politikaları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin bulunacağı varsayılmaktadır.

Kamu harcamaları; bölgesel az gelişmişliğe karşı bir çözüm aracı olarak ülkelerce kullanılan çok önemli politika araçları arasındadır. Bu paralelde çeşitli ülkelerdeki hükümetler tarafından uygulanan kamu harcamalarının ülkelerdeki gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş tüm bölgelere gelişmişlik seviyelerinin tam tersi doğrultusunda uygulanması daha rasyonel olmaktadır. Fakat günümüzde kamu harcamalarından en büyük payı yine gelişmiş bölgelerin aldığı da açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Böylece az gelişmiş bölgelerin geliştirilmesi anlamında kamu harcamalarının yoğunlaşması beklenmekte ve yürütülen bazı teşvik mekanizmalarının bir tür kamu harcaması olduğu bilinmekteyse, yapılan kamu harcamalarının (KAMHAR) yatırım teşvik politikalarını arttıracığı yönünde bir beklenti bulunmaktadır. Bölgelere ait kamu harcamaları Kalkınma Bakanlığı veri sisteminden çekilerek derlenmiştir ve bölgelerin nüfusuna bölünerek kişi başı kamu harcamaları şekline dönüştürülmüştür.

Hipotez 6: Daha fazla Kamu Harcamasının yapıldığı bölgelerde Yatırımları Teşvik Politikası uygulamalarının da artacağı düşünülmekte, dolayısıyla gerçekleştirilen Kamu Harcamaları ile Yatırım Teşvik Tutarları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olacağı varsayılmaktadır.

Bölgeler arasında gerek yatırımların finansmanına duyulan ihtiyaç, gerekse farklı finansman ihtiyaçları bankacılık faaliyetlerinin bölge içerisindeki her bir birime kadar yaygınlaşmasını sağlamıştır. Böylece yaygınlaşan kredi koşulları ile yatırım düzeyi yükselmiştir. Diğer taraftan farklı teşvik uygulamaları ile sunulan teşvik mekanizmaları arasında kredi tahsisi, sıfır veya düşük faizli kredi koşulları gibi uygulamalarla da bölgelerde kullanılan kredi tutarları arttırılmaktadır. Bu bağlamda bölgelere kullanılan kredi tutarı (KRDTOP) ile yatırım teşvikleri arasında doğru yönde bir

ilişkinin olacağı beklenmektedir. Kredi tutarlarına ait veri seti ise Türkiye Bankalar Birliği'nin veri setinin derlenmesiyle elde edilmiştir.

Hipotez 7: Daha fazla Kredi Tutarına sahip bölgelerde Teşvik Uygulamalarının da artacağı, dolayısıyla kullanılan Kredi Tutarları ile Yatırım Teşvik Tutarları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olacağı varsayılmaktadır.

Yatırımlar için çok önemli bir sorun altyapı imkânlarının erişilebilirliği ile ilgilidir. Altyapı imkânlarının varlığı bakımından elverişli olan bölgelerde yatırımlar hızlı bir şekilde artış göstermekteyken, elverişsiz bölgelerde ise aynı hızda bir ilerleme eğilimi yoktur. Böylece altyapı imkânlarının daha elverişli olduğu bölgelerde çeşitli teşvik uygulamaları daha fazla kullanılmaktayken (Cheng ve Kwan, 2000) altyapının daha elverişsiz olduğu bölgelerde ise bazı teşvik uygulamaları daha sınırlı kalmaktadır. Altyapı imkânlarını bölgelerin Organize Sanayi Bölgesine sahip olup-olmaması ile ilişkilendirildiğinde Organize Sanayi Bölgesi (OSB) bakımından zengin bölgelerde daha fazla yatırım teşvik uygulamasının olacağı beklenmektedir. Çalışmada bölgeler içerisindeki OSB verileri yığılmalı değerleri ifade etmekten, söz konusu veriler Sanayi Bakanlığının OSB Bilgi Sitesinden derlenmiştir.

Hipotez 8: Altyapı yatırımlarını temsilen Organize Sanayi Bölgelerinin daha yaygın olduğu bölgelerde Yatırımları Teşvik Uygulamalarının da artacağı, dolayısıyla Organize Sanayi Bölgeleri ile Yatırım Teşvik Tutarları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olacağı varsayılmaktadır.

Yatırımlar için bir başka önemli değişken de güvenlik faktörüdür. Yatırımcı öz kaynak veya borçlanmayla ortaya koyduğu yatırımını en kısa zamanda amorti etmek arzusundadır. Fakat yatırım yerinde ortaya çıkan herhangi bir güvensizlik, yatırımları caydırıcı bir etki ortaya çıkarmakta, böylece diğer yatırımlar da etkilenmektedir. Bu bağlamda mekansal boyutlu olarak ortaya çıkan terör, anarşi, yolsuzluk veya adi suçlar kapsamındaki olaylar dolayısıyla yatırımcılar olumsuz etkilenmekte ve bu olaylar yatırımları caydırıcı etki oluşturmaktadır. Türkiye yıllar boyunca terör ve çeşitli siyasi çalkantı hareketleri dolayısıyla bölgeler arası kalkınmışlık farklılıkları başta olmak üzere çok fazlaca sorunla karşı karşıya kalmıştır. Fakat bu olayları istatistiki olarak verilere dökmek oldukça zordur. Bunun yerine bölgelerdeki güven sorununu temsilen bölgelerde vuku bulan suç istatistiklerinden yararlanılacaktır. Suç istatistikleri

içerisinden bölgelerde ceza infaz kurumuna giren toplam hükümlü sayısının bölgelerin nüfusuna oranlanmasıyla bölgesel Suç Oranları (SUCORN) oluşturulmuştur. Sonuç olarak bölgeler için oluşturulan suç oranlarının artmasının yatırımları caydıracağı ve azaltacağı düşünülmekte, suç oranları ile yatırımları teşvik uygulamaları arasında ters bir ilişkinin olacağı beklenmektedir. Suç oranlarına ait veriler ise TÜİK'ten elde edilmiştir.

Hipotez 9: Güvenlik ortamının görece daha iyi ve Suç Oranlarının görece daha düşük olduğu bölgelerde Yatırım Teşvik uygulamalarının daha fazla olacağı düşünülmekte, dolayısıyla Suç Oranları ile Yatırım Teşvik Tutarları arasında negatif yönlü bir ilişkinin olacağı varsayılmaktadır.

Önceki bölümlerde aktarıldığı üzere teşvik uygulamalarının mevcut siyasi ve politik faktörlerden etkileneyeceği açık bir şekilde ifade edilmişti. Bu bağlamda daha çok popülist bir davranış sergileyen siyasilerin kendi memleketlerine veya seçim çevrelerine uygun düzenlemeleri yapacağı ve yaptığı da aşikârdır. Böylece siyasi ve politik kaygılar dolayısıyla özellikle seçim yıllarında teşvik uygulamalarında bir artışın olabileceği beklenmektedir. Ayrıca seçim (SEÇİM) değişkeninin, çalışmanın yıl boyutu içerisinde sadece 2007 ve 2011 yıllarında seçim yapılmış olmasından dolayı yapılacak analize kukla değişken olarak katılması uygun bulunmuştur.

Hipotez 10: Seçim değişkeninin politik ve siyasi kaygılar nedeniyle Teşvik Uygulamalarını etkileyeceği düşünülmekte, dolayısıyla Seçim Yılları ile Yatırım Teşvik Tutarları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olacağı varsayılmaktadır.

Yukarıda açıklanan çalışmanın değişkenlerinin ilişki yönüne dayalı hipotezlere ait açıklamalar özetlenecek olursa; bağımlı değişken bölgelerin Kişi Başı Yatırım Teşvik Tutarları ile temsil edilirken, bağımsız değişkenler ise bölgesel bazlı Kişi Başı Gelir, İşsizlik Oranları, ARGE Faaliyetleri, Beşeri Sermaye, İhracat, İthalat, Kamu Harcamaları, Kredi Tutarı, OSB Sayısı, Suç Oranı ve Seçim değişkenleridir. Tablo 4.5'de çalışmada kullanılan değişkenlerin kısa bir özeti verilmektedir.

Tablo 4.5. Çalışmanın Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlerine ait Genel Bilgiler

Değişkenler	Kısaltmalar	Hipotez	Veri Kaynağı
Bağımlı Değişken			
Teşvik Tutarı	TSVK		Ekonomi Bakanlığı
Bağımsız Değişkenler			
Vergi Gelirleri	KBGLR	Pozitif Yönlü (+)	Gelir İdaresi Başkanlığı
İşsizlik Oranları	İSSLK	Negatif Yönlü (-)	TÜİK
Ar&Ge Faaliyetleri	ARGE	Pozitif Yönlü (+)	Türk Patent Enstitüsü
Beşeri Sermaye	BESSER	Pozitif Yönlü (+)	TÜİK
İhracat Rakamları	İHRCT	Pozitif Yönlü (+)	Ekonomi Bakanlığı
İthalat Rakamları	İTHLT	Pozitif Yönlü (+)	Ekonomi Bakanlığı
Kamu Harcamaları	KAMHAR	Pozitif Yönlü (+)	Kalkınma Bakanlığı
Kredi Tutarı	KRDTOP	Pozitif Yönlü (+)	Türkiye Bankalar Birliği
Organize Sanayi Bölgesi Sayısı	ORGNSAN	Pozitif Yönlü (+)	Sanayi Bakanlığı
Suç Oranı	SUCORN	Negatif Yönlü (-)	TÜİK
Seçim Yılları	SECİM	Pozitif Yönlü (+)	TÜİK

4.4. ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmanın bu kısmında araştırmaya uygun olacak model ve metodolojinin ne tür bir yöntem izlemesi gerektiği üzerinde durulacaktır. Çalışmada öncelikle ekonomik büyüme modelleriyle yakın bir ilişki kurmaya yarayan “Yakınsama Analizi” yapılacak, böylece bölgeler arasında bir gelir yakınsamasının olup-olmadığı belirlendikten sonra; eğer varsa söz konusu gelir yakınsamasında teşviklerin rolü araştırılacaktır. Daha sonra ise çalışmanın diğer bir analiz yöntemi olan panel veri analizi yapılarak, belirlenen değişkenlerin yürütülen teşvik politikası uygulamalarında herhangi bir etkisinin olup olmadığı yönünde analizlerde bulunulacaktır.

4.4.1. Yakınsama Analizi

Ekonomik büyüme, tüm ülkeler için ulaşılmak istenen çok önemli bir ekonomik hedeftir. Ekonomik büyümenin ülkedeki tüm faktörleri kapsayacak şekilde ilerlemesi ve hissedilmesi durumu ise ekonomik kalkınma olarak bilinmektedir. Diğer taraftan ekonomik büyümenin kalkınma şeklinde tüm ülkelere veya bölgelere yayılması veya ülkeler veya bölgeleri birbirleriyle aynı seviyelere getirmesi durumu ise “Yakınsama” olarak adlandırılmıştır. Daha açık bir ifade ile yakınsama; ekonomik büyümenin bölgeler arası gelir adaletsizliğini ve dengesizliğini mutlak anlamda azaltması şeklinde ortaya çıkan ekonomik bir olgudur. Ayrıca ekonomik büyüme bölgelerde olumlu etkiler oluşturarak yakınsama oluşturacağı gibi, tam tersine bölgelerin gelir dengesizliğini daha

da bozucu etkiler ortaya koyabilmektedir. Böylece büyümenin bölgeler arası gelir dengesizliklerini azaltıcı veya giderici etkiler ortaya koyması durumu yakınsama (convergence) olarak ifade edilirken, bölgeler arası gelir adaletini ve dengesizliklerini artırıcı yönde olumsuz etkiler koyması durumu ise ıraksama (divergence) olarak tanımlanmaktadır.

Yakınsama analizleri, son yirmi yıllık zaman periyodu içerisinde önemli derecede bir atılım gerçekleştirerek birçok büyüme teori ve modelinde büyümenin yayılma etkilerinin araştırılması anlamında yer almaya başlamıştır. Bu süreç içerisinde yakınsama analizine yönelik çalışmaların öncüsü Barro ve Sala-i Martin'in 1991 ve 1992 yıllarındaki "Converence" ve "Convergence across States and Regions" adlı çalışmaları kabul edilmektedir.

Bu bağlamda çalışmada öncelikle bölgeler arasındaki gelir dengesizliklerinin giderilip giderilmediğini test etmek amacıyla kullanılacak yakınsama yöntemi, β yakınsama analizine dayalı yöntemdir. β yakınsaması Barro ve Sala-i Martin (1992)'nin kullanmış olduğu eşitlik yardımıyla tahmin edilecektir. Buna göre eğer göreceli olarak yoksul ülkeler veya bölgeler gelişmiş ülkeler veya bölgelerden daha hızlı büyüyorlarsa, bu süreç "Mutlak β Yakınsaması" olarak adlandırılmaktadır.

Aşağıdaki ilk eşitlik (4.1) "Mutlak-Koşulsuz Yakınsama" olarak adlandırılan ve sadece gelire bağlı değişimlerin denkleme katılmasıyla oluşturulmuş bir denklemi ifade etmektedir. İkinci denklem ise mutlak yakınsamadan farklı olarak, yakınsama analizine potansiyel olarak etki edebilecek spesifik değişkenlerin eklenmesiyle oluşturulan "Şartlı-Koşullu Yakınsama" denklemini ifade etmektedir.

$$\left(\frac{1}{T}\right) \log \left(\frac{y_{i,t_0+T}}{y_{i,t_0}}\right) = B - \log \left(\frac{1-e^{-\beta T}}{T}\right) \log(y_{i,t_0}) + \varepsilon_i \quad (4.1)$$

$$\left(\frac{1}{T}\right) \log \left(\frac{y_{i,t_0+T}}{y_{i,t_0}}\right) = \beta_0 - [\log(y_{i,t_0-T})] \left(\frac{1-e^{-\beta T}}{T}\right) + \beta_1 X_i + \varepsilon_i \quad (4.2)$$

Modelde T zaman aralığını gösterir. y_{i,t_0+T} i ülkesinde t yılındaki kişi başına geliri, y_{i,t_0} i ülkesindeki başlangıç yılındaki kişi başına geliri, ve ε_i hata terimini gösterir. β ise koşulsuz yakınsama katsayısı olup istatistiki olarak anlamlı olmak şartıyla, $\beta < 0$ olduğu durumlarda mutlak yakınsamanın varlığını gösterir. Aksine $\beta > 0$

veya $\beta=0$ olduğu hallerde mutlak yakınsamanın gerçekleşmediği sonucuna varılır. İkinci denklemdeki β_i koşullu yakınsama katsayısı iken, X_i ise kontrol değişkenleri ifade etmektedir. Koşullu analizin verildiği ikinci denklemdeki koşullu yakınsama katsayısı pozitif değer alan değişkenler yakınsamayı hızlandırmaktayken, ortaya çıkan negatif değerler ise yakınsamayı azaltarak ülkeleri veya bölgeleri birbirinden uzaklaştırmaktadır.

4.4.2. Panel Veri Analizi

Ekonomik olayların ortaya çıkardığı sonuçların daha net ve anlamsal bir biçimde olarak ortaya konması amacıyla önemli bilgiler sunan ekonometrik yöntemler, iktisadi analizlerde uzunca bir süredir kullanılmaktadırlar. Bu bağlamda “Panel Veri” olarak adlandırılan ve en genel anlamı ile verilerin hem zaman hem de kesit boyutunu ortaya koyarak, zaman boyutuna sahip yatay kesit serilerin kullanılmasına olanak tanıyan ve çeşitli analiz ve tahminler de bulunulmasına imkân veren bir yöntemdir (Frees, 2004: 1; Green, 2003: 283).

Özellikle son 30-40 yıllık zaman süreci içerisinde popülaritesini hayli arttıran panel veri analizlerinin bu kadar çok tutulmasının nedeni, panel veri analizlerinin sağladığı esneklik ve sunduğu kolaylıklarla ilgilidir. Şöyle ki; ekonometrik analizlerde önemli bir yeri olan “Zaman Serisi Analizlerinin” belirli bir zaman süresinin altında olması (serilerin zaman boyutunun kısa kalması), çalışmalarda zaman boyutuna yönelik doğru veya net tahminlerin yapılmasını kısıtlamaktadır. Diğer taraftan belirli birimler için önemli ve net bilgiler sunan “Yatay Kesit Analizlerinde”, değişkenlerin zaman içerisinde ortaya koydukları değişimler göz ardı edilmekte veya dışlanmaktadır. Oysa yukarıda da aktarıldığı gibi panel veri analizleri ise zaman serilerindeki gibi değişkenlerin zaman boyutunu ve yatay kesit analizlerindeki gibi birim boyutunu analize katarak ikili analizlere olanak tanıyan analizlerdir. Böylece panel veri analizleri, belirli bir zaman periyodu içerisinde yatay kesit gözlemlerinin birleştirilmesiyle oluşturulan bir analiz yöntemi olarak adlandırılmaktadır (Baltağhi, 2005: 6; Stock ve Watson, 2011: 12). Ayrıca panel veri analizleri daha büyük serbestlik dereceleri sağlayarak çoklu doğrusal bağlantı problemini ortadan kaldırmakta ve model tahmininde etkinliği arttırmaktadır (Hsiao, 2006: 7).

Panel veri analizlerinde üzerinde durulanan çeşitli avantajlar, kolaylıklar ve bazı dezavantajlar şu şekilde sıralanabilmektedir (Baltagi, 2005: 4-7; Hsiao, 2006: 3-7; Tarı, 2011: 476; Yerdelen Tatoğlu, 2012: 9-14):

- Panel verileri analizi, kısa zaman serilerinin veya yetersiz kesit gözlemlerinin bulunduğu durumlarda da çeşitli analizlerin yapılmasına olanak sunmaktadır.
- Gözlem sayısının yatay kesit veya zaman serilerine göre daha çok olması nedeni ile tahminlerin daha güvenilir olması ve daha fazla bilgi aktarması, böylece sadece yatay kesit ya da zaman serisi analizleri ile ulaşılamayacak etkilerin ve sonuçların elde edilebilmesini sağlar.
- Panel verilerde zaman serisi ve yatay kesit analizlerinde ortaya çıkan gözlem sayısı yetersizliği görülmez. Çünkü panel veriler hem zaman ve hem de kesit boyutunu içerdiği için gözlem sayısı artmaktadır.
- Panel verilerde gözlem sayısının artmasına bağlı olarak serbestlik derecesi de artmaktadır.
- Panel veri analizinde yatay kesit verilerinin zaman boyunca ele alınması nedeniyle birimlerdeki heterojenlik kendiliğinden göz önüne alınmakta, böylece analiz verileri heterojenliğe karşı kontrol edilmektedir.
- Panel veri analizi iki boyutlu (zaman ve kesit) veri kümelerinden meydana geldikleri için bağımsız değişkenlerin aldıkları değerler iki boyuta göre değişmektedir. Böylece değişkenler arasındaki çoklu bağlantı sorunuyla daha az karşılaşılmakta ve daha fazla etkinlik sağlanmaktadır.
- Panel veriler, ekonomi politikalarının ve ekonomik tahmin edicilerin etkinliğinin değerlendirilmesini artırmakta ve etkinlik analizlerindeki değişim dinamiklerini daha iyi ortaya koymaktadır.
- Analiz verileri için yeterli bir zaman dönemi sağlayarak, iki farklı boyut içinde analize tabi olacak verilerin oluşmasına olanak tanır.
- Kesitlerdeki birimlere özgü farklılıkları dikkate alarak, bu farklılıkların model içinde kontrol edilebilmesine ve ölçülebilmesine izin vererek analiz imkânlarını genişletmekte ve daha fazla modeller kurulmasına imkân sunmaktadır.
- Bazı ekonometrik yöntemlerdeki modele dâhil edilemeyen bağımsız değişkenler veya bazı problemler nedeniyle yanlış sonuçlarla

karşılaşılabilmektedir. Oysaki panel veri analizi modele dâhil edilemeyen değişkenlerin etkilerinin kontrol edilmesine imkân sunmaktadır.

- Özellikle anket araştırmalarına dayalı yapılan çalışmalar yoluyla verilerin sağlandığı durumlarda, ankete katılan birimlere farklı dönemlerde ulaşılamaması, cevaplamalarda bazı eksikliklerin bulunması gibi nedenlerle verilere sağlıklı bir şekilde ulaşılamamaktadır.
- Panel veri analizlerinde veri setinin geniş olması nedeniyle muhtemel ölçüm hataları veya noksanlıkları sıkça ortaya çıkabilmektedir.

Panel veri analizde zaman boyutu ile kesit boyutunu kesiştiren veri setlerinin her bir yatay kesit için eşit uzunlukta zaman serisi içermesi durumu (yani her bir birim tüm zamanlar boyunca gözleniyorsa) dengeli panel veri analizi olarak adlandırılmaktadır. Diğer taraftan bazı panel verilerin her bir yatay kesit için eşit olmayan ve farklı uzunluklarda zaman serisi içermesi durumu (yani bazı birimler için bazı zamanların olmadığı gözleniyorsa) ise dengesiz panel olarak adlandırılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 5; Wooldridge, 2002: 250). Bu bağlamda çalışmanın da veri seti dengeli panel veri özelliklerini sağlamakta ve bu sebeple analizde dengeli panel veri koşulları göz önünde tutulmaktadır.

Yukarıda genel olarak özellikleri, avantaj ve dezavantajları verilen panel verilerin N sayıda birim ve T dönemlik zaman serisi verileri kullanılarak oluşturulan genel denklemsel formu ise şu şekilde ifade edilmektedir (Baltagi, 2005: 135; Yerdelen Tatoğlu, 2012: 4).

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{kit}X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad t: 1, \dots, T \text{ ve } i: 1, \dots, N \quad (4.3)$$

Denkleme göre;

Y: Modeldeki bağımlı değişkeni,

α : Modelin sabit parametresini,

β : Modelin eğim parametrelerini,

X_k : Modeldeki bağımsız değişkeni,

ε : Modelin hata terimini,

i: Modele ait birimleri,

t: Modele ait zamanı ifade etmektedir.

Yukarıda genel denklem biçimi verilen panel verilere ait analizlerde iki temel tahmin yöntemi kullanılmaktadır. Bu tahmin yöntemleri; Sabit Etkiler modeli ile Rassal (Tesadüfi) Etkiler modelidir. Söz konusu modelleri kullanan çalışmalarda daha çok hata terimlerinin özellikleri ve katsayıların değişebilir nitelikte olması ile ilgili farklı varsayımlarda bulunarak analiz sonuçları elde edilebilmektedir.

Sabit Etkiler Modeli; panel veri analizine dayalı çalışmalarda birimler arasındaki doğal farklılıklardan veya birimler arasında zaman içinde meydana gelen farklılıklardan kaynaklanan değişmeyi modele dâhil etmenin temel yolu; mevcut değişimin regresyon modelinin katsayılarının bazılarında veya tamamında değişmeye yol açtığını varsaymaktır. Böylece modeldeki katsayıların birimlere veya birim ve zamanlara göre değişmesine yönelik varsayım sabit etkiler modelini oluşturmaktadır (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007: 37). Sabit etkiler modelinde hata terimi ile bağımsız değişkenler arasında yüksek bir ilişki (korelasyon) düzeyi bulunmaktadır. Genel olarak sabit etkiler modeli aşağıdaki eşitlikte (4.4) ifade edilmiştir.

$$Y_{it} = \bar{\beta} + \alpha_i + \beta_1 X_{1it} + \dots + \beta_k X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad t: 1, 2, \dots, T \text{ ve } i: 1, 2, \dots, N \quad (4.4)$$

Bu eşitlikteki Y_{it} : Bağımlı değişkeni,

$\bar{\beta}$: Ortalama sabit terimi,

α_i : Birimler için ortalama sabit terimden farklılığı,

X_{it} : Bağımsız değişkenleri,

ε_{it} : Hata terimini,

i: Yatay kesit birimini,

t: Zamanı ifade etmektedir.

Yukarıda denklemsel formu verilen sabit etkiler modelinin tercih edilmesinin en temel nedeni, modelin tanımlanmasında birimlerle alakalı zaman içerisinde değişmeyen bağımsız değişkenleri modele dâhil etmedeki bazı başarısızlıklar nedeniyle kukla değişkenlerin modele dâhil edilmesi gerekliliğidir. Bu modelde sabit etkilerin yatay kesitten yatay kesite değiştiği, ancak zaman içinde değişmediği varsayılabilir gibi; sabit etkilerin yatay kesitten yatay kesite değişmediği, ancak zaman içinde değişme gösterdiği varsayılabilir. Her iki durumda da tek yönlü bir model söz konusudur. Şayet sabit etkilerin hem yatay kesitler arasında hem de zaman içinde değiştiği kabul edilirse

bu durumda çift yönlü bir model karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan sabit etkiler modelinin yoğun bir şekilde kullanılmasına rağmen, çok sayıda yatay kesitin söz konusu olması (kukla değişken kullanımına bağlı olarak) serbestlik derecesi kaybına neden olmaktadır. Ayrıca bu modelin bir diğer kusuru da zaman içinde değişmeyen değişkenler için uygun olmamasıdır. Bu nedenlerden ötürü diğer bir model olan Tesadüfi (Rassal) etkiler modeli önerilmektedir (Çetin ve Ecevit, 2010: 172).

Tesadüfi Etkiler Modeli; panel veri analizine dayalı çalışmalarda birimlere dayalı sabit etkili modeller dışında kullanılan modellerden bir diğeri de Tesadüfi Etkiler Modelidir. Hata bileşenleri modeli olarak da adlandırılan modele göre; her bir birim için farklı trend değerlerinin olacağı göz önünde bulundurulmakta, böylece trend değerlerinin zaman periyodu boyunca sabit kalacağı ve bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında geçici bir yatay kesit ilişkisinin olacağı varsayılmaktadır. Ancak, bu modelin temel farklılığı birimler için geçerli olan trend değerlerinin, α gibi ortak bir trend değerinden kaynaklanması ve tesadüfi değişimi oluşturan ε_i 'nin yatay kesitler boyunca değişirken, belli bir dönem aralığında ise sabit durumda kalmasıdır. Böylece ε_i ; ortak trend terimi olan α 'dan hareketle hesaplanan tüm yatay kesit birimlerinin tesadüfi sapmalarını ölçmekte ve ortaya koymaktadır (Brooks, 2008: 498). Genel anlamda bir tesadüfi etki modeli aşağıdaki eşitlikteki (4.5) gibi ifade edilebilir.

$$\begin{aligned} Y_{it} &= \beta_0 + \beta_1 X_{1ij} + \dots + \beta_k X_{kij} + \alpha_i + \varepsilon_{it} \\ &= \beta_0 + \beta_1 X_{1ij} + \dots + \beta_k X_{kij} + w_{it} \quad [w_{it} = \alpha_{it} + \varepsilon_{it}] \end{aligned} \quad (4.5)$$

Bu modelde tüm zaman periyotları boyunca her bir açıklayıcı değişken olan X_{it} 'ler ile α_i 'lerin ilişkisiz oldukları varsayılmaktadır. Böylece söz konusu denklem (3.5); gözlenemeyen etkiyi belirten α_i ile bağımsız değişkenler arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını ortaya koyan aşağıdaki eşitlikteki (4.6) varsayım ile tesadüfi etkilere dönüşecektir (Akıncı, 2014: 206):

$$Cov(X_{ij}\alpha_i) = 0 \quad t: 1,2,\dots,T \text{ ve } j: 1,2,\dots,k \quad (4.6)$$

Sabit ve tesadüfi etkiler modellerinden hareketle genel olarak belirtmek gerekirse; ideal bir tesadüfi etkiler modeli, hem sabit etkiler modelinin varsayımlarını içerisinde bulduran hem de α_i 'nin tüm zaman dönemi boyunca modelde yer alan bağımsız değişkenlerden ayrı olduğunu ortaya koyan bir yöntemdir. Bu bağlamda α_i ile bağımlı

değişkenler arasında bir ilişkinin olduğu görülüyorsa, sabit etkiler modelinin kullanılması daha doğru olacaktır (Akıncı, 2014: 207).

Panel veri analizlerinde modelin çözümüne geçilmeden önce tıpkı zaman serisi analizlerinde olduğu gibi değişkenlerde durağanlık testinin yapıldığı birim kök testi analizleri ve yatay kesit bağımlılığının olup olmadığını test etmeye yönelik analizlerde bulunmaktadır. Ayrıca birim kök sınamalarından sonra değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup-olmadığını yansıtmak amacıyla eş-bütünleşme analizleri de yapılmaktadır. Son olarak panel veri model çözümünden önce hangi model veya modellerin uygulanacağına yönelik olarak modelin birim ve zaman etkilerini ortaya koymak amacıyla Hausman Testi sınaması yapılmaktadır. Bundan sonraki aşamada yukarıda sözü edilen adımlar takip edilecek ve anlatılacaktır.

Birim Kök Testleri; panel veri analizinde de zaman serisi analizlerindeki gibi değişkenlerin durağan olup olmadıklarının test edilmesi için birim kök testlerinin analiz edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla değişkenler arasında anlamlı ilişkilerin elde edilebilmesi için analiz edilen değişkenlere ait serilerin durağan olması gerekmektedir. Değişkenlerin zaman serilerinde trend, konjonktürel dalgalanma veya mevsimsel dalgalanmalar bulunması, ilişkilerin gerçek olmaktan ziyade “sahte regresyon” içerdiği anlamına da gelebilmektedir. Bu nedenle yapılan regresyon analizinin gerçek bir ilişkiyi mi, yoksa gerçekte olmayan yanıltıcı bir ilişkiyi mi ifade ettiği, değişkenlere ait zaman serilerinin durağan olup-olmamasıyla alakalı olduğu için serilerin durağanlığının araştırılması büyük önem arz etmektedir (Nelson ve Plosser, 1982: 140; Tarı, 2011: 374).

Bu amaçla zaman serisi analizlerinde kullanılan birim kök testleriyle aynı paralelde panel birim kök testleri bulunmaktadır. Fakat zaman serisi analizlerinden farklı olarak panel birim kök testleri Birinci Nesil (Kuşak) birim kök testleri ve İkinci Nesil birim kök testleri olarak iki gruptan oluşmaktadır. Birinci nesil birim kök testleri analiz birimleri arasında bir korelasyonun olmadığını varsaymaktayken, ikinci nesil birim kök testleri ise analiz birimlerine ait seriler arasında bir korelasyon olduğunu varsaymaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 199). Ayrıca panel veri analizlerinde bireysel ve ortak birim köklere dayalı gruplandırmalarda da bulunmak mümkündür. Birinci grupta yer alan (bireysel birim köklere dayalı) testler; Im-Pesaran ve Shin, Fisher-AD

ile Fisher-Phillips ve Perron birim kök testleri olarak adlandırılmaktayken, Levin-Lin ve Chu, Breitung ve Hadri birim kök testleri ise ikinci grupta (ortak birim köklere dayalı) yer almaktadırlar (Çetin ve Ecevit, 2010: 173).

Panel verilerde durağanlığın belirlenebilmesi amacıyla kullanılan ve birinci nesil birim kök testleri olarak adlandırılan testler; Breitung, Fisher AD, Fisher-Phillips ve Perron, Hadri, Harris ve Tzavalis, Im-Pesaran ve Shin, Levin-Lin ve Chu adıyla anılan testlerdir. İkinci nesil birim kök testleri olarak adlandırılan testler ise Bai ve Ng, Moon ve Perron, Pesaran, Philips ve Sul olarak adlandırılan testlerdir. Çalışmada serilerin durağanlıklarının sınanması için tercih edilen birim kök testleri ise;

Fisher (ADF ve PP) Birim Kök Testleri; hem ADF hem de Philips ve Perron Fisher testleri ilk başta her bir birimin birim kök testlerini yapmakta, daha sonra ise bu testlerden elde edilen p-değerleri tüm testi ortaya koymak için kullanılmaktadır. Fisher ADF testi zaman serileri için uyguladığı klasik ADF testini, Fisher PP testi ise zaman serileri için kullanılan klasik PP testlerini her birim için uygulamaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 214). Fisher testlerinin modelleri ise aşağıdaki gibidir:

$$Y_{it} = d_{it} + X_{it} \quad t: 1, \dots, T \text{ ve } i: 1, \dots, N \quad (4.7)$$

$$d_{it} = \beta_{i0} + \beta_{i1}t + \dots + \beta_{imi}t^{mi} \text{ ve } X_{it} = \alpha_i X_{it-1} + u_{it}$$

$H_0: p_i=1$ (Birim kök vardır. Durağan değildir.)

$H_1: p_i < 1$ (Birim kök yoktur. Durağandır.)

İlk kez Maddala ve Wu (1999) ile Choi (2001) tarafından kullanılan testlerin benzer özellikleri, Fisher istatistiklerini kullanarak serilerde birim kökün olup olmadığını ortaya koymak ve LLC ile IPS testlerinin var olan eksikliklerini gidermeye ve bu testleri geliştirmeye çalışmasıdır (Kaplan ve Kolyoncu, 2011: 28).

Fisher ADF ve PP Test istatistikleri ise şu şekildedir:

$$\gamma = -2 \sum_{i=1}^N \ln(p_i) \rightarrow X_{2N}^2 \text{ ve } Z = \frac{1}{2\sqrt{N}} \sum_{i=1}^N (-2 \ln(p_i) - 2) \rightarrow N(0,1) \quad (4.8)$$

Denklemlerdeki p_i yatay kesit i için birim kök testinin olasılık değeridir (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 215).

IPS Birim Kök Testleri; Im-Pesaran ve Shin tarafından geliştirilen panel birim kök testinin en önemli özelliği, verileri toplulaştırarak birim köklere bakmak yerine,

tüm birimler için zaman serilerine ayrı ayrı birim kök testi uygulamaktadır. Bu yönüyle LLC'ye göre çok daha esneklerdir. IPS istatistiği tüm bireysel ADF test istatistiklerinin bir ortalaması olarak görülmektedir. IPS testinin hipotez varsayımları ve genel modeli şu şekildedir (Yerdelen Tatoğlu, 2012: 212):

$$H_0: p_i=1 \quad (\text{Birim kök vardır. Durağan değildir.})$$

$$H_1: p_i<1 \quad (\text{Birim kök yoktur. Durağandır.})$$

$$\Delta Y_{it} = p_i Y_{i,t-1} + \sum_{L=1}^{p_i} \theta_{iL} y_{it-L} + \mu_i \gamma + u_{it} \quad t: 1,2,\dots,T \text{ ve } i: 1,2,\dots,N \quad (4.9)$$

Yukarıda aktarıldığı gibi IPS t istatistiği bireysel ADF istatistiklerinin bir ortalamasıdır ve şu şekilde ifade edilir (Baltagi ve Kao, 2000: 6):

$$\bar{t} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N t_{pi}$$

$$\text{Bireysel test istatistiklerini ifade eden } t_{pi} \Rightarrow \frac{\int_0^1 w_{iz} dw_{iz}}{\left[\int_0^1 w_{iz}^2 \right]} = t_{iT} \text{ dir.}$$

Son şekli verilen IPS test istatistiği ise şu şekildedir (Baltagi ve Kao, 2000: 6-7):

$$t_{IPS} = W_{\bar{t}} \frac{\sqrt{N} \left(\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N t_{iT} \right) - \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N E [t_{iT}/p_i = 1]}{\sqrt{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N var [t_{iT}/p_i = 1]}} \Rightarrow N(0,1)$$

LLC Birim Kök Testleri; Levin-Lin ve Chu (2002) tarafından geliştirilen yöntemde panel veri içindeki her bir birimin bireysel zaman serisi için toplulaştırılmış t istatistik değeri hesaplanır. LLC; panel verilerdeki bireysel birim kök testlerinin alternatif hipotezlere karşı sınırlı gücünün olmasını tartışmıştır. LLC birim kök sınaması, her bir yatay kesit birim için bireysel birim kök testlerine nazaran daha güçlü bir panel birim kök testi önermektedir. Oluşturulan H_0 hipotezi her bir birimin zaman serisinin birim kök içerdiğini (durağan olmadığını), alternatif hipotez olan H_1 hipotezinin ise her bir birimin zaman serisinin birim kök içermediğini (durağan olduğunu) varsaymaktadır. Bu varsayım altında LLC birim kök testi aşağıdaki eşitlikteki (4.10) gibi bir modeli dikkate almaktadır (Çetin ve Ecevit, 2010: 174):

$$\Delta Y_{it} = p Y_{i,t-1} + \sum_{L=1}^{p_i} \theta_{iL} \Delta y_{it-L} + \alpha_{mi} d_{mt} + \varepsilon_{it} \quad (4.10)$$

$$t: 1,2,\dots,T \quad i: 1,2,\dots,N \text{ ve } m: 1,2,3$$

Denklemdaki d_{mt} deterministik değişkenler vektörünü, α_{mi} ise modeldeki katsayılar vektörünü ifade etmektedir.⁸ Ayrıca LLC birim kök testi üç farklı aşamadan oluşan bir yöntemi uygulamaktadır. Yukarıda değinildiği üzere LLC birim kök testlerinde hata terimi her bir birimin bireysel zaman serileri için bağımsız dağıldığı varsayılmıştır. Ayrıca yatay kesit bağımlılığın bulunduğu durumlar LLC testi için bir sınırlandırma oluşturmakta ve bu durumda uygulanabilir bir test olamamaktadır. Söz konusu bu sınırlandırma IPS testi vasıtasıyla giderilmeye çalışılmaktadır (Barbieri, 2006: 8).

Çalışmada kullanılacak panel birim köklerin tercih ve seçimi yapılırken bu testlerin özellikle panel veri setinin birim ve zaman uzunluğuna bakışları ve dengeli veya dengesiz panel veri analizine uygunlukları dikkate alınarak yapılmıştır. Böylece çalışmanın panel veri setine uygulanan tüm (ADF-PP Fisher, LLC ve IPS) birim kök testleri, geçerli olan $N > T$ (26 alt bölge ve 2004-2012 arası dokuz yıllık bir zaman periyodu) panel şartını karşılamaktadır.

Diğer taraftan panel veri analizlerinde birim kök analizlerinin yapılabilmesi için analiz öncesinde yatay kesit bağımlılığının yapılması gerekmektedir. Yatay kesit bağımlılığının olup-olmamasına göre panel veri analizinde hangi nesil birim köklerin uygulanacağı belirlenir. Panel veri analizinde yatay kesit bağımlılığının olmadığı yönünde sonuçlara ulaşırsa, birinci nesil birim kök testleri kullanılabilir. Bununla birlikte panel veri analizlerinde yatay kesit bağımlılığının olduğu yönünde sonuçlara ulaşılması durumunda ise ikinci nesil birim kök testlerini kullanmak daha tutarlı, etkin ve güçlü tahmin sonuçları ortaya çıkarabilir (Çınar, 2011: 74).

Eş-bütünleşme İlişkisi (Uzun Dönemli İlişkinin Araştırılması); Zaman serisi analizlerinde olduğu gibi panel veri analizlerinde de modelde dikkate alınan değişkenler arasında eş-bütünleşik (uzun dönemli) bir ilişkinin olup-olmadığı araştırılmaktadır. Bu bağlamda “Eş-bütünleşme (Cointegration)” testi aynı sırada bütünleşik zaman serileri arasında uzun dönemli bir ilişki olup-olmadığının incelenmesine dayanan bir yöntemdir. Birim kök sınamalarında serilerin durağan olmaması dolayısıyla serilere uygulanan fark alma işlemi serilerin içerdiği uzun dönemli bilgilerin kaybedilmesi gibi bazı problemlere yol açabilmektedir. Eş-bütünleşme sayesinde düzey değerlerinde durağan

⁸ LLC Birim kök testi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Levin vd. (2002) ve Baltagi (2005).

olmayan, fakat aynı dereceden farkları alındığında durağan hale gelen serilerin orijinal değerleri kullanılabilir. Daha açık bir ifadeyle analiz yapılan değişkenler arasında eş-bütünleşme varsa, fark alma işlemine gerek kalmamaktadır. Eş-bütünleşmenin olduğu durumlarda, değişkenlere ait trend etkileri birbirlerini yok etmekte ve regresyon analizinde test istatistikleri geçerliliklerini korumaktadır (Alp, 2011: 26). Eş-bütünleşmenin tespit edilebilmesi için Pedroni eş-bütünleşme test istatistiğinden yararlanılacaktır.

Pedroni Eş-bütünleşme Testi; Pedroni (1997, 1999, 2000) tarafından yapılan eş-bütünleşme analizlerinde hetorejenliğe izin veren birkaç test önerisi ileri sürülmüştür (Asteriou ve Hall, 2007: 373). McCoskey ve Kao'nun yaklaşımlarından kesit varsayım trendi ve eş-bütünleşmenin olmadığı sıfır hipotezleri hususunda farklılık gösteren Pedroni testleri, Kao'ya göre daha olumlu bazı özelliklere sahiptir. Pedroni testleri birden fazla açıklayıcı değişkene (regressor) izin vermesi, eş-bütünleşme vektörünün panelin farklı kısımları boyunca çeşitlenmesi ve kesit birimleri boyunca hataların heterojenliğine izin vermesi dolayısıyla daha avantajlıdır. Paneldeki birimler içi (within) ve kesitler arası (between) etkileri kapsayabilmesi için yedi farklı eş-bütünleşme testi sunmaktadır (Gülmez ve Yardımcıoğlu, 2012: 345). Pedroni'nin sunduğu farklı yedi eş-bütünleşme test istatistikleri; panel v, panel p (panel rho), panel PP, panel ADF istatistikleri ve grup p (grup rho), grup PP, grup ADF istatistikleridir.⁹ Pedroni eş-bütünleşme testinin temel denklemi ve hipotez varsayımları ise şu şekildedir (Asteriou ve Hall, 2007: 374):

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \delta_{it} + \sum_{m=1}^M \beta_{mi} X_{mit} + \varepsilon_{it} \quad (4.11)$$

$$i: 1, \dots, N; t: 1, \dots, T; m: 1, \dots, M$$

H₀: Eş-bütünleşme yoktur.

H₁: Eş-bütünleşme vardır şeklindedir.

Burada t zamanı, i yatay kesitlerin sayısını, m ise modeldeki değişken sayısını göstermektedir.

⁹ Bu testlerle ilgili daha fazla bilgi ve testlerin denklemsel formları için Asteriou ve Hall, 2007: 374-375'e başvurulabilir.

Panel Nedensellik Testi; panel eş-bütünleşme testlerini takiben değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığını test etmek amacıyla ve test sonucunda ortaya çıkabilecek bir ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla Granger nedensellik testi uygulanmaktadır. Bu bağlamda Granger tarafından oluşturulan X ve Y gibi iki değişken arasında bir nedensellik ilişkisi aramaya yönelik olan model şu şekildedir:

$$Y_{it} = \sum_{i=1}^n \alpha_{it} Y_{it-k} + \sum_{i=1}^n \beta_{it} X_{it-k} + \varepsilon_{1it} \quad (4.12)$$

$$X_{it} = \sum_{i=1}^n \alpha_{it} X_{it-k} + \sum_{i=1}^n \beta_{it} Y_{it-k} + \varepsilon_{2it} \quad (4.13)$$

ε_{1it} ve ε_{2it} hata terimleri arasında herhangi bir korelasyon bulunmamaktadır. Böylece her iki denklemlerde değişkenlerin geçmiş değerlerine bağlı olduğu kadar, kendi geçmiş değerlerinin de birer fonksiyonudurlar (Kutlar, 2005: 234).

Hausman Testi; panel veri analizlerinde birim, zaman veya birim ve zaman farklılıklarını temsil eden katsayılara dayalı tesadüfi etkiler modelinin hata terimi bileşenlerinin modeldeki açıklayıcı değişkenlerden ilişkisiz olduğu hipotezin geçerliliği Hausman tarafından önerilen test istatistiği ile incelenebilmektedir. Hausman test istatistiği; tesadüfi (rassal) etkiler modelinin mi, sabit etkiler modelin mi geçerli olacağı konusunda karar verme sürecinde etkin rol oynamaktadır (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007: 38-39). Sabit veya tesadüfi modeli tercih etmeye yarayan Hausman test istatistiğinin hipotezleri şu şekildedir:

H_0 : Tesadüfi etkiler modeli geçerlidir.

H_1 : Sabit etkiler modeli geçerlidir.

Sonuç olarak test istatistiği ile elde edilen değer kritik değerlerden küçük olması durumunda H_0 reddedilir ve alternatif hipotez olan “sabit etkiler modeli geçerlidir” yönündeki hipotez kabul edilir.

4.5. ÇALIŞMAYA AİT UYGULAMA BULGULARI

Çalışma; 2004-2012 yılları arasında Türkiye’de yatırımları uyarma ve destekleme amacıyla uygulanan yatırım teşvik politikalarının hangi faktörler tarafından belirlendiğini bulmaya yönelik olarak yapılan panel veri analizi ile bölgesel kalkınma üzerine muhtemel etkilerinin incelenmesi dolayısıyla yakınsama analizlerini içermektedir. Bu amaçla çalışmada bağımlı değişken yatırım teşvik tutarları olarak belirlenmiştir. Teşvik politikalarının belirleyicilerini ortaya çıkarmak amacıyla ilişkili literatürden hareketle analize katılan bağımsız değişkenler ise; Kişi Başı Gelir, İşsizlik Oranları, Ar&Ge Faaliyetleri, Beşeri Sermaye, İhracat, İthalat, Kamu Harcamaları, Kredi Tutarı, OSB Sayısı, Suç Oranı ve Seçim değişkenleridir.

4.5.1. Yakınsama Analizi Bulguları

Panel veri analizine geçmeden önce çalışmanın ilk ekonometrik analizi olan yakınsama analizi yapılmıştır. Yakınsama analizinin yapılmasındaki temel faktör bölgesel dengesizlikleri gidermek amacıyla kullanılan teşvik politikalarının dengesizlikleri giderme amacına ulaşmadaki rolünü ve etkinliğini ortaya koymaktır. Yakınsama analizi öncelikle bölgeler ve iller arasında bir gelir yakınsamasının olup-olmadığını ortaya koymaya yönelik olarak eşitlik 4.1 yardımıyla ve en küçük kareler tahmin yöntemiyle bulunan mutlak β yakınsaması olarak ifade edilmektedir. Daha sonra ise bölgeler veya iller arasında gelire dayalı bir yakınsamanın bulunmasıyla analiz bir adım daha öteye götürülmekte ve eşitlik 4.2’deki koşullu yakınsama denkleminde yararlanılarak bölgeler veya iller arasında mutlak yakınsamaya yol açan değişkenlerin kontrol değişken olarak analize dâhil edilmesi ile koşullu yakınsama aşamasına geçilmektedir.

Tablo 4.6. bölgeler ve illere yönelik Mutlak β yakınsamasına ait analiz sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.6. Bölgelere ve İllere Dayalı Mutlak β Yakınsaması Tahmini Sonuçları

Bölgelere Dayalı Mutlak β Yakınsaması				
Değişken	Katsayısı	Standart Hata	t-İstatistiki	p-Değeri
X	-0.023955*	0.004948	-4.841722	0.0001
C	0.213918*	0.020474	10.44812	0.0000
R²:0.49	Düzeltilmiş R²: 0.47	F-değeri: 23.44*	Prob (F):0.000062	DW: 1.53
İllere Dayalı Mutlak β Yakınsaması				
Değişken	Katsayısı	Standart Hata	t-İstatistiki	p-Değeri
X	-0.000168	0.003187	-0.052794	0.9580
C	0.125360**	0.053628	2.337571	0.0219
R²:0.04	Düzeltilmiş R²: 0.01	F-değeri: 0.01	Prob (F):0.9580	DW: 2.14

Not: Tablodaki “*” ve “**” işaretleri değişkenlerin %1 ve %5 önem düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.6.’dan görüleceği üzere mutlak yakınsamayı ifade eden β katsayısı bölgesel düzeyli olarak -0.023955 olarak gözlemlenmiştir. Ortaya çıkan β katsayısı (-0.023955 < 0) sıfırdan küçük olduğu ve p değeri anlamlı olduğu için mutlak anlamda yakınsamanın varlığından söz edilebilir. Diğer taraftan illere dayalı mutlak yakınsamayı ifade eden β katsayısı da -0.000168 olarak bulunmuş, fakat p değeri anlamsız çıkmıştır. Böylece analizde ifade edilen Türkiye’deki 26 alt bölgenin bölgesel gelirlerinde bir yakınsamanın ortaya çıktığı, bölgesel gelirin giderek birbirine yaklaştığı (yakınsadığı) ve bölgesel dengesizliklerin giderek azaldığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Ortaya çıkan bu sonuçlar daha önceden Türkiye ekonomisi için uygulanmış Sağbaş (2002), Ersungur ve Polat (2006) ve Zeren ve Yılandı (2011) gibi yazarlar tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmekteyken, Borluk (2014) tarafından yapılan çalışma sonuçlarıyla ters düşmektedir. Diğer taraftan iller bazında ortaya çıkan sonuçlar ise Türkiye’deki 81 ilin gelirlerinde mutlak anlamda yakınsamanın ortaya çıkmadığını göstermektedir.

Ayrıca bölgesel gelir anlamında mutlak yakınsamanın ortaya çıkmış olması yakınsamaya etki eden faktörler arasında uygulanan teşvik politikalarının olup-olmadığının araştırılmasına yönelik koşullu yakınsama analizinin yapılmasını da gerekli kılmaktadır.

Koşullu beta yakınsama hipotezi ise ilgilenen ekonomilerdeki hükümet politikası, beşeri sermaye, yatırım düzeyi gibi bazı yapısal karakteristiklerin benzer olması ile negatif ilişkinin gerçekleşeceğini varsaymaktadır. Ayrıca koşullu yakınsama analizinde ekonomilerdeki teknoloji, tasarruf eğilimi, üretim biçimleri ve tercih gibi yapısal faktörler arasında bazı farklılıklar olduğu varsayılırken, mutlak yakınsamada ise bu faktörlerin aynı ve sabit olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle koşullu beta

yakınsamasını sınamak için beta yakınsamasında kullanılan modele ilave kontrol değişkenleri eklenmektedir (Zeren ve Yılandı, 2011: 145). Tablo 4.7. bölgeler ve illere yönelik koşullu yakınsama analizine ilişkin analiz sonuçlarını ortaya koymaktadır.

Tablo 4.7. Bölgelere ve İllere Dayalı Koşullu Yakınsama Tahmini Sonuçları

Bölgelere Dayalı Koşullu β Yakınsaması				
Değişken	Katsayısı	Standart Hata	t-İstatistiki	p-Değeri
X2004-2008	-0.000108	7.171700	-1.522919	0.1442
YATTES2004-2008	-0.034057*	0.009983	-3.414170	0.0024
C	0.275791*	0.035129	7.850755	0.0000
R²:0.56	Düzeltilmiş R²: 0.52	F-değeri: 14.8735*	Prob (F):0.00071	DW: 2.04
X2009-2012	-0.011636	0.009782	-1.189494	0.2464
YATTES2009-2012	1.828205	2.797905	0.652458	0.5206
C	0.143342*	0.045370	3.159374	0.0044
R²:0.06	Düzeltilmiş R²: 0.02	F-değeri: 0.7855	Prob (F):0.4677	DW: 1.60
İllere Dayalı Koşullu β Yakınsaması				
Değişken	Katsayısı	Standart Hata	t-İstatistiki	p-Değeri
X2004-2008	-0.008273	0.008017	-1.031913	0.3053
YATTES2004-2008	-0.005060	0.006793	-0.744920	0.4586
C	0.281965**	0.116175	2.427070	0.0175
R²:0.09	Düzeltilmiş R²: 0.06	F-değeri: 3.6846**	Prob (F):0.0295	DW: 2.21
X2009-2012	-0.012204***	0.006449	-1.892417	0.0621
YATTES2009-2012	0.013866**	0.006266	2.213046	0.0298
C	0.246618*	0.092308	2.671673	0.0092
R²:0.06	Düzeltilmiş R²: 0.04	F-değeri: 2.4910***	Prob (F):0.0893	DW: 2.17

Not: Tablodaki “*”, “**” ve “***” işaretleri değişkenlerin %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Koşullu yakınsama analizine ilişkin bulguların verildiği Tablo 4.7’den görüleceği üzere mutlak yakınsamaya etki edebilecek faktörlerden biri olarak varsayılan teşvik uygulamalarında çalışmanın dönemi olan 2004-2012 yılları arasında bazı yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu sebeple yeni düzenlemelerin ortaya çıkardığı değişimlerin izlenebilmesi için yatırım teşvik tutarları 2004-2008 ve 2009-2012 yıllarına göre gruplandırılmış ve analiz bu gruplandırmaya göre yapılmıştır.

Tablo 4.7’deki analiz sonuçlarına göre yatırım teşviklerinin 2004-2008 yılları arasında bölgesel düzeyde koşullu yakınsama şartını sağladığını, 2009-2012 yılları arasında ise il düzeyinde koşullu yakınsama şartını sağladığını göstermektedir.

Böylece ilk dönem olan 2004-2008 yılları arasında bölgeler düzeyinde hem mutlak hem de koşullu yakınsamanın gerçekleşmiş olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çünkü her iki durumda da yakınsama katsayısının anlamlı olduğu görülmektedir. Fakat koşullu yakınsamadaki kontrol değişken olan yatırım teşvik tutarlarının katsayısı negatif çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye’deki 26 alt bölge arasında yakınsamanın ortaya çıkmış

olması, teoride beklendiği üzere yatırım teşvik uygulamalarının kişi başı milli gelirde ortaya çıkan büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği yönündeki sonuca kontrol değişkeninin negatif katsayısı dolayısıyla ulaşılamamaktadır. Bu durum 2004-2008 dönemi arasındaki yatırım teşviklerinin, bölgeler arasında meydana gelen gelir yakınsamasında pozitif yönlü bir etki oluşturmadığını göstermektedir. Ayrıca ikinci dönem olan 2009-2012 yılları arasındaki olasılık değerlerinden koşullu yakınsamanın gerçekleşmediği, fakat yatırım teşvik tutarlarının katsayısının pozitif olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan 2009-2012 yılları arasında il bazlı olarak mutlak anlamda yakınsamanın ortaya çıkmamasına rağmen, koşullu yakınsama şartının gerçekleştiği ve kontrol değişkeni olan yatırım teşvik tutarlarının katsayısının pozitif olduğu gözlemlenmiştir. Böylece Türkiye'deki 81 il arasında koşullu yakınsamanın ortaya çıkması teoride beklendiği üzere yatırım teşvik uygulamalarının kişi başı milli gelirde ortaya çıkan büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği yönündeki sonucuyla paralellik göstermektedir. Ayrıca ilk dönem olan 2004-2008 yılları arasındaki il bazlı koşullu yakınsama sonuçlarının hem p değerinin anlamsız olması, hem de yatırım teşvik tutarlarının katsayısının negatif olmasından dolayı koşullu yakınsama şartının sağlanmadığını ortaya koymaktadır.

Bu sonuçlar 2004-2008 ile 2009-2012 yılları arasında yürütülen, 2004 ve 2009 yıllarındaki teşvik uygulamalarından 2004 yılı teşvik uygulamasının bölgesel bazda, 2009 yılı teşvik uygulamasının ise iller bazında etkin ve nispeten daha başarılı olduğunu ortaya koymaktadır. Böyle bir sonucun ortaya çıkmış olmasında 2009 yılına kadar uzunca bir dönem devam eden bölgelere dayalı teşvik uygulamalarından vazgeçilerek kısmen de olsa illere dayalı bir teşvik uygulamasının ortaya konulmak istenmesinin büyük bir rol oynadığı söylenebilir. Ayrıca bu dönem öncesinde Türkiye'de meydana gelen büyük ekonomik krizlerden dolayı önemli bir daralma yaşayan ülke ekonomisinin, uygulamaya konan ekonomi politikalarına hızlı bir şekilde yanıt vermesinin ve krizlerden çıkış yıllarının bu yıllara denk gelmesinin bir sonucu olarak da görülebilir. Aynı şekilde 2000 yılından sonra daha çok sektörel teşvikler bölge temelli olarak uygulanmaktayken, 2009 yılı yatırım teşvik uygulamasıyla bölgelerle birlikte illere has teşvik uygulamalarına daha fazla ağırlık verilmiştir. Son olarak bu dönemde yürütülen teşvik uygulamalarının 2009 yılındaki yeni teşvik düzenlemesine kadar özel sektörden gelen çeşitli talepler doğrultusunda sürekli olarak bazı revizyonlara tabi

tutulmasının da, bu dönemdeki teşvik uygulamalarının işlerliğini ve etkinliğini arttırarak daha iyi sonuçlar vermesinde etkili olduğu sonucunu çıkarabilmektedir.

Diğer taraftan 2009 yılı uygulamasıyla ilk kez İBBS Düzey-2 kapsamındaki bölgelere yönelik teşvik uygulamalarına gidilmesi, 2009 teşvik uygulamasının bölgesel bazdaki önemini ortaya koymaktadır. Fakat bu dönemin hemen öncesindeki 2008 yılı küresel çaptaki büyük resesyona dolayısıyla Türkiye’de özellikle yabancı yatırımlara dayalı yatırım düzeyinin düşmesi yönünden önemli derecede etkilenmiştir. Bu bağlamda yurtiçi yatırım düzeyinin azalması nedeniyle yatırım teşvikleri de düşüş eğilimine girmiş ve 2009 yılı düzenlemesinden arzu edilen sonuçlar alınamamıştır.

Ayrıca 2009 yılı teşvik uygulamasının illere yönelik olarak bazı uygulamalar da içermesi ve 2009-2012 yılları arasındaki il bazlı koşullu yakınsama analiz sonuçlarının olumlu çıkması, Türkiye’de bölgesel ölçüğe dayalı teşviklerden ziyade illere dayalı teşvik uygulamalarının gerekliliğini ispatlar niteliktedir. Çünkü illerin kendi güçlü yönlerine ve rekabetçi yapıdaki üstünlüklerine göre sunulacak teşvik politikalarının illerin, dolayısıyla bağlı buldukları bölgelerin kalkınmasına olumlu yönde katkıları ve dışsallıklar sunacağı aşikârdır. Nitekim 2012 yılında çıkarılan yeni teşvik düzenlemesinin tam bir şekilde olmasa da illere dayalı teşvik politikalarını da uygulamaya koyması bu sorunu bertaraf etmeye yönelik bir çabanın yansıması konumundadır.

4.5.2. Panel Veri Analizi Bulguları

Panel veri analizinin hemen başında çalışmada kullanılan değişkenlere ait tanıttıcı istatistiklerin özetlerinin verildiği Tablo 4.8. bulunmaktadır.

Tablo 4.8’deki tanımlayıcı (descriptive) istatistikler incelendiğinde, bağımlı değişken olan teşviklerin (TSVK) ortalamasının 446.2499 olduğu görülmektedir. Bu değişkene ait maksimum değer 2010 yılında 4463.018’lik değerle TR62 (Adana, Mersin) bölgesindeyken, minimum değer ise 2004 yılında 10.45625’lik değerle TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari) bölgesinde gözlemlenmektedir.

Tablo 4.8. Panel Veri Setindeki Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Maksimum	Minimum	Standart Sapma	Gözlem
Bağımlı Değişken					
TSVK	446.2499	4463.018	10.45625	471.6384	234
Bağımsız Değişkenler					
ARGE	16.67521	490.0000	0.000000	53.99926	234
BESSER	0.005742	0.053121	0.000736	0.006759	234
IHRCT	1267.746	9951.829	18.25127	1702.794	234
ISSLK	10.37479	22.00000	1.800000	3.804313	234
ITHLT	1444.233	15538.36	6.290072	2369.399	234
KAMHAR	207273.3	715605.9	40598.08	111018.7	234
KBGLR	168.7311	1543.437	8.794812	241.5652	234
KRDTOP	3095.727	21754.79	136.9769	3085.498	234
ORGNSAN	9.115385	28.00000	2.000000	5.590414	234
SECIM	0.222222	1.000000	0.000000	0.416631	234
SUCORN	0.335460	1.258824	0.025699	0.204112	234

Not: TSVK, İHRCT, İTHLT, KAMHAR, KBGLR ve KRDTOP değişkenlerinin değerleri Türk Lirası (TL) cinsinden, diğer değişkenler ise birim değer cinsinden ifade edilmiştir.

Bağımsız değişkenlerden olan ARGE'nin ortalama değeri 16.675 birimken, maksimum değeri 2012 yılında TR10 (İstanbul) bölgesindedir. Kamu harcamaları (KAMHAR) değişkeninin ortalaması 207273.3 iken, maksimum değer 2012 yılında 715605.9 değer ile TR51 (Ankara) bölgesinde, minimum değer ise 40598.08 değer ile 2004 yılında TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgesinde gözlemlenmektedir. Organize sanayi (ORGNSAN) bölgelerine ait tanıtıcı istatistiklere bakılacak olursa, en fazla OSB'ye sahip bölge 2010 yılı ve sonrasında 28 adet OSB ile TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) bölgesi iken, en az OSB'ye sahip bölge ise 2 adet OSB ile 2004 yılında TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) bölgesidir. Diğer bir değişken olan SUCORN'un ortalaması 0.335460 iken, maksimum olarak 1.258824 ile 2004 yılında yine TRC3 bölgesinde ve minimum olaraksa 0.025699 birim ile 2011 yılında TR41(Bursa, Eskişehir, Bilecik) bölgesindedir.

Tablo 4.9 ise analizdeki değişkenlere ait korelasyon matrislerini göstermektedir. Korelasyon matrisi değişkenlerin genel özelliklerini yansıtmaları açısından önemlidir. Çünkü bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki genel ilişki düzeyi korelasyon matrisinde izlenebilmektedir. Değişkenlere ait korelasyon katsayıları -1 ile +1 arasında değişen değerlere sahiptir ve iki değişken arasındaki ilişkinin derecesini ve gücünü göstermektedir. Bu bağlamda katsayı değerleri içinde;

+1; değişkenler arasında tam ve kuvvetli bir etkileşimin varlığını,

-1; değişkenler arasında ters yönlü tam bir etkileşimin varlığını,

0; değişkenler arasında bir etkileşimin olmadığını temsil etmektedir (Howitt ve Cramer, 2011: 68).

Tablo 4.9. Panel Veri Setindeki Değişkenlere Ait Korelasyon Matrisi

	TSVK	ARGE	BESER	IHRCT	ISSLK	ITHLT	KMHR	KBGLR	KRDTP	ORGSN	SECIM	SUCOR
TSVK	1	0.292	0.200	0.306	0.002	0.224	0.162	0.300	0.346	0.269	0.077	-0.197
ARGE	0.292	1	0.105	0.718	0.0841	0.850	0.076	0.532	0.764	0.118	0.055	-0.104
BESER	0.200	0.105	1	0.364	-0.163	0.196	0.053	0.141	0.159	0.502	0.018	-0.449
IHRCT	0.306	0.718	0.364	1	0.162	0.901	0.042	0.487	0.661	0.531	0.057	-0.160
ISSLK	0.002	0.0841	-0.163	0.162	1	0.159	-0.188	0.113	0.018	-0.128	-0.090	0.201
ITHLT	0.224	0.850	0.196	0.901	0.159	1	0.015	0.566	0.740	0.288	0.072	-0.106
KMHR	0.162	0.0768	0.053	0.042	-0.188	0.015	1	0.180	0.300	-0.027	0.116	-0.446
KBGLR	0.300	0.532	0.141	0.487	0.113	0.566	0.180	1	0.728	0.185	0.060	-0.203
KRDTP	0.346	0.764	0.159	0.661	0.018	0.740	0.300	0.728	1	0.209	0.136	-0.246
ORGSN	0.269	0.118	0.502	0.531	-0.128	0.288	-0.027	0.185	0.209	1	0.027	-0.339
SECIM	0.077	0.055	0.018	0.057	-0.090	0.072	0.116	0.060	0.136	0.027	1	-0.117
SUCOR	-0.197	-0.104	-0.449	-0.160	0.201	-0.106	-0.446	-0.203	-0.246	-0.339	-0.117	1

Tablo 4.9'dan görüleceği üzere suç oranı değişkeninin negatif olduğu ve işsizlik değişkeninin ise sıfıra çok yakın bir değer aldığı tespit edilmiştir. Bu durumda teşvikler ile suç oranları arasında ters yönde bir korelasyon ilişkisinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu sonuç yukarıda değişkenler kısmında aktarılan muhtemel beklenen ilişkilerle doğru orantılıdır. Fakat söz konusu negatif yöndeki ilişki katsayılar bakımından oldukça (SUCORN: -0.197) zayıf kalmaktadır. Diğer taraftan geriye kalan tüm değişkenler ise pozitif yönde bir korelasyon ilişkisine sahiptirler. Fakat özellikle KAMHAR ve SECİM değişkenlerinin ilişki katsayıları düşük düzeydedir. KRDTOP, İHRCT, KBGLR, ARGE, BESSER, İTHLT ve ORGNSAN değişkenlerinin ise ilişki düzeyi nispeten zayıf olmakla birlikte olumlu sayılabilecek bir düzeydedir.

Tanımlayıcı istatistiklerin ve korelasyon matrislerinin sunulduğu tabloların ardından panel veri analizlerinde değişkenlerin durağan olup-olmadıklarının araştırıldığı birim kök testlerinin yapılması gerekmekte ve panel veri analizi birim kök analizleri ile başlamaktadır. Fakat yukarıda metodoloji kısmında da anlatıldığı üzere birim kök testlerinden önce panel veri analizinde kullanılacak değişkenlerin yatay kesit

bağımlılıklarının araştırılması gerekmektedir. Yatay kesit bağımlılığın araştırılması ile analizin değişkenlerinin mevcut dönem değerleri ile geçmiş dönem değerleri arasında herhangi bir ilişkinin olup-olmaması durumu araştırılmaktadır. Yani değişkenlerin geçmiş değerleri ile mevcut değerleri arasındaki ilişki düzeyi ölçülür. Yatay kesit analizinin yapılması sonucuna göre, değişkenlerde yatay kesit bağımlılığın bulunmasıyla ikinci nesil birim kök testleri uygulanacak; aksine yatay kesit bağımlılığın bulunmaması durumunda ise birinci nesil birim kök testleri kullanılacaktır. Tablo 4.10. değişkenlerin yatay kesit bağımlılık testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.10. Değişkenlere İlişkin Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Test	Breusch-Pagan <i>LM</i>		Pearson <i>LM</i>		Pearson <i>CD</i>		Friedman <i>LM</i>		Frees <i>Q</i>	
	İst.	Olas.	İst.	Olas.	İst.	Olas.	İst.	Olas.	İst.	Olas.
TSVK-ARGE	664.315	0.448	12.289	0.797	16.820	0.701	110.543*	0.000	6.402	0.133
TSVK-BESSER	641.639	0.372	11.399	0.626	17.665	0.709	111.764*	0.000	6.089	0.127
TSVK-İHRCT	620.248	0.275	10.560	0.675	16.042	0.902	98.502	0.103	5.113*	0.018
TSVK-İSSLK	681.019	0.692	12.944	0.881	18.778	0.576	121.343*	0.000	6.963	0.142
TSVK-İTHLT	660.308	0.473	12.132	0.681	16.678	0.899	103.815	0.126	6.033*	0.083
TSVK-KAMHAR	599.415*	0.041	9.743	0.836	12.327	0.720	86.523	0.259	3.395*	0.001
TSVK-KBGLR	649.255	0.400	11.698	0.605	17.087	0.612	111.261*	0.000	5.897*	0.026
TSVK-KRDTOP	582.583*	0.033	6.040	0.704	8.889	0.815	56.605	0.442	3.199*	0.001
TSVK-ORGSAN	657.325	0.567	12.015	0.734	18.093	0.937	111.159*	0.000	5.586*	0.022
TSVK-SECİM	671.028	0.711	12.552	0.800	18.131	0.747	123.753*	0.095	7.573	0.671
TSVK-SUCORN	505.012*	0.000	9.083	0.820	13.778	0.684	109.312	0.179	5.489*	0.020
Tüm Değişkenler Dâhil	398.412*	0.000	1.859582	0.1472	4.58231	0.725	30.68718	0.1081	0.65484*	0.0000
Asimptotik Kritik Değerler: %1: 0.581 %5: 0.382 %10: 0.282										

Not: Asimptotik kritik değerler yalnızca Frees *Q* İstatistiği için geçerlidir. “*” işareti ise ilgili istatistik değerinin %1 önem düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.10'dan görüleceği üzere yatay kesit bağımlılık, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birlikteliğiyle sınanmıştır. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin ikili

birlikteliğine dayalı yatay kesit bağımlılık analizinin yapılması, değişkenlerin tek tek yatay kesit bağımlılığına bakılmasına göre analiz güvenilirliğini arttırmaktadır.

Tablo 4.10'daki analiz sonuçlarına göre sınaması yapılan birçok testte bağımlı değişken ile bağımsız değişkenlerde yatay kesit bağımlılığına dayalı ilişkilerin olmadığı yönde sonuçlara ulaşılmıştır. Böylece ortaya çıkan sonuçlar “yatay kesit bağımlılığın olmadığı durumlarda panel birim kök sınamalarında birinci nesil birim kök testlerinin uygulanması gereklidir” varsayımını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda panel birim kök testlerinde birinci nesil birim kökler uygulanacaktır. Birinci nesil birik kök varsayımı altında Tablo 4.11. panel birim kök analizinde kullanılan testleri ve bu testlerin sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.11. Panel Birim Kök Test Sonuçları

	Değişken Adı	Seviye Değeri	Fark Değeri	Kesit ve Gözlem Sayısı		Seviye Değeri	Fark Değeri	Kesit ve Gözlem Sayısı
ADF – Fisher X^2 İstatistiği	TSVK	66.664***	93.612*	26-182	LLC t İstatistiği	-4.581*	-12.652*	26-182
	ARGE	61.053	85.201*	25-175		-0.092	-9.506*	24-168
	BESSER	56.749	112.782*	26-182		-7.481*	-15.794*	26-182
	IHRCT	77.904**	90.419*	26-182		-9.320*	-13.867*	26-182
	ISSLK	66.847***	61.892**	26-182		-16.457*	-9.656*	26-182
	ITHLT	79.845*	71.470**	26-182		-10.246*	-11.223*	26-182
	KAMHAR	49.471	89.442*	26-182		-5.646*	-11.917*	26-182
	KBGLR	72.745**	79.982*	26-182		-9.753*	-13.648*	26-182
	KRDTOP	9.700	48.662***	26-182		0.191	-9.467*	26-182
	ORGSAN	40.940	63.340**	21-147		-6.697*	-12.344*	20-140
	SECIM	103.165*	105.635*	26-182		-15.714*	-10.171*	26-182
	SUCORN	235.284*	82.989*	26-182		-45.131*	-14.593*	26-182
PP – Fisher X^2 İstatistiği	TSVK	90.292*	162.009*	26-182	IPS W İstatistiği	0.223	-1.421***	26-182
	ARGE	78.013*	159.861*	25-175		0.300	-1.175***	25-175
	BESSER	45.425	211.593*	26-182		0.146	-2.207**	26-182
	IHRCT	105.412*	164.284*	26-182		-0.559	-1.322***	26-182
	ISSLK	47.663	94.573*	26-182		-0.583	-1.190***	26-182
	ITHLT	69.383**	123.119*	26-182		-1.092	-2.760***	26-182
	KAMHAR	75.719**	168.922*	26-182		0.622	-1.254***	26-182
	KBGLR	59.493	119.454*	26-182		-0.546	-1.159**	26-182
	KRDTOP	0.342	81.681*	26-182		2.850	0.158***	26-182
	ORGSAN	79.975*	85.135*	20-140		-2.129**	-3.366*	20-140
	SECIM	237.147*	232.320*	26-182		-2.101**	-1.905**	26-182
	SUCORN	147.606*	174.806*	26-182		-8.231*	-1.191***	26-182

Not: Fisher testleri için istatistik değerleri asimptotik X^2 dağılımı, diğer testler içinse asimptotik normallik varsayımı dikkate alınarak hesaplanmıştır. Tabloda yer alan *, ** ve *** işaretleri ilgili değişkenin sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde durağan olduğunu ifade etmektedir. İstatistik değerleri hesaplanırken uygun gecikme uzunluğu seçiminde SIC kriterinden yararlanılmıştır. Ayrıca, istatistik değerlerinin elde edilmesi sırasında LLC ve PP-Fisher testleri için Barlett Kerneli göz önünde bulundurularak Newey-West Bandwith seçimi dikkate alınmıştır.

Tüm değişkenlere ait panel birim kök test sonuçlarının verildiği Tablo 4.11'den görüleceği üzere ADF ve PP Fisher birim kök testleri ile LLC ve IPS birim kök testleri yapılmıştır. Tablo 4.11'deki test sonuçlarına göre tüm (ADF ve PP Fisher, LLC ve IPS) test istatistiklerinde analiz edilen tüm değişkenlerin seviye düzeyinde durağan olmadığı görülmektedir. Değişkenlere ait serilerin durağan olmadan analize tabi tutulmasının çıkaracağı muhtemel sahte regresyon sorununun giderilmesi amacıyla serilerin farklarının alınması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Böylece seviye düzeyinde durağan çıkmayan serilerin farkı alındığında, birinci fark düzeyinde tüm test istatistiklerindeki tüm değişkenlerin durağan olduğu görülmektedir. Bununla birlikte PP Fisher ve LLC test istatistiğinde birinci fark düzeyindeki tüm değişkenlerin yüzde bir anlamlılık düzeyinde durağan olduğu da görülebilmektedir.

Diğer taraftan birim kök sınaması esnasında değişkenlere ait serilerin durağan çıkmaması nedeniyle serilerin farkının alınması bazı olası sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların en önemlisi serilerde ortaya çıkabilen kısa dönemli şokların etkilerinin kalkmış olma tehlikesidir. Söz konusu tehlikelerin ve olumsuzlukların giderilmesi için panel veri analizindeki değişkenlere eş-bütünleşme analizi uygulanmaktadır. Bu bağlamda eş-bütünleşme analizi, aynı sırada bütünleşik zaman serileri arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup-olmadığını ortaya koymaya yarayan bir yöntemdir (Işık vd., 2004: 332). Böylece analize sokulan değişkenlerin seviye düzeyinde durağan çıkmaması ve dolayısıyla serilerin birinci farkının alınarak düzey değerlerinde durağan çıkmalarından kaynaklı olarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin tespit edilebilmesi amacıyla Pedroni eş-bütünleşme testi uygulanacaktır. Değişkenler arasındaki eş-bütünleşme ilişkisini ortaya koyan Pedroni eş-bütünleşme testine ilişkin analiz bulguları Tablo 4.12'de gösterilmektedir.

Tablo 4.12. İkili İlişkileri Yansıtan Pedroni Panel Eş-bütünleşme Testi Sonuçları

GRUP İÇİ YAKLAŞIM	Panel ν İstatistiği		Panel ρ İstatistiği		Panel PP İstatistiği		Panel ADF İstatistiği	
	İstat.	Olas.	İstat.	Olas.	İstat.	Olas.	İstat.	Olas.
Δ TSVK- Δ ARGE	-5.682	1.000	1.065	0.856	-24.398*	0.000	-11.062*	0.000
Δ TSVK- Δ BESSER	-4.423	1.000	1.604	0.945	-10.432*	0.000	-6.702*	0.000
Δ TSVK- Δ İHRCT	1.803*	0.035	0.517	0.697	-18.980*	0.000	-10.727*	0.000
Δ TSVK- Δ İSSLK	-6.206	1.000	0.244	0.595	-27.613*	0.000	-13.400*	0.000
Δ TSVK- Δ İTHLT	-6.167	1.000	0.048	0.519	-26.618*	0.000	-14.029*	0.000
Δ TSVK- Δ KAMHAR	-6.003	1.000	0.571	0.716	-30.024*	0.000	-12.923*	0.000
Δ TSVK- Δ KBGLR	-5.408	1.000	-0.068	0.472	-23.925*	0.000	-13.613*	0.000
Δ TSVK- Δ KRDTOP	-4.965	1.000	0.122	0.548	-23.426*	0.000	-13.776*	0.000
Δ TSVK- Δ ORGSAN	-4.115	1.000	-0.848**	0.098	-25.413*	0.000	-15.256*	0.000
Δ TSVK- Δ SECİM	-6.568	1.000	1.572	0.940	-20.782*	0.000	-9.225*	0.000
Δ TSVK- Δ SUCORN	-5.773	1.000	0.292	0.615	-28.037*	0.000	-13.363*	0.000
GRUPLARARASI YAKLAŞIM	Grup ρ İstatistiği		Grup PP İstatistiği		Grup ADF İstatistiği			
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık		
Δ TSVK- Δ ARGE	3.639	0.999	-20.177*	0.000	-7.441*	0.000		
Δ TSVK- Δ BESSER	4.108	1.000	-16.808*	0.000	-5.910*	0.000		
Δ TSVK- Δ İHRCT	3.159	0.992	-19.622*	0.000	-7.634*	0.000		
Δ TSVK- Δ İSSLK	2.863	0.997	-21.736*	0.000	-9.003*	0.000		
Δ TSVK- Δ İTHLT	2.913	0.998	-21.135*	0.000	-9.677*	0.000		
Δ TSVK- Δ KAMHAR	3.785	0.999	-16.255*	0.000	-5.862*	0.000		
Δ TSVK- Δ KBGLR	2.873	0.998	-20.201*	0.000	-10.451*	0.000		
Δ TSVK- Δ KRDTOP	3.182	0.993	-16.445*	0.000	-8.179*	0.000		
Δ TSVK- Δ ORGSAN	2.493	0.993	-21.533*	0.000	-10.485*	0.000		
Δ TSVK- Δ SECİM	3.595	0.999	-18.389*	0.000	-6.325*	0.000		
Δ TSVK- Δ SUCORN	3.122	0.991	-22.694*	0.000	-9.029*	0.000		

Not: Tabloda bulunan “ Δ ” işareti, ilgili değişkene ait fark operatörünü temsil etmektedir. Tabloda yer alan * ve ** işareti, ilgili test istatistiğinin sırasıyla %1 ve %5 önem düzeyinde istatistiki bakımdan anlamlı olduğunu yansıtmaktadır. İstatistik değerleri hesaplanırken uygun gecikme uzunluğu seçiminde SIC kriterinden yararlanılmıştır. Ayrıca, istatistik değerlerinin elde edilişi sırasında Barlett Kerneli göz önünde bulundurularak Newey-West Bandwith seçimi dikkate alınmıştır.

Pedroni eş-bütünleşme test sonuçlarına dayalı uzun dönemli ilişkilerin yansıtıldığı Tablo 4.12’den görüleceği üzere; panel PP ve panel ADF ile grup PP ve grup ADF test istatistiğindeki tüm değişkenlerin eşbütünleşik olduğu yüzde bir anlamlılık düzeyinde kabul edilmektedir. Analizde kullanılan veri setindeki bölgelere ait zaman kesiti serilerinin toplam 9 yıllık bir dönemi kapsamı nedeniyle grup istatistiğine dayalı olan

grup ADF istatistiği diğer testlere göre daha doğru sonuç vermektedir (Gl ve Yavuz, 2010: 174).

Sonuç olarak analizi yapılan her bir ikili eş-bütünleşme ilişkisine ait elde edilen yedi ayrı test istatistiğin çoğunda (yedi adet istatistiğin dördünde) değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda söz konusu dönemde ve adı geçen bölgelerde teşvikler ile diğer tüm bağımsız değişkenler (ARGE, BESSER, İHRCT, İSSLK, İTHLT, KAMHAR, KBGLR, KRDTOP, ORGNSAN, SECİM ve SUCORN) arasında bir eş-bütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Böylece Pedroni eş-bütünleşme test sonuçlarına göre bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasında uzun dönemli bir ilişki veya ilişkilerin olduğu sonucuna varılmaktadır. Yani “ H_0 : eş-bütünleşme yoktur” şeklindeki hipotez reddedilmekte ve eş-bütünleşmenin var olduğu alternatif H_1 hipotezi kabul edilmektedir.

Diğer taraftan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin tespit edilmiş olması, değişkenler arasında en azından tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin mevcut olabileceği yönünde bir beklenti ortaya çıkarmaktadır (Gl ve Kamacı, 2012: 86). Bu amaçla eş-bütünleşme test sonuçlarını takiben bağımlı değişken ile diğer tüm bağımsız değişkeler arasındaki sebep-sonuç ilişkilerini ortaya koyan standart Granger nedensellik modeline hata düzeltme terimi eklenerek oluşturulan genelleştirilmiş Granger nedensellik analizi (Sandalcılar, 2012: 169) yapılmış ve ortaya çıkan test sonuçları Tablo 4.13’a aktarılmıştır.

Modelde dikkate alınan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki (Pedroni eş-bütünleşme testine dayalı olarak) olduğundan dolayı, eş-bütünleşme denklemlerinden elde edilen hata terimi nedensellik analizlerine dâhil edilmiş ve *EC* olarak adlandırılarak bundan sonraki yapılacak analizlere eklenmiştir.

Tablo 4.13’de verilen nedensellik analizi sonuçları, yukarıda söz edilen beklentilerle (değişkenler arası uzun dönemli ilişkilerin varlığı, bu değişkenler arasında en az tek yönlü bir ilişkiyi varsayar) uyumludur. Dolayısıyla sonuçlar bazı değişkenler arasında en azından tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca aralarında nedensellik ilişkisi olan değişkenlerin bazılarında hata düzeltme mekanizmalarına ait olan istatistiklerin negatif ve istatistiki bakımdan anlamlı olması, ilgili değişkenlerin kendi denge değerlerine yakınsayabileceklerini ve kısa

dönemde ortaya çıkabilecek olan dengesizliklerin uzun dönemde giderilebileceğini de göstermiştir.

Tablo 4.13. Hata Düzeltme Modeline Dayalı Panel Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları

Değişken Çifti	Nedenselliğin Yönü	<i>t</i> İstatistiği	Prob	<i>EC</i> _{<i>t-1</i>}
Modelin Optimum Gecikme Uzunluğu: 1				
ΔTSVK---ΔARGE	→	3.3241*	0.0011	-0.0584*
ΔARGE---ΔTSVK	---	0.0144	0.9885	0.6046
ΔTSVK---ΔBESSER	---	-0.2275	0.8203	5.0407
ΔBESSER---ΔTSVK	---	-0.7760	0.4387	0.5318
ΔTSVK---ΔIHRCT	---	1.1349	0.2579	-0.5366
ΔIHRCT---ΔTSVK	---	0.0107	0.9915	0.6056
ΔTSVK---ΔİSSLK	---	1.5404	0.1252	0.6186
ΔİSSLK---ΔTSVK	→	3.4241*	0.0008	-0.0046**
ΔTSVK---ΔİTHLT	→	-1.9100***	0.0577	1.3404**
ΔİTHLT---ΔTSVK	---	-0.0424	0.9662	0.5951
ΔTSVK---ΔKAMHAR	---	0.0850	0.9323	-20.9902
ΔKAMHAR---ΔTSVK	---	0.3147	0.7533	0.6206
ΔTSVK---ΔKBGLR	---	0.3765	0.7070	-0.0217
ΔKBGLR---ΔTSVK	---	-0.1237	0.9016	0.5979
ΔTSVK---ΔKRDTOP	→	-3.3639*	0.0009	2.1904*
ΔKRDTOP---ΔTSVK	---	-1.3563	0.1767	0.3333
ΔTSVK---ΔORGNSAN	---	-0.0679	0.9459	7.3305
ΔORGNSAN---ΔTSVK	---	0.8481	0.3975	0.2947
ΔTSVK---ΔSECİM	→	-5.0233*	0.0000	-0.0033*
ΔSECİM---ΔTSVK	---	-0.6505	0.5162	0.6845
ΔTSVK---ΔSUCORN	→	-2.6088*	0.0099	-0.0005*
ΔSUCORN---ΔTSVK	---	-0.8217	0.4123	0.2712

Not: Analizdeki tüm değişkenler maksimum 5 gecikme uzunluğu dikkate alınarak AIC ve SIC kriterlerine göre belirlenmiş optimum gecikme uzunluklarını yansıtmaktadır. Modelin optimum gecikme uzunluğu, AIC ve SIC kriterleri kullanılarak ve maksimum 5 gecikme uzunluğu dikkate alınarak hesaplanmıştır. *, ** ve *** işaretleri ilgili istatistiklerin sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlı olduğunu yansıtmaktadır. *EC* terimi, eş-bütünleşme denklemlerinden elde edilen hata düzeltme mekanizmasını ifade etmektedir.

Tablo 4.13’de görüleceği üzere TSVK’dan ARGE, İTHLT, KRDTOP, SECİM ve SUCORN değişkenlerine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar söz konusu dönem içerisinde yürütülen teşvik politikası uygulamalarının adı geçen değişkenlerle bir nedensellik ilişkisi oluşturduğunu ortaya çıkarmıştır. Yani ele alınan dönemler arasında yürütülen yatırım teşvik politikası uygulamalarının, bölgelerin araştırma ve geliştirmeye dayalı faaliyet ve harcamalarını, bölgelerin gerçekleştirdikleri ithalat faaliyetlerini ve kapasitelerini, bölgelerin kullandıkları toplam kredi tutarlarını, yine bölgelerde işlenen suç oranlarını ve son olarak ise bölgelerin politik faaliyetlerini ifade eden secim değişkenini etkilediğini göstermektedir. Diğer taraftan İSSLK’dan TSVK’ya doğru bir nedensellik ilişkisinin

çıkacağı da tablodan görülmektedir. Ortaya çıkan bu bulgu çalışmanın değişkenler bölümünde verilen teorik beklentilerle uyumlu bir sonucu ifade etmektedir. Çünkü artan istihdam olanaklarının işsizlik oranlarını etkileyerek işsizlik rakamlarını düşüreceği, azalan işsizlik oranlarının ise yatırım teşvik uygulamalarını olumlu yönde etkileyeceğini göstermektedir. Dolayısıyla istihdam oranlarındaki değişime göre yatırım teşvik uygulamaları da değişim gösterecektir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırıldığı analiz sonuçlarına göre normal durumda bağımsız değişkenlerden bağımlı değişkene doğru bir nedensellik ilişkisi beklenmektedir. Fakat yapılan analiz sonucuna göre sadece işsizlik değişkeninden teşvik değişkenine doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanmış, diğer bağımsız değişkenlerden bağımlı değişkene doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

Diğer taraftan Tablo 4.13'deki son sütunda, eş-bütünleşme denklemlerinden elde edilen hata düzeltme mekanizmasını ifade eden (EC_{t-1}) teriminin nedensellik analizine katılmasıyla elde edilen değerlerler gösterilmektedir. Teorik olarak (EC_{t-1}) teriminin negatif ve anlamlı çıkması beklenmektedir. Çünkü bu durum kısa dönemde değişkenler arasında var olan bir dengesizliğin, uzun dönemde azaltılabileceği ve giderilebileceği yönde bir yakınsama beklentisini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda değişken çiftleri arasındaki hata düzeltme durumunu yansıtan sonuçlara bakıldığında; TSVK-ARGE, İSSLK-TSVK, TSVK-SECİM ve TSVK-SUCORN değişkenleri arasındaki (EC_{t-1}) değerinin negatif ve anlamlı oldukları görülmektedir. Ortaya çıkan bu sonuçlar teşviklerle ilgili değişkenler olan ARGE, İSSLK, SECİM ve SUCORN değişkenleri arasındaki kısa dönemli dengesizliklerin uzun dönemde giderilebileceği yönünde bir yakınsama beklentisinin ortaya çıktığını göstermektedir. Diğer taraftan (EC_{t-1}) sonuçlarına göre TSVK-İTHLT ve TSVK-KRDTOP değişkenleri arasında pozitif yönde fakat anlamsız bir ilişki çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sonuçlar teşviklerle ilgili değişkenler olan İthalat ve Kredi Toplamı arasındaki kısa dönemli dengesizliklerin uzun dönemde de giderilemeyeceğini, bilakis söz konusu dengesizliğin artarak devam edeceğini ve iraksayacağını göstermektedir.

Nedensellik analizlerini takiben çalışmanın bu aşamasında model tahmin sonuçları incelenecektir. Sabit ve rassal etkiler modellerini tahmin edebilmek amacıyla (4.14) numaralı regresyon denklemi kullanılacaktır. Bu denklem,

$$\Delta TSVK_{it} = \beta_0 + \beta_1 \Delta ARGE_{it} + \beta_2 \Delta BESSER_{it} + \beta_3 \Delta IHRCT_{it} + \beta_4 \Delta ISSLK_{it} + \beta_5 \Delta ITHLT_{it} + \beta_6 \Delta KAMHAR_{it} + \beta_7 \Delta KBGLR_{it} + \beta_8 \Delta KRDTOP_{it} + \beta_9 \Delta ORGNSAN_{it} + \beta_{10} \Delta SECİM_{it} + \beta_{11} \Delta SUCORN_{it} + EC_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (4.14)$$

olarak gösterilmektedir. Bu eşitlikteki,

$i: 1,2,\dots,26,$

$t: 2004,2005,\dots,2012$ şeklinde olup i ve t sırasıyla bölge ve zaman alt indislerini ifade etmektedirler. Ayrıca ε_{it} hata terimini ve EC_{it-1} ise eş-bütünleşme denkleminde elde edilen hata kalıntılarını yansıtmaktadır. Modelin eğim katsayıları ise β ile gösterilmekte, Δ terimi ise ilgili değişkene ait fark operatörünü temsil etmektedir.

Sabit veya rassal etkili model için uygun model tahmininde bulunmak, öncelikle modellerin birim ve zaman etkilerinin ortaya konmasını gerektirmektedir. Bu sebeple uygun panel veri modeline karar verilebilmesi için F Testi ile LM Testlerinin yapılması gereklidir. Gerçekleştirilen testler sonucunda birim, zaman, birim ve zaman etkilerinin varlığı ortaya çıkmışsa, söz konusu etkilerin sabit etkiden mi, yoksa tesadüfi etkiden mi olduğuna karar verilmelidir. Sabit ve rassal etki varsayımı altında yapılan F ve LM testleri sonucunda hangi testin doğru olduğuna ve sonucunda hangi tahmin modelinin kullanılacağına Hausman (1978) tarafından geliştirilen Hausman Test istatistiği karar verecektir. Sabit ve tesadüfi etkiler modelleri arasındaki en önemli farklardan biri, birim etkilerin bağımsız değişkenlerle korelasyonlu olup-olmadığı sonucudur. Aralarında korelasyon ilişkisinin bulunmadığı durumlarda tesadüfi etkiler modeli daha etkin, aralarında korelasyon bulunması durumunda ise sabit etkiler modelinin daha etkin ve geçerli olduğunu varsaymaktadır. Sonuç olarak Hausman testinde sıfır hipotezi (H_0) rassal etkiler modelinin uygun olduğunu, alternatif hipotezin (H_1) ise sabit etkiler modelinin uygun olduğunu ve tercih edilmesi gerektiğini savunmaktadır (Uluyol ve Türk, 2013: 377). Tablo 4.14'da uygun panel veri modeline karar veren F testi, LM testi ve Hausman testine ait analiz sonuçları bulunmaktadır.

Tablo 4.14. Birim ve Zaman Etkilere Dayalı F ve Breusch-Pagan LM Test Sonuçları

İlişki	F Testi		Breusch-Pagan LM Testi		Hausman Testi İstatistik (Prob)	Uygun Model
	Test	İstatistik (Prob)	Test	İstatistik (Prob)		
(3.14) Numaralı Temel Denklem	F_{Birim}	0.1061 (1.0000)	LM_{Birim}	1.5158 (0.9989)	1.8327** (0.0125)	Zamana Dayalı Sabit Etkili Model
	F_{Zaman}	2.0792** (0.0485)	LM_{Zaman}	3.116*** (0.0985)		
	$F_{Birim-Zaman}$	0.5382 (0.9795)	$LM_{Birim-Zaman}$	2.995 (0.7982)		

Not: Tabloda yer alan ** ve *** işaretleri ilgili test istatistiğinin sırasıyla %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

F ve LM testi sonuçlarının verildiği Tablo 4.14'den görüleceği üzere, hem sabit hem de rassal etki varsayımı altında yalnızca tek yönlü zaman etkilerinin var olduğu, F -Zaman ve LM -Zaman modellerinin geçerli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda ve rassal etki varsayımı altında Hausman test istatistiği sonucuna göre istatistik ve olasılık değerlerinin (1.83 ve 0.0125) anlamlı çıkması, metodoloji kısmında da aktarıldığı gibi H_0 hipotezinin reddedildiğini ortaya çıkarmaktayken, H_1 hipotezinin ise kabul edildiğini ortaya koymaktadır. Böylece yapılan hem F testi hem Breusch-Pagan LM testi hem de Hausman testi sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, yatırım teşviklerinin bölgesel belirleyicilerinin analizinde panel veri modellerinden tek yönlü zamana dayalı sabit etkiler modelinin daha uygun olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak rassal etkilere dayalı model tahmini reddedilmiş ve sabit etkilere dayalı model kabul edilerek analizlerde kullanılacak temel tahmin yöntemi belirlenmiştir.

Sabit ve rassal etkili modellerden hangisinin kullanılması gerektiğine yönelik F ve LM testlerinden çıkan sonuçların Hausman test istatistiğiyle sınanmasıyla ortaya çıkan Zamana Dayalı Sabit Etkili Model'ine yönelik panel regresyon modelini içeren model tahmini sonuçları Tablo 4.15'de gösterilmektedir.

Tablo 4.15. Sabit Etkili Model Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	<i>t</i> İstatistiği	Olasılık Değeri
C	416.4489	1.6106	0.1092
ΔARGE	4.6716*	3.6062	0.0004
ΔBESSER	1828.62	0.3029	0.7623
ΔİHRCT	0.1068***	1.6897	0.0995
ΔİSSLK	0.7179	0.0604	0.9519
ΔİTHLT	0.0083	0.1715	0.8640
ΔKAMHAR	0.0005	1.2348	0.2187
ΔKBGLR	0.5380**	2.0929	0.0379
ΔKRDTOP	0.0807**	2.4265	0.0163
ΔORGNSAN	0.4271	0.0462	0.9632
ΔSECİM	0.0655*	2.0600	0.0022
ΔSUCORN	-189.50	-0.6072	0.5445
EC(-1)	-0.0060**	-2.0995	0.0208
Birim Etkisi		Hayır	
Zaman Etkisi		Evet	
R²: 0.640	DW: 2.346	F: 4.540*	Prob (F): 0.000

Not: Değişkenler arasında eşbütünlük bir ilişki elde edildiğinden modellere hata düzeltme parametresi eklenmiş ve EC(-1) olarak adlandırılmıştır. Tabloda yer alan *, ** ve *** işaretleri, ilgili değişkenin sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 önem düzeyinde anlamlı olduğunu vurgulamaktadır.

Tablo 4.15’den görüleceği üzere İSSLK hariç olmak kaydıyla analize dâhil edilen tüm değişkenlerin işaretlerinin teoriye uygun bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ARGE, BESSER, İHRCT, İTHLT, KAMHAR, KBGLR, KRDTOP, ORGNSAN ve SECİM değişkenlerinin işaretleri pozitif olarak bulunmuşken, SUCORN değişkeninin işareti ise negatif olarak gözlenmiştir. Diğer taraftan İSSLK değişkeninin işareti ise teorinin aksine (negatif beklenmekteyken) pozitif yönde çıkmıştır. Sabit etkili modele dayalı analiz sonuçlarının verildiği Tablo 4.15’e göre, Türkiye’de yatırımları cezbetmek ve uyarmak amacıyla kullanılan yatırım teşvik politikalarının bölgeler arasındaki dağılımlarına sebep olan ve söz konusu teşvik politikalarını belirleyen değişkenler; ARGE, İHRCT, KBGLR, KRDTOP ve SECİM değişkenleridir. Böylece Türkiye’de ilgili dönem olan 2004-2012 yılları arasında verilen yatırım teşvik tutarlarının bölgesel dağılımına etki eden değişkenlerde meydana gelen artışlar teşvik tutarlarını pozitif ve istatistiki bakımdan anlamlı olarak etkilemiştir. Analize katılan diğer değişkenler olan BESSER, İSSLK, İTHLT, KAMHAR, ORGNSAN ve SUCORN değişkenleri ile çalışma dönemi içerisinde uygulanan yatırım teşvik politikaları arasında herhangi bir anlamlı ilişkiye rastlanılmamıştır. Ayrıca analiz sonuçlarından görüleceği üzere oluşturulan modelin açıklama gücünü temsil eden R^2 , yüzde altmışdörttür. Bu durum, tüm bağımsız değişkenlerin hep birlikte bağımlı değişkende meydana gelen değişikliğin yaklaşık olarak yüzde altmışdördünü açıkladığını göstermektedir. Ortaya çıkan bu oran

modelin nispeten iyi bir açıklama gücünün olduğunu göstermektedir. İlâveten, modelin bir bütün olarak anlamlı olması ve otokorelasyon problemini bünyesinde barındırmaması nedeniyle analizlerin tutarlı olduğu sonucuna varılmaktadır. Son olarak analizdeki hata düzeltme parametresinin negatif ve istatistiki bakımdan anlamlı çıkması, teşvikleri etkileyen ve belirleyen muhtemel diğer bağımsız değişkenlerdeki kısa dönemli dengesizliklerin uzun dönemde giderilebileceğini ifade etmektedir.

Analiz sonuçları, bölgeler arasında yürütülen ARGE faaliyetlerinde meydana gelen 1 birimlik artışın, bölgelere sunulan teşvik politikalarını pozitif yönde etkileyerek yatırım teşvik tutarlarında 4.67 birimlik bir artışa neden olabileceğini göstermektedir. Ortaya çıkan bu sonuç, Türkiye’de ARGE faaliyet ve harcamalarına son yıllarda artan düzeyde yatırımların yapılmasıyla doğru orantılı olarak yatırım teşviklerini de (özelde ise vergisel teşvikleri) arttırmış, böylece ARGE faaliyetlerine dayalı yatırımların teşviki artış göstermiştir. Ayrıca çalışmanın önceki bölümlerinde de aktarıldığı üzere direkt olarak ARGE faaliyetlerini hedef alan teşvik düzenlemelerinin de bulunması dolayısıyla bölgelere sağlanan yatırım teşvik tutarları ARGE faaliyetlerinden önemli derecede etkilenmektedir. Ortaya çıkan bu sonuçlar Pelegrin (2003) tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarıyla örtüşmekteyken, Chen (1996) tarafından yapılan çalışmada bulunan sonuçlarla çelişmektedir. Böylece bölgeler arasında en yüksek ARGE faaliyetlerine ve harcamalarına sahip olan TR10, TR21, TR31, TR41, TR42, TR51 ve TR52 bölgelerinden TR10, TR31, TR41 ve TR42 bölgelerinde yatırım teşvik tutarlarının en fazla olması analiz sonucunda ortaya çıkan ARGE faaliyet ve harcamaları teşviklerin belirleyicileridir sonucunu desteklemektedir.

Bölgelerce yürütülen ihracat faaliyet ve kapasitelerinde meydana gelen 1 birimlik artışın, bölgelere sunulan teşvik politikalarını pozitif yönde etkileyerek yatırım teşvik tutarlarında yaklaşık olarak 0.11 birimlik bir artış oluşturmuştur. Böylece ihracatın yatırım teşviklerinin birer belirleyicisi olması belki de teorik anlamda Türkiye’de teşviklerin en önemli amaçları arasında olan ve kısmen de terkedilen veya değiştirilen ihracat faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik teşvik politikalarının aslında halen devam ettiğinin de bir göstergesi olmaktadır. Bu bağlamda bölgesel bazlı ihracat rakamlarında ihracat düzeyi en yüksek olan bölgelerden TR10, TR42, TR41, TR31, TR51, TRC1 ve TR33 bölgeleri içerisinde TR51 bölgesi hariç olmak üzere diğer tüm bölgelerin en fazla yatırım teşvik tutarına sahip ilk sekiz bölge içerisinde olmaları, bölge

içi ihracat düzeylerinin yatırım teşviklerinin önemli bir belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Ortaya çıkan sonuçlar Van parys ve James (2010), Na ve Lightfoot (2006), Buccelato ve Santangelo (2009) ve Salahuddin vd. (2009) tarafından yapılan çalışmalarla da örtüşmektedir.

Bölgeler arasındaki gelişmişlik seviyesinin önemli bir göstergesi olan kişi başı gelirlere meydana gelen 1 birimlik bir artışın, bölgelere sunulan teşvik politikalarını pozitif yönde etkileyerek bölgelerin yatırım teşvik tutarlarında yaklaşık olarak 0.54 birimlik bir artış meydana getirmiştir. Kişi başı geliri düşük olan bölgelerin daha fazla teşvik ve destekleme politikalarından yararlanacağı daha önceden aktarılmıştı. Fakat yapılan birçok araştırma dâhilinde (Getzner, 2007; Ndikumana, 2000; Park, 2012; Porsse vd. 2007; Salahuddin vd. 2009; Yavan, 2012) kişi başı gelirin artması bölgelerin daha fazla yatırım ve yatırım teşviki talep etmesinde etkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca çalışma dönemi öncesinden başlayarak bölgeler arası kişi başı gelir düzeyinde önemli derecede sayılabilecek artışlar yaşanmış, bu artışlar nedeniyle yatırım teşvik tutarları da pozitif yönde etkilenmiştir. Böylece kişi başı gelirler dolayısıyla en yüksek gelir düzeyine sahip olan bölgelerden TR10, TR51, TR31, TR42, TR32, TR61, TR33 ve TR72 bölgeleri içerisinde TR 31 bölgesi ilk sırada olmak üzere, TR10 ve TR42 bölgeleri bölgesel kişi başı gelir ile teşvik tutarları arasında ilişki düzeyi en yüksek olan bölgelerdir.

Aynı şekilde bölgelerin kullanmış oldukları toplam kredi tutarlarında meydana gelen 1 birimlik artışın da, bölgelere sunulan teşvik politikalarında pozitif yönde etkiler oluşturarak bölgelerin yatırım teşvik tutarlarında 0.08 birimlik bir artış oluşturmuştur. Ortaya çıkan bu sonuç Ndikumana (2000) ve Deichmann vd. (2003) tarafından yapılan çalışmalardaki sonuçlarla paralellik göstermektedir. Bu bağlamda toplam kredi tutarları bakımından ön plana çıkan bölgeler TR10, TR51, TR31, TR41, TR61, TR62, TR42 ve TR32 bölgeleridir. Bu bölgeler arasında TR10, TR31 ve TR41 bölgeleri başta olmak üzere TR51 bölgesi hariç yine tüm bölgeler en fazla yatırım teşvik tutarına sahip olan bölgeleri ifade etmektedir.

Ayrıca çalışmada yatırım teşvik tutarlarını belirleyen faktörler içindeki diğer bir önemli değişkende politik ve siyasi faktörleri yansıtan ve seçim yıllarına dayalı olan seçim değişkenidir. Çalışma dönemi içerisindeki seçime denk gelen yıllarda bölgelere

sunulan teşviklerin pozitif yönde etkilendiği, böylece seçim yıllarının bölgelerin yatırım teşvik tutarlarında 0.06 birimlik bir artış ortaya koyduğu görülmektedir. Ortaya çıkan seçimler yatırım teşviklerinin önemli bir belirleyicisidir yönündeki sonuçlar daha önceden yapılmış Martin (1998) ve Yavan (2012) gibi çalışmaların sonuçlarıyla da uygunluk göstermektedir. Ancak, Aydın (2004), Getzner (2007) ve Park (2012) tarafından yapılan çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlarla ters yöndedir. Çalışma dönemi içerisinde seçim değişkeninin olduğu yıllar 2007 ve 2011 yıllarıdır. Bu bağlamda 2007 yılında en fazla yatırım teşviki alan bölgeler; TR10, TR42, TR63, TR41, TR62, TR81, TR31 ve TR90 bölgeleridir. 2011 yılında ise en fazla yatırım teşviki alan bölgeler; TR42, TR10, TR90, TR62, TR21, TR41, TR63 ve TRC1 bölgeleridir.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Ekonomi literatüründe “teşvik” kavramı; özendirme, sübvans etme, destekleme ve devlet yardımı gibi kavramları kapsamakta veya bu kavramlarla eş tutulmaktadır. Bu bağlamda teşvik kavramı; belirli düzeydeki ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından doğrudan veya dolaylı yöntemlerle sağlanan tüm maddi veya gayri maddi destek, özendirme ve yönlendirmeleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Ayrıca UNCTAD tarafından yapılan değerlendirmede teşvikin çok geniş bir kavram olduğu ve genel bir tanımlamayla teşvikleri; hükümetlerce yatırımcılara sunulan, yatırımların maliyetini azaltmaya dayalı olan destek ve yardımlar olarak ifade etmektedir.

Yatırım düzeyinin artırılması amacıyla dünyadaki hemen hemen tüm ülkeler yatırımları destekleyici ve teşvik edici yatırım teşvik politikaları uygulamaktadırlar. Bu eksenden hareketle yatırımları teşvik politikaları; ülkelerin sanayileşmeye dayalı yatırım düzeylerinin artırılması, çeşitli nedenlerle aksayan piyasa faaliyetlerine yeniden işlerlik veya hız kazandırılmak istenmesi, özel sektör faaliyetlerinin karlı bulmadığı sektör veya bölgelerde ekonomik hayatın canlandırılmasına yardımcı olmak ve bölgeler arasında herhangi bir sebeple ortaya çıkmış bölgesel gelişme farklılıklarını gidermek gibi amaçlarla uygulanmaktadırlar.

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın çok önemli bir destekleyicisi olan yatırım kavramı ve yatırım düzeyinin artırılması faaliyetleri; gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş birçok ülke açısından önemli bir ekonomi politikası aracıdır. Özellikle 1900’lü yıllardan itibaren birçok ülke tarafından yatırımların uyarılması ve desteklenmesi amacı başta olmak üzere, yatırımların teşvikinin sağlanması önemli bir ekonomi politikası meselesi haline gelmiş ve halen önemini devam ettirmektedir. Bu doğrultuda teşvik olgusu ilk olarak 19. yüzyılda Amerika’da demiryolu ağlarının yapımı için nakit ödemeler şeklinde verilmeye başlanmış ve ardından geçen zaman boyunca dünyadaki bütün ülkeler tarafından başvuru, yatırımları uyarmada önemli bir mekanizma haline gelmiştir.

Türkiye’de de teşvik politikaları ilk olarak Cumhuriyetin başlarından itibaren ülkede sınırlı bir şekilde yürütülen sanayi faaliyetlerini destekleme ve yaygınlaştırma amacıyla uygulanmaya konulmuştur. Daha sonraki dönemlerde ise sanayi faaliyetlerinin

desteklenmesi amacına ek olarak özellikle ihracat faaliyetlerinin desteklenmesi, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması amaçlarıyla uygulama alanını genişletmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de Cumhuriyet döneminden itibaren sanayileşme ve kalkınma çabaları için yatırımların teşvikine gidilmesi, Türk teşvik sisteminin işleyişinin genel yapısının açık bir şekilde ortaya koyulması anlamında önem arz etmektedir. Özellikle planlı dönem olarak adlandırılan 1960 yılı sonrasında büyük bir önem kazanmaya başlayan çeşitli teşvik politikası uygulamaları, bu tarihten sonra oluşturulan kalkınma planlarında ve temel olarak yürütülen ekonomi politikalarında düzenli olarak yer almaya başlamıştır. 1980 sonrasındaki liberalleşme hareketleriyle yabancı sermayenin teşvikine dayalı politikalar da uygulamaya başlayan Türkiye, yürüttüğü teşvik politikalarında önemli bir dönüşüm gerçekleştirerek bu politikaların etkinlik seviyesini sürekli olarak arttırmaya çalışmıştır.

Süre gelen dönem içerisinde yatırımların teşvikine dayalı politika amaçlarını birçok kez revize eden veya değiştiren Türkiye; sanayi faaliyetlerinin arttırılması amacıyla ilk olarak başladığı yatırım teşvik politikasını, özel sektör yatırım faaliyetlerinin arttırılması amacıyla uzun yıllar boyunca sürdürmüştür. Bu amaçları müteakip özellikle 1980 yılından sonra tüm dünyadaki liberalleşme hareketlerin paralelinde ülkedeki yatırım teşvik politikası amaçlarını değiştiren Türkiye, yeni yatırım teşvik politikasını ihracat temelli faaliyetlerinin desteklenmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının desteklenmesinin sağlanması doğrultusunda belirlemiştir. İhracat faaliyetlerinin desteklenmesine dayalı yatırım teşvik politikaları ilk şekliyle uygulandığı gibi olmasa da daha düşük bir yoğunlukta halen devam etmekte, bununla birlikte çeşitli revizyonlar ve eklemeler yapılarak bu tarihten sonra da güdülen birçok yatırım teşvik politikası amacına refakat etmektedir.

Diğer taraftan yürütülen yatırım teşvik politikalarıyla hedeflenen bazı yeni amaçların en önemlisi, ülkede bölgeler arasında önemli derecede var olan gelişme farklılıklarını gidermeye yönelik yürütülen bölgesel kalkınma politikalarını desteklemeye yönelik olmasıdır. Böylece ülkede uzun yıllardan beri uygulanmakta olan yatırım teşvik politikaları bölgeler arası gelişme farklılıklarını gidermek amacıyla yürütülen temel ekonomi politikalarının önemli bir enstrümanı haline gelmiştir. Özellikle 1980 yılından sonra yapılan çeşitli düzenlemelerle az gelişmiş bölgelerde ekonomik hayatın canlanması ve özel sektör faaliyetlerinin desteklenmesi sağlanarak

bölgeler arası gelişme farklılıkları giderilmeye çalışılmıştır. 2000’li yılların başına kadar bölgesel ölçekteki yatırım teşvik uygulamalarını ülkedeki 7 coğrafik bölge temelinde ve KÖY politikaları doğrultusunda yürüten Türkiye, 2002 yılıyla birlikte İBBS uygulamasına geçmiş ve bölgesel ölçekte yürüttüğü yatırım teşvik uygulamalarını daha rasyonel mekanlar temelinde yürütmeye başlamış ve sürdürmeye devam etmektedir.

Son olarak 2009 ve 2012 yıllarında yeni yatırım teşvik uygulamalarını hayata geçiren Türkiye; İBBS ekseninde 2009 yılında 4 adet, 2012 yılında ise 6 adet taban bölge belirleyerek yürüttüğü yatırım teşvik politikalarını iller düzeyine indirmiştir. Ayrıca şuan yürürlükteki en kapsamlı yatırım teşvik politika uygulaması olan 2012 teşvik yasası, sadece bölgesel ölçekteki teşvik uygulamalarını içermemektedir. Bölgesel teşvik uygulamalarına ilaveten, genel teşvik uygulamaları, büyük ölçekli yatırım teşvik uygulamaları ve stratejik yatırımlara dayalı teşvik uygulamaları olmak üzere dört temel sacayağına dayanmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada; Türkiye’de uzun yıllardır yürütülen yatırım teşvik politikalarının daha çok son dönemlerde amaç edindiği bölgesel kalkınma hedeflerine olan muhtemel katkısı ve bölgesel temelli verilen yatırım teşviklerine ait belirleyicilerin neler olduğu araştırılmıştır. Bu amaçla çalışma İBBS’ye göre ayrımı yapılan ve Düzey-2 kapsamında olan 26 alt bölgeyi kapsamıştır. Çalışmanın zaman boyutu İBBS’nin başlangıç yılı olan 2003 yılındaki bazı verilerin eksikliği ve bulunamaması dolayısıyla 2004-2012 yılları arasını kapsamıştır. Çalışmada ilk olarak söz konusu dönemde bölgelerin gelirleri arasında bir yakınsamanın olup-olmadığını ortaya koymak amacıyla mutlak β yakınsaması analizi yapılmıştır. Yakınsama analizini müteakip bölgelere verilen yatırım teşviklerinin bölgesel kalkınmaya olan muhtemel etkileri, yine yakınsama analizi ekseninde değerlendirilmiştir. Daha sonra ise bölgelere verilen yatırım teşvik tutarlarının hangi faktörler tarafından belirlendiğini tespit etmeye yönelik panel veri analizlerinin yardımıyla model oluşturularak tahmin edilmiştir. Modele katılan değişkenlerin seçimi daha önceden literatürde yapılmış olan çalışmalardan esinlenerek belirlenmiş, böylece söz konusu değişkenler ile bölgelere verilen yatırım teşvik tutarları arasında bir ilişkinin olup-olmadığı ve eğer bir ilişki varsa bu ilişkinin yönünün pozitif mi veya negatif mi olduğu panel veri analizi yardımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda ortaya çıkan bulgular maddeler halinde aşağıda sıralanmıştır.

1-) Çalışmaya ait analiz bulgularından ilki olan yakınsama analizine ait bulgular, çalışma dönemi içerisinde ortaya çıkan kişi başı gelir artışlarının bölgeler arasında mutlak anlamda bir yakınsamaya neden olduğunu göstermiştir. Böylece analizde ifade edilen Türkiye'deki 26 alt bölgenin bölgesel gelirlerinde bir yakınsamanın ortaya çıktığı, bölgesel gelirlerin giderek birbirine yaklaştığı (yakınsadığı) ve bölgesel dengesizliklerin giderek azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan yatırım teşviklerinin kontrol değişken olarak yakınsama analizine katılmasıyla oluşturulan koşullu yakınsama analizinde ise yatırım teşviklerinin, bölgeler arasında meydana gelen gelir yakınsamasında pozitif yönlü bir etki oluşturmadığını ortaya koymuştur. Sonuç olarak 2004-2012 yılları arasında bölgeler arasında ortaya çıkan mutlak anlamdaki gelir yakınsamasına koşullu yakınsama sonuçlarının da ilave edilmesiyle, bölgesel ölçekte yürütülen yatırım teşvik uygulamalarının bölgesel ölçekteki gelir yakınsamasındaki rolünün pozitif yönde olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu durum, bölge kapsamındaki illerde homojenitenin sağlanamaması sonucunun var olduğunu ortaya koymaktadır şeklinde yorumlanabilir. İl bazında yapılan analizlerde ise 2004-2008 teşvik düzenlemelerinden ziyade 2009-2012 düzenlemelerinin daha etkin sonuçlar sunduğu gözlenmiştir. Böylece son teşvik uygulamasının görece illerin rekabet gücünü dikkate almasının, iller arasında bir yakınsama oluşturduğu ve dolayısıyla iller arasındaki gelişmişlik farkını elimine edici sonuçlar doğurduğunu ortaya koymuştur. Bu yönüyle genel teşvik uygulamalarından ziyade mikro ölçekli ve yöreye özgü teşvik uygulamalarının daha etkin sonuçlar doğuracağı ileri sürülebilir. Ayrıca yöreye özgü rekabetçi yapıya ve yenilikçi uygulamalara has teşvik ve özendirme uygulamalarıyla da teşvik politikaları yerel ölçüğe indirgenerek uygulama sonuçları daha başarılı seviyelere çıkartılabilir.

2-) Daha sonraki aşamada ise panel veri analizinden yararlanılarak yatırım teşviklerin belirleyicilerini ortaya koymaya yönelik tahminler yapılmıştır. Öncelikle ilk olarak değişkenlere yönelik yatay kesit bağımlılığı yapılmış ve sonuçta yatay kesit bağımlılığının olmadığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Bu aşamadan sonra ise değişkenlere yönelik birim kök analizleri uygulanarak serilerin durağanlıkları sınanmıştır. Ortaya çıkan sonuçlarda ise tüm değişkenlerin fark düzeyinde durağan oldukları gözlenmiştir. Birim kök sınamasında serilerin farklarının alınmış olmasıyla serilerde ortaya çıkabilecek muhtemel sorunların giderilmesi için değişkenler uzun dönemli eş-bütünleşme testine sokulmuştur. Test sonucunda ise değişkenler arasında

uzun dönemli eş-bütünleşik ilişkiler ortaya çıkmıştır. Uzun dönemli ilişki sonuçları değişkenlere yönelik hata düzeltme modelinin yapılmasını gerekli kılmış ve değişkenler arasındaki sebep-sonuç ilişkilerinin belirlenebilmesi amacıyla Granger Nedensellik analizinin yapılmasına karar verilmiştir.

3-) Hata düzeltme modeline yönelik (EC_{t-1}) teriminin nedensellik analizine dâhil edilmesiyle ortaya çıkan sonuçlarda İSSLK'ten TSVK'ya ve TSVK'dan ARGE, İTHLT, KRDTOP, SECİM ve SUCORN'a doğru tek yönlü bir nedensel ilişki saptanmıştır. (EC_{t-1}) terimine yönelik bulgularda ise TSVK-ARGE, İSSLK-TSVK, TSVK-SECİM ve TSVK-SUCORN değişkenleri arasındaki (EC_{t-1}) değerinin negatif ve anlamlı çıktığı, böylece söz konusu değişkenler ile teşvikler arasındaki kısa dönemli dengesizliklerin uzun dönemde giderilebileceği yönde bir yakınsama beklentisinin oluştuğu ortaya çıkmıştır.

4-) Son olarak ana modelin tahmini için F testi ve Breusch-Pagan LM testi sınamaları yapılmış ve ortaya çıkan sonuçlar Hausman testi sonuçları ile karşılaştırılarak sabit veya rassal etkili modelin kullanılmasına yönelik kararın verilmesini sağlamıştır. Hausman testi sonuçlarına göre ana modelin tahmini için tek yönlü zamana dayalı sabit etkili model kabul edilerek, bölgesel yatırım teşviklerinin belirleyicilerine yönelik analiz yapılmıştır. Analiz bulguları, Türkiye'de yatırımları cezbetmek ve uyarmak amacıyla kullanılan yatırım teşvik politikalarının bölgeler arasındaki dağılımlarına sebep olan ve söz konusu teşvik politikalarını belirleyen değişkenlerin; ARGE, İHRCT, KBGLR, KRDTOP ve SECİM değişkenleri olduğunu göstermiştir.

(i) Bu bağlamda, yatırım teşviklerinin bölgesel düzeydeki en önemli belirleyicilerinden ilki bölgesel ARGE faaliyetleridir. Dolayısıyla bölgeler arasında en yüksek ARGE faaliyetlerine ve harcamalarına sahip olan TR10, TR21, TR31, TR41, TR42, TR51 ve TR52 bölgelerinden TR10, TR31, TR41 ve TR42 bölgelerinde yatırım teşvik tutarlarının en fazla olması analiz sonucunda ortaya çıkan ARGE faaliyet ve harcamaları teşviklerin belirleyicileridir sonucunu desteklemektedir.

(ii) Bölgesel bazlı ihracat rakamlarında ihracat düzeyi en yüksek olan bölgelerden TR10, TR42, TR41, TR31, TR51, TRC1 ve TR33 bölgeleri içerisinde TR51 bölgesi hariç olmak üzere diğer tüm bölgelerin en fazla yatırım teşvik tutarına sahip ilk sekiz

bölge içerisinde olmaları, bölge içi ihracat düzeylerinin yatırım teşviklerinin önemli bir belirleyicisi olduğunu göstermektedir.

(iii) Diğer bir önemli yatırım teşvik politikası belirleyicisi olarak bölgesel kişi başı gelirler ön plana çıkmaktadır. Bu sonuçtan hareketle kişi başı gelirler dolayısıyla en yüksek gelir düzeyine sahip olan bölgelerden TR10, TR51, TR31, TR42, TR32, TR61, TR33 ve TR72 bölgeleri içerisinde TR 31 bölgesi ilk sırada olmak üzere, TR10 ve TR42 bölgeleri bölgesel kişi başı gelir ile teşvik tutarları arasında ilişki düzeyi en yüksek olan bölgelerdir.

(iv) Bölgelerin toplam kredi tutarlarının da uygulanan teşvik politikaları üzerinde pozitif yönde önemli bir etkide bulunduğu tespit edilmiştir. Böylece toplam kredi tutarları bakımından ön plana çıkan bölgeler TR10, TR51, TR31, TR41, TR61, TR62, TR42 ve TR32 bölgeleridir. Bu bölgeler arasında TR10, TR31 ve TR41 bölgeleri başta olmak üzere TR51 bölgesi hariç yine tüm bölgeler en fazla yatırım teşvik tutarına sahip olan bölgeleri ifade etmektedir.

(v) Son olarak yatırım teşvik politikalarının en önemli belirleyicisi olarak pozitif ve anlamlı çıkan değişken politik faktörleri analize katan seçim yılları değişkenidir. Çalışma dönemi içerisinde seçim değişkeninin olduğu yıllar 2007 ve 2011 yıllarıdır. Bu bağlamda 2007 yılında en fazla yatırım teşviki alan bölgeler; TR10, TR42, TR63, TR41, TR62, TR81, TR31 ve TR90 bölgeleridir. 2011 yılında ise en fazla yatırım teşviki alan bölgeler; TR42, TR10, TR90, TR62, TR21, TR41, TR63 ve TRC1 bölgeleridir. 2007 ve 2011 seçim yıllarında en fazla teşvik alan bölgelere bakıldığında dikkati en fazla TR81 ve TR90 bölgeleri çekmektedir. Söz konusu bölgelerin sadece seçim yıllarında yatırım teşvik tutarlarında ön sıralarda yer alması, uygulanan yatırım teşvik politikalarında popülist davranışların ve siyasi nedenlerin etkili olduğu varsayımıyla açıklanabilmektedir. Dolayısıyla bölgeler arasında popülist ve siyasi faktörleri ifade eden seçim yıllarının, önemli bir yatırım teşvik politikası belirleyicisi olduğunu ve seçim yıllarında teşvik uygulamalarının arttırıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Yani analiz dönemi içerisinde Türkiye’de bölgelere yönelik uygulanan yatırım teşvik uygulamalarının seçim yıllarıyla doğru orantılı olacak şekilde artma eğilimli olduğu ortaya çıkmaktadır.

(vi) Diğer taraftan analiz sonucunda suç oranı katsayısının teoride beklendiği gibi negatif olması, suç oranlarında meydana gelen bir artışın teşvik harcamalarında azaltıcı yönde bir etki oluşturacağını ifade etmektedir. Bu durumun temel sebepleri arasında; terör, anarşi ve adi suçlar bakımından yüksek orana sahip olan bölgelerde yatırımcıların yatırım kararlarından vazgeçmesi ve yatırımları caydırıcı etkilerin ortaya çıkmasıyla, yani negatif dışsallıklarla, yatırım seviyesinin azalması gelmektedir. Dolayısıyla güven ortamının olmaması verilen yatırım teşviklerini de olumsuz yönde etkilemekte ve azaltmaktadır.

(vii) Son olarak katsayı bakımından işsizlik, beşeri sermaye, ithalat, kamu harcamaları ve organize sanayi bölgesi değişkenlerinin de Türkiye’de yürütülen yatırım teşviklerini pozitif yönde fakat anlamsız olarak etkilediğini ortaya koymuştur. Bu durum özellikle işsizlik oranlarının azaltılması gibi teşvik politikalarının önemli amaçları arasında olan istihdam oluşturma politikalarının reel olarak planlanmadığı veya görünüşte istihdam oluşturma temelli olan teşvik politikalarının esas itibarıyla bu amacı karşılamada yetersiz kaldığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de sadece görünüş veya hedef itibarıyla istihdama dayalı teşvik politikaları oluşturulmakta ve yürütülmekte, reel anlamda ise istihdama dayalı teşvik politikaları anlamsız ve etkinsiz çıkmaktadır. Ayrıca ortaya çıkan sonuçlar 1980 sonrası hedefler kapsamında ihracata dayalı olan teşvik politikalarının devam ettirildiğini ve ihracatı arttırıcı yönde politikalar ekseninde de yatırım teşvik politikalarının bölgesel ölçekte değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktayken, ithalata dayalı tahmin sonuçlarının ise ithalata dayalı bir teşvik politikasının bölgeler arasında var olmadığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Cumhuriyet döneminden itibaren uygulanmakta olan yatırımları teşvik politikalarının teorik olarak bölgesel gelişme farklılıklarını gidermede pozitif katkılar sunduğu birçok politikacı, akademisyen ve araştırmacı tarafından iddia edilmiş ve ampirik olarak da ortaya konmuştur. Fakat yaptığımız bu çalışmanın ilk boyutu olan teşviklerin bölgesel kalkınmaya etkilerinin belirlenmesi analizinde, söz konusu iddia ve sonuçlar net olarak çürütülme de, bölgesel gelişme farklılıklarını gidermede yatırım teşviklerinin pozitif yönde çok fazla olumlu katkıda bulunmadığını ortaya koymuştur. Elde edilen bu sonuç, uygulanan teşvik sisteminin il ve bölge karakteristiklerini baz alıcı ve yansıtıcı bir düzenlemenin gerekliliğine işaret etmekte ve bu yönde oluşturulan

yeni düzenlemelerin daha gerçekçi ve değişimi sürekli kılan bir yapıda olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Aksi takdirde bir kısım bölgeler göç olarak negatif dışsallıklarla karşı karşıya kalmaktayken, göç veren bölgelerde de kaynakların atıl duruma düşmesine yol açmaktadır. Ayrıca yerel ölçeğe indirgenen teşvik politikaları, bölgelerin üstün yapılarını dikkate alan ve geliştiren yöndeki innovatif teşvik uygulamalarını hedef alan bir yapıda olmalıdır. Diğer taraftan yatırım teşviklerinin bölgesel dağılışına etki eden faktörleri ortaya çıkarmaya yönelik analiz sonucunda ise, yatırım teşviklerinin; bölgesel düzeydeki araştırma ve geliştirme faaliyetleri, ihracat faaliyetleri, kişi başı gelir seviyesi, kredi toplamı ve seçim gibi değişkenler tarafından belirlendiğini ortaya koymuştur.

Dolayısıyla bölge gerçekliklerini daha da mikro bazda, yani il ölçeğinin de altında, ilçe ve belde gerçeklerine uygun teşvik sistemlerinin hayatiyete geçirilmesi önem arz etmektedir. Bunun için de global bir teşvik sisteminden ziyade, öncelikli olarak Türkiyenin iller ve ilçeler bazında karşılaştırmalı üstünlük yapısını belirleyecek çalışmalarla rekabetçi haritasının çıkarılması ve bu haritaya uygun alt teşvik uygulamalarının ülke gerçeklerine ve politika hedeflerine uyumlaştırılması gereği göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca gelir seviyesinin arttığı, eğitim düzeyinin yüksek olduğu yerlerde teşviklerden yararlanma derecesinin yüksekliği de dikkate alındığında, teşvik uygulamalarının bilinç yoksunluğu ve farkındalık eskikliği nedeniyle dengesizlikleri daha da derinleştirici etkiler yarattığı görülmektedir. Bunun için de daha şeffaf ve uzun vadeli, kullanıcıyı bilinlendirici eğitim desteklerinin teşvik uygulamalarından hedeflenen amaca daha büyük katkıda bulunacağı ileri sürülebilir.

KAYNAKÇA

- Açma, B. (1991). “*Gelişmiş Ülkelerin Azgelişmiş Bölgelerini Geliştirmeyi Amaçlayan Politikaların İncelenmesi ve GAP Örneği*”. İstanbul Ticaret Odası Yayınları No: 1991-7.
- Akdeve, E. ve Karagöl, E.T. (2013). “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 37.
- Akın, N. (2006). “Bölgesel Kalkınma Araçları ile Kalkınma Ajanslarının Uyum, İşbirliği ve Koordinasyonu”.
http://www.tepav.org.tr/sempozyum/2006/bildiri/bolum4/4_3_naciakin.pdf.
- Akıncı, M. (2014). “*Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki*”. Bursa: Dora Basım-Yayın ve Dağıtım A.Ş.
- Akpınar, R., Taşçı, K. ve Özsan, M.E. (2011). *Teoride ve Uygulamada Bölgesel Kalkınma Politikaları*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Aktan, C.C. (1994). “Kamusal Hırsızlığın Politik İktisadı: Plütokrasi ve Teşvik Kollamacılık”. *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Kasım -1994, s.5-17.
<http://www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/rant-kollama/plutokrasi.htm>.
- Alp, A. (2011). “Panel Veri Analizi ve Panel Ridge Regresyon Üzerine Bir Uygulama”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Anderson, J.E. and Wassmer, R.W. (2000). “Local Economic Development Incentives in the United States”. http://research.upjohn.org/up_bookchapters/55.
- Andırın, F. (2007). *Türkiye’de Genel Olarak Uygulanan Teşvikler ve 5084 Sayılı Kanunla Kalkınmada Öncelikli Yörelere Getirilen Teşvik Uygulamaları*. (Milli Emlak Uzmanlığı Tezi). Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Milli Emlak Genel Müdürlüğü.
- Asteriou, D. and Hall, S. (2007). *Applied Econometrics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Aşıkoğlu, R. (1988). *Türkiye’de Yatırım Teşvik Tedbirleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 278.

- Ataç, B. (1999). *Maliye Politikası*. Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No:118.
- Axarloglou, K. (2005). "What Attracts Foreign Direct Investment Inflows in the United States". *The International Trade Journal*, 19(3), 285-308.
- Aydın, A. (2008). "İktisadi Açından Bölgesel Dengesizlik: Mardin İli Örneği". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar-2008, 7(24), 304-312.
- Aydın, U. (2004). "Industrial Subsidies in OECD Countries 1989-1995". *Second Pan-European Conference*, Standing Group on EU Politics Bologna.
- Baltagi, B.H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. England: John Wiley and Sons Ltd, The Atrium, Southern Gate, Chichester, West Sussex PO19 8SQ.
- Baltagi, B.H. and Kao, C. (2000). "Nonstationary Panels, Cointegration in Panels and Dynamic Panels: A Survey". *Center for Policy Research Working Paper No. 16*.
- Barbieri, L. (2006). "Panel Unit Root Tests: A Review". *Quaderni Del Dipartimento Di Scienze Economiche E Sociali*, Serie Rossa: Economia – Quaderno N. 43.
- Barbour, P. (2005). "An Assesment of souht Africa's İvestment İncentive Regime with a Focus on the Manufacturing Sector". *ESAU Working Paper 14*, London: Overseas Development Institute.
- Barro, R.J. and Sala-i-Martin, X. (1991). "Convergence across States and Regions". *Brookings Papers on Economic Activity*, 1.
- Barro, R.J. and Sala-i-Martin, X. (1992). "Convergence". *Journal of Political Economy* 100(2), 223-251.
- Bartik, T.J. (2007). "Solving the Problems of Economic Development Incentives." *In Reining in the Competition for Capital*, Ann Markusen, ed. Kalamazoo, MI: W.E. Upjohn Institute for Employment Research, http://research.upjohn.org/up_bookchapters/240.
- Bassanini, A. and Scarpetta, S. (2001). "The Driving Forces of Economic Growth: Panel Data Evidence for the OECD Countries". *OECD Economic Studies*, No: 33, (2001/II), <http://www.oecd.org/dataoecd/26/2/18450995.pdf>.

- Benk, S. (2004). “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergisel Teşvikler”. *İş-Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 6(1).
<http://www.isguc.org/?p=article&id=195&cilt=6&sayi=1&yil=2004>.
- Benlikol, S. ve Müftüoğlu, H. (1997). *Avrupa Birliği Ülkelerinde Vergi Sistemlerindeki Teşvik ve İstisnalar*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları No:1997-7.
- Biyar, Ö. (2009). “Yatırım İndirimi Geri (Mi) Geliyor: Kurumlar Vergisinde Öngörülen Yeni Bir Uygulama, İndirimli Kurumlar Vergisi”. *Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi*, Sayı: 63.
- Blais, A. (1986). *Industrial Policy*. Toronto: University of Toronto Press.
- Blomström, M. (2002). “The Economics of International Investment Incentives”.
<http://www.oecd.org/investment/investment-policy/2487874.pdf>.
- Blomström, M. and Kokko, A. (2003). “The Economics of Foreign Direct Investment Incentives”. *Working Paper 168*.
- Boadway, R. and Shah, A. (1992). “How Tax Incentives Affect Decisions To Invest In Development Countries”. *Country Economics Department The World Bank*, November 1992, WPS 1011.
- Bocutoğlu, E. (2012). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Bolnick, B. (2004) “Effectiveness and Economic Impact of Tax Incentives in the SADC Region”. *Submitted To USAID/RCSA, SADC Tax Subcommittee*, SADC Trade, Industry, Finance and Investment Directorate, Submitted By Nathan–MSI Group.
- Bondonio, D. and Greenbaum, R.T. (2006). “Do Business Investment Incentives Promote Employment in Declining Areas? Evidence from EU Objective 2 Regions”. *European Urban and Regional Studies*, 13(3), 225-244.
- Borluk, S. (2014). “Türkiye’de Bölgesel Gelir Dağılımı İraksaması, Verimlilik ve Diğer Dinamiklerle İlişkisi”. *Verimlilik Dergisi*, T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü, Sayı: 2014/4, 19-44.
- Borts, G.H. and Stein J.L. (1964), *Economic Growth in A Free Market*. New York: Columbia University Press.

- Boudeville, J.R. (1966). *Problems of Regional Economic Planning*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bracewell-Milnes, B. and Huiskamp, J. C. L. (1977). "Investment Incentives A Comparative Analysis of The Systems in The EEC, The USA And Sweden". *Springer-Science+Business Media*, B. V.
- Bronzini, R. And Blasio, G. (2005). "Evaluating the Impact of Investment Incentives: the Case of the Italian Law 488". *45th Congress of the European Regional Science Association*.
- Brooks, C. (2008). *Introductory Econometrics for Finance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bucclato, T. and Santangelo, F. (2009). "Foreign Direct Investments Distribution In The Russian Federation: Do Spatial Effects Matter". *Centre for the Study of Economic and Social Change in Europe*, Economics Working Paper No.99.
- Casellas, A and Galley, C.C. (1999). "Regional Definitions in the European Union: A Question of Disparities?". *Regional Studies*. 33(6), 551-558.
- Cassidy, M. and Strobl, E. (2004). "Subsidizing Industry: An Empirical Analysis of Irish Manufacturing". *Journal of Industry, Competition and Trade*, Bank Papers, 95-107.
- Chalk, N.A. (2001). "Tax Incentives in The Philippines: A Regional Perspective". *IMF Working Paper*, No:01/181, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2001/wp01181.pdf>.
- Charlton, A. (2003). "Incentive Bidding For Mobile Investment: Economic Consequences And Potential Responses". *OECD Development Center Working Paper No. 203*.
- Chaudhuri, R.H. (2001). *An Introduction to Development and Regional Planning*. India: Orient Longman Limited, Hyderabad.
- Chen, C.H. (1996). "Regional determinants of foreign direct investment in mainland China". *Journal of Economic Studies*, 23(2), 18-30.

- Cheng, L.K. and Kwan, Y.K. (2000). "What are The Determinants of The Location of Foreign Direct Investment? The Chinese Experience". *Journal of International Economics*, 51, 379–400.
- Christaller, W. (1966). *Central Places in Southern Germany*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Christiansen, H., Oman, C. and Charlton, A. (2003). "Incentives-based Competition for Foreign Direct Investment: The Case of Brazil". *Directorate For Financial, Fiscal And Enterprise Affairs, Working Papers on International Investment*, Number: 2003/1. OECD,
- Coombs, G. (2001). *Essays on Regional Economic Development*. Australia: South Australian Centre for Economic Studies.
- Cornia, G.C. and Nelson, R.D. (2010). "State Tax Revenue Growth and Volatility". *Federal Reserve Bank Of St. Louis Regional Economic Development*, 6(1).
- Coşkun, R. (2001). "Determinants of direct foreign investment in Turkey". *European Business Review*, 13(4), 221-226.
- Criscuolo, C. (2009). "The Effect of R&D Tax İncentives on Location of R&D İntvestment". *Design And Evaluation of Tax İncentives For Business Research And Development Good Practice And Future Developments, Final Report*, Submitted to European Commission, Directorate General-Research, Brussels.
- Çelebi K. (1992). "Bölgesel Amaçlı Teşvik Edici Vergi Politikasının GAP ile Bütünleşmesi". *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, S: 3, Mart 1992.
- Çetin, M. (2006). "Endüstriyel Bölgelerde Sosyal Sermaye ve Güven: Üçüncü İtalya Örneği". *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Yıl:2006, 6(1).
- Çetin, M. ve Ecevit, E. (2010). "Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Regresyon Analizi". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(2), 166-182.
- Çınar, S. (2011). "Gelir ve Co2 Emisyonu İlişkisi: Panel Birim Kök ve Eşbütünleşme Testi". *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Uludağ Journal of Economy and Society*, XXX(2), 71-83.

- Çiloğlu, İ. (2003). “Türk Sanayinin Gelişimi ve Teşvikler”. *Hazine Dergisi (Cumhuriyetin 80. yılı Özel Sayısı)*, Ankara: Hazine Müsteşarlığı Matbaası.
- Davies, K. (2013). “China Investment Policy: An Update”. *OECD Working Papers on International Investment*, 2013/01, OECD Publishing.
- Deichmann, J., Karidis, S. and Sayek, S. (2003). “Foreign Direct Investment In Turkey: Regional Determinants”. *Applied Economics*, 35(16), 1767-1778.
- Devereux, M. (1991). “Corporation Tax Asymmetries and Investment: Evidence from UK Panel Data”. *Queen’s Economics Department Working Paper No. 820*.
- Dimitropoulou, D., McCann, P., Burkec, S.P. (2013). “The Determinants of The Location of Foreign Direct Investment in UK Regions”. *Applied Economics*, 45, 3853-3862.
- Dinga, M. (2011). “The Role of Investment Incentives in Regional FDI Reallocation: A Regression-Discontinuity Approach”. *Charles University Center for Economic Research and Graduate Education Academy of Sciences of the Czech Republic Economics Institute, Working Paper Series, ISSN 1211-3298*.
- Doğan, S. ve Yıldız, Z. (2007). “Bölgesel Kalkınma, Turizmin İlişkisi ve Göller Bölgesi Kalkınmasında Alternatif Turizm Potansiyelinin Kullanılabilirliğine Yönelik Bir Araştırma” *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, Year: 2007/2, Number: 6.
- DPT (2000). “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”. *Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara, Nisan 2000.
- Duran, M. (2003). *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*. Ankara: Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Dizisi, No:33, Hazine Yayını.
- Duran, M. (2002). *Türkiye’de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği*. Ankara: Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı.
- Duran, M. (1998). *Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-98)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.

- Durman, M. ve Önder, H. (2006). *Sanayileşme Sürecinde Teşvikler*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Dürüs, İ. (2005). *Türkiye’de Vergi Teşvik Önlemleri, Mahiyeti ve Etkinliği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı.
- Eaton, B.C. and Lipsey, R.G. (1982). “An Economic Theory of Central Places”. *The Economic Journal*, 92(365) (Mar., 1982), 56-72.
- Eichfelder, S. and Schneider, K. (2012). “Tax Incentives and Business Investment: Evidence from a German Natural Experiment”. https://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=IIPF68&paper_id=150
- Ekinci, D. (2013), *Yığılma Ekonomilerinin Nedenleri ve Etkileri: Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama (1990-2009)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkal, M. (1982). “Bölge Açısından Azgelişmişlik”. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, No:56.
- Erkan, B. (1999). “Türkiye’de Nedenleri ve Boyutlarıyla Bölgesel Düalizm”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 119-135.
- Erkan, H. ve Tatlıdil, R. (1990). *Serbest Bölgelerde Uygulanacak Teşvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi*. Ankara: TOBB Yayınları.
- Ersoy, A. (2008). *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.
- Ersungur, Ş.M. (2005). *Bölgesel İktisat*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Z.F.Fındıkoğlu Araştırma Merkezi Yayın No: 219.
- Ersungur, Ş.M. ve Polat, Ö. (2006). “Türkiye’de Bölgeler Arasında Yakınsama Analizi”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 335-343.
- Eser, E. (2011). *Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.

- Eşiyok, B. (2011). “Determinants Of Foreign Direct Investment İn Turkey: A Panel Study Approach”. *MPRA Paper*, No. 36568.
- European Commission (EU) (2008). *Vademecum Community Law on State Aid*. European Commission Directorate-General for Competition.
- European Commission (1997). *Competition law in the European Communities*. Volume IIB, Brussels Luxembourg: Explanation of the rules applicable to State aid.
- Fontanel, J., Hebert, J.P. and Samson, I. (2008), “The Birth of The Political Economy or The Economy in The Heart Of Politics: Mercantilism”. *Defence and Peace Economics, Special Issue: War and Peace Issues in the History of Economic Thought*, 19(5).
- Frees, E.W. (2004). *Longitudinal and Panel Data: Analysis and Applications for the Social Sciences*. Cambridge University Press.
- Gabe, T.M. and Kraybill, D.S. (2002). “The Effect of State Economic Development Incentives on Employment Growth of Establishments”. *Journal of Regional Science*, 42(4), 703-730.
- GATT (1994). “Uruguay Round Final Act”. Marrakesh. http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/24-scm.pdf.
- Getzner, M. (2007). “Empirical Tests of the Political Economy of Regional State Aid”. *International Journal of Applied Economics*, 4(2), 33-45.
- Giray, F. (2005). “Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Boyutları”. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 9, 2005.
- Ginevicius, R. and Simelyte, A. (2011). “Government Incentives Directed Towards Foreign Direct Investment: A Case of Central and Eastern Europe”. *Journal of Business Economics and Management*, ISSN 1611-1699, 12(3), 435-450.
- Green, W.H. (2003). *Econometric Analysis*. New Jersey: Prentice Hall, Upper Saddle River, 07458.
- Gül, E. ve Kamacı, A. (2012). “Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Bir Panel Veri Analizi”. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(3), 81-91.

- Gül, E. ve Yavuz, H. (2010). “AB’nin Yeni Üyeleri ile Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1996-2008 Dönemi”. *Maliye Dergisi*, Sayı: 158.
- Gülmez, A. ve Yaedımcıoğlu, F. (2012). “OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi (1990-2010)”. *Maliye Dergisi*, Sayı 163.
- Hasio, C. (2006). “*Panel Data Analysis-Advantages and Challenges*”. Wise Working Paper Series, WISEWP0602.
- Hausman, J.A. (1978), “Specification Tests in Econometrics”. *Econometrica*, 46(6), 1251-1271.
- Hazine Müsteşarlığı, (2005). “*Genel Teşvik, Kobi ve Enerji Desteği Mevzuatı*”. Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü.
- Hazman, G.G. (2010). “Türkiye’de Mali Nitelikteki Teşviklerin Doğrudan Yabancı Sermaye Üzerindeki Etkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Çerçevesinde Değerlendirme”. *Maliye Dergisi*, Sayı: 158.
- He, J., Rui, O.M. and Zha, X. (2011). “*Governance Infrastructure and Location of Foreign Direct Investment in the People’s Republic of China*”. ADBI Working Paper Series, No: 231.
- Higgins, B. and Savoie, D.J. (1997), *Regional Deveopment Theories & Their Applications*. USA: Transaction Publishers.
- Hirschman, A.O. (1958). *The Strategyfor Economic Development*”. New Haven: CT: Yale University Press.
- Hoover, E.M. and Giarratani, F. (1985). “*Introduction to Regional Economics*. 3d ed. New York: Knopf. <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Giarratani/chapternine.htm>.
- Howitt, D. and Cramer, D. (2011). *Introduction to Statistics in Psychology*. England: Prentice Hall, Pearson Education Limited Edinburgh Gate Harlow Essex CM20 2JE
- Ildırar, M. (2004). *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

- Işık, N., Acar, M. ve Işık, H.B. (2004). “Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 323-340.
- İlkin, A. (1970). “Türkiye’de Sanayi Politikası”. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 30(1-4).
- İktisadi Kalkınma Vakfı (1994). “Avrupa Birliğinde Teşvik Sistemi İlkeler ve Uygulamalar”. İstanbul: İKV Yayınları, No: 127.
- İstanbul Ticaret Odası (İTO) (1995). *Türkiye’de Teşvik Sistemi, Genel Değerlendirme*. Yayın No: 1995-10.
- İTO (2006). *5084 Sayılı Kanun ve Teşvik Uygulama Rehberi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2006-30.
- İTO (2007). *Türkiye İçin Model Olabilecek Ülkelerde Uygulanan Teşvik Uygulamaları ve Ülkemize Uygulanabilirliği*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No:2007-51.
- James, S. (2009). “Incentives and Investments: Evidence and Policy Implications”. *Investment Climate Advisory Services of the World Bank Group*, The World Bank Group.
- Kaldor, N. (1956). “A Model of Economic Growth”. *The Economic Journal*, 67, 268, 591-624.
- Kaplan, M. ve Kalyoncu, H. (2011). “Measuring the Level of International Capital Mobility for MENA Countries”. *Journal of Economic and Social Studies*, 1(1).
- Kapucu, H., Aydın, M., Şiriner, İ., Moraday, F. ve Çetin, Ü. (2010). *Politik İktisat ve Adam Smith*. Yön Yayınları.
- Kara, M. (2008). *Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları*. (DPT Uzmanlık Tezi). Ankara: DPT Yayın No: 2774.
- Karaca, N. (2003). “Gatt’tan Dünya Ticaret Örgütü’ne”. *Maliye Dergisi*, Sayı: 144, 84-99.
- Karahasan, B. C. (2010). *Dynamics and Variation of Regional Firm Formation: Case of Turkey*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Karakurt, A. (2010). “Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(2).
- Karim, N.A.H.A., Fleming, E. and Doran, H. (2004). “An Analysis of the Regional Distribution of Foreign Direct Investment Inflows in the Manufacturing Sector in Malaysia”. *University of New England School of Economics, Working Paper Series in Economics*.
- Kartal, Z. (2008). “GATT ve Uruguay Raunt: Gelişmekte Olan Ülkelerin Dünya Ticaretindeki Yapısal Bağımlılıklarının Artması”. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, XXV(2).
- Korkmaz, A., Gerçek, C.K. ve Pazarcık, O. (1989). *Ülkemizde Uygulanan Teşvik Sistemi Ekonomi Üzerindeki Etkileri ve Verimlilik Temeline Dayandırma İmkânları*. Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları No: 381.
- Kum, M. (2011). “İktisadın Yeni Coğrafi Açılımı: Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 30 Yıl: 2011/1 (235-255).
- Kutlar, A. (2005). *Uygulamalı Ekonometri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Küçüker, C. (2012). *Endüstriyel Kümelenme Yaklaşımları: Bir Değerlendirme*. Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/balkanlar6.pdf>.
- Küçüköğlü, M. (2005). *Vergisel Teşviklerin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Levin, A., Lin, C.F. and Chu, C.S.J. (2002). “Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties”. *Journal of Econometrics*, 108, 1-24.
- Lösch, A. (1954). *The Economics of Location*. New Haven: Yale University Press.
- Liu, K., Daly, K. and Varua, E. (2012). “Determinants of Regional Distribution of FDI Inflows across China’s Four Regions”. *International Business Research*, 5(12).
- Manasan, R.G. (1988). “A Review of Investment Incentives in Asean Countries”. *Philippine Institute for Development Studies, Working Paper Series No: 88-27*.
- Martin, R. (1998). “Regional Incentive Spending for European Regions”. *Regional Studies*, 32(6), 527-536.

- Miroslava, C. (2013). "The Effectiveness of Investment Incentives in Certain Foreign Companies Operating in the Czech Republic". *Journal of Competitiveness*, 5(1), 108-120.
- Morisset, J. (2003). "Tax Incentives Using Tax Incentives To Attract Foreign Direct Investment". The World Bank Group Private Sector And Infrastructure Network, Note Number: 253.
- Murray, R. (1971). "Internationalization of Capital and the Nation State". *New Left Review*, I/67 May-June 71.
- Na, L. and Lightfoot, W.S. (2006). "Determinants of Foreign Direct Investment at The Regional Level in China". *Journal of Technology Management in China*, 1(3), 262-278.
- Narin, M. (2012). "Türkiye'de Yatırımlar ve Yatırım Teşvikleri". 3. *Ulusal İktisat Kongresi*, DEÜ İİBF İktisat Bölümü / İzmir-Türkiye.
- Ndikumana, L. (2000). "Financial Determinants of Domestic Investment in Sub-Saharan Africa: Evidence from Panel Data". *World Development*, 28(2), 381-400.
- Nelson, C.R. and Plosser, C.L. (1982). "Trends And Random Walks in Macroeconomic Time Series". *Journal of Monetary Economics*, 10(I 1982) 139-162. North-Holland Publishing Company.
- Neto, A. (2001). "Lessons from Brazil's Regional Development Policies". Xi'an, People's Republic of China, Paper No:1, <http://www.oecd.org/investment/investmentfordevelopment/2369827.pdf>
- OECD (2001). "Competition Policy in Subsidiaries and State Aid". *DAFFLE/CLP*, 24, Paris.
- OECD (1997). *Environmental Taxes And Green Tax Reform*. France Cedex: OECD Publication,.
- OECD (1989). "Competition Policy and Intellectual Property Rights". <http://www.oecd.org/dataoecd/8/44/2376247.pdf>.

- Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA) (2011). “Türkiye’de Sağlanan Teşvik ve Destekler”.
<http://www.oka.org.tr/Documents/okatesvikvedesteklerekitap180820111.pdf>.
- Oktayer, H. (2003). “Dünden Bugüne Teşvik Sistemi”. *Yaklaşım Dergisi*, Sayı:19.
- Oman, C. (2000). “Policy Competition for Foreign Direct Investment A Study of Competition among Governments to Attract FDI”. *Development Centre Of The Organisation For Economic Co-Operation And Development*.
- Ottaviano, G.I.P. and Pinelli, D. (2006). “Market Potential and Productivity: Evidence from Finnish Regions”. *Regional Science and Urban Economics*, 36, 636-657.
- Ögütçü, M. and Taube, M. (2002). “Getting China’s Regions Moving”. *Trade Investing in China*, Observer No. 231/232.
- Özgür, E.M.(2010). *Bölgesel Kalkınma*. (Coğrafya Bölümü Ders Notları). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.
- Öztürk, L. (2006). “Geçiş Ekonomilerinde Bölgeler Arası Dengesizlikler: Bir Neden Olarak Piyasa Ekonomisi”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16.
- Park, J.H. (2012). “What Determines the Specificity of Subsidies”. *International Studies Quarterly*, Vol: 56, 413-426.
- Pazarlıoğlu, M.V. ve Gürler, Ö.K. (2007). “Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı”. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 44(508).
- Pelegrin, A. (2003). “Regional Distribution of Foreign Manufacturing Investment in Spain Do Agglomeration Economies Matter”. *Institut d'Economia de Barcelona*, Edifici Florensa.
- Perroux, F. (1950). “Economic Space: Theory and Applications”. *Quarterly Journal of Economics*, 64(1), 89-104.
- Peters, A. and Fisher, P. (2004), “The Failures of Economic Development Incentives”. *Journal of the American Planning Association*, 70(1), 27-37.
- Poole K.E., Erickcek, G.G., İannone, D.T., Mccrea, N. and Salem P. (1999). “Evaluating Business Development Incentives, National Association of State

Development Agencies, ACCRA, Washington, D.C.,
http://www.eda.gov/PDF/1g3_ebdi_report.pdf.

- Porsse, A., Haddad, E. and Ribeiro, E.P. (2007). "Economic Effects of Regional Tax Incentives: A General Equilibrium Approach". *Latin American Business Review*, 7(3-4), 195-216.
- Porter, M.E. (2000). *Location, Clusters, and Company Strategy*. The Oxford Handbook of Economic Geography, Edited By: G.L.Clark, M.S.Gertler, and M.P. Feldman, Oxford University Press.
- Rajagopol, D. and Shah, A. (1995). "A Rational Expectations Model for Tax Policy Analysis: An Eevaluation of Tax İncentives For The Textile Chemical and Parmaceutical İndustries of Pakistan". *Journal of Public Economics*. 57, 249-276.
- Resmini, L. (2000). "The Determinanats of Foreign Direct İvestment in The CEECs". *Economics of Transition*, 8(3), 665-689.
- Robbins, L. (1968). *The Theory Of Economic Development In The History Of Economic Thought*. Macmillan St Martin's Press.
- Rostow, W. W. (1960). *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*. New York: Cambridge University Press.
- Roy, N. and Bezbaruah, M.P. (2002). *Agricultural Growth and Regional Economic Development*. New Delhi: India.
- Ruane, F. and Görg, H. (1997). "Reflections on Irish Industrial Policy towards Foreign Direct Investment". *Trinity Economic Papers*, Series Policy Paper No. 97/3.
- Sağbaşı, İ. (2002). "Türkiye'de Kamu Harcamalarının Yakınsama Üzerindeki Etkisi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, IV(2).
- Salahuddin, M., İslam, M.D.R. and Salim, S.A. (2009). "Determinants of Investment in Muslim Developing Countries: An Empirical Investigation". *International Journal of Economics and Management*, 3(1), 100-129.
- Sandalcılar, A.R. (2012), "Bric Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve İhracat Arasındaki İlişki: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 161-179.

- Savaş, V. (2000). “*İktisadın Tarihi*”. (4. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Schalk, H.J. and Untiedt, G. (2000). “Regional Investment Incentives in Germany: Impact on Factor Demand and Growth”. *Annals of Regional Science*, 34, 173-195.
- Schwartz, G. and Clements, B. (1999). “Government Subsidies”. *Journal of Economic Surveys*, 13(2), 119-148.
- Selen, U. (2011). *Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Uygulamaları*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Serdengeçti, T. (2001). *2001 Yılı KOBİ ve Genel Yatırım Teşvik Mevzuatı ve Uygulamaları*. Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü.
- Seshadri, B. (1991). *Industrialization and Regional Development*. New Delhi, India: Ashok Kumar Mittal.
- Stock, J.H. and Watson, M.W. (2011). *Introduction To Econometrics*. Addison-Wesley.
- Szanyi, M. (2005). “Do Multinationals ‘Misuse’ Corporate Income-Tax Holidays? An Analysis Based On Hungarian Balance-Sheet Figures”. *Institute For World Economics Hungarian Academy of Sciences Workingpapers*, No. 164.
- Tanzi, V. and Zee, H.H. (2000). “Tax Policy for Emerging Markets: Developing Countries”. *International Monetary Fund Working Paper*, WP/00/35, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0035.pdf>.
- Tarı, R. (2011). *Ekonometri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Tatoğlu, F.Y. (2012). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Tatoğlu, F.Y. (2012). *İleri Panel Veri Analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- T.C. Hazine Müsteşarlığı (2005). *Genel Teşvik, Kobi ve Enerji Desteği Mevzuatı*. Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü.
- Tecer, M. (1996). “Türkiye’de Teşvik Uygulamaları ve Avrupa Birliği”. *Amme İdaresi Dergisi*, 29(1).

- Terluin, I.J. (2001), *Rural Region in the EU: Exploring Differences in Economic Development*. November, Groningen.
- Thomas, K.P. (2011). *Investment Incentives and The Global Competition for Capital*. UK: Palgrave Macmillan.
- Thomas, K.P. (2007). "Investment Incentives Growing Use, Uncertain Benefits, Uneven Controls". *The Global Subsidies Initiative (GSI) of the International Institute for Sustainable Development (IISD)*, Geneva, Switzerland.
- Thomas, K.P. (2000). *Competing for Capital: Europe and North America in a Global Era*. Washington: Georgetown University Press.
- Tung, S. and Cho, S. (2001). "Determinants of Regional Investment Decisions in China: An Econometric Model of Tax Incentive Policy". *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 17, 167-185.
- Tuomi, K. (2011). "The Role of the Investment Climate and Tax Incentives in the Foreign Direct Investment Decision: Evidence from South Africa". *Journal of African Business*, 12(1), 133-147.
- TÜSİAD (1990). "Sanayileşmede Teşvik Sistemleri". Yayın No: TÜSİAD-T/90.12.135.
- Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) (2007). *5084 Sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki Kanunu'nun Etkilerinin Değerlendirilmesi Çalışması*. http://statik.iskur.gov.tr/tr/dis_iliskiler/5084%20sayili_kanunun_etkileri.pdf.
- Tzelepis, D. and Skuras, D. (2004). "The Effect of Regional Capital Subsidies on Firm Performance: An Empirical Study". *Journal of Business and Enterprise Development*, 11(1), 121-129.
- Uluatam, Ö. (1971). *Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 311.
- Uluyol, O. ve Türk, V.E. (2013). "Finansal Rasyoların Firma Değerine Etkisi: Borsa İstanbul (BİST)'da Bir Uygulama". *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, XV(II).

- United Nation (2001). Reducing Disparities: Balanced Development of Urban and Rural Areas and Regions within the Countries of Asia and the Pacific. *Economic and Social Commission for Asia and the Pacific*, ISBN: 92-1-120037-7.
- United Nations Conference On Trade And Development (UNCTAD) (2004). *Incentives*. United Nations New York and Geneva.
- UNCTAD (2000). *Tax Incentives and Foreign Direct Investment A Global Survey*. United Nations Conference on Trade and Development Geneva, Advisory Studies, No: 16.
- UNCTAD (1996). *Investment, Trade and International Policy Arrangements*. World Investment Report, New York and Geneva.
- Van Parys, S. and James, S. (2010). “The Effectiveness of Tax Incentives in Attracting Investment: Panel Data Evidence from The CFA Franc Zone”. *International Tax Public Finance*, 17, 400-429.
- Von Thünen, J. H. (1826), *Der Isolierte Stat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalkomie*. Hamburg.
- Walsh, K.M. (2013). “Renewable Energy Financial Incentives: Focusing on Federal Tax Credits and the Section 1603 Cash Grant: Barriers to Development”. <http://environs.law.ucdavis.edu/issues/36/2/walsh.pdf>.
- Williamson, J.G. (1965), “Regional Inequality and the Process of National Development: A Description of Pattern”. *Economic Development and Cultural Change*, 13(4), 3-45.
- Wooldridge, J.M. (2002). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. England: The MIT Press Cambridge, Massachusetts London.
- WTO (2005). *A Better Investment Climate for Everyone*. World Development Report, A Copublication of The World Bank and Oxford University Press.
- WTO (1998). *The Impact of Investment Incentives and Performance Requirements on International Trade*. WT/WGTI/W/56.
- Yakubova, N. (2013). “Policy Matters: Tax Incentives for Business Investment”. *European Journal of Business and Economics*, 8(1).

- Yavan, N. (2012). “Türkiye’de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Belirleyicileri: Mekânsal ve İstatistiksel Bir Analiz”. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, CBD 10 (1), 9-37.
- Yavilioğlu, C. (2002). “Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri (Eleştirel Bir Yaklaşım)”. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2).
- Yeung, H.W. (2000). “State Intervention and Neoliberalism in The Globalizing World Economy: Lessons from Singapore's Regionalization Programme”. *The Pacific Review*, 13(1), 133-162.
- Zhang, K.H. (2001). “How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth in China, *Economic of Transition*, 9(3), 679-693.
- Zee, H.H., Stotsky, J.G. and Ley, E. (2002). “Tax Incentive for Business Investment: A Primer For Policy Makers In Developing Countries”. *World Development*, 30(9), 1497-1516.
- Zeren, F. ve Yılandı, V. (2011). “Türkiye’de Bölgeler Arası Gelir Yakınsaması: Rassal Katsayılı Panel Veri Analizi Uygulaması”. *Business and Economics Research Journal*, 2(1), 143-151.

Veri Kaynakları ve İnternet Siteleri

<http://www.tuik.gov.tr>

<http://www.ekonomi.gov.tr>

<http://www.hazine.gov.tr>

<http://www.gib.gov.tr/>

<http://www.ikv.org.tr>

<http://www.iskur.gov.tr>

<http://www.sanayi.gov.tr/>

<http://www.tbb.org.tr/tr>

<http://www.tdk.gov.tr>

<http://www.hita.hu/en/>

<http://www.gtai.de>

<http://www.tpe.gov.tr/portal/default.jsp>

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/index.aspx>

<http://www.czechinvest.org/data/files/fs-01-investment-opportunities-65-en.pdf>

<http://www.czechinvest.org/data/files/incentives-brochure-3298-en.pdf>

<http://www.hita.hu/en/Content.aspx?ContentID=220482e5-5231-4d5f-bf8a-bbe11268d14a>

<http://www.invest-in-france.org/Medias/Publications/153/France-research-tax-credit-2013.pdf>

<http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/CHC/yatirimlar.doc>

<http://www.counsellors.gov.tr/upload/MKS/Meksikada%20devlet%20yardimlari.pdf>

http://www.germantrade.co.nz/country_information/pdfs/investment-guide-to-germany-2012.pdf

<http://www.mexicogov.org/incentives.php>

<http://www.czechinvest.org/en/investment-incentives-new>

<http://www.datar.gouv.fr/la-datar>

<http://www.dsireusa.org/summarytables/finre.cfm>

http://ec.europa.eu/competition/state_aid/cases/215486/215486_613358_24_2.pdf

<http://www.resmigazete.gov.tr> (2009: 27290 Sayılı ve 2012: 28328 Sayılı Kararlar)

<http://www.counsellors.gov.tr/upload/BRZ/Brezilya%20yatirim%20programlari%20not.doc>

<http://www.hita.hu/en/Content.aspx?ContentID=220482e5-5231-4d5f-bf8a-bbe11268d14a>

EKLER**EK 1. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması Kapsamındaki Düzey-1 ve Düzey-2 Bölgeleri**

TR1: İstanbul	TR7: Orta Anadolu
TR10: İstanbul	TR71: Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde, Nevşehir
TR2: Batı Marmara	TR72: Kayseri, Sivas, Yozgat
TR21: Edirne, Kırklareli, Tekirdağ	TR8: Batı Karadeniz
TR22: Balıkesir, Çanakkale	TR81: Bartın, Karabük, Zonguldak
TR3: Ege	TR82: Çankırı, Kastamonu, Sinop
TR31: İzmir	TR83: Amasya, Çorum, Samsun, Tokat
TR32: Aydın, Denizli, Muğla	TR9: Doğu Karadeniz
TR33: Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Uşak	TR90: Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon
TR4: Doğu Marmara	TRA: Kuzeydoğu Anadolu
TR41: Bilecik, Bursa, Eskişehir	TRA1: Bayburt, Erzincan, Erzurum
TR42: Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova	TRA2: Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars
TR5: Batı Anadolu	TRB: Ortadoğu Anadolu
TR51: Ankara	TRB1: Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli
TR52: Karaman, Konya	TRB2: Bitlis, Hakkâri, Muş, Van
TR6: Akdeniz	TRC: Güneydoğu Anadolu
TR61: Antalya, Burdur, Isparta	TRC1: Adıyaman, Gaziantep, Kilis
TR62: Adana, Mersin	TRC2: Diyarbakır, Şanlıurfa
TR63: Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	TRC3: Batman, Mardin, Şırnak, Siirt

EK 2. 2012 YILI TEŞVİK KANUNU

EK-2.1

2012-3305 SAYILI

YATIRIMLARDA DEVLET YARDIMLARI HAKKINDA KARAR

Amaç

MADDE 1 - (1) Bu Kararın amacı; kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler doğrultusunda tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesine, üretim ve istihdamın artırılmasına, uluslararası rekabet gücünü artıracak ve araştırma- geliştirme içeriği yüksek bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlar ile stratejik yatırımların özendirilmesine, uluslararası doğrudan yatırımların artırılmasına, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına, kümelenme ve çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesine ilişkin usul ve esasları belirlemektir.

Tanımlar

MADDE 2 - (1) Bu Kararın uygulanmasında;

- a) Aracı kurum: Faiz desteğini uygulayacak kamu bankaları dâhil olmak üzere bankaları ve finansal kiralama şirketlerini,
- b) AR-GE yatırımı: Yeni bir ürün geliştirilmesi, ürün kalite ve standardının yükseltilmesi, maliyet düşürücü ve standart yükseltici yeni bir teknolojinin ülke şartlarına uyumunun sağlanması amacıyla bilimsel esaslara uygun olarak yapılan ve her aşaması belirlenmiş araştırma ve geliştirme çalışmaları için gerçekleştirilecek yatırımları,
- c) Bakan: Ekonomi Bakanını,
- ç) Bakanlık: Ekonomi Bakanlığını,
- d) Büyük ölçekli yatırım: 13/6/2006 tarihli ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 32/A maddesi kapsamında belirlenen ve EK-3'te gösterilen yatırımları,
- e) Çevre yatırımı: Doğrudan ticari mal üretimine yönelik olmayan, mevcut veya gerçekleştirilecek tesislerin katı, sıvı veya gaz gibi atıklarının temizlenmesine veya yok edilmesine yönelik yatırımları,
- f) Genel Müdürlük: Ekonomi Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğünü,
- g) Komisyon: Ekonomi Bakanlığı bünyesinde Bakan onayı ile oluşturulan Stratejik Yatırımları Değerlendirme Komisyonunu,
- ğ) Muhasebe birimi: Ekonomi Bakanlığı muhasebe birimini,
- h) Sabit yatırım tutarı: Arazi-arsa, bina-inşaat, makine ve teçhizat ile diğer yatırım harcaması kalemlerinin toplamını,
- ı) Teşvik belgesi: Yatırım teşvik belgesini,
- i) Ürün: Teşvik belgesine konu yatırımla elde edilmesi amaçlanan asıl işlem görmüş imalat sanayi ürün veya ürünlerini,
- j) Yatırımcı: Teşvik belgesi kapsamı yatırımı gerçekleştirecek gerçek veya tüzel kişileri,
- k) Yerel birimler: Kalkınma Ajansları, sanayi odaları ve Bakanlıkça görevlendirilecek diğer odaları,

ifade eder.

Bölgeler

MADDE 3 - (1) Bu Karar kapsamında yer alan desteklerin uygulanması açısından iller, sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyeleri dikkate alınarak EK-1'de belirtilen altı bölgeye ayrılmıştır.

Teşvik sistemi ve destek unsurları

MADDE 4 - (1) Teşvik sistemi; genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımların teşviki uygulamalarından oluşur.

(2) Genel teşvik uygulamaları: Bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar ile EK-4'te yer alan teşvik edilmeyecek yatırım konuları ve teşviki için EK-4'te öngörülen şartları sağlayamayan yatırım konuları hariç olmak üzere, 5 inci maddede belirtilen sabit yatırım tutarları ve üzerindeki yatırımlar bölge ayrımı yapılmaksızın aşağıdaki destek unsurlarından yararlandırılabilir.

- a) Gümrük vergisi muafiyeti.
- b) Katma Değer Vergisi (KDV) istisnası.
- c) Gelir vergisi stopajı desteği (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).
- ç) Sigorta primi işveren hissesi desteği (tersanelerin gemi inşa yatırımları için).

(3) Bölgesel teşvik uygulamaları: EK-2B'de iller itibarıyla karşılıklarında numaraları belirtilen sektörler, EK-2A'da ilin bulunduğu bölgedeki şartları sağlamaları halinde aşağıdaki desteklerden yararlandırılabilir.

- a) Gümrük vergisi muafiyeti.
- b) KDV istisnası.
- c) Vergi indirimi.
- ç) Sigorta primi işveren hissesi desteği.
- d) Yatırım yeri tahsis.
- e) Faiz desteği (3 üncü, 4 üncü, 5 inci ve 6 ncı bölgelerdeki yatırımlar için).
- f) Gelir vergisi stopajı desteği (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).
- g) Sigorta primi desteği (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).

(4) Büyük ölçekli yatırımlar: EK-3'te belirtilen asgari tutarları sağlayan yatırım konuları aşağıdaki desteklerden yararlandırılabilir.

- a) Gümrük vergisi muafiyeti.
- b) KDV istisnası.
- c) Vergi indirimi.
- ç) Sigorta primi işveren hissesi desteği.
- d) Yatırım yeri tahsis.
- e) Gelir vergisi stopajı desteği (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).
- f) Sigorta primi desteği (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).

(5) Stratejik yatırımlar: 8 inci maddedeki kriterleri sağlayan yatırımlar bölge farkı gözetilmeksizin aşağıdaki desteklerden yararlandırılabilir.

- a) Gümrük vergisi muafiyeti
- b) KDV istisnası.

- c) Vergi indirimi.
- ç) Sigorta primi işveren hissesi desteği.
- d) Yatırım yeri tahsis.
- e) Faiz desteği.
- f) KDV iadesi.
- g) Gelir vergisi stopajı desteği (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).
- ğ) Sigorta primi desteği (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).

(6) Üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralar kapsamında teşvik belgesi düzenlenebilecek olan yatırımlar için talep edilmesi halinde genel teşvik uygulamaları çerçevesinde belge düzenlenebilir.

Sabit yatırım tutarı ve asgari kapasite

MADDE 5 - (1) Yatırımların destek unsurlarından yararlanabilmesi için asgari sabit yatırım tutarının; 1 inci ve 2 ncı bölgelerde birmilyon Türk Lirası, 3 üncü, 4 üncü, 5 inci ve 6 ncı bölgelerde ise beşyüzbin Türk Lirası olması gerekir. Ancak, desteklerden yararlanacak yatırımların varsa 8 inci maddede veya ekli listelerde belirlenen asgari kapasite, sabit yatırım tutarı ve diğer şartları sağlaması da gerekir.

(2) Finansal kiralama yöntemiyle yapılacak yatırımlarda finansal kiralamaya konu makine ve teçhizata ait toplam tutarın, her bir finansal kiralama şirketi için asgari ikiyüzbin Türk Lirası olması gerekir.

(3) Teşvik belgesi kapsamında yatırım harcaması olarak kabul edilen maddi olmayan duran varlıkların (marka, lisans, know-how vb.) oranı, teşvik belgesinde kayıtlı toplam sabit yatırım tutarının yüzde ellisini aşamaz.

Müracaat

MADDE 6 - (1) Teşvik belgesi müracaatları, tebliğle belirlenecek bilgi ve belgelerle Bakanlığa yapılır. Ancak, genel teşvik uygulamaları kapsamında yer alan ve sabit yatırım tutarı onmilyon Türk Lirasını aşmayan, tebliğle belirlenecek yatırımlar için yatırımcının tercihine bağlı olarak yatırımın yapılacağı yerdeki yerel birimlere de müracaat edilebilir.

(2) Müracaat sahibi tarafından; teşvik belgesine ilişkin müracaatın Bakanlığa yapılması halinde dört yüz Türk Lirası Bakanlık Döner Sermaye İşletmesi hesabına, yerel birimlere yapılması halinde üç yüz Türk Lirası Bakanlık Döner Sermaye İşletmesi hesabına, yüz Türk Lirası ise ilgili yerel birim hesabına yatırılır. Bu meblağlar hiçbir surette iade edilmez.

(3) İlgili yerel birimlerce, teşvik belgesi ile ilgili olarak yapılacak işlemler için tebliğle belirlenen ücretlerin dışında ilave hiçbir ücret talep edilemez.

Teşvik belgesi düzenlenmesi

MADDE 7 - (1) Yatırımların bu Karar kapsamındaki destek unsurlarından yararlanabilmesi için, makroekonomik programlar ve arz-talep dengesi dikkate alınarak yapılacak sektörel, malî ve teknik değerlendirmeler çerçevesinde projenin uygun görülmesi ve teşvik belgesi düzenlenmesi gerekir.

(2) Teşvik belgesi düzenlenmesine ilişkin müracaat tarihinden önce gerçekleştirilmiş bulunan yatırım harcamaları teşvik belgesi kapsamına alınmaz.

(3) Finansal kiralama yöntemiyle gerçekleştirilecek yatırımlar için finansal kiralama şirketi adına ayrı bir teşvik belgesi düzenlenmez.

Stratejik yatırımlar

MADDE 8 - (1) Aşağıda yer alan kriterlerin tamamını birlikte sağlayan, ithalat bağımlılığı yüksek ürünlerin üretimine yönelik yatırımlar stratejik yatırım olarak değerlendirilir.

a) Asgari sabit yatırım tutarının ellimilyon Türk Lirasının üzerinde olması (münhasıran bu yatırımların enerji ihtiyacını karşılamak üzere gerçekleştirilecek doğalgaza dayalı olmayan enerji yatırımlarının, tesis kurulu gücü ile orantılanacak kısmı dâhil).

b) Yatırım konusu ürünle ilgili yurtiçi toplam üretim kapasitesinin ithalattan az olması.

c) Bakanlıkça belirlenecek esaslar çerçevesinde, belge konusu yatırımla sağlanacak katma değer in asgari yüzde kırk olması.

ç) Yatırım konusu ürünle ilgili olarak son bir yıl içerisinde gerçekleşen toplam ithalat tutarının ellimilyon ABD Dolarının üzerinde olması.

(2) Yurt içinde üretimi olmayan ürünlerin üretimine yönelik yatırımlarda birinci fıkranın (ç) bendi hükmü, rafineri ve petrokimya yatırımlarında ise (c) bendi hükmü aranmaz.

(3) Bu konuda Bakanlığa yapılacak müracaatlar Komisyon tarafından incelenerek değerlendirilir ve uygun görülen projeler için teşvik belgesi düzenlenir.

(4) EK-4'te belirtilen teşvik edilmeyecek yatırım konuları ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilecek yatırımlar bu madde kapsamında değerlendirilmez.

Gümrük vergisi muafiyeti

MADDE 9 - (1) Teşvik belgesi kapsamındaki yatırım malı makine ve teçhizatın ithali, otomobil ve hafif ticarî araç yatırımlarında yatırım dönemi içerisinde kalmak kaydıyla monte edilmemiş haldeki (CKD) aksam ve parçaların ithali, gemi ve elli metrenin üzerindeki yat inşa yatırımlarında tekne kabuğu ithali yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereğince ödenmesi gereken gümrük vergisinden muafır.

(2) Teşvik belgesi kapsamında otobüs, çekici (Euro normlarına uygun yeşil motoru haiz olanlar hariç), mobilya, motorbot, kamyon (off-road truck tipi karayoluna çıkması mümkün olmayan kaya tipi damperli kamyonlar hariç), transmikser, beton santrali, forklift ve beton pompası ithal edilmesi halinde yürürlükteki İthalat Rejimi Kararında öngörülen oranlarda gümrük vergisi tahsil edilir. Ayrıca, makine ve teçhizat bedelinin yüzde beşine kadar yedek parça, gümrük vergisi muafiyeti sağlanmaksızın ithal edilerek sabit yatırım tutarına dahil edilebilir.

(3) Bakanlık, sektörel kısıtlamaları göz önüne alarak;

a) İthalat Rejimi Kararı uyarınca ithali mümkün olan kullanılmış veya yenileştirilmiş makine ve teçhizat (karayolu nakil vasıtaları hariç) ile İthalat Rejimi Kararının 7 nci maddesi uyarınca ithaline izin verilen makine ve teçhizatın teşvik belgesi kapsamına alınmasını,

b) Kullanılmış komple tesisin proje bazında yapılacak değerlendirme sonucunda ithalini, uygun görebilir.

(4) Baskı, basım, matbaa, tekstil, hazır giyim ve konfeksiyon yatırımlarına yönelik teşvik belgeleri kapsamında kullanılmış veya yenileştirilmiş makine ve teçhizat ithal edilemez.

(5) Finansal kiralama yöntemiyle gerçekleştirilecek yatırımlar için finansal kiralama şirketi adına ayrı bir teşvik belgesi düzenlenmeksizin yatırımcının teşvik belgesi dikkate alınarak ithalat işlemleri yapılır. İthalat işlemleri ile ilgili olarak yatırımcı ile finansal kiralama şirketleri müteselsilen sorumludur.

(6) Teşvik belgesi almak üzere müracaat edilmiş, ancak teşvik belgesine bağlanmamış yatırımlara ilişkin makine ve teçhizatın ithaline, Bakanlığın görüşüne istinaden Gümrük ve Ticaret Bakanlığınca, teşvik belgesi kapsamında muafiyet tanınabilecek ve istisna edilebilecek vergi ve kesintilerin toplam tutarı kadar teminatın alınması suretiyle müsaade edilebilir. Teminatla ithalatta, bir defada verilecek teminat süresi azami altı aydır. Teminat süresi içerisinde teşvik belgesinin düzenlenememiş olması halinde süre uzatımı için Gümrük ve Ticaret Bakanlığına müracaat edilir. Teminatın başlangıç tarihi, eşyanın serbest dolaşıma giriş tarihidir. Yatırımcının, teminatın çözümü için teminat süresi içinde (ek süreler dahil) teşvik belgesi ve eki ithal makine ve teçhizat listesi ile birlikte Gümrük ve Ticaret Bakanlığına müracaat etmesi gerekir. Aksi takdirde teminat irat kaydedilir.

(7) Otomobil üretimine yönelik olarak asgari yüzbin adet/yıl kapasiteli yeni bir yatırım yapılması veya mevcut tesislerin kurulu kapasitelerinin en az yüzbin adet/yıl artırılması halinde, teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının yüzde yirmisinin gerçekleştirilmesini müteakip, yatırım süresi içerisinde olmak kaydıyla gümrük vergisine tabi olmaksızın yatırımcılara A, B ve C segmentlerinden otomobil ithaline izin verilebilir. Teşvik belgesi kapsamında ithaline izin verilen toplam otomobil sayısı, belgede kayıtlı ilave kapasitenin yüzde onbeşini aşamaz. Ancak, belge kapsamında motor üretiminin de yer alması halinde, motor üretim kapasitesinin yüzde onbeşi kadar daha (motor üretim kapasitesinin, otomobil üretim kapasitesinden fazla olması durumunda otomobil kapasitesi dikkate alınır) yukarıda belirtilen segmentlerden ilave otomobil ithaline izin verilebilir.

KDV istisnası ve iadesi

MADDE 10 - (1) 25/10/1984 tarihli ve 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu gereğince, teşvik belgesini haiz yatırımcılara teşvik belgesi kapsamında yapılacak makine ve teçhizat ithal ve yerli teslimleri KDV'den istisna edilebilir. Aynı hüküm, teşvik belgesinin veya teşvik belgesi kapsamı makine ve teçhizatın devir işlemleri ile makine ve teçhizat listelerinde set, ünite, takım vb. olarak belirtilen malların kısmi teslimlerinde de uygulanır.

(2) Sabit yatırım tutarı beşyüzmilyon Türk Lirasının üzerindeki stratejik yatırımlar kapsamında yapılacak bina-inşaat harcamaları KDV iadesinden yararlandırılabilir.

Faiz desteği

MADDE 11 - (1) Talep edilmesi halinde, bölgesel teşvik uygulamaları ve stratejik yatırımlar ile AR-GE ve çevre yatırımları kapsamında desteklerden yararlanacak yatırımlar için bankalardan kullanılacak en az bir yıl vadeli yatırım kredilerinin teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının yüzde yetmişine kadar olan kısmı için ödenecek faizin veya kâr payının;

a) 3 üncü bölgede yapılacak bölgesel yatırımlar için Türk Lirası cinsi kredilerde üç puanı, döviz kredileri ve dövize endeksli kredilerde bir puanı,

b) 4 üncü bölgede yapılacak bölgesel yatırımlar için Türk Lirası cinsi kredilerde dört puanı, döviz kredileri ve dövize endeksli kredilerde bir puanı,

c) 5 inci bölgede yapılacak bölgesel yatırımlar için Türk Lirası cinsi kredilerde beş puanı, döviz kredileri ve dövize endeksli kredilerde iki puanı,

ç) 6 ncı bölgede yapılacak bölgesel yatırımlar için Türk Lirası cinsi kredilerde yedi puanı, döviz kredileri ve dövize endeksli kredilerde iki puanı,

d) Bölge ayrımı yapılmaksızın tüm bölgelerde gerçekleştirilecek stratejik yatırımlar, AR-GE yatırımları ve çevre yatırımları için Türk Lirası cinsi kredilerde beş puanı, döviz kredileri ve dövize endeksli kredilerde iki puanı,

Bakanlıkça da uygun görülmesi halinde azami ilk beş yıl için ödenmek kaydıyla bütçe kaynaklarından karşılanabilir.

(2) Faiz desteği içeren teşvik belgelerine konu yatırımlardan finansal kiralama yöntemiyle gerçekleştirilecek olanlar için de faiz veya kâr payı ödemelerini içeren itfa planı yapılması kaydıyla aynı şartlarla faiz desteği öngörülebilir.

(3) Bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında yapılacak yatırımlarda proje bazında sağlanacak faiz desteği tutarları 3 üncü, 4 üncü, 5 inci ve 6 ncı bölgelerde sırasıyla beşyüzbin, altıyüzbin, yediyüzbin ve dokuzyüzbin Türk Lirasını geçemez.

(4) Faiz desteği tutarı, bölge ayrımı olmaksızın AR-GE ve çevre yatırımlarında beşyüzbin Türk Lirasını, stratejik yatırımlarda ise sabit yatırım tutarının yüzde beşini aşmamak kaydıyla ellimilyon Türk Lirasını geçemez.

(5) Stratejik yatırımlarla ilgili olarak 31/12/2013 tarihine kadar (bu tarih dahil) yapılacak müracaatlara istinaden düzenlenecek teşvik belgeleri kapsamında faiz desteği öngörülür. Ancak, bu belgeler kapsamında faiz desteği ödemelerine 1/1/2013 tarihinden sonra başlanır.

(6) Döviz kredisi ile gerçekleştirilecek yatırımlarda faiz desteği uygulaması, vade tarihindeki Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası döviz satış kuru dikkate alınarak yapılır.

(7) Kullanılmış makine ve teçhizat için ve kamu iktisadi teşebbüsleri dahil kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının yapacağı yatırımlar için faiz desteği uygulanmaz.

(8) Aynı teşvik belgesi kapsamındaki yatırım için faiz desteği uygulamasına yönelik olarak birden fazla aracı kurum talepte bulunamaz. Ancak, stratejik yatırımlar için faiz desteği uygulamasına yönelik olarak birden fazla aracı kurum talepte bulunabilir.

(9) Kullanılan kredilerin faiz, kâr payı veya anaparalarının yatırımcı tarafından itfa planlarında belirtilen sürelerde geri ödenmemesi halinde, yapılmayan ilk ödeme ilgili aracı kurum tarafından en kısa sürede Bakanlığa bildirilir ve Bakanlıkça faiz desteği ödemeleri durdurulur. Yatırımcının kredi geri ödeme yükümlülüklerini yerine getirdiğinin daha sonra ilgili aracı kurumca Bakanlığa bildirilmesi halinde, bildiri takip eden dönemler için faiz desteği ödemeleri başlangıçta öngörülen ödeme tarihlerinde herhangi bir uzatmaya gidilmeksizin tekrar başlatılır. Kredi geri ödemesine ait yükümlülüklerin yeniden aksaması halinde faiz desteği ödemesine son verilir.

(10) Teşvik belgesi kapsamındaki yatırımın başka bir yatırımcıya devredilmesi durumunda, devralan yatırımcının teşvik belgesinde faiz desteğinin öngörülmüş olması ve aracı kurumca da uygun görülmesi halinde, yeni yatırımcı için eski itfa planındaki vade, miktar ve benzeri şartlar

değiştirilmeksizin bakiye kredi için düzenlenecek yeni itfa planına göre faiz desteği ödenmesine devam edilir. Aksi takdirde faiz desteği uygulaması durdurulur.

(11) Aracı kurum, faiz desteğine esas olan kredinin teşvik belgesi kapsamındaki harcamalar için kullanılmasıyla yükümlüdür. Kredinin amacı dışında kullanıldığının tespiti halinde, Bakanlıkça ödenen faiz desteği tutarına ilgili bankanın bu kapsamdaki krediye uyguladığı faiz veya kâr payı oranı uygulanmak suretiyle Bankaca tespit edilecek meblağın, finansal kiralama şirketlerince ise ödenen faiz desteği miktarına itfa planının düzenlenmesinde uygulanan faiz veya kâr payı üzerinden tespit edilen tutarın beş iş günü içerisinde bütçeye gelir yazılmak üzere muhasebe birimi hesabına yatırılması gerekir. Aksi takdirde söz konusu meblağlar Bakanlıkça;

a) Bankalar için Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdindeki karşılık hesabından virman yapılarak veya diğer hukuki yöntemler kullanılarak,

b) Finansal kiralama şirketleri için ise 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümleri uygulanarak, geri alınır.

(12) Aracı kurumların uyguladıkları faiz veya kâr payı oranları, bölgelere göre belirlenen faiz desteği puanının altına düştüğünde, aracı kurumun uyguladığı oran dikkate alınır.

Sigorta primi işveren hissesi desteği

MADDE 12 - (1) Büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında desteklenen yatırımlardan, tamamlama vizesi yapılmış teşvik belgesinde kayıtlı istihdamı aşmamak kaydıyla;

a) Komple yeni yatırımlarda, teşvik belgesi kapsamında gerçekleşen yatırımla sağlanan,

b) Diğer yatırım cinslerinde, yatırımın tamamlanmasını müteakip, yatırıma başlama tarihinden önceki son altı aylık dönemde (mevsimsel özellik taşıyan yatırımlarda bir önceki yıla ait mevsimsel istihdam ortalamaları dikkate alınır) Sosyal Güvenlik Kurumuna verilen aylık prim ve hizmet belgesinde bildirilen ortalama işçi sayısına teşvik belgesi kapsamında gerçekleşen yatırımla ilave edilen,

istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı Bakanlık bütçesinden karşılanır.

(2) Büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında desteklenen yatırımlarda söz konusu destek aşağıda belirtilen sürelerde uygulanır.

Bölgeler	31/12/2013 tarihine kadar (bu tarih dahil) başlanılan yatırımlar	1/1/2014 tarihinden itibaren başlanılan yatırımlar
1	2 yıl	-
2	3 yıl	-
3	5 yıl	3 yıl
4	6 yıl	5 yıl
5	7 yıl	6 yıl
6	10 yıl	7 yıl

(3) Stratejik yatırımlar için bu destek 6 ncı bölgede on yıl, diğer bölgelerde yedi yıl süreyle uygulanır.

(4) Yararlanılan sigorta primi işveren hissesi desteğinin tutarı, bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında desteklenen yatırımlar ile büyük ölçekli yatırımlarda sabit yatırım tutarının aşağıda belirtilen oranlarını geçemez.

	Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Büyük Ölçekli Yatırımlar
Bölgeler	Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteğinin Sabit Yatırım Tutarına Oranı (%)	Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteğinin Sabit Yatırım Tutarına Oranı (%)
1	10	3
2	15	5
3	20	8
4	25	10
5	35	11
6	50	15

(5) Stratejik yatırımlarda sigorta primi işveren hissesi desteğinin miktarı, bölge ayrımı yapılmaksızın sabit yatırım tutarının yüzde onbeşini geçemez.

(6) İşveren hissesine ait primlerin karşılanabilmesi için, işverenlerin çalıştırdıkları sigortalılarla ilgili olarak 31/5/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu uyarınca aylık prim ve hizmet belgelerini yasal süresi içerisinde Sosyal Güvenlik Kurumuna vermesi ve sigortalıların tamamına ait sigorta primlerinin sigortalı hissesine isabet eden tutar ile Bakanlıkça karşılanmayan işveren hissesine ait tutarın yasal süresi içerisinde ödenmiş olması şarttır. İşveren tarafından ödenmesi gereken primlerin geç ödenmesi halinde, Bakanlıktan Sosyal Güvenlik Kurumuna yapılacak ödemenin gecikmesinden kaynaklanan gecikme zammı işverenden tahsil edilir.

(7) Genel teşvik uygulamaları kapsamında desteklenen, tersanelerin gemi inşa yatırımlarında tamamlama vizesi şartı aranmaksızın belge konusu geminin yapımında istihdam edilen işçiler için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı Bakanlıkça karşılanabilir. Bu destek, gemi inşası devam etse dahi yatırıma başlama tarihinden itibaren en fazla on sekiz ay süreyle uygulanır. Yat, yüzer tesis ve deniz araçları da bu kapsamda değerlendirilir.

(8) Bu desteğin uygulanacağı teşvik belgesi kapsamındaki yatırıma ait tesiste, işverenin sosyal güvenlik işyeri numarası altında ilgili mevzuatta belirlenen alt işverenler tarafından istihdam edilen işçi sayısı da dikkate alınabilir.

(9) Sosyal Güvenlik Kurumuna yapılacak aktarımlarla ilgili usul ve esaslar Bakanlık tarafından belirlenir.

Sigorta primi desteği

MADDE 13 - (1) Bu Karar uyarınca 6 ncı bölgede; büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında teşvik belgesine istinaden gerçekleştirilecek yatırımla sağlanan ilave istihdam için, tamamlama vizesi yapılan teşvik belgesinde kayıtlı istihdam sayısını aşmamak

kaydıyla, işveren tarafından Sosyal Güvenlik Kurumuna ödenmesi gereken sigorta primi işçi hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı, tamamlama vizesinin yapılmasını müteakip on yıl süreyle işveren adına Bakanlık bütçesinden karşılanabilir.

(2) Bu destekten yararlanılabilmesi için, aylık prim ve hizmet belgelerinin yasal süresi içerisinde Sosyal Güvenlik Kurumuna verilmesi ve Bakanlıkça karşılanmayan işçi hissesine ait tutarın yasal süresi içerisinde ödenmiş olması şarttır. Bu destekten yararlanan yatırımcı tarafından ödenmesi gereken primlerin geç ödenmesi halinde, Bakanlıktan Sosyal Güvenlik Kurumuna yapılacak ödemenin gecikmesinden kaynaklanan gecikme zammı işverenden tahsil edilir.

(3) 12 nci maddenin sekizinci fıkrasında yer alan hüküm sigorta primi desteği için de uygulanabilir.

Gelir vergisi stopajı desteği

MADDE 14 - (1) Bu Karar uyarınca 6 ncı bölge için düzenlenen teşvik belgeleri kapsamında gerçekleştirilecek yatırımlarla sağlanan ilave istihdam için, belgede kayıtlı istihdam sayısını aşmamak kaydıyla, işçilerin ücretlerinin asgari ücrete tekabül eden kısmı üzerinden hesaplanan gelir vergisi, yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçtiği tarihten itibaren on yıl süreyle verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden terkin edilir.

(2) Yatırımın tamamlanamaması veya teşvik belgesinin iptal edilmesi halinde, gelir vergisi stopajı desteği uygulaması nedeniyle terkin edilen vergiler, vergi ziyai cezası uygulanmaksızın gecikme faiziyle birlikte tahsil olunur.

(3) Yatırımın faaliyete geçmesinden önce devri halinde devralan, aynı koşulları yerine getirmek kaydıyla gelir vergisi stopajı desteğinden yararlanır.

(4) Yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçmesinden sonra devri halinde, gelir vergisi stopajı desteği uygulamasından devir tarihine kadar devreden, devir tarihinden sonra ise kalan süre kadar devralan yararlanır.

Vergi indirimi

MADDE 15 - (1) Büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında gerçekleştirilecek yatırımlarda, 5520 sayılı Kanununun 32/A maddesi çerçevesinde gelir veya kurumlar vergisi, öngörülen yatırıma katkı tutarına ulaşıncaya kadar aşağıda belirtilen oranlarda indirimli olarak uygulanır.

Bölgeler	Bölgesel Teşvik Uygulamaları		Büyük Ölçekli Yatırımlar	
	Yatırıma katkı oranı (%)	Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirim oranı (%)	Yatırıma katkı oranı (%)	Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirim oranı (%)
1	10	30	20	30
2	15	40	25	40
3	20	50	30	50
4	25	60	35	60
5	30	70	40	70
6	35	90	45	90

(2) Ancak, bu Karara istinaden düzenlenecek teşvik belgeleri kapsamında 31/12/2013 tarihine kadar (bu tarih dahil) yatırıma başlanılmış olması halinde aşağıdaki tabloda belirtilen indirim oranları ile yatırıma katkı oranları uygulanır.

Bölgeler	Bölgesel Teşvik Uygulamaları		Büyük Ölçekli Yatırımlar	
	Yatırıma katkı oranı (%)	Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirim oranı (%)	Yatırıma katkı oranı (%)	Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirim oranı (%)
1	15	50	25	50
2	20	55	30	55
3	25	60	35	60
4	30	70	40	70
5	40	80	50	80
6	50	90	60	90

(3) Stratejik yatırımlar için tüm bölgelerde uygulanacak vergi indirimi oranı yüzde doksan ve yatırıma katkı oranı yüzde ellidir.

(4) Bu maddenin uygulamasında yatırıma katkı tutarı, indirimli gelir veya kurumlar vergisi uygulanmak suretiyle tahsilinden vazgeçilen vergi yoluyla yatırımların Devletçe karşılanacak tutarını, bu tutarın yapılan toplam yatırıma bölünmesi suretiyle bulunacak oran ise yatırıma katkı oranını ifade eder.

(5) Bu maddeye göre hesaplanacak yatırıma katkı tutarına mahsuben, gerçekleştirilen yatırım harcaması tutarını aşmamak ve toplam yatırıma katkı tutarının;

a) Büyük ölçekli yatırımlar ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamındaki yatırımlarda; 2 nci bölgede yüzde onunu, 3 üncü bölgede yüzde yirmisini, 4 üncü bölgede yüzde otuzunu, 5 inci bölgede yüzde ellisini ve 6 ncı bölgede yüzde seksenini,

b) Stratejik yatırımlarda; 6 ncı bölgede yüzde seksenini, diğer bölgelerde yüzde ellisini, geçmemek üzere yatırım döneminde yatırımcının diğer faaliyetlerinden elde edilen kazançlarına indirimli gelir veya kurumlar vergisi uygulanabilir.

(6) Arazi, arsa, royalti, yedek parça ve amortismanı tâbi olmayan diğer harcamalar ile 5520 sayılı Kanun gereği finans ve sigortacılık konularında faaliyet gösteren kurumlar, iş ortaklıkları, 4283 sayılı Yap-İşlet Modeli ile Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Kanun ve 3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yapılması Hakkında Kanun kapsamında gerçekleştirilen yatırımlar ve rödovans sözleşmesine bağlı olarak yapılan yatırımlar vergi indirimi desteğinden yararlanamaz.

(7) İndirimli oranlar stopaj suretiyle yapılan vergilendirmede uygulanmaz.

Yatırım yeri tahsisi

MADDE 16 - (1) Bakanlıkça teşvik belgesi düzenlenmiş büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel desteklerden yararlanacak yatırımlar için, 29/6/2001 tarihli ve 4706 sayılı Kanunun

ek 3 üncü maddesi çerçevesinde Maliye Bakanlığınca belirlenen usul ve esaslara göre yatırım yeri tahsis edilebilir.

(2) 15 inci maddenin altıncı fıkrasında belirtilen yatırımlara yatırım yeri tahsis edilmez.

Öncelikli yatırım konuları

MADDE 17 - (1) Aşağıda belirtilen yatırım konuları 5 inci bölgede uygulanan bölgesel desteklerden faydalanabilir. Ancak bu yatırımlar, 6 ncı bölgede yer almaları halinde bulunduğu bölge desteklerine tabidir.

a) Denizyolu ile yük ve/veya yolcu taşımacılığına yönelik yatırımlar.

b) Özel sektör tarafından yapılacak şehirlerarası yük ve/veya yolcu taşımacılığına yönelik demiryolu yatırımları ile şehir içi yük taşımacılığına yönelik demiryolu yatırımları.

c) Test merkezleri, rüzgar tüneli ve bu mahiyetteki yatırımlar (otomotiv, uzay veya savunma sanayine yönelik olanlar).

ç) Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgelerinde yapılacak turizm yatırımlarından bölgesel desteklerden yararlanabilecek nitelikteki turizm konaklama yatırımları.

d) Asgari ellibin metrekaare kapalı alana sahip uluslararası fuar yatırımları (konaklama ve alışveriş merkezi üniteleri hariç).

e) Sağlık Bakanlığında alınacak proje onayına istinaden gerçekleştirilecek asgari yirmimilyon Türk Lirası tutarındaki biyoteknolojik ilaç, onkoloji ilaçları ve kan ürünleri üretimine yönelik yatırımlar.

f) Savunma Sanayii Müsteşarlığından alınacak proje onayına istinaden gerçekleştirilecek asgari yirmimilyon Türk Lirası tutarındaki savunma, havacılık ve uzay alanındaki yatırımlar.

g) Maden istihraç yatırımları ve/veya maden işleme yatırımları (4/6/1985 tarihli ve 3213 sayılı Maden Kanununda tanımlanan I. grup madenler ve mıcır yatırımları ile İstanbul ilinde gerçekleştirilecek istihraç ve/veya işleme yatırımları hariç).

ğ) Özel sektör tarafından gerçekleştirilecek olan ilk, orta ve lise eğitim yatırımları.

h) Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından desteklenen AR-GE projeleri neticesinde geliştirilen ürünlerin üretimine yönelik yatırımlar.

Bir alt bölge desteğinden yararlanacak yatırımlar

MADDE 18 - (1) Büyük ölçekli yatırımlar veya bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında teşvik belgesi düzenlenen yatırımlar, aşağıda belirtilen koşullardan en az birini sağlamaları halinde vergi indirimi ve sigorta primi işveren hissesi desteği açısından buldukları bölgenin bir alt bölgesinde sağlanan oran ve sürelerde bu desteklerden yararlanabilir.

a) Yatırımın organize sanayi bölgesinde (OSB) gerçekleştirilmesi.

b) Yatırımın, aynı sektörde faaliyet gösteren en az beş gerçek veya tüzel kişinin ortağı olduğu yatırımcı tarafından gerçekleştirilmesi ve ortak faaliyet gösterilen alanda entegrasyonu sağlayacak bir yatırım olması.

(2) Bu madde kapsamında 6 ncı bölgede gerçekleştirilecek büyük ölçekli ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamındaki yatırımlar için sigorta primi işveren hissesi desteği, bölgede geçerli olan süreye iki yıl ilave edilmek, vergi indirimi desteği ise bölgede geçerli olan yatırıma katkı oranına beş puan ilave edilmek suretiyle uygulanır.

AR-GE ve çevre yatırımları

MADDE 19 - (1) AR-GE ve çevre yatırımları; KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti ve faiz desteğinden yararlandırılır. Söz konusu yatırımlar, 6 ncı bölgede gerçekleştirilmesi halinde gelir vergisi stopajı ve sigorta primi desteğinden de yararlanabilir.

Yerel birimlerce yapılacak işlemler

MADDE 20 - (1) Yerel birimlere yapılan teşvik belgesi müracaatlarından uygun görülenler için yerel birim tarafından teşvik belgesi hazırlanır ve değerlendirilmek üzere Bakanlığa iletilir. Bakanlıkça uygun görülen teşvik belgeleri onaylanarak ilgili yerel birimlere gönderilir.

(2) 9 uncu maddenin üçüncü fıkrasının (b) bendi ile 22 nci ve 23 üncü maddeleri dışındaki işlemler, teşvik belgesini düzenleyen ilgili yerel birimlerce sonuçlandırılır.

(3) Tamamlama vizesi yapılacak yatırımlarla ilgili olarak yerel birimler, söz konusu yatırımların gerçekleştirmelerini tespit ederek tebliğle belirlenecek formatta Bakanlığa bildirir. Bakanlığın uygun görüşü alınmadan tamamlama vizesi işlemleri tekemmül etmiş sayılmaz.

(4) Yerel birimler, teşvik belgeleri ile ilgili yapılacak işlemleri kadrolarında tam süreli olarak çalışan teknik/uzman personel aracılığıyla yürütmek zorundadırlar.

(5) Bu Karar hükümlerine aykırı davrandığı tespit edilen yerel birimlerin yetkilerine Bakanlıkça son verilir ve gerekli tedbirleri alıncaya kadar yeni görev verilmez.

(6) Kalkınma Ajansları, Bakanlıkça düzenlenen teşvik belgeleri kapsamındaki yatırımların gerçekleştirmelerini izleyerek gerçekleştirme durumlarını altışar aylık dönemler halinde Bakanlığa bildirirler.

Bütçeden yapılacak ödemeler

MADDE 21 - (1) Yatırımların desteklenmesi için her yıl bütçe kanunu ile ayrılan ödenek çerçevesinde ilgili mevzuatında öngörülen usul ve esaslar uyarınca aşağıda belirtilen ödemeler yapılabilir.

a) Bu Karar uyarınca yapılacak ödemeler.

b) Önceki dönemlere ait ilgili Bakanlar Kurulu Kararları uyarınca ödenmesi gereken yatırım ve işletme kredilerine ait bakiye tutarlar.

c) Yatırımlarda devlet yardımları ile ilgili olarak daha önceki kararlarda belirtilen hükümler çerçevesinde ödenmesi gereken destek unsurlarına ait tutarlar.

ç) Teşvik belgesi müracaatı ve zayı olan belgelerle ilgili olarak yatırılan tutarlardan sehven veya fazla yatırılması nedeniyle iade edilmesi gereken tutarlar.

d) Yatırımlarda devlet yardımları ile ilgili olarak açılmış davaların aleyhte sonuçlanması nedeniyle ödenmesi gereken tutarlar ile yargılama ve cebri icra giderleri.

(2) Bakanlıkça yapılacak ödemeler, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası aracılığıyla gerçekleştirilir.

Devir, satış, ihraç ve kiralama

MADDE 22 - (1) Yatırım tamamlama vizesi yapılmış teşvik belgesi kapsamındaki makine ve teçhizatın devir, satış, ihraç veya kiralanması, söz konusu yatırım mallarının teminini müteakip beş yılı doldurmuş olmaları halinde serbesttir.

(2) Teşvik belgesi kapsamındaki yatırımını tamamlamış ancak tamamlama vizesi yapılmamış yatırımlarla ilgili makine ve teçhizatın, teminini müteakip beş yıl geçtikten sonra satışının yapılmış

olması ve işletmenin asgari beş yıl süreyle faaliyette bulunmuş olması şartıyla, Bakanlıkça herhangi bir müeyyide uygulanmaksızın tamamlama vizesi yapılabilir.

(3) Tamamlama vizesi yapılıp yapılmadığına bakılmaksızın beş yılını doldurmamış makine ve teçhizatın yatırımın bütünlüğünün bozulmaması kaydıyla veya bütünü ile birlikte;

- a) Teşvik belgeli bir başka yatırım için devri,
- b) Teşvik belgesi olmayan bir başka yatırımcıya satışı,
- c) İhracı,
- ç) Kiralanması,

Bakanlığın iznine tabidir.

(4) Tamamlama vizesi yapılmamış veya tamamlama vizesi yapılmış olmakla birlikte beş yılını doldurmamış makine ve teçhizata satış izni verilebilmesi için yatırımın bütünlüğünün bozulmaması şartı aranır. Bu tür durumlarda satış izni verilen makine ve teçhizata uygulanan destekler geri alınmaz. Ancak, yatırımcının teşvik belgesinin satış iznini müteakip diğer nedenlerle iptali hâlinde izin verilen makine ve teçhizata uygulanan destekler de ilgili mevzuat çerçevesinde kısmen veya tamamen geri alınır.

(5) Beş yıllık süreyi doldurmamış makine ve teçhizatın tamamlama vizesinin yapılıp yapılmadığına bakılmaksızın izinsiz satılması veya satılmasına sebebiyet verilmesi halinde konu hakkında en kısa sürede Bakanlığa bilgi verilir. Bu durumda, satışı yapılan makine ve teçhizat ile ilgili tahsil edilmeyen gümrük vergisi ve KDV ile varsa indirimli kurumlar vergisi veya gelir vergisi uygulanmak suretiyle yararlanılan destekler ilgili mevzuat çerçevesinde geri alınır. Satış dolayısıyla yatırım tutarında meydana gelen azalma nedeniyle kullanılabilir azamî kredi tutarında azalma oluşması durumunda fazladan kullanılan krediye tekabül eden faiz desteği 11 inci madde çerçevesinde, tahsil edilmeyen Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu kesintisi ise ilgili mevzuat çerçevesinde geri alınır.

(6) Teşvik belgesi kapsamında temin edilen makine ve teçhizatın, üretilecek mal veya hizmetlerin teşvik belgesi sahibi yatırımcı tarafından satın alınması koşuluyla diğer bir yatırımcıya herhangi bir ücret alınmaksızın geçici olarak verilmesi veya kiralanması Bakanlığın iznine tabidir.

(7) Teşvik belgesine konu yatırımlardan tamamlama vizesi ve belgede kayıtlı özel şartların vizesi yapılabilecek durumda olanlar için, yatırımcıların cebrî icra takiplerine konu olması veya iflas masasına girmesi durumunda; yatırımcı, icra organı veya iflas organı tarafından icra ile satışın veya iflasın kesinleşme tarihinden önce talep edilmesi hâlinde, Bakanlıkça teşvik belgesinin tamamlama vizesi yapılabilir. Ancak, satışın kesinleşmesi hâlinde kesinleşme tarihi itibarıyla varsa satış için gerekli süreleri doldurmamış olan makine ve teçhizata yönelik olarak yararlanılan destekler ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde geri alınır.

(8) Yatırımcının ilgili kanun hükümlerine göre tasfiyeye girmesi hâlinde, ilgili tasfiye kurulunun veya organının talebi üzerine yedinci fıkra hükümlerine göre işlem yapılabilir.

Yatırımların nakli

MADDE 23 - (1) Büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında gerçekleştirilen yatırımların, işletmeye geçiş tarihinden itibaren asgarî beş yıl süre ile bulunduğu bölgede faaliyette bulunması gerekir. Ancak, Bakanlıktan izin alınması ve yatırım konusunun taşınacak bölgede desteklenecek konular arasında yer alması kaydıyla diğer bölgelere taşınabilir. Bulunduğu bölgeden

daha az destek alan üst bölgelere, aynı bölgede bulunan OSB'den OSB dışına veya ilgili yatırım konusunun desteklenmediği bölgelere taşınmalarda, taşındığı bölgenin yararlandığı desteği aşan kısım ile taşındığı bölgede bulunmayan destekler ilgili mevzuat çerçevesinde geri alınır. İşletmeye geçiş tarihinden itibaren beş yıl süre ile bulunduğu bölgede faaliyette bulunan yatırımların diğer bölgelere taşınması serbesttir.

(2) Tamamlanmış yatırımlardan beş yıllık süreyi doldurmuş ancak tamamlama vizesi yapılmamış olanlar, taşınma öncesinde Bakanlığa müracaat ederek tamamlama vizesini yaptırır. Bu kapsamdaki yatırımların yer değişikliği talepleri, taşınma sonrasında da uygun görülebilir.

(3) Genel teşvik uygulamasından yararlanan yatırımların yer değişikliği talepleri, yatırım dönemi de dâhil olmak üzere Bakanlıkça değerlendirilerek proje bazında sonuçlandırılır.

Yatırım süresi ve tamamlama vizesi

MADDE 24 - (1) Yatırımın başlangıç tarihi, teşvik belgesi için Bakanlığa veya ilgili yerel birime müracaat tarihidir. Ancak, yatırıma başlanıldığının kabul edilebilmesi için, yatırımın başlangıç tarihinden sonra arazi-arsa, altyapı, bina-inşaat, makine ve teçhizat (avans ve ön ödemeler dahil) ile diğer yatırım harcamalarına yönelik olarak teşvik belgesinin ilk düzenlendiği tarihteki sabit yatırım tutarı esas alınmak üzere, sabit yatırım tutarının en az yüzde onu oranında (sabit yatırım tutarı ellimilyon Türk Lirasının üzerindeki yatırımlar için en az beşmilyon Türk Lirası) harcama yapılması gerekir.

(2) Teşvik belgesi kapsamındaki yatırımların proje bazında yapılacak değerlendirme sonucunda öngörülen sürede gerçekleştirilmesi esastır. Yatırımın öngörülen sürede gerçekleştirilememesi hâlinde, teşvik belgesinde kayıtlı ilk sürenin yarısı kadar ek süre verilebilir. Bu şekilde hesaplanan ek sürenin bir yıldan az olması halinde ek süre bir yıl olarak uygulanabilir.

(3) İlgili mevzuatı gereği kamu kurum ve kuruluşlarından alınması gerekli izin ve ruhsat gibi diğer belgelerin temin edilememesi veya kamu kurum ve kuruluşlarının uygulamaları sonucu yatırımcıların faaliyetlerini durdurmaları veya yürütememeleri, yatırım süresi içerisinde gerçekleşecek mücbir sebep veya fevkalade hâl durumu nedeniyle yatırımın belgede kayıtlı süre içerisinde gerçekleştirilemediğinin yatırımcılar tarafından tevsik edilmesi hâlinde Bakanlıkça bu durum gözönünde bulundurularak ilave süre verilebilir.

(4) Yatırımcı, öngörülen süre veya ek süre bitimini müteakip altı ay içinde yatırımın tamamlama vizesinin yapılması için teşvik belgesini düzenleyen yerel birime veya Bakanlığa müracaat eder. Bu süre içerisinde müracaat edilmemesi ve daha sonra teşvik belgesinin herhangi bir nedenle iptal edilmesi veya kısmi müeyyide uygulanması durumunda geçen süreden kaynaklanan cezanın sorumluluğu yatırımcıya aittir.

(5) Bakanlıkça, yatırımların tamamlama vizesi işlemleri için Kalkınma Ajansları, ticaret ve sanayi odaları, sanayi odaları, bankalar veya yatırımın bulunduğu il valiliği görevlendirilebilir.

(6) Bakanlıkça uygun görülmesi halinde, daha önceki kararlara istinaden düzenlenen teşvik belgeleri de dahil olmak üzere tamamlama vizesi işlemleri, tebliğ ile belirlenen bilgi ve belgelere ilave olarak yeminli mali müşavirlerce düzenlenecek tamamlama ekspertiz raporuna istinaden de yapılabilir.

Belge zayii

MADDE 25 - (1) Teşvik belgesi veya eki belgelerin zayi olması nedeniyle yatırımcı tarafından yeniden tasdikinin talep edilmesi durumunda, tebliğle belirlenen mücbir sebep ve fevkalade hal durumları hariç olmak üzere tasdiki istenilen her bir belge için Bakanlık Döner Sermaye İşletmesi hesabına üçyüz Türk Lirası yatırılır. Söz konusu meblağ hiçbir surette iade edilmez.

Uygulama

MADDE 26 - (1) Teşvik belgesinde öngörülen destek unsurlarının ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından uygulanması zorunludur.

(2) Bakanlık, tebliğler ile belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde bu Karar kapsamındaki uygulamaya yönelik bazı işlemleri diğer kurum ve kuruluşlar aracılığı ile yürütebilir.

Yetki ve denetim

MADDE 27 - (1) Bu Kararın uygulanmasını teminen Bakanlık;

a) Uygulamaya ilişkin usul ve esasları belirlemeye, talimat vermeye,

b) Makroekonomik politikalar ve gelişen şartları gözönünde bulundurarak gerekli tedbirleri almaya ve bu yönde düzenlemeler yapmaya,

c) İlgili kişi, kurum ve kuruluşlardan gerekli görülen her türlü ilave bilgi, belge, görüş, izin, ruhsat vb. istemeye,

ç) Bu Kararda öngörülen hâller dışında kalan özel durumları inceleyip sonuçlandırmaya, görüş vermeye, mücbir sebep ve fevkalade hal durumlarının varlığı hâlinde teşvik belgesi ile ilgili gerekli işlemleri yapmaya ve uygulamada ortaya çıkacak ihtilafları çözmeye,

d) Teşvik belgesinde öngörülen şartlara uyulup uyulmadığını denetlemeye ve denetim sonuçlarına göre gerekli tedbirleri almaya,

yetkilidir.

(2) Denetim sırasında, denetim görevlilerinin yatırımla ilgili her türlü bilgi ve belgeyi inceleme taleplerinin karşılanması, talep edilmesi halinde belgelerin onaylı örneklerinin verilmesi ve mahallinde incelemeye izin verilmesi zorunludur.

Müeyyide

MADDE 28 - (1) Bu Karar ile uygulama mevzuatında belirlenen hükümlere aykırı davranan, teşvik belgesindeki kayıt ve koşulları yerine getirmeyen, teşvik belgesi ile diğer belgelerde tahrifat yapan, sahte ve muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge düzenleyen veya kullanan, yanlış ve yanıltıcı bilgi veren, diğer kurum, kuruluş veya firmalara karşı yükümlülüklerin yerine getirilmemesi nedeniyle icra veya iflas yoluyla yapılan işlemler de dâhil belge kapsamındaki makine ve teçhizatı öngörülen sürelerden önce satan veya satılmasına sebebiyet veren, teşvik belgesinde öngörülen sürede yatırımları tamamlamayan, belirlenen asgari yatırım tutarlarına uymayan yatırımcıların teşvik belgeleri bu maddenin ikinci fıkra hükmü saklı kalmak kaydıyla iptal edilir.

(2) Yatırımcının mükellefiyetlerini kısmen yerine getirmediği ancak, belge iptalinin de gerekmediği durumlarda belge kapsamında sağlanan desteklerden bir kısmı müeyyide uygulanarak geri alınır.

(3) Teşvik belgelerinin iptal edilmesi veya kısmi müeyyide uygulanması halinde sağlanan destekler 6183 sayılı Kanun hükümleri çerçevesinde yatırımcıdan geri alınır.

(4) Yatırımcının mükellefiyetlerini yerine getirmemesi hâlinde uygulanacak olan müeyyidelerden finansal kiralamaya konu makine ve teçhizata tekabül eden bölümü, kısmen veya tamamen finansal kiralama şirketlerine de uygulanabilir.

Diğer desteklerden yararlanma

MADDE 29 - (1) Bu Karar kapsamındaki destek unsurlarından yararlanan yatırım harcamaları, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının desteklerinden yararlanamaz. Diğer kamu kurum ve kuruluşlarının desteklerinden yararlanan veya yararlanılacak yatırım harcamaları için, bu Karar kapsamındaki desteklerden yararlanmak üzere Bakanlığa müracaat edilemez. Bu madde hükmüne aykırı davranılması halinde, bu Karar kapsamında yararlanan destekler ilgili mevzuat çerçevesinde geri alınır.

Yürürlükten kaldırılan mevzuat

MADDE 30 - (1) 14/7/2009 tarihli ve 2009/15199 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar yürürlükten kaldırılmıştır.

Sonuçlandırılmamış müracaatlar

GEÇİCİ MADDE 1 - (1) Bu Kararın yayımı tarihinden önce sonuçlandırılmamış müracaatlar, müracaat tarihinde yürürlükte bulunan Karar çerçevesinde sonuçlandırılır. Ancak, yeni teşvik belgesi düzenlenmesine ilişkin müracaatlar, talep edilmesi halinde bu Karara istinaden değerlendirilir.

Daha önceki kararlara ilişkin uygulama

GEÇİCİ MADDE 2 - (1) Bu Kararın yürürlüğe girdiği tarihten önceki kararlara istinaden düzenlenen teşvik belgeleri ile ilgili uygulamalara, teşvik belgesinin dayandığı karar ve ilgili diğer kararlar çerçevesinde devam olunur. Ancak, 2009/15199 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına istinaden 1/1/2012 tarihinden bu Kararın yayımı tarihine kadar geçen dönemde yapılan müracaatlara istinaden düzenlenen teşvik belgeleri, talep edilmesi halinde bu Kararın lehte olan hükümlerinden yararlanır.

(2) Daha önceki kararlara istinaden düzenlenen teşvik belgeleri kapsamında temin edilen makine ve teçhizatın bu Karara istinaden düzenlenen teşvik belgesine devri halinde, söz konusu makine ve teçhizat için devralan yatırımcı, genel teşvik uygulamaları dışındaki diğer desteklerden yararlanamaz.

(3) 22 nci maddenin ikinci fıkrası ile 24 üncü maddenin ikinci fıkrası daha önceki kararlara istinaden düzenlenmiş teşvik belgelerine de uygulanır. Bu hüküm, iptal edilmiş ancak ilgili kurumlarca müeyyide uygulanmamış veya müeyyide uygulanmasına rağmen henüz tahsil edilmemiş teşvik belgeleri kapsamındaki yatırımlar için de geçerlidir.

(4) Daha önceki yıllara ait Bakanlar Kurulu Kararlarına istinaden düzenlenmiş teşvik belgelerinden Kaynak Kullanımını Destekleme Primi ihtiva edenlerin tamamlama vizesi işlemleri, ilgili banka tarafından fiziki, mali ve teknik inceleme yapılmak suretiyle tanzim edilmiş olan ve prim ödemesine esas teşkil eden raporlara istinaden doğrudan Bakanlıkça yapılabilir.

(5) Van ilinde gerçekleştirilecek olan yatırımlar için düzenlenmiş teşvik belgelerinden, ek süreler dâhil 23/10/2011 tarihi itibarıyla yatırım süresi bitmemiş olanlara, talep edilmesi halinde belgede kayıtlı süre kadar ilave süre verilebilir.

Yürürlük**MADDE 31 -** (1) Bu Karar yayımı tarihinde yürürlüğe girer.**Yürütme****MADDE 32 -** (1) Bu Karar hükümlerini Ekonomi Bakanı yürütür.**Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler**

1. Bölge	2. Bölge	3. Bölge	4. Bölge	5. Bölge	6. Bölge
Ankara	Adana	Balıkesir	Afyonkarahisar	Adıyaman	Ağrı
Antalya	Aydın	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman
Eskişehir	Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada İlçeleri Hariç)	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis
İzmir	Edirne	Karaman	Düzce	Giresun	Diyarbakır
Kocaeli	Isparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkari
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	Kahramanmaraş	Iğdır
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin
	Sakarya	Uşak	Kırıkkale	Ordu	Muş
	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt
	Yalova		Kütahya	Sinop	Şanlıurfa
			Malatya	Tokat	Şırnak
			Nevşehir	Tunceli	Van
			Rize	Yozgat	Bozcaada ve Gökçeada İlçeleri
			Sivas		

Ek 2.2.

EK-2.2 A								
BÖLGESEL DESTEKLERDEN FAYDALANABİLECEK SEKTÖRLER VE BÖLGELER İTİBARIYLA ASGARİ YATIRIM TUTARLARI VEYA KAPASİTELERİ								
Sektör Kodu	US-97 Kodu	Bölgesel Teşviklerden Yararlanacak Sektörler	1. Bölge	2. Bölge	3. Bölge	4. Bölge	5. Bölge	6. Bölge
1	0121	Entegre damızlık hayvancılık yatırımları dahil olmak üzere entegre hayvancılık yatırımları (dipnot 5'te belirtilen asgari kapasite şartlarına uymayan yatırımlar hariç)	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL
2	0500.0.04	Su ürünleri yetiştiriciliği (balık yavrusu ve yumurtası üretimi dahil)	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL
3	15	Gıda ürünleri ve içecek imalatı (dip not 6'da belirtilen yatırım konuları hariç)	2 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
4	17	Tekstil ürünleri imalatı (dip not 8'de belirtilen şartları sağlamayan iplik ve dokuma yatırımları hariç)	Tekstilin aprenmesi yatırımları için 10 Milyon TL, diğer yatırım konularında 2 Milyon TL	Tekstilin aprenmesi yatırımları için 10 Milyon TL, diğer yatırım konularında 2 Milyon TL	Tekstilin aprenmesi yatırımları için 10 Milyon TL, diğer yatırım konularında 1 Milyon TL	Tekstilin aprenmesi yatırımları için 10 Milyon TL, diğer yatırım konularında 1 Milyon TL	Tekstilin aprenmesi yatırımları için 10 Milyon TL, diğer yatırım konularında 1 Milyon TL	500 Bin TL
5	18	Giyim eşyası imalatı	Desteklenmemektedir	Desteklenmemektedir	1 Milyon TL'nin üzerindeki tevsi ve modernizasyon yatırımları	1 Milyon TL'nin üzerindeki tevsi ve modernizasyon yatırımları	500 Bin TL	500 Bin TL
6	19	Derinin tabaklanması ve işlenmesi	1 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL
7	1911	Derinin tabaklanması, işlenmesi (sadece İstanbul Deri İhtisas OSB ve Tuzla OSB'de yapılacak yatırımlar)	1 Milyon TL	-	-	-	-	-
8	1912 ve 1920	Bavul, el çantası, saraciye, ayakkabı vb imalatı	1 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL
9	20	Ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç), hasır ve buna benzer örülerek yapılan maddelerin imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL

10	21	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	10 Milyon TL	10 Milyon TL	10 Milyon TL	10 Milyon TL	10 Milyon TL	500 Bin TL
11	24	Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
12	2412	Kimyasal Gübre ve Azotlu Bileşenlerin İmalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
13	2421	Pestisit (haşarat ilacı) ve diğer zirai-kimyasal ürünlerin imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
14	2423	İlaç/eczacılıkta ve tıpta kullanılan kimyasal ve bitkisel kaynaklı ürünlerin imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
15	2424	Parfüm ile kozmetik ve tuvalet malzemeleri imalatı	1 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
16	2429.1	Patlayıcı madde imalatı	2 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL	500 Bin TL
17	2511	İç ve dış lastik imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
18	26 (261, 2693.2, 2694.1, 2695.3 ve 2695.4 hariç)	Metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı (cam ve cam ürünleri, fırınlanmış kilden kiremit, briket, tuğla ve inşaat malzemeleri, çimento, hazır beton ve harç hariç)	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
19	26 (2610.2.03.01, 2693.2, 2694.1, 2695.3, 2695.4 hariç)	Metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı (çok katlı yalıtım camları, kiremit, briket, tuğla, çimento, hazır beton ve harç hariç)	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
20	26 (2693.2, 2694.1, 2695.1, 2695.3, 2695.4, 2610.2.03.01 hariç)	Metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı (fırınlanmış kilden, kiremit, briket, tuğla ve inşaat malzemeleri, çimento, inşaat amaçlı beton ürünleri, hazır beton, harç, çok katlı yalıtım camları hariç)	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
21	2610.1, 2610.2 (2610.2.03.01 hariç), 2610.3, 2610.4	Düz cam, düz camın şekillendirilmesi ve işlenmesi (çok katlı yalıtım camları hariç) çukur cam ve cam elyafı imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL

22	2610.1, 2610.2 (2610.2.03.0 1 hariç), 2610.3, 2610.4, 2610.5.07, 2691.3	Düz cam, düz camın şekillendirilmesi ve işlenmesi (çok katlı yalıtım camları hariç) çukur cam, cam elyaf ve camdan elektrik izolatörleri ve seramik yalıtım malzemeleri imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
23	2691.2, 2691.3, 2693.1	Seramikten yapılan sıhhi ürünler, seramik yalıtım malzemeleri, seramik karo ve kalıdırım taşı imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
24	2695.1	İnşaat amaçlı beton ürünleri imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
25	2695.1, 2694.2.01, 2694.3.01	Metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı; inşaat amaçlı beton ürünleri imalatı, kireç, alçı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
26	2695.1, 2699.2.06.30	İnşaat amaçlı beton ürünleri imalatı ve ısı veya ses izole edici eşya ve karışımlar	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
27	2720, 273	Demir-çelik dışındaki ana metal sanayi, metal döküm sanayi	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
28	28	Metal eşya	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
29	2812.2, 2813	Merkezi ısıtma radyatörleri ve kazanlarının imalatı, buhar kazanı imalatı (merkezi kalorifer kazanları hariç)	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
30	29	Makine ve teçhizat imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
31	2929	Sınai kalıp	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
32	30	Büro, muhasebe ve bilgi işlem makineleri imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
33	31	Elektrikli makine ve cihazları imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
34	32	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
35	33	Tıbbi aletler hassas ve optik aletler imalatı	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL

36	34	Motorlu kara taşıtı ve yan sanayi	Motorlu kara taşıtlarında yatırım tutarı 50 Milyon TL; motorlu kara taşıtları yan sanayinde yatırım tutarı 4 Milyon TL	Motorlu kara taşıtlarında yatırım tutarı 50 Milyon TL; motorlu kara taşıtları yan sanayinde yatırım tutarı 3 Milyon TL	Motorlu kara taşıtlarında yatırım tutarı 50 Milyon TL; motorlu kara taşıtları yan sanayinde yatırım tutarı 2 Milyon TL	Motorlu kara taşıtlarında yatırım tutarı 50 Milyon TL; motorlu kara taşıtları yan sanayinde yatırım tutarı 1 Milyon TL	Motorlu kara taşıtlarında yatırım tutarı 50 Milyon TL; motorlu kara taşıtları yan sanayinde yatırım tutarı 1 Milyon TL	500 Bin TL
37	3530.0.15	Hava taşıtları ve motorlarının bakım ve onarımı	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
38	3591 ve 3592	Motosiklet ve bisiklet üretimi	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
39	361	Mobilya imalatı (sadece metal ve plastikten imal edilenler hariç)	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
40	361	Mobilya imalatı (sadece plastikten imal edilenler hariç)	4 Milyon TL	3 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
41	5510.1.01, 5510.2.01,55 10.3.02, 5510.5.02, 5510.5.04	Oteller	3 yıldız ve üzeri	3 yıldız ve üzeri	3 yıldız ve üzeri	3 yıldız ve üzeri	3 yıldız ve üzeri	500 Bin TL
42	5510.3.01	Öğrenci yurtları	100 öğrenci	100 öğrenci	100 öğrenci	100 öğrenci	100 öğrenci	500 Bin TL
43	6302.0.01	Soğuk hava deposu hizmetleri	1.000 metrekare	1.000 metrekare	1.000 metrekare	500 metrekare	500 metrekare	500 metrekare
44	6302.0.03	Lisanslı depoculuk	2 Milyon TL	2 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL
45	80 (809 hariç)	Eğitim hizmetleri (okul öncesi eğitim hizmetleri dahil, yetişkinlerin eğitilmesi ve diğer eğitim faaliyetleri hariç)	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL
46	8511.0.01-05, 8511.0.99, 8531.0.01-03	Hastane yatırımı, huzurevi	Hastane: 1 Milyon TL Huzurevi: 100 kişi	Hastane: 1 Milyon TL Huzurevi: 100 kişi	Hastane: 500 Bin TL Huzurevi: 100 kişi	Hastane: 500 Bin TL Huzurevi: 100 kişi	Hastane: 500 Bin TL Huzurevi: 100 kişi	500 Bin TL
47		Akıllı çok fonksiyonlu teknik tekstil	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL
48		Atık geri kazanım veya bertaraf tesisleri	1 Milyon TL	1 Milyon TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL	500 Bin TL
49		Kömür gazı üretimi (sentez gazı)	50 Milyon TL	50 Milyon TL	50 Milyon TL	50 Milyon TL	50 Milyon TL	500 Bin TL
50		Seracılık	40 dekar	40 dekar	20 dekar	10 dekar	10 dekar	5 dekar

EK-2.2 B

İLLERİN BÖLGESEL DESTEKLERDEN YARARLANABİLECEK SEKTÖRLERİNE İLİŞKİN SEKTÖR NUMARALARI

BÖLGE	İL ADI	BÖLGESEL DESTEKLERDEN FAYDALANABİLECEK SEKTÖR NUMARALARI																																									
1. BÖLGE	ANKARA	1	2	3	4	8	9	10	14	22	27	30	32	33	34	35	36	37	39	41	42	43	44	45	46	48	50																
	ANTALYA	1	2	3	9	10	13	14	15	24	27	30	32	33	34	35	37	39	41	42	43	44	45	46	48	50																	
	BURSA	1	2	3	4	6	9	10	14	20	27	29	30	32	33	34	35	36	39	41	42	43	44	45	46	47	48	50															
	ESKİŞEHİR	1	2	3	4	9	10	14	20	27	29	30	32	33	34	35	36	39	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50															
	İSTANBUL	7	14	31	32	34	35	42	45	46	48																																
	İZMİR	1	2	3	8	9	10	11	23	27	30	32	33	34	35	36	37	38	39	41	42	43	44	45	46	48	50																
	KOCAELİ	1	2	3	4	9	10	11	17	21	27	30	32	33	34	35	36	38	39	41	42	43	44	45	46	48	50																
	MUĞLA	1	2	3	4	9	10	20	27	30	32	33	34	35	36	38	39	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50																
BÖLGE	İL ADI	BÖLGESEL DESTEKLERDEN FAYDALANABİLECEK SEKTÖR NUMARALARI																																									
2. BÖLGE	ADANA	1	2	3	4	8	9	10	11	20	27	28	30	32	33	34	35	36	37	39	41	42	43	44	45	46	47	48	50														
	AYDIN	1	2	3	4	9	10	20	27	28	30	32	33	34	35	36	38	39	41	42	43	44	45	46	47	48	50																
	BOLU	1	2	3	4	6	9	10	11	21	27	28	30	32	33	34	35	36	38	39	41	42	43	44	45	46	48	50															
	ÇANAKKALE (Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri hariç)	1	2	3	9	10	20	27	28	30	32	33	34	35	39	41	42	43	44	45	46	48	49	50																			
	DENİZLİ	1	2	3	4	6	9	10	20	27	28	30	32	33	34	35	36	38	39	41	42	43	44	45	46	47	48	50															
	EDİRNE	1	2	3	4	9	10	14	20	27	28	30	32	33	34	35	36	38	39	41	42	43	44	45	46	47	48	50															
	İSPARTA	1	2	3	4	6	9	10	12	13	14	15	24	27	28	30	32	33	34	35	36	37	39	41	42	43	44	45	46	47	48	50											
	KAYSERİ	1	2	3	4	9	10	11	20	27	28	30	32	33	34	35	36	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50																
	KIRKLARELİ	1	2	3	4	9	10	14	20	27	28	30	32	33	34	35	36	38	39	41	42	43	44	45	46	47	48	50															
	KONYA	1	2	3	8	9	10	11	24	27	28	30	32	33	34	35	36	38	40	41	42	43	44	45	46	48	49	50															
	SAKARYA	1	2	3	4	9	10	11	21	27	28	30	32	33	34	35	36	38	39	41	42	43	44	45	46	48	50																
	YALOVA	1	2	3	4	9	10	11	21	27	28	30	32	33	34	35	36	38	39	41	42	43	44	45	46	48	50																
	TEKİRDAĞ	1	2	3	4	6	9	10	14	20	27	28	30	32	33	34	35	36	38	39	41	42	43	44	45	46	47	48	50														

BÖLGE	İL ADI	BÖLGESEL DESTEKLERDEN FAYDALANABİLECEK SEKTÖR NUMARALARI																																				
3. BÖLGE	BALIKESİR	1	2	3	5	6	9	10	16	20	27	28	30	32	33	34	35	40	41	42	43	44	45	46	48	50												
	BİLECİK	1	2	3	4	5	9	10	14	20	27	28	30	32	33	34	35	36	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50										
	BURDUR	1	2	3	4	5	8	9	10	13	14	15	24	27	28	30	32	33	34	35	36	40	41	42	43	44	45	46	48	50								
	GAZİANTEP	1	2	3	4	5	8	9	10	11	18	27	28	30	32	33	34	35	36	37	38	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50							
	KARABÜK	1	2	3	5	8	9	10	20	27	28	30	32	33	34	35	36	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50											
	KARAMAN	1	2	3	5	8	9	10	11	24	27	28	30	32	33	34	35	36	38	40	41	42	43	44	45	46	48	50										
	MANİSA	1	2	3	4	5	9	10	14	20	27	28	30	32	33	34	35	36	38	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50								
	MERSİN	1	2	3	4	5	8	9	10	11	20	27	28	30	32	33	34	35	36	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50									
	SAMSUN	1	2	3	4	5	8	9	10	14	20	27	28	30	32	33	34	35	36	37	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50								
	TRABZON	1	2	3	4	5	8	9	10	14	25	27	28	30	32	33	34	35	37	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50									
	UŞAK	1	2	3	4	5	6	9	10	14	20	27	28	30	32	33	34	35	36	38	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50								
	ZONGULDAK	1	2	3	5	8	9	10	20	27	28	30	32	33	34	35	36	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50											
BÖLGE	İL ADI	BÖLGESEL DESTEKLERDEN FAYDALANABİLECEK SEKTÖR NUMARALARI																																				
4. BÖLGE	AFYONKARAHİSAR	1	2	3	4	5	9	10	14	20	27	28	30	32	33	34	35	36	38	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50									
	AMASYA	1	2	3	4	5	8	9	10	14	20	27	28	30	32	33	34	35	36	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50									
	ARTVİN	1	2	3	4	5	8	9	10	14	25	27	28	30	32	33	34	35	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50										
	BARTIN	1	2	3	5	8	9	10	20	27	28	30	32	33	34	35	36	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50											
	ÇORUM	1	2	3	4	5	8	9	10	14	20	27	28	30	32	33	34	35	36	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50									
	DÜZCE	1	2	3	4	5	9	10	11	21	27	28	30	32	33	34	35	36	38	40	41	42	43	44	45	46	48	50										
	ELAZIĞ	1	2	3	4	5	8	9	10	14	25	27	28	30	32	33	34	35	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50										
	ERZİNCAN	1	2	3	4	5	8	9	10	14	19	27	28	30	32	33	34	35	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50										
	HATAY	1	2	3	4	5	8	9	10	11	27	28	30	32	33	34	35	36	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50										
	KASTAMONU	1	2	3	4	5	8	9	10	14	20	27	28	30	32	33	34	35	36	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50									
	KIRIKKALE	1	2	3	4	5	9	10	11	17	26	27	28	30	32	33	34	35	36	40	41	42	43	44	45	46	48	50										
	KIRŞEHİR	1	2	3	4	5	9	10	11	17	26	27	28	30	32	33	34	35	36	40	41	42	43	44	45	46	48	50										
	KÜTAHYA	1	2	3	4	5	9	10	14	20	27	28	30	32	33	34	35	36	38	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50								
	MALATYA	1	2	3	4	5	8	9	10	14	25	27	28	30	32	33	34	35	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50										
	NEVŞEHİR	1	2	3	4	5	9	10	11	17	26	27	28	30	32	33	34	35	36	40	41	42	43	44	45	46	48	50										
	RİZE	1	2	3	4	5	8	9	10	14	25	27	28	30	32	33	34	35	40	41	42	43	44	45	46	47	48	50										
SİVAS	1	2	3	4	5	9	10	11	20	27	28	30	32	33	34	35	36	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50										

EK-2.3

BÜYÜK ÖLÇEKLİ YATIRIMLAR

Sıra No	Yatırım Konuları	Asgari Sabit Yatırım Tutarları (Milyon TL)
1	Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı	1000
2	Kimyasal Madde ve Ürünlerin İmalatı	200
3	Liman ve Liman Hizmetleri Yatırımları	200
4	Motorlu Kara Taşıtlarının İmalatı Yatırımları: a) Motorlu Kara Taşıtları Ana Sanayi Yatırımları b) Motorlu Kara Taşıtları Yan Sanayi Yatırımları	200 50
5	Demiryolu ve Tramvay Lokomotifleri ve/veya Vagon İmalatı Yatırımları	50
6	Transit Boru Hattıyla Taşımacılık Hizmetleri Yatırımları	
7	Elektronik Sanayi Yatırımları	
8	Tıbbi Alet, Hassas ve Optik Aletler İmalatı Yatırımları	
9	İlaç Üretimi Yatırımları	
10	Hava ve Uzay Taşıtları ve/veya Parçaları İmalatı Yatırımları	
11	Makine (Elektrikli Makine ve Cihazlar Dahil) İmalatı Yatırımları	
12	Metal Üretimine Yönelik Yatırımlar: [Maden Kanununda belirtilen IV/c grubu metalik madenlerin cevher ve/veya konsantresinden nihai metal üretimine yönelik yatırımlar (bu tesislere entegre madencilik yatırımları dahil)]	

EK-2.4

**TEŞVİK EDİLMEMEYECİK VEYA TEŞVİKİ BELİRLİ ŞARTLARA BAĞLI
YATIRIM KONULARI**

I - TEŞVİK EDİLMEMEYECİK YATIRIMLAR**A. TARIM VE TARIMSAL SANAYİ**

1- Un, irmik (makarna imalatı ile entegre irmik yatırımları ve mısır irmiği yatırımları hariç), yem (balık unu, balık yağı, balık yemi ve entegre hayvancılık üretimi içindeki yem üretimi hariç), nişasta ve nişasta bazlı şeker.

2- Dışarıya yemek hizmeti sunan işletmeler (hazır yemek).

3- Küp şeker.

4- 5 dekarın altındaki seracılık yatırımları.

5- Bitkisel üretim (5 dekar ve üstü seracılık yatırımları, kültür mantarı yetiştiriciliği ve entegre hayvancılık yatırımları içerisindeki yem bitkileri yetiştiriciliği hariç).

6- Bölgesel uygulamalar kapsamında teşvik edilecek entegre hayvancılık yatırımları ve şartlı desteklenecek hayvancılık yatırımları dışındaki hayvancılık yatırımları.

7- 5 ton/gün ve altında üretim kapasitesine sahip süt işleme yatırımları.

B. İMALAT, ENERJİ VE MADENCİLİK YATIRIMLARI

1- Tuğla ve kiremit üretimine yönelik modernizasyon cinsi dışındaki yatırımlar.

2- Kütlü pamuk işleme yatırımları.

3- İplik ve dokuma (yün ipliği, 15 Milyon Türk Lirasının üzerindeki iplik yatırımları, 5 Milyon Türk Lirasının üzerindeki dokuma yatırımları, akıllı ve çok fonksiyonlu teknik tekstil, halı, tafting, dokunmamış/örülmemiş kumaş ve çuval üretimine yönelik yatırımlar hariç) konularında modernizasyon yatırımları dışındaki yatırımlar.

4- Doğalgaza dayalı elektrik üretimi yatırımları.

5- Rödovans sözleşmesine istinaden gerçekleştirilecek madencilik yatırımları (Kamu kurum ve kuruluşları veya bunların doğrudan iştirakleri ile yapılan anlaşmalara istinaden kamuya ait maden sahalarında yapılan madencilik yatırımları bu kapsamda değerlendirilmez).

6- Kömür istihracına yönelik yatırımlar (Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonunun uluslararası kodifikasyon sistemine göre “düşük C” kategorisinde yer alan kömürler hariç).

7- Ek-5’de yer alan demir çelik ürünlerinin üretimine yönelik yatırımlar (Ancak, bu üretim konularında aşağıdaki kriterleri birlikte sağlayan işletmeler sadece genel teşvik sisteminden desteklenebilir.

- a) Ortaklık yapısındaki bir veya birden fazla tüzel kişinin veya kamu kurum ve kuruluşunun hisseleri toplamının %25 veya daha fazla olmaması.
- b) Başka bir işletmenin sermayesinin %25 veya daha fazlasına sahip olmaması.
- c) Çalışan sayısı yıllık 250 kişiden az olması.
- ç) Yıllık net satış hasılatı 50 milyon Avro veya mali bilançosu değeri 43 milyon Avro karşılığı Türk Lirasını aşmaması.

Bu kriterler, 2009/15199 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına istinaden düzenlenen belgelere de uygulanabilir).

8- Sentetik elyaf veya sentetik ipliğin ekstrüzyon yöntemiyle üretimine yönelik modernizasyon cinsi dışındaki yatırımlar (Ancak, söz konusu modernizasyon yatırımları ile 7 nci maddede belirtilen kriterleri birlikte sağlayan işletmelerin sentetik elyaf veya sentetik ipliğin ekstrüzyon yöntemiyle üretimine yönelik yatırımları sadece genel teşvik sisteminden desteklenebilir).

C. HİZMETLER SEKTÖRÜ

1- İlkokul, ortaokul, lise, yüksekokul, üniversite, yükseköğretim ve teknik ve mesleki öğretim dışında kalan eğitim yatırımları ile yetişkinlerin eğitilmesine yönelik (kurslar, dershaneler vb.) yatırımlar.

2- Hastane yatırımları, tıp merkezleri, diyaliz merkezleri, tahlil laboratuvarları ve manyetik görüntüleme merkezleri dışında kalan sağlık yatırımları.

3- Turizm yatırım/işletme belgeli oteller, butik oteller, tatil köyleri, özel konaklama tesisleri ve dağ/yayla evleri dışında kalan turizm konaklama tesisleri.

4- Ülke genelinde yayım yapan günlük gazete basım hizmetleri, televizyon/radyo yayıncılığı ve baskı, basım, matbaa ve ambalaj yatırımları dışındaki basın ve yayın yatırımları.

5- Sinema salonu yatırımları.

6- Müteahhitlik hizmetleri ve konut üretimine yönelik yatırımlar.

7- Yolcu ve yük taşımacılığına yönelik otobüs ile çekici ve treyler yatırımları (Belediyelerin yapacakları yatırımlar hariç).

8- Hipermarket, ticaret merkezi, alışveriş merkezi ve otopark yatırımları dâhil toptan ve perakende ticarete yönelik yatırımlar.

9- Kara taşıtları bakım, onarım ve servis istasyonu yatırımları.

10- Petrol ürünleri (LPG dâhil) dağıtım yatırımları, akaryakıt istasyonu yatırımları.

11- Karayolları dinlenme tesisi yatırımları, mola noktaları.

12- Lokantalar, kafeteryalar, eğlence yerleri, günübirlik tesisler, termal kür tesisleri, sağlıklı yaşam tesisleri, yüzme havuzları.

13- Yat ithali yatırımları.

14- Taşıt kiralama yatırımları.

15- Halı yıkama yatırımları.

16- Gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri (Yazılım, AR-GE faaliyetleri, veri tabanı faaliyetleri, veri işleme, teknik test ve analiz faaliyetleri, ambalajlama faaliyetleri ile gösteri, sergi ve kongre faaliyetleri hariç).

17- Finansal kiralama faaliyetleri hariç olmak üzere mali aracı kuruluşların yatırımları.

18- Kapalı alanı 500 m²'nin altında olan soğuk hava deposu yatırımları.

19- Komple yeni ve tevsi niteliğindeki tersane yatırımları.

II - TEŞVİKİ BELİRLİ ŞARTLARA BAĞLI YATIRIM KONULARI

A. TARIM VE TARIMSAL SANAYİ

1- Süt yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş.

2- Et yönlü büyükbaş entegre yatırımlarında asgari 150 büyükbaş.

3- Damızlık büyükbaş entegre hayvan yetiştiriciliğinde (et/süt yönlü) asgari 150 büyükbaş/dönem.

4- Kanatlı entegre yatırımlarında 100.000 adet/dönem.

5- Süt ve et yönlü küçükbaş entegre yatırımlarında (damızlık dâhil) 1.000 küçükbaş/dönem şartı aranır.

B. İMALAT SANAYİ

1- Düz örme konusunda yapılacak yatırımlarda toplam makine sistem sayısının asgari 60 olması şartı aranır.

2- Hazır beton yatırımlarında asgari 100 m³/saat ve üzerindeki komple yeni yatırımlar için teşvik belgesi düzenlenebilir.

C. HİZMETLER SEKTÖRÜ

1- Bir veya birkaç yerde gümrükleme ve sigortacılık hizmetlerinin de sunulduğu antrepo, elleçleme-paketleme ve otomasyon hizmetlerini birlikte içeren, asgari toplam kapalı alanı 10.000 m² olan entegre lojistik yatırımları için, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığından alınmış L2 belgesinin yatırım süresi sonuna kadar ibraz edilmesi kaydıyla, teşvik belgesi düzenlenebilir. Söz konusu teşvik belgeleri kapsamına yük taşımacılığına yönelik araçlar dâhil edilmez.

2- Boru hattıyla taşımacılık, petrol ve doğalgaz ürünleri, dolun ve depolama tesisi yatırımlarında dağıtım araçları ve tüpler hariç olmak üzere, sadece sabit tesise yönelik harcamalar için teşvik belgesi düzenlenebilir.

3- Kùltür yatırımları için, Kùltür ve Turizm Bakanlığından alınacak kùltür belgesine istinaden teŖvik belgesi dñzenlenebilir. Ancak, mñnhasıran bu amaçla inŖa edilenler dıŖında, yeme-içme, spor, eğence ve satıŖ ùniteleri gibi birimler kapsama dâhil edilmez.

4- Kùltür ve Turizm Bakanlığından alınacak turizm belgesini haiz eğence merkezi ve temalı tesis gibi konaklama içermeyen turizm yatırımları teŖvik belgesine bağlanabilir. Ancak, mñnhasıran bu amaçla inŖa edilenler dıŖında, yeme-içme, spor, eğence ve satıŖ ùniteleri gibi birimler kapsama dâhil edilmez.

5- Kùltür ve Turizm Bakanlığından alınacak Kùltür veya Turizm Belgesini haiz fuar, kongre, sergi ve gøsteri merkezi yatırımları için teŖvik belgesi dñzenlenebilir. Fuar ve sergi merkezlerinde, otopark hariç asgari kapalı alanın 5000 m², kongre merkezlerinde asgari koltuk sayısının 1000, gøsteri merkezlerinde ise asgari koltuk sayısının 2500 olması Ŗartı aranır.

6- Spor tesisi yatırımlarında asgari 10 Milyon TL sabit yatırım Ŗartı aranır.

7- Havaalanı yer hizmeti yatırımlarında teŖvik belgesi kapsamına trafiğe çıkmayan ve sadece apronda kullanılan motorlu taŖıtlar dâhil edilebilir. Binek otomobilleri proje kapsamına dâhil edilmez.

8- Havayolu iŖletmeciliđi ve kargo taŖımacılıđı yatırımlarında temin edilecek uçaklarda birim başına asgari kapasitenin 50 koltuk, kargo uçaklarında ise asgari kargo kapasitesinin 30.000 kg olması Ŗartı aranır. Faaliyet konusu bizatihi havayolu iŖletmeciliđi ve/veya kargo taŖımacılıđı olan yatırımlar dıŖında genel amaçlı ve hava taksi iŖletmeciliđi amaçlı yatırımlar için teŖvik belgesi dñzenlenmez.

9- Uydu, telsiz, kablo vb. iletiŖim ortamlarından gelen haberleŖme, radyo, televizyon ve veri sinyallerini birleŖtirip tek bir paket halinde nihai tñketickiye iletimini sağlayan hizmet yatırımlarında nihai hizmeti alanlar tarafından kullanılan yatırım malları destek unsurlarından faydalandırılmaz.

10- Kamu kurum ve kuruluŖları, belediyeler, il özel idareleri, birlik, kooperatif vb. kuruluŖların görev alanlarına yönelik olarak yapacakları yatırımlar proje bazında değerlendirilerek teŖvik belgesi dñzenlenebilir.

11- Sadece vinç hizmetlerine yönelik yatırımlarda her bir vinç için asgari 100 ton kaldırma kapasitesi aranır. 500 ton kaldırma kapasitesinin altında kullanılmıŖ vinç ithaline izin verilmez.

12- ÇamaŖır yıkama ve kurutma yatırımlarında asgari 2 Milyon TL sabit yatırım Ŗartı aranır.

13- Yat inŖa yatırımlarında teŖvik belgesi dñzenlenebilmesi için yat boyunun asgari 24 metre olması Ŗartı aranır.

EK-2.5

DEMİR ÇELİK ÜRÜNLERİ

Ürün	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (G.T.İ.P.)				
Pik demir	7201				
Demir alaşımları	7202 11 20	7202 11 80	7202 99 11		
Demir cevherinin doğrudan indirgenmesi suretiyle elde edilen demirli ürünler ve diğer sünger görünüşlü demirli ürünler	7203				
Demir ve alaşımsız çelik	7206				
Yarı mamul demir veya alaşımsız çelik ürünleri	7207 11 11	7207 11 14	7207 11 16	7207 12 10	7207 19 11
	7207 19 14	7207 19 16	7207 19 31	7207 20 11	7207 20 15
	7207 20 17	7207 20 32	7207 20 51	7207 20 55	7207 20 57
	7207 20 71				
Demir ve alaşımsız çelikten yassı hadde ürünleri	7208 10 00	7208 25 00	7208 26 00	7208 27 00	7208 36 00
	7208 37	7208 38	7208 39	7208 40	7208 51
	7208 52	7208 53	7208 54	7208 90 10	7209 15 00
	7209 16	7209 17	7209 18	7209 25 00	7209 26
	7209 27	7209 28	7209 90 10	7210 11 10	7210 12 11
	7210 12 19	7210 20 10	7210 30 10	7210 41 10	7210 49 10
	7210 50 10	7210 61 10	7210 69 10	7210 70 31	7210 70 39
	7210 90 31	7210 90 33	7210 90 38	7211 13 00	7211 14
	7211 19	7211 23 10	7211 23 51	7211 29 20	7211 90 11
	7212 10 10	7212 10 91	7212 20 11	7212 30 11	7212 40 10
7212 40 91	7212 50 31	7212 50 51	7212 60 11	7212 60 91	
Demir veya alaşımsız çelikten, sıcak haddelenmiş, düzensiz sarılmış kangal halinde çubuk ve filmaşın	7213 10 00	7213 20 00	7213 91	7213 99	
Demir ve alaşımsız çelikten diğer çubuk ve filmaşınlar	7214 20 00	7214 30 00	7214 91	7214 99	7215 90 10
Demir veya alaşımsız çelikten profiller	7216 10 00	7216 21 00	7216 22 00	7216 31	7216 32
	7216 33	7216 40	7216 50	7216 99 10	
Paslanmaz çelik	7218 10 00	7218 91 11	7218 91 19	7218 99 11	7218 99 20

Paslanmaz çelikten yassı haddelenmiş ürünler	7219 11 00	7219 12	7219 13	7219 14	7219 21
	7219 22	7219 23 00	7219 24 00	7219 31 00	7219 32
	7219 33	7219 34	7219 35	7219 90 10	7220 11 00
	7220 12 00	7220 20 10	7220 90 11	7220 90 31	
Ürün	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (G.T.İ.P.)				
Paslanmaz çelikten çubuk ve filmaşınlar	7221 00	7222 11	7222 19	7222 30 10	7222 40 10
	7222 40 30				
Diğer alaşımli çelikten yassı hadde ürünleri	7225 11 00	7225 19	7225 20 20	7225 30 00	7225 40
	7225 50 00	7225 91 10	7225 92 10	7225 99 10	7226 11 10
	7226 19 10	7226 19 30	7226 20 20	7226 91	7226 92 10
	7226 93 20	7226 94 20	7226 99 20		
Diğer alaşımli çelikten çubuk ve filmaşınlar	7224 10 00	7224 90 01	7224 90 05	7224 90 08	7224 90 15
	7224 90 31	7224 90 39	7227 10 00	7227 20 00	7227 90
	7228 10 10	7228 10 30	7228 20 11	7228 20 19	7228 20 30
	7228 30 20	7228 30 41	7228 30 49	7228 30 61	7228 30 69
	7228 30 70	7228 30 89	7228 60 10	7228 70 10	7228 70 31
	7228 80				
Palplanşlar	7301 10 00				
Raylar ve traversler	7302 10 31	7302 10 39	7302 10 90	7302 20 00	7302 40 10
	7302 10 20				
Dikişsiz tüpler, borular ve delikli profiller	7303	7304			
Dış çapı 406,4 mm'nin üzerindeki kaynaklı demir veya çelik tüpler ve borular	7305				

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Haktan SEVİNÇ
Doğum Yeri ve Tarihi	VAN – 05.12.1982
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Van, Türkiye.
Yüksek Lisans Öğrenimi	Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Van, Türkiye.
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
1) Sabri Azgün ve Haktan Sevinç (2010) “Are Imports a Reason of Growth?: Evidence from Turkey”. The Social Sciences, Year: 2010, Volume: 5, Issue: 2, Page No: 66-69. 2) Sabri Azgün ve Haktan Sevinç (2010) “Organize Sanayi Bölgelerinin Bölgesel Dengesizlikleri Gidermedeki Rolü: Van Örneği”. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Kongresi. (Kongre Tarihi: 7-9 Ekim 2010). 3) Sabri Azgün ve Haktan Sevinç (2010) “Van-İran Arasındaki Sınır Ticareti ve Gelişme Potansiyeli”. Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi, (Kongre Tarihi: 4-6 Kasım 2010). 4) Haktan Sevinç (2011) “Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları”. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, Aralık 2011, Volume 6, Issue 2, p. 35-54. 5) Haktan Sevinç ve Sabri Azgün (2011) “Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi İçin Nedensellik Testleri”. 12. Uluslararası Ekonometri Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu-(EYİ), Özet Bildiriler Kitabı. 6) Haktan Sevinç ve Sabri Azgün (2012) “Bölgesel Kalkınma ve İnanç Turizmi Bağlamında Akdamar Kilisesi Örneği”. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, Vol: 2 (2): 17-21, 2012. 7) Haktan Sevinç (2012) “Yerel Kalkınma ve Mikro-Kredi İlişkisi”. Uluslararası Katılımlı Bölgesel İşbirliği ve Kalkınma Sempozyumu, Erzurum, 17-20 Ekim 2012. Bildiri Özetler Kitabı. 8) Merter Akıncı ve Haktan Sevinç (2013) “Ar&Ge Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1990-2011 Türkiye Örneği”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 6 Sayı: 27, 2013. 9) Yılmaz Toktaş, Haktan Sevinç ve Eda Bozkurt (2013) “The Evolution Of Regional Development Agencies: Turkey Case”. Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica, 15(2), 2013, 670-681. 10) Yılmaz Toktaş, Haktan Sevinç ve Eda Bozkurt (2013) “The Development Of Regional Development Agencies: Turkey Case”. International Conference On Management, Economics And Accounting, Restructuring The Economies: Realities And Perspectives Given The Current Economic Crisis” ICMEA, 2013, Bildiriler Kitabı Tam Metin Basım. 11) Haktan Sevinç ve Eda Bozkurt (2013) “Yerel Ekonomik Kalkınmada Üniversitelerin Rolü: TRA2 Örneği”. Kafkasya Üniversiteler Birliği Uluslararası Ağrı Sosyal Bilimler Kongresi, 25-27 Eylül 2013, Bildiriler Kitabı Tam Metin Basım, 457-467.	
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	1) Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, Öğretim Görevlisi (2010) 2) Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Araştırma Görevlisi (2011-2013) 3) Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Araştırma Görevlisi (2013) 4) Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Araştırma Görevlisi (2013-Halen)
İletişim	
E-Posta Adresi	haktansevinc@hotmail.com
Tarih	07/11/2014